

**ТВОРЕНИЯ на Светителя
Иоан Златоуст - Том 1 (часть 1)**

Св. ИОАН ЗЛАТОУСТ Архиепископ Константинопольски

ТВОРЕНИЯ на Светителя Иоан Златоуст - Том 1 (част 1)

Св. ИОАН ЗЛАТОУСТ Архиепископ Константинополски

Авторски права © 2007 СВЕТА ГОРА, АТОН, Славянобългарски манастир, "Св. Вмчк Георги Зограф"

Превод от руски език по изданието на Санкт-Петербургската Духовна Академия от 1898 година

.....	iv
Към руския читател	1
Предговор към изданието на руски език от 1898 г.	2
Предговор към българското издание	7
ЖИВОТ И ТРУДОВЕ на светия наш отец Иоан Златоуст Архиепископ Константинополски	8
ГЛАВА ПЪРВА Детство, младост и подвижничество на свети Иоан (347-380 г.)	9
ГЛАВА ВТОРА Служение на свети Иоан Златоуст в сан на дякон и презвитер в Антиохия (381-398 г.)	16
ГЛАВА ТРЕТА Свети Иоан Златоуст на Константинополския престол (398-404 г.)	28
ГЛАВА ЧЕТВЪРТА Свети Иоан Златоуст в заточение и неговата блажена кончина (404-407 г.)	44
СВЕТИЯТ НАШ ОТЕЦ ИОАН ЗЛАТОУСТ	49
КЪМ ТЕОДОР ПАДНАЛИЯ Увещание първо	50
КЪМ ТЕОДОР Увещание II	66
КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ против тези, които привличат към монашески живот	71
СЛОВО ПЪРВО	71
СЛОВО ВТОРО Към невярващия баща	78
СЛОВО ТРЕТО Към вярващия баща	87
СРАВНЕНИЕ на царската власт, богатството и преимуществата с истинското християнско благочестие на монашеския живот	109

Когато искаме да прочетем страница от някоя книга, трябва да се помолим Господ да очисти нашия ум и сърце и да изправи нашата воля. И Бог да ни благослови да израсне в пълнота онази красота, която Той е насадил в нас, и към която ни призовава, и да бъде благословението на Господа Иисуса Христа и общението със Светия Дух с нас вовеки.

Светител Иоан Златоуст

Към руския читател

Скъпи и боголюбиви читателю!

Ти държиш в ръце преиздаденото, по Божия милост, пълно събрание на съчиненията на великия отец и учител на Църквата светителя Иоан Златоуст. Трудовете на светителя не са изгубили своята актуалност и в нашия XXI век.

До XVII век някои съчинения на светителя Иоан Златоуст са били преведени на църковнославянски език и за пръв път са били издадени в печатницата на Киево-Печерската Лавра.

През 1898 г. с усилията на Санкт-Петербургската Духовна академия е било издадено на руски език пълното събрание на съчиненията на светителя. За съжаление, този труд е бил частично изгубен в XIX и XX век по време на гоненията срещу Църквата.

Настоящото издание е опит да бъде възстановено изгубеното в предишните години. Издателите са се стремили отново да предоставят на вниманието на читателя безценен източник на дълбока богословска мисъл, способна да удовлетвори всеки ум, търсец Истината и духовно назидание.

Независимо от това, че този велик мъж е живял и проповядвал в IV век, неговото духовно наследство е актуално и днес, то трогва душата и сърцето на нашия съвременник така дълбоко, както почти преди две хилядолетия. Неговото слово, разтворено с Христова Любов, умъдрявало мъдреците, украсявало учителите, утешавало печалните, вдигало от леглото на болестта разслабените, възкресявало духовно мъртвите, за старците било “жезъл”, а за “младенците” - възпитател.

Великият учител и светител на Христовата Църква Иоан превъзхождал мнозина не само по разум, убедителност на словото и изящност на речта, но и с добродетелен живот и способност за искрена и чиста дружба. За всички поколения християни той станал жива проповед на Евангелието. Със своето слово той просветил целия свят с познание за Бога и от света бил наречен Златоуст.

По неговите молитви Господ да помилва всички нас!

† *Владимир, Митрополит Киевски*

и на цяла Украйна

Предговор към изданието на руски език от 1898 г.

Не е необходимо да се разпростираме много върху значението на творенията на светите отци на Църквата за духовното просвещение. Светоотеческите творения са онзи неизчерпаем извор, от който се излива цялото православно богословие. Това е рудник, в който е скрито цялото богатство на богословското знание в неговата непосредствена чистота и цялост. Цялата следваща работа на богословската мисъл се състои единствено в това, да разработва този пребогат рудник и чрез добитите от него съкровища да възвисява и украсява духовния живот на следващите поколения. Най-великите представители на светоотеческата литература наистина са били гении, които са се отличавали с необикновено високи дарования, с обширно и дълбоко образование, обхващащо както духовните, така и светските науки, и с пламенна отзивчивост на сърцето. при това са живели и творили в такива времена и при такива обстоятелства, изискващи необичайно напрежение на мисълта и чувството, които намерили израз в творенията, отличаващи се с изумително богатство и разнообразие на съдържанието. Особено забележителни в това отношение са творенията на свети Иоан Златоуст, които съставят цяла библиотека в богословската литература в нейния златен век. Не случайно именно неговите произведения са били любимо четиво на нашите предци, с любов и внимание преписвали тези творения, събирали ги в “Златоструй” и “Смарагди” и черпили от тях неизразима “книжна сладост”. Това е наистина всеобхватен духовен гений и в неговите многотомни трудове може да намери удовлетворение за себе си всеки ум, търсещ духовната истина и дълбоко назидание.

Творенията на светите отци много рано, може да се каже, със самото приемане на християнството в Русия, станали главен предмет на четене и писменост за нашите предци. Но от всички светоотечески творения действително нито едни не били така обичани и така разпространени в нашата древна писменост, както творенията на свети Иоан Златоуст. В неговия дух руският народ опознал нещо сродно на своя собствен дух. В неговите творения нашите “книжни почитатели” пленявало от това, че в тях, и особено в неговите поучения, богатството на мисълта се съединява с необикновено красноречие, което се състои предимно в яснотата, естествеността и простотата, или особено в психологическото приспособяване на съдържанието и тона на беседите или поученията към духовното състояние на слушателите. Не по-малко пленявало читателите и вътрешното съдържание на неговите наставления. Свети Иоан Златоуст е проповедник преди всичко на любовта към ближните, и тази любов, проникваща във всичките му думи и действия, повлияла с неотразима сила на здравето, неразвратно с изкуствено образование сърце; а духът на щедра милостиня, с която особено се отличавали нашите благочестиви предци и в която по най-естествен начин се изразявала тяхната християнска любов към по-малките, онеправдани и бедни братя, ясно показва сродството с подобния дух на Златоуст.

Началото на славянските преводи от творенията на Иоан Златоуст се отнася към най-древното време на славянската писменост. Още от българския цар Симеон бил съставен много обширен сборник от словата и беседите на този свети отец, с даденото му характерно название “Златоструй”¹. Към най-ранното време на славянската писменост очевидно принадлежало и събранието на словата на свети Иоан Златоуст, достигнало до нас в Супрасълския ръкопис от XI в. Тук е поместен преводът на двадесет негови слова - различни от поместените в “Златоструй” на Симеон. Една от неговите беседи е поместена в Светославовия сборник от 1073 г. От най-древните руски паметници седемнадесет слова на Златоуст се намират в Чети-Минеите от XII век (за месец май) и седем слова в сборника на Троицко-Сергиевата Лавра от XII век. Не се забавил да дойде при нас и трудът на българския цар Симеон “Златоструй”, именно в преписи от XII век, при което за популярността на този сборник може да се съди по това, че вече в най-древните негови преписи ясно се изявява ръката на чисто руските “преписвачи”, които волно или неволно внасяли резултатите от своите мисли и чувства при четенето на творенията на любимия отец на Църквата в преписваните от тях екземпляри от сборника. Заедно със “Златоструй” до нас са достигнали и други сборници с творенията на Златоуст, като

¹По-подробно за тези сборници виж у А. С. Архангелски: Към изучаването на древноруската литература. Спб. 1888 г., с. 53 и следв. За “Златоструй” вж. специалното съчинение на В. Малинин: Изследване на “Златоструй” по ръкописи от XII век на Импер. Публична библиотека.

напр. “Маргарит”, “Учително Евангелие” (състоящо се от събраните 75 слова на Златоуст върху евангелски четива) и други. За любовта на нашите предци към творенията на великия отец още повече свидетелства фактът, че те не само ползвали готови сборници, но и сами ги съставяли. Така у нас много рано започнали да се появяват самостоятелни сборници, принадлежащи единствено на руските “преписвачи”. Най-известни от тях били така наречените “Златоусти”, разпространени в много преписи особено в XIV-XVII век., въпреки че първите им редакции се появили много по-рано. Тук трябва да отнесем и така наречените “Смарагди”, също много разпространен вид сборници от творенията на св. Иоан Златоуст, който накрая придобил такава широка популярност, че неговото име станало, така да се каже, синоним на всяка “книжна сладост” и под неговото име нерядко се издавали дори събраните творения на други отци, отчасти и на самите руски духовни писатели, сред които не се забавил да се яви и самородният руски Златоуст, каквото високопочетно название се прилага, както е известно, към името на Кирил, епископ Туровски († в края на XII век).

Но въпреки че творенията на свети Иоан Златоуст отдавна били любимо четиво на нашите предци, те още не се появявали у нас в повече или по-малко системен и пълен вид. Обикновено се превеждали, издавали и преиздавали отделни творения или дори отделни места от тях. По-пълно сравнително събрание на творенията на светия отец (именно беседите върху посланията на свети апостол Павел, като най-любим предмет на тълкуванията на великия светител) на църковнославянски език било направено през XVII столетие при Киевската лавра, което е преиздадено в печатницата на Светия Синод в 1894 г. Що се отнася до съдбата на творенията на великия отец на руски език, в това отношение не можем да не видим три ясно открояващи се стадии. Още със самото основаване на най-старото духовно списание “Християнско четиво” (1821 г.) при Санкт-Петербургската Духовна академия творенията на свети Иоан Златоуст били главен източник за съдържанието на това списание със самото си название предполагащо преди всичко назидателни слова, които били взимани на части от творенията на този велик отец, при което се превеждали само отделни, особено назидателни места от тях, и само особено известни и важни творения от рода на “Слова за свещенството” се явили в цялостен вид. Така делото продължавало до 1847 г., когато поради усиливащото се търсене на духовна храна подобен начин на превод и издаване на творенията на Златоуст се оказал недостатъчен, вследствие на което в Санкт-Петербургската Духовна академия се оформила мисълта да се пристъпи към превод и издаване не само на отделни места, но и на цели творения на Златоуст. Тази мисъл, срещнала пълно одобрение от страна на Светия Синод, била енергично осъществена от отделите на Академията, в продължение на следващите двадесет години книгите на списанието постоянно се украсявали с творенията на свети Златоуст, които в същото време се издавали и отделно. Така делото продължило до 1866 г., когато завършила тази преводаческа и издателска дейност на Академията, отчасти поради това, че по-голямата част от творенията вече били преведени, и още повече поради това, че явилите се в обществото нови повеи на ума отклонили вниманието на тружениците на духовната наука в друга посока, и те трябвало, оставяйки разработването на положителните истини на православно-християнското учение, да влязат в ролята на защитници на тези истини против започналото да се надига срещу тях яростно неверие и отрицание. Богословската наука се намирала в такова войнстващо положение в продължение на почти тридесет години и едва тогава в обществото отново започнала да се появява потребността от духовна храна, удовлетворяването на която отново става дълг на висшите духовни училища. Тази потребност се посреща от Санкт-Петербургската Духовна академия, излизайки с “Пълно събрание на творенията на свети Иоан Златоуст”, което представлява трети стадий в съдбата на тези творения на руски език.

Поради предложенията да дадем именно “пълно събрание” на творенията на великия отец и вселенски учител на Църквата, е много важно да се знае точно кое издание в оригинал е възприето в основата на това руско издание. Творенията на свети Иоан Златоуст имали няколко издания, за достойнството на които може да се съди по следния кратък очерк.

Скоро след откриването на книгопечатането на запад започнали да правят опити за издаване на творенията на свети Иоан, но тези издания в по-голямата си част съдържали латински преводи на отделни творения и части от тях. Гръцкият текст в повече или по-малко изправна форма се явил през 1529 г., когато във Виена били издадени - “Typis Stephani et fratrum” - негови беседи върху посланията на свети апостол Павел с предисловие от Максим Донат. След това издание, вече в края на XVI и края на XVII век, последвало изданието на тълкуванията на Новия Завет, направено от Комелин, издател в Хайделберг, в четири тома in folio, през 1591-1602 г. Интересът към творенията на светия отец започнал бързо да нараства и след десет

години, именно в 1612 г., се явило великолепно издание на всички негови творения - в осем дебели тома in folio. Това издание, предприето с усърдието на Хенри Савилий, било напечатано в Етон. Савилий, роден в 1549 г., бил известен английски учен на своето време, еднакво отличаващ се с познания в математиката и гръцкия език, който той в продължение на известно време дори преподавал на кралица Елисавета. Крал Иаков I му предлагал повишения в църквата и в държавата, но той отклонил тази чест, макар че приел рицарство в 1604 г. Около това време умрял единственият му син и оттогава той изцяло се посветил на делото на преуспяване в науката. В Оксфорд той основал за своя сметка две професорски катедри - по геометрия и по астрономия, както и библиотека, обзаведена с математически книги за ползване от професорите. Но удоволствието на неговия живот по това време било четенето и изучаването на творенията на свети Иоан Златоуст и той, решавайки да направи тези творения достъпни и за други, предприел пълно събиране на неговите творения, и не жалил за това издание нито труд, нито средства. Специално с тази цел той посетил и прекарал известно време във всички най-големи библиотеки в Европа, изследвал намиращите се в тях ръкописи и благодарение на любезността и съдействието на английските посланици, както и на известните учени зад граница, за наетите от него преписвачи бил осигурен достъп до библиотеките на Париж, Базел, Аугсбург, Мюнхен, Виена и други градове. В основата на изданието той поставил печатния екземпляр от Комелиновото издание, при което, внимателно сравнявайки го с петте манускрипта, отбелязвал техните разночетения в полетата (макар и по не съвсем ясен план). Главното значение на това издание се състои в предисловията и забележките, някои от които са направени от Казаубон и други учени от това време, макар че най-добрите от тях принадлежат на самия Савилий. Всички разходи, необходими за осъществяването на това великолепно издание, достигали до 8000 лири стерлинги, което съответства на повече от 80 000 наши пари. Жената на самоотвержения учен била толкова недоволна от огромните разходи за непонятното за нея издание, както и от неговата необичайна преданост на това дело, че неведнъж заплашвала дори да изгори самото издание.

В изданието на Савилий творенията на свети Иоан Златоуст се явили само в своя гръцки оригинал. С това била направена голяма услуга на науката и на нейните учени представители, както и на немногото избраници, за които бил достъпен гръцкият език. За голяма част дори от образованото общество това издание било недостъпно. То имало нужда от превод, ако не на народен, то поне на общоразпространения на запад латински език. Ето защо такова издание не се забавило да се появи. Този труд поел върху себе си френският учен Фронтон Дuceй, който независимо от Савилий, но в дружелюбно общуване с него, решил не само да направи издание на пълното събрание на творенията на светия отец, но и да ги снабди с превод на латински, при което в тези случаи, когато нямало добър латински превод на известно вече творение от съществуващите, той превеждал самолично. Неговата смърт прекъснала този почетен труд, който обаче след време бил продължен от двама братя, Фредерик и Клод Морел, и завършен от Клод в 1636 г. - в дванадесет големи тома in folio. В основата на изданието отново бил поставен печатният екземпляр на изданието на Комелин, и макар и в него да били допуснати някои изменения, те били по-малко, отколкото в изданието на Савилий.

Така издаването на творенията на свети Иоан вече имало немалка история и за него били положени немалко трудове. Изданието на Дuceй, като предназначено за широк кръг читатели, именно за способните да разбират латински език (а той бил достъпен за всички повече или по-малко образовани хора по това време не само на запад, но и в Русия) наистина се изчерпало по-бързо от изданието на Савилий; няколко десетилетия по-късно започнала да се чувства необходимост от ново издание, и то било направено от учения бенедиктинец Бернард Монфокон. Авторът на това известно бенедиктинско издание първоначално бил на военна служба, но на 20-годишна възраст напуснал и постъпил в Бенедиктинския монашески орден, където намерил своето истинско призвание и станал един от най-известните литературни деятели не само на своето, но и на следващите времена. В 1698 г. бенедиктинците завършили предприетото от тях издание на творенията на свети Атанасий и на блажения Августин, и веднага след това започнали да се подготвят за пълното издаване на творенията на Златоуст, на което решили да посветят цели тридесет години. Монфокон със своята начетеност в светоотеческата литература се оказал незаменим човек в това дело. Той бил изпратен в Италия, където, в продължение на три години, се занимавал с разглеждане на ръкописите в библиотеките. След завръщането си той измолил от началниците на ордена позволение да вземе със себе си четирима или петима души братя за сверяване на манускриптите в Кралската библиотека в Париж, както и в най-известните библиотеки на частни лица. Техните трудове продължили повече от тринадесет години;

в посочените библиотеки били открити повече от 300 ръкописа, в които се съхранявали различни части от творенията на Златоуст. Между другото Монфокон взлязъл във връзка с учени от различни страни на Европа, за да достави с тяхна помощ още материали и да направи по-нататъшно сравняване и сверяване на ръкописите. Резултат от това бил фактът, че след повече от двадесетгодишен непрестанен труд Монфокон направил издание, в което много творения за пръв път видели бял свят, а други, останали непълни в предишните издания, били представени в своя завършен вид. Но трудът бил така огромен, че независимо от всички усилия, текстът е най-малко удовлетворителната страна на изданието. Работилият вече в по-ново време учен англичанин Филд открил, че осем главни ръкописа, послужили за основа на изданието, не били подложени на достатъчно внимателно сверяване, и че макар и в него особено да се препоръчва изданието на Савилий, в действителност издателят повече следвал изданието на Морел (Дуцей), което представлявало почти пълно възпроизвеждане на първоначалното Комелиново издание. Главното значение на това издание се състои в предисловията, написани от Монфокон във всяка поредица беседи и към всяко отделно творение, при което в тях пълно и подробно се обсъжда хронологията, съдържанието и характерът на творенията. В хронологичния ред на творенията изданието на Монфокон също прави голяма крачка напред в сравнение с изданията на Савилий и Дуцей, които дори не се опитвали да установят такъв ред. В последния XIII том се съдържа животоописание на свети Иоан Златоуст, много обемист указател, както и разсъждения относно ученията, дисциплините и ересите, съществували по времето на Златоуст, които се обясняват и потвърждават от изречения, избрани от самите творения. Като цяло това издание не може да не бъде признато за чудесен паметник на способностите и предприемчивостта на знаменития издател, особено ако се вземе под внимание, че към времето на завършването на този труд Монфокон бил вече на 83 години и повече от петдесет години бил работил над всякакъв род литературни трудове. Той починал в 1741 г., а неговият труд се преиздавал и след него, при което последното издание било направено в Париж в 1839 г.

Накрая, последното пълно издание на творенията на свети Иоан Златоуст било направено от абат Мин, известен издател на знаменитата Патрология на латинските и гръцките отци на църквата. Жак Пол Мин (Migne) се родил в зората на нашия век - в 1800 г., и се прославил със своята знаменита печатница, основана в Пти-Монруж, близо до Париж, която станала люлка на множество богословски и най-вече светоотечески творения. Неговата знаменита Патрология², започнала да излиза от 1844 г., и представлявала две големи серии от 379 тома изключително сбит печат, при което латинската серия съдържала 217 тома, а гръцката 162. В последната, излязла на двоен гръцки и латински текст, влезли и творенията на свети Иоан Златоуст (от XLVII том от гръцката серия). Това най-ново негово издание, има по-удобна и пригодна за ползване форма, съдържа някои от най-добрите поправки, забележки и предисловия на най-новите тълкуватели и издатели, например от научните трудове на Филд в неговото критично издание на Беседи върху Евангелие от Матей; в изданието немалко е направено и от самия учен абат издател.

Така изданието на Мин, поставено и в основата на предложеното в руски превод пълно събрание на творенията на свети Иоан Златоуст, е, така да се каже, резултат от всички предшестващи научни трудове, и поради това, и вследствие на своята удобна форма, при което гръцкият и латинският текст следват страница след страница, то е най-разпространеното и общоизвестно, и няма повече или по-малко богословски образован човек, който по някакъв начин да не се е докосвал до него и да не е бил запознат с неговата форма и съдържание. Направеното в руското издание посочване на страниците, или - по-точно - на колоните на изданието на Мин, представлява немалко удобство за руските читатели, които биха искали да проверят известните места по оригинала, както това особено често се налага на младите студенти богослови при съставянето на своите курсови работи.

Изданието на Мин, за съжаление, имало трагична съдба: в 1868 г. цялото неразпродадено количество от него изгоряло заедно с печатницата, така че неговите томове сега не са особено достъпни и цената им се движи между 180 и 200 марки, т.е. около сто рубли наши пари. Но и тази цена всъщност не е особено висока, ако се вземе под внимание огромното количество материал, съдържащ се в него.

Що се отнася до руския превод, положени са всички старания да бъде направено колкото е възможно по-точно предаване на оригинала. Разбира се, за да се достигне съвършенство, дори преводачите и коректорите

²Curcus Patrologiae completas seu biblioteca universalis, integra, uniformis, commode oeconomica ss. partum, doctorum scriptorumque ecclesiasticorum... accurante J. P. Migne. Petite Montrouge.

трябва да притежават онова изумително богатство, чудесна сила и лекота на езика в изразяването на мислите и чувствата, каквито притежавал и самият светител - автор на тези творения. Но това изискване е неосъществимо, дори поради различието на самия дух на гръцкия и руския език; затова редакцията си поставя по-скромна задача - колкото е възможно по-точно да възпроизведе мислите и дори изразите на оригинала, така че при четенето на тези творения неволно да се чувства стоящият в основата им гръцки оригинал. В случаите, когато духът на руския език изисква изрази, налагащи да се отстъпи от оригинала, редакцията, следвайки мъдрите правила на вечнопаметния московски светител Филарет, винаги предпочита да даде предимство на оригинала, макар и това отчасти да е в ущърб на правата на руския език. Творенията на светите отци са такъв велик литературен паметник, че всяка дума в тях има пълно право на неприкосновеност, дори в най-новите преводи.

В заключение, с чувство на дълбока признателност заявяваме, че архипастирите на нашата църква са се отнесли към това издание с такова просветено съчувствие и благословение, с каквото посрещат всяко начинание, съдействащо за духовното просвещение и религиозно-нравственото възпитание на поверения на тяхната грижа руски народ. Това високо съчувствие най-добре насърчава тружениците от Духовната академия и свидетелства за успешното довеждане на предприятието от тях начинание до желания край.

Предговор към българското издание

Свети Софроний Врачански започва словото си за свети Иоан Златоуст така: *“Не е възможно някой друг да представи добродетелите и похвалните дела на свети Иоан Златоуст, ако не бъде втори Златоуст, защото добродетелите му превъзхождат човешката сила. Затова и аз не започвам днес да изплитам пред вас красиви похвали, а само подтиквам и други пастири да последват живота му, както казва свети апостол Павел: “Помнете вашите наставници (...) и подражайте на вярата им” (Евр. 13:7). И който обича Бога и душата си нека се потруди да живее като тях”.*

А преподобни Иустин Попович казва за златословесния светител следното: *“Слънцето на Богочовешкото красноречие блести от всичко, което той благовести за Христовата църква, за нейната пресвята тайна. Той целият е станал едно с Христа чрез светите тайнства и светите добродетели и чувства и благовести наистина по Богочовешки цялата всеценност, всемъдрост и всеспасителност на Църквата. Той е всезлатна Христова уста. Той е Богоречив език на Бог Слово.”*

Затова и Църквата прославя своя златоречив син в свещените си песни като го нарича *златогласна тръба, златосияйна уста, златозарен боговдъхновен орган на Църквата*. Нарича го още: *многосветло слънце, озарило вселената със своите слова, свещен пастир, златоточива душа, напоила земята със златозарни думи.*

А за творенията и делата на свети Иоан Златоуст Църквата говори: *Неговите божествено вдъхновени слова, протекли по цялата земя, просветиха света, отвориха входа на покаянието, ограждат с бронята на благочестие и мъжество. Те лекуват човешките немощи, учат на правилно богословие, ходатайстват несвършващ живот, изливат потоци от божествени учения.*

Още по-възвишена възхвала прозвучава в Славата от вечернята на празничното богослужение:

Украсила се с твоите златни слова като златен свещен съсъд, Църквата ти пее: Наситих се от твоите медоточни води, украсих се от златотъкани и медозлатни питиета, от твоите кратки поучения бях възвеждана от деяние към съзерцание и с Христа, духовния жених се съединявам и царувам с Него.

Настоящото издание на събраните творения на свети Иоан Златоуст се извършва по изданието на Санкт Петербургската духовна академия от 1898 година, за което подробно е написано в предговора към руското издание. В първия том на българското издание са включени словата “Към Теодор падналия”, “Към Стелехий”, “Книга за девството”, “Към младата вдовица” и др. Това съответства на първия том на руското издание. В този ред, с Божието съдействие и помощ възнамеряваме да издадем и останалите токове. Настоящото издание се подготвя от два манастира - Атонския “Св. вмчк Георги Зограф” и Софийския “Свети пророк Илия”, с благословението на Игумена и манастирския събор на Зографския манастир.

Пред словата на свети Иоан Златоуст можем само да благоговеем и да се удивляваме от тях и ако пристъпваме към превеждането и издаването им, то е поради голямото желание да се поучим от тях, да нахраним духовно душите си и да изправим живота си. Надяваме се, с Божията помощ, чрез настоящия скромнен труд, богатството и просвещението от боговдъхновените слова на светителя да стигнат до всички жадни за благодатни думи души и те да се укрепят духовно, да се зарадват и заедно да възхваляват Бога, от Когото е всеки дар и всяко благо.

Искаме да завършим нашето кратко предисловие като отново се върнем към думите на Светителя: *Когато искаме да прочетем страница от някоя книга, трябва да се помолим Господ да очисти нашия ум и сърце и да изправи нашата воля. И Бог да ни благослови да израсне в пълната онази красота, която Той е насадил в нас, и към която ни призовава, и да бъде благословието на Господа Исуса Христа и общението със Светия Дух с нас вовеки.*

ЖИВОТ И ТРУДОВЕ на светия наш отец Иоан Златоуст Архиепископ Константинополски

Свети Иоан, получил заради своето духовно красноречие името Златоуст, принадлежи към сонма на онези велики църковни светила, които украсявали духовното небе на светата вселенска Църква в четвърти век след Рождество Христово. Този век бил забележителен във всяко отношение. Светата Църква, преживяла страшните времена на гонения, когато всички сили на злото се въоръжили против нея, за да я съкрушат и заличат от лицето на земята, накрая възтържествувала над тях, и на престолите на римските императори седнали нейните синове, които отдали дължимата чест на своята света Майка. Но с достигането на външно господство в света все още не свършила вътрешната борба с отмиращите сили на езичеството. Напротив, чувствайки приближаването на своята пълна гибел, езичеството напярало всичките си сили, за да подрива, ако не открито, то тайно, християнството, и тъй като народните маси все още живеели в езическата заблуда, усилията на езичеството не оставали безплодни. Сред народите протичало необичайно движение на умовете, тъй като те вече не могли да не разбират светозарната истина на християнството, но в същото време още били оплетени в мрежите на езическите обичаи и нрави, проникващи с отровата на суеверието, заблужденията и разтлението целия им живот. Ползвайки се от това неопределено състояние, много лъжеучители намирали за себе си подходяща почва сред народа и успешно сеели семената на ересите и заблужденията, които след време гордо надигали глава, заплашвайки самото съществуване на Христовата истина. Така една от най-опасните ереси, именно арианската, по едно време едва не изпълнила целия изток и не получила господство дори в самата му столица - Цариград, така че православните имали убежище единствено в домашната църква, а всички други храмове се осквернявали с богохулните химни на Арий. Но не е лъжливо обещанието на Божествения Основател и Глава на Църквата, че "портите адови няма да ѝ надделеят". Когато бурята на еретическото заблуждение достигнала най-голяма сила и заплашвала да погълне кораба на Църквата, начело на нея се явили цял сонм велики кормчии, които, притежавайки необичайни дарования, мъжествено превели поверения им кораб сред всички подводни камъни и яростните вълнения и завинаги го укрепили в тихото пристанище с несъкрусимата котва на православната истина. Сред такива кормчии особено се прославили четирима велики мъже, имената на които блесят като светила на страниците на летописите на светата Църква. Това били светите Атанасий Велики, Василий Велики, Григорий Богослов и Иоан Златоуст, самите имена на които завинаги станали символ на духовно величие. Всеки от тях по силата на своето високо дарование послужил на светата Църква и всички те и досега се почитат като свети вселенски учители, озарили вселената със светлината на своето православно учение. Но и сред тях особено дивен по своето богатство и разнообразието на своите духовни дарования бил свети Иоан, чието учение просвещавало вселената, вдъхновеното слово запалвало сърцата на хората, а животът, изпълнен с трудове и изпитания, станал неизчерпаем източник на назидание и укрепяване за всички Христови воители, подвизаващи се на полето на духовната борба против мрачните сили на злобата, тъмнината и заблужденията.

ГЛАВА ПЪРВА

Детство, младост и

подвижничество на свети Иоан

(347-380 г.)

Не е известно с точност в коя година се е родил великият светител: писателите се разминават в своите мнения по този въпрос с цели десет години. Но по-вероятно е предположението, че Иоан се е родил около 347 г. след Рождество Христово, в Антиохия. Неговите родители били знатни и богати хора. Баща му Секунд заемал високата длъжност на военачалник в императорската войска, а майка му Антуса била много образована за своето време жена и заедно с това примерна съпруга и майка на семейство. И двамата били християни, и при това не само по име, както нерядко се случвало в онова преходно време, а истински християни, предани на светата Църква: известно е, че сестрата на Секунд, лелята на Иоан, дори служела като дякониса в антиохийската църква. Именно в такъв благочестив дом се родил Иоан. Секунд и Антуса били още млади хора и имали само още две деца - момиченце на две години и новородено момченце Иоан - радост и утешение на своите родители. Но това благочестиво семейство не успяло да се наслади на своето щастие, защото го постигнала голяма скръб: в разцвета на годините и на възможностите за служебно издигане починал неговият глава - Секунд, оставяйки след себе си младата вдовица Антуса с две малки деца. Скръбта на младата майка, която била само на двадесет години, била безгранична. В действителност тя не се нуждаела от средства за живеене, тъй като имала значително състояние; но нейните нравствени мъки били по-тежки от материалната нужда. Млада и неопитна, тя неизбежно би станала предмет на различни посегателства от страна на много лъжливи приятели, които не били далече от мисълта да се възползват от нейното богатство, и всяка друга жена в нейното положение лесно би могла да стане жертва ако не на увлечения, то поне на лъжа и измама. Но Антуса била една от онези велики жени, които, напълно съзнавайки своето истинно предназначение и достойнство, стояли по-високо от всички увлечения и житейска суета. Като християнка тя погледнала на своето нещастие като на изпитание свише, и отхвърлила всяка мисъл за втори брак, решила да забрави за себе си и изцяло да се посвети на майчински грижи за осиротелите малки деца. И тя изпълнила това решение с такава непоколебимост, че породила неволно удивление у езичниците. Известният езически ритор Ливаний, узнавайки впоследствие за нейното майчинско себеотрицание, неволно и с удивление възкликнал: "Ах, какви жени има сред християните!". Нейната решимост не отслабнала и от новата скръб, поразила нейното майчино сърце. Нейната малка дъщеря скоро починала и Антуса останала сама със своя син, който станал предмет на цялата ѝ любов и майчина грижа и надежди.

Принадлежейки към висшето общество и сама бидейки образована жена, Антуса не пропуснала да даде на своя син най-доброто за тогавашното време възпитание. Отдалечила се от всички светски развлечения и изцяло съсредоточила се в своето малко семейство, тя сама можела да преподаде на своя син първоначално образование, и това било най-велико благо за Иоан. От устата на любещата майка той получил първите уроци на четмо и писмо, и първите слова, които се научил да свързва и чете, били словата от св. Писание, което било любимо четиво на Антуса, намираща в него утешение в своето преждевременно вдовство. Тези първи уроци се запечатали за цял живот в душата на Иоан, и ако той впоследствие сам постоянно, така да се каже, дишал и се хранел със словото Божие и направил тълкуването му главна задача на целия си живот, тази любов към него несъмнено възприел под влияние на своята благочестива майка. Така преминало детството и настъпило юношеството на момчето. Неговото положение изисквало по-нататъшно образование; Антуса положила цялото си старание за това, и не жалейки никакви средства, се погрижила за всички удобства за образованието и самообразованието на своя син. Неизвестно е как и къде е получил своето по-нататъшно образование Иоан, у дома с помощта на частни учители или в някое християнско училище. Антиохия се славела със своите училища и била нещо като сирийска Атина. Там имало много езически училища от всякакъв род, които се славели със своите учители, блестящи с високо красноречие и мъглива философия, и заедно с тях имало християнски училища, където най-вече се преподавало и тълкувало

ГЛАВА ПЪРВА Детство,
младост и подвижничество
на свети Иоан (347-380 г.)

словото Божие, макар и да не се пренебрегвало и общото знание, доколкото можело да бъде почерпано от най-добрите представители на езическия свят. Така или иначе Иоан получавал книжно образование, но то било само част от неговото възпитание, което Божият Промисъл, подготвяйки своя избраник за неговото бъдещо велико предназначение, водел и по друг начин, давайки му нагледно да познае цялото безсмислие на отмиращото езичество и величието и светостта на християнството. Точно по това време, когато Иоан бил на 14-16 години и когато душата му едва се била отворила за съзнателно възприемане на заобикалящите го събития и явления, езичеството правело последен, отчаян опит да надделее над християнството. Като негов представител се явил императорът Юлиан Отстъпник. Като завладял императорския престол, той свалил от себе си маската на лицемерното благочестие и се показал като открит враг на християнството, ненавистта към което отдавна се таяла в душата му. Той започнал навсякъде да въздига разлагащото се езичество и заедно с това да унижава и потиска християнството. Тъй като Антиохия била една от главните опори на християнството, което именно там се явило за пръв път със своето собствено име¹ и имало славни учители и доблестни изповедници, то Юлиан не оставил без внимание това огнище на ненавистната му религия и взел всички мерки да я потисне и унищожи. Но при това той бил твърде далновиден, за да действа подобно на предишните императори гонители. Той знаел от историята, че грубото гонителство не може да постигне унищожаване на тази религия, за която кръвта на нейните мъченици и изповедници винаги е била плодотворно семе, и поради това прибегнал към други мерки и започнал да действа, от една страна, положително, подвигайки унилия дух на езичниците, а от друга - отрицателно, подлагайки християнството на всевъзможни утеснения, издевателства и насмешки, от способността за които този цар вероотстъпник не бил лишен. Отправяйки се към Антиохия, Юлиан не пропуснал да посети нейното предградие Дафна, където бил прославеният в своето време храм на Аполон. Някога този храм с обграждащата го свещена гора бил място на постоянни езически тържества и моления, но сега Юлиан бил поразен от неговата пустота. Дори нямало от какво да се принесе жертва и посрещналият го жрец трябвало да заколи по случай на това неочаквано тържество собствения си гъсок. Тази картина дълбоко поразила Юлиан, още повече, че намиращият се наблизо християнски храм, в който почивали почитаните от християните мощи на свети Вавила, бил огласян от свещени песнопения и изпълнен с молещи се. Юлиан не изтърпял и начаса заповядал християнският храм да бъде затворен и мощите да бъдат изнесени от него. Но това несправедливо разпореждане не потиснало духа на християните. Те извършили тържествено пренасяне на мощите, и докато траела тази величествена процесия, огласяща околностите и улиците на Антиохия с пеене на стихове от псалома: "да се посрамят ония, които се кланят на истукани, които се хвалят със своите идоли", Юлиан ясно можел да види многочислеността на християните и възторжената им преданост на своята вяра. Тогава, изменяйки на своето философско спокойствие и лицемерна веротърпимост, той заповядал да арестуват много християни и да ги хвърлят в тъмница, а някои дори наредил да подложат на изтезания. В това време небесният гняв се разrazil над идолското капище. Храмът на Аполон, за който Юлиан така се грижел, бил поразен с удар от мълния и изгорял до основи. Яростта на Юлиан била безгранична и той, като заподозрял християните в пожар, заповядал да затворят главния християнски храм в Антиохия, при което неговият престарял презвитер свети Теодорит, който отказал да предаде на езическите власти свещените принадлежности на храма, бил предаден на мъченическа смърт. Знатната вдовица Публия била подложена на побой единствено за това, че когато Юлиан преминавал край портите на дома ѝ, от него се чуло пеенето на псалома: "Да възкръсне Бог и да се разпръснат враговете му!". Двама от младите военачалници от императорската гвардия, Иувентин и Максимин, веднъж в приятелска компания изразили оплакване от тези несправедливости на правителството по отношение на християните и по донос веднага били арестувани и затворени в тъмница, а когато отказали да се склонят към езичество, Юлиан заповядал да ги накажат. през нощта те били обезглавени и телата им били погребани с почести от християните. Давайки воля на своята ярост, Юлиан в същото време разбирал, че християнството не може да бъде задушено с подобни жестокости, които само подвигали мъжеството и духа на християните. Затова той действал и с други средства, а именно чрез писания. Той сам пишел сатири срещу християнството, издавал съчинения, опровергаващи чудесата и божеството на Исуса Христа, стремял се да представи християните като тъмни и невежи фанатици и суевери, а сам в същото време ги притеснявал чрез образованието, забранявайки им да преподават в училищата и закривайки самите училища, облагал християните с по-високи данъци, конфискувал църковното имущество и прогонвал епископите и свещениците, във войските не удостоявал християните с награди, в провинциите поставял за губернатори лица, известни със своята ненавист към

¹Деян. 11:26.

ГЛАВА ПЪРВА Детство,
младост и подвижничество
на свети Иоан (347-380 г.)

християнството и гледал през пръсти на тяхното усърдие за изкореняването на ненавистната за него вяра с всякакви, често кървави средства. Когато един от префектите му обърнал внимание на извършващите се в провинциите жестокости над християните, той с негодувание възкликнал: "Какво от това, ако десет галилейци паднат от ръката на един езичник!". Накрая, като още по-тежко издевателство над християните, той решил да възстанови иудейския храм в Иерусалим, за да опровергае с това предсказанието на Исуса Христа за неговото пълно разрушаване.

Всички тези събития се извършвали пред очите на юношата Иоан. Макар че още от детство се отличавал с необичайна за годините си съсредоточеност, избягвал приятелите и обичал да се отдава в тишината на своя дом на уединени размисли, черпейки от четенето на Светото Писание и от своето дълбоко духовно същество материал за своето образование, не можел да остане изцяло равнодушен към това, което ставало извън неговия дом, и тъй като неговата благочестива майка несъмнено преживявала много тревожни дни по време на тези гонения срещу християнството, той също споделял нейните тревоги и опасения. Дори може да се мисли, че вземал живо участие в делата на християните. Четейки неговото възторжено слово, произнесено впоследствие над гроба на светите изповедници на Христовата вяра, доблестните воини Иувентин и Максимиан, не може да не останем с впечатление, че той сам някога участвал в погребението на тези мъченици и сам с множество други християни проливал горещи сълзи над техните обезглавени трупове². Неистовствата на Юлиан завършили с неговата заслужена гибел по време на персийския поход, когато той, смъртно ранен, в безумна ярост хвърлил към слънцето шепка кал със своята засъхнала кръв и в предсмъртно издихание възкликнал: "Ти ме победи, Галилеец!". След него престолът преминал към Иовиан, който в продължение на своето кратко царуване се стремил да изглади вредата, причинена на християнството от неговия предшественик: той възстановил на воинското знаме името на Христа, освободил църквите от данъците, върнал епископите от заточение. Така действал и неговият приемник Валентиниан, и макар и да допуснал груба грешка, като поканил за свой съуправник Валент, на когото предоставил Изтока, като цяло се стремил да излекува раните, нанесени на християнството от царя вероотстъпник, и наистина направил немалко в това отношение, например установил празнуването на неделния ден и забранил различните вълшебства и нощни жертвоприношения, под предлог на които езичниците вършели всевъзможни гнусотии и поддържали сред народа вражда към християнството.

По това по-спокойно време Иоан вече бил юноша. При стъпването на Валентиниан на престола, Иоан бил на около 18 години, и той разцъфнал като прекрасен, ако не по тяло, то по душа юноша. Майчиното сърце на Антуса се възторгвало при вида на нейния син, който, пазен от нея като съкровище в продължение на толкова много години от всякакви вредни влияния и опасности, сега проявявал всички признаци на велики дарования. И любещата майка смятала за свой дълг да му даде възможност да се устрои в света съгласно с неговото положение и дарби. За успеха на житейското поприще той трябвало да завърши своето образование с някакъв специален курс, и тя, забелязвайки у него предразположение към ораторство и дълбоки размисления, му предоставила възможност да постъпи в школата на знаменития по онова време учител по красноречие Ливаний. Той бил езичник софист, един от най-близките приятели на Юлиан. Подобно на него, той упорито се придържал към езичеството и мечтаел за възраждането му на нови философски начала. На християнството гледал отвисоко, и макар и да не хранел ожесточена враждебност към него, не му било чуждо да се надсмее над неговите странни вярвания в някой си син на дърводелец. Като посетил веднъж християнската школа в Антиохия, намираща се под ръководството на един много набожен и строг учител християнин, Ливаний с ирония го попитал: "Какво прави напоследък синът на дърводелеца?". На този кощунствен въпрос учителят отговорил сериозно: "Този, Когото ти насмешливо наричаш син на дърводелец, в действителност е Господ и Творец на небето и земята. Той, добавил учителят, сега прави погребални коли". Скоро след това дошло известие за неочакваната смърт на Юлиан и насмешливият оратор не можел да не се замисли над получения от християнския учител отговор. Във всеки случай той не се отличавал с никаква фанатична, сляпа враждебност към християнството, затова и преминаването на курса по висше красноречие при него не било опасно дори за християнските юноши. При него например се учил свети Василий Велики, и впоследствие дори поддържал преписка с него. Не можел да се опасява от някакво лошо влияние от него и свети Иоан, който, възпитан в благочестие в дома на своята майка, сега вече бил истински Христов воин, умеещ да си служи с духовното оръжие за отблъскване на всякакви нападения срещу своята вяра.

²Вж. Похвално слово за светите мъченици Иувентин и Максимиан. В българското издание се предвижда, ако има Божия воля за това, да бъде включено в том 4.

ГЛАВА ПЪРВА Детство,
младост и подвижничество
на свети Иоан (347-380 г.)

И той, с присъщата му жажда за знание, се отдал на висшата наука, и веднага показал такива дарования и започнал да постига такива успехи, че неволно изпълвал с възторг своя учител. Ливаний не съвсем без тревога виждал как в неговата школа израствал този необикновен оратор, който след време заплашвал да затъмни самия учител, и това, което още повече го безпокояло, било, че Иоан бил християнин и се готвел да бъде велик глашатай и проповедник на християнството, докато самият Ливаний все още се надявал да възкреси разлагачия се труп на езичеството. Няма съмнение, че на стария софист много му се искало да склони младия оратор към своите убеждения и тази тайна надежда го карала да се отнася с особено внимание към своя любим ученик. Но надеждата му се оказала напразна. По това време Иоан вече почти бил набелязал своя жизнен път, решавайки да се посвети на служене на своя Господ Исус Христос, и старият софист, бидейки на смъртно легло, с искрена скръб отговорил на своите приближени на въпроса кого да назначи за свой приемник в школата: - "Иоан, промълвил той, ако не ни го отнемат християните"³.

Заедно с красноречието Иоан изучавал и философия при някой си философ Андрагафий, също прославен в Антиохия. По онова време философията отдавна била изгубила своя класически характер и под нея се разбирало преди всичко повърхностното изучаване на предишните философски системи, при което недостатъчната дълбочина на мисълта се прикривала зад потоци мъгляво и надутото красноречие. Но позиявените представители на философията някак си умеели да придават на своята наука характера на някакво любомъдрие, и ако им се удавало да проникват в законите на духовния живот на човека, с това те вече оказвали услуга на своите ученици, тъй като насочвали вниманието им от пъстротата на външните явления към тайнствената област на духовния свят. Към числото на този род философи вероятно принадлежал и Андрагафий, и ако Иоан впоследствие проявявал изумителна способност да прониква в най-дълбоките тайници на душевния живот на хората, с което блестят неговите проповеди и трактати, то покрай своята естествена проникателност той бил немалко задължен и на своя учител.

След завършването на своето образование Иоан, облечен във всеоръжието на талантите и знанията, бил готов да встъпи на жизнения път. Пред него, като знатен и блестящо образован юноша, се откривало широко поприще. По своето положение той можел да постъпи и на държавна служба; но неотдавна преживените резки преврати на императорския престол, отразили се на цялата администрация, можели да подкопаят доверието към сигурността на подобен род служба, и затова Иоан предпочел по-свободно занятие - длъжността на адвокат, - занятие, което, без да притеснява човека с определени задължения, в същото време откривало пред младите даровити хора път към високо и почетно положение в обществото. Почти цялата знатна младеж по това време започвала своя обществен живот с адвокатство, с него се занимавали например светите Василий Велики, Амвросий Медиолански, Сулпиций Север и други прочути личности от онова време. Това занимание веднага въвело Иоан в бурния водовъртеж на живота, и той застанал лице с лице срещу този свят на неправди, интриги, обиди и угнетения, вражди и лъжи, сълзи и злорадство, от които се състои обичайният живот на хората и които той не познавал в мирния дом на своята благочестива майка. Тази обратна страна на живота, макар и да смущавала неговата неразвратена душа, му дала възможност да се запознае с бездната на неправдата и порока, която често се прикрива с лъжа и лицемерие, но на съда се явява в цялото си безобразие, и именно съдийската дейност впоследствие дала на Иоан възможност да изобразява пороците с такава безпощадност, която, оголвайки ги в цялата им гнусота, със самото това възбуждала неволно отвращение от тях. Заедно с това длъжността на адвокат го приучила към публично ораторство, и той веднага постигнал такива блестящи успехи на това поприще, че от тях неволно се възхищавал неговият стар учител Ливаний. На младия адвокат очевидно предстояло блестящо бъдеще: неговата дарба на оратор му спечелила широка известност, която, давайки му изобилни средства, заедно с това му откривала пътя към висшите държавни длъжности. Именно от средата на най-даровитите адвокати, спечелили си име в съда, правителството канело лица, на които предоставяло управлението на провинции, и Иоан, вървейки по този път, можел постепенно да достигне висши длъжности - подпрефект, префект, патриций и консул, с какъвто сан се съединявал и титулът "знаменит" - *illustis*. И показната страна на този живот не можела да не увлича юношата, който едва бил погледнал широкия Божи свят, още повече, че неразделни с този живот били и всякакви обществени удоволствия и развлечения. Човекът от обществото трябвало непременно да посещава театри и циркове и волно или неволно да се отдава на онези увлечения и страсти, с които светските хора се стремели да запълнят пустотата на своя

³Созом. VIII, с. 2.

ГЛАВА ПЪРВА Детство,
младост и подвижничество
на свети Иоан (347-380 г.)

живот. И Иоан действително посещавал тези места за развлечения със своите млади приятели и другари, но именно тук неговата неразвратена природа повече от всичко се надигнала срещу такава пустота. Както адвокатството, така и тези развлечения с пълна очевидност му показали цялата пустота и лъжа на подобен живот и той видял колко далече е този действителен свят с неговите неправди и злоба, с неговите страсти и пороци от онзи божествен идеал, който му се представял, когато той, според собствения му любим израз, след като напоил душата си от чистия извор на светото Писание, с непорочно сърце встъпил в попрището на живота. Душата му не могла да понесе подобно изпитание, и той решил на всяка цена да скъса с този негоден свят на лъжа и неправда, за да се посвети изцяло на служене на Бога и на стремеж към онова духовно съвършенство, което станало необходимост на душата му.

За този благотворен поврат много спомогнал един от най-близките му приятели и връстници, именно Василий⁴. Иоан възторжено говори за дружбата, която го свързвала с него още от юношеството. "Имал съм много приятели, казва той в началото на своята книга "За свещенството", искрени и верни, познаващи и строго спазващи законите на дружбата; но един от многото превъзхождаше всички други в любовта си към мен. Той винаги беше мой неразделен спътник: учехме едни и същи науки и имахме едни и същи учители; с еднаква охота и ревност се занимавахме с красноречие и имахме еднакви желания, произлизащи от еднаквите занимания". Но ето, между приятелите легнала сянка на разделение. Когато Иоан се отдал на светския обществен живот, неговият приятел Василий се посветил на "истинното благочестие", т. е. приел монашество. Примерът на истинския приятел не можел да не повлияе и на Иоан, и макар че още известно време се предавал на светските мечти и увлечения, но видяната от него обратна страна на светския живот толкова го поразила, че той започнал постепенно да се освобождава от житейската буря, и отново се сближил с Василий, който не пропуснал да окаже върху него цялото добро влияние, на което била способна само истинската дружба - и Иоан решил да остави този жалък, суетен свят с неговата злоба и постоянни вълнения, за да се посвети също така изцяло на Бога и истинното благочестие.

Приятелят му дълбоко се зарадвал на тази промяна в живота на своя приятел, и намерението им да се подвизават съвместно на попрището на монашеския живот било готово да се осъществи. Но неочаквано се явило важно препятствие, а именно - от страна на благочестивата Антуса. Възпитала своя син и поставила го на пътя на живота, тя достигнала целта на своите дългогодишни грижи и като майка, разбира се, се радвала на успехите на своя син. Наистина, тя не можела да не се безпокои, виждайки как нейният син и юноша се отдавал на житейските бури и поради това тя, както сама казвала, ежедневно се подхвърляла на хиляди опасения заради него, но се утешавала с това, че пламъкът на младостта ще премине и нейният възлюбен син, достигнал възрастта на съвършен мъж, заедно с това ще дойде в мярата на Христовото съвършенство и ще стане достоен за своето положение и християнско звание в обществения живот. От каква скръб било поразено нейното майчинско сърце, когато узнала, че нейният възлюбен Иоан е решил да встъпи в монашеския живот! Всичките ѝ надежди се превърнали в прах, и тя не можела да понесе това. Като призовала на помощ цялата сила на убедителността на своята майчина любов, тя със сълзи започнала да го умолява да не я подлага на второ вдовство и сиротство, и тези сълзи не могли да не поколебаят неговото решение. Той се отказал от своята мисъл и останал в дома на майка си, макар че сега бил напълно чужд на светските увлечения и изцяло се предавал на подвизите на благочестието, изучавайки свещеното Писание, което завинаги станало главен извор, напояващ душата му. Заедно с Василий посещавали особена подвижническа школа, където свещеното Писание се преподавало от най-известните по онова време учители презвитери Флавиан и Диодор, и тези благочестиви учители, особено Диодор, окончателно го укрепили в мисълта да се посвети на подвизите на учителството и благочестието. Вероятно чрез тази школа, а може би и по-рано, Иоан се сближил с благочестивия епископ Мелетий, който, обръщайки внимание на даровития и благочестив юноша, го привързал към себе си и извършил над него тайнството на кръщението. По това време Иоан бил на около 22 години (369 г.). Причината, поради която кръщението се отлагало толкова дълго, се обяснява отчасти с обичая от онова време - да се отлага кръщението до зрялата възраст, когато отминат всички увлечения на младостта, а вероятно и с някои определени обстоятелства. Антиохийската църква тогава била развълнувана от печални смутове, които предизвиквали арианите. Завзели властта в свои ръце, те дръзко и усилено притеснявали православните, при това посявайки раздори и между самите тях, така че техният

⁴Този Василий не бива да се смесва със св. Василий Велики Кападокийски, който бил много по-възрастен и вече заемал високо място, когато Иоан бил още юноша. Вж. за това в заключителното съобщение към "Житие на св. Иоан Златоуст" в Чети-Минеите под 13-и ноември.

ГЛАВА ПЪРВА Детство,
младост и подвижничество
на свети Иоан (347-380 г.)

благочестив епископ Мелетий няколко пъти претърпял изгнание. В такова положение се намирали нещата в първите години от детството на Иоан и с известни промеждутъци продължавало и през следващите повече от двадесет години. Затова е съвсем естествено дълбоко преданата на православната църква Антуса и от тази страна да има достатъчно основания да отлага кръщението на своя син, за да не стане съучастница на пагубна ерес. Сега смутовете били поутихнали, епископ Мелетий можел да се върне в Антиохия и отново да заеме своя престол, и християните от Антиохия можели със спокойна съвест и в безопасност да приемат кръщение. Кръщението оказало дълбоко въздействие на Иоан. Ако и преди възнамерявал да се посвети на духовен живот, сега, приел банята на възраждането, той с цялата си душа се прилепил към подвижите на благочестието, и архипастирът Мелетий, забелязвайки неговите благочестиви наклонности, го възвел в длъжността на четец, която му давала възможност напълно да удовлетвори своята любов към четенето на св. Писание. За да се съсредоточи в пълнота върху това упражнение, Иоан дори си наложил обет за въздържание на езика и неотдавнашният адвокат и оратор станал почти безмълвник: той се въздържал от всяко празнословие и шеги, и с това натрупвал в себе си духовни сили, които му били необходими впоследствие.

В същото време в Антиохия отново започнали смутове; арианите, ползвайки се със съдействието на император Валент, отново започнали да притесняват православните и Мелетий бил изпратен на заточение. Положението на православните като цяло било тежко, особено на служителите на църквата. За Иоан се прибавило и ново огорчение: починала неговата благочестива майка Антуса. Той останал самотен, и тогава решил съвсем да скъса с този грешен свят, изпълнен с всякакви смутове, вълнения и огорчения, и да се оттегли в пустинята за отшелнически живот. Неговият приятел Василий тържествувал и се радвал за своя връстник, и те двамата се стремели да обърнат колкото се може повече приятели и другари към истинското благочестие. Сам, пламтейки от ревност за духовно подвижничество, Иоан бил огорчен още повече, когато узнал, че един от неговите приятели, неотдавна отдал се на истинното благочестие и стремящ се към подвижничество, изменил на своето решение и увлечен от любов към някоя си Ермиона, намислил да остави отшелничеството и да се ожени за своята възлюбена. Огорчен до крайност от това, Иоан написал на своя приятел две много силни и красноречиви увещания, в които, оплаквайки падението на своя приятел и изобразявайки суетността на света с неговите прелести, призовал Теодор да остави своята суетна мисъл и да се върне към благочестието. Увещанията - това е първото негово християнско назидателно творение - имали сила и Теодор се разкажал за своята слабост, върнал се към подвижничеството и впоследствие станал епископ Мопсуетски⁵.

Младите приятели с целия плам на младостта се отдали на духовни подвизи, и сега Иоан бил сподвижник на своя приятел Василий в делата на благочестието: подвизавайки се сам, той поощрявал и други към подвизи с дело и слово, възбуждайки у ленивите стремеж към небето - чрез умъртвяване на своята плът и поробването ѝ на духа. Слухът за тяхното необичайно подвижничество се разпространил в околността, и към тях отвсякъде се устремили страдащи духом и телом, и получавали изцеление. Около това време Иоан написал своите две слова "За съкрушението" до монасите Димитрий и Стелехий, преподавайки в тях урок на утешение на всички страдащи духовно и съкрушаващи се за греховете си. Православните жители на Антиохия се удивлявали на подвижите на младите монаси, и дори съборът на епископите стигнал до мисълта, колко добре би било да бъдат поставени близо до църквата, тогава крайно нуждаеща се от самоотвержени пастири. И ето, явил се слух, че вече е съставен план да ги вземат двамата и да ги ръкоположат за епископи. В онези смутни времена подобни случаи не били рядкост: в сан на епископ се възвеждали и млади хора, ако се окажели достойни за този сан по своя ум и благочестие. Предстояла им велика чест, но тази вест силно поразила и разтревожила Иоан. Той се отдалечил в пустинята, за да спасява душата си в уединение - далеч от вълнената на този свят, а сега отново искат да го поставят сред тези вълнения и при това на такъв висок сан, за който не смеел и да помисли. Затова той решил така или иначе да се отклони от този избор, и тъй като неговият приятел Василий се оказал по-склонен към Божието предизбиране, той дори нарочно му съдействал за това, а сам се скрил в пустинята. Василий наистина бил взет и ръкоположен за епископ и когато, узнал за постъпката на своя приятел, започнал да тъгува за него, четецът Иоан, за свое оправдание и за утешение на своя приятел, написал знаменитата книга: "Шест слова за свещенството", в която изложил цялата възвишеност и трудност на пастирското служение. Тази книга станала постоянно,

⁵Увещания към Теодор падналия, написани около 369 или 370 г.

ГЛАВА ПЪРВА Детство,
младост и подвижничество
на свети Иоан (347-380 г.)

необходимо ръководство за всеки пастир на души и именно от нея черпели и досега черпят за себе си духовно мъжество и сили всички истинни пастири, добре преподаващи словото на истината. Василий, като се успокоил от вълнението, ревностно се предал на своето архипастирско служение и в качеството на Рафански епископ впоследствие участвал във Втория Вселенски събор в 381 г.

В същото време Иоан, избегнал епископството, още по-усърдно се предал на своето духовно подвижничество. В това смутно време, когато в политическия живот се чувствала тягостна неопределеност, а в църковния продължавало пагубното господство на арианите, много благочестиви хора предпочитали да оставят този жалък свят с неговите смутове, вълнения и бедствия, за да намерят пълно успокоение в пустинята. Там, в безмълвно уединение, сред вечно прекрасната природа, замлъквали всички злоби на този свят, и отшелниците можели с облекчение в сърцето да се грижат за спасението на душите си. Поради това околните планини на Антиохия се изпълнили с отшелници, и от тях се съставила цяла община, която водела живот, наситен с духовни подвизи. Това били истинни Христови воители, постоянно стоящи на стража против нападенията на плътта. Още в полунощ те заставали на молитва и огласяли пустинните планини със стройни псалмопения. След кратък отдых те отново ставали с изгрева на слънцето и извършвали утрешята, след което всеки се занимавал в килията си с четене на светото Писание или с преписване на свещените книги. През деня в определени часове те отново се събирали на обща молитва, наричаща се трети, шести, девети час и вечерня, а в промеждутъците се занимавали с различни видове труд, с което изкарвали оскъдната си прехрана. Поради обета за нестяжание, у тях всичко било общо, както в апостолските времена, така че не им били известни думите мое и твое. Труден и суров бил животът на тези подвижници, но той намирал своята пълна отплата в душевния мир, който въдворявал, услаждайки ги с надеждата на Божието милосърдие и радостта в благодатта, изливаща се върху тях свише. В тази монашеска обител Иоан прекарал четири години (375-378 г.), и суровият живот още повече усилил неговата ревност към подвижничество. Наистина, за него, възпитаният в доволство, под любещите грижи на майка си, в богата къща, където всичките му нужди се задоволявали от слуги, било още по-трудно, отколкото за всеки друг, да понесе всички теготи на отшелническия живот в тази строга подвижническа обител. И наистина, той и сам се опасявал от предстоящите му трудове, още повече, че и поради своята телесна слабост не можел да понесе толкова сурово подвижничество. Но слаб по тяло, той бил могъщ духом, и не само преодолял всички трудности на монашеския живот, но и водел борба с опасния дух на времето, надигащ се против монашеството. Този враждебен на монашеството дух започнал да се надига с възцаряването на император Валент. Увлечен от мрежите на арианите, Валент се оказал жесток враг на православните и започнал безпощадно гонение против тях. Знаейки, че главна опора на православията е монашеството, той насочил цялата си ярост против монасите; по негова заповед били разрушени знаменитите Нитрийски манастири и неговото гонителство завършило с варварското изгаряне на 24 православни манастира в Никомидия. Дори езичниците негодували срещу подобна безчовечност, но се намерили и немалко такива, които, възползвайки се от настроението на императора, и сами му съдействали, поставяйки всевъзможни пречки за лицата, желаещи да приемат монашеско житие и представяйки монасите като врагове на отечеството и държавата. И ето, в това тежко време Иоан се явил като защитник на монашеството и написал "три книги за враждуващите против онези, които привличат към монашески живот". В тези книги той излял цялата пламенност на своето монашеско сърце и красноречиво доказал какво щастие намира душата в пустинята - в уединеното събеседване с Бога. Под същото впечатление той написал и неголямо разсъждение под заглавие: "Сравнение на царската власт, богатства и преимущества с истинното християнско благочестие на монашеския живот". Тези творения представляват неизчерпаем източник на назидания за монасите и стремящите се към монашество. Назидавайки другите, Иоан се отнасял още по-строго към самия себе си, и неудовлетворен от подвизите на общежителния манастир, накрая го оставил, за да подложи своята плът на още по-сурови изпитания в уединена пещера. Той чувствал в себе си силата на Илия или на Иоан Кръстител, и подобно на тях се стремил към пустинята, за да се подготви там, далеч от света, за предстоящото му велико служение. По своята ревност към подвижничеството той бил готов завинаги да се посели в пустинята; но Божият Промисъл отсъдил иначе. Такъв велик светилник не можел да остане под крина, в пустинята и в пещера, а имало нужда ярко да свети на всички на църковния свещник. Суровото подвижничество разстроило здравето на Иоан и той по необходимост трябвало да остави пустинята и да се върне в Антиохия. Там с радост го посрещнал блаженият Мелетий и го посветил в сан на дякон. Отклонил се някога от високия сан на епископ, сега Иоан смирено приел сан на дякон (380 г.) и от това време започнал нов период в живота му.

ГЛАВА ВТОРА

Служение на свети Иоан Златоуст в сан на дякон и презвитер в Антиохия (381-398 г.)

С приемането на свещения дяконски чин Иоан отново се върнал в света, но вече не като негов роб, а като деятел в него. В дните на своята младост той се увличал от различните прелести и удоволствия на обикновения светски живот; а сега, като служител на църквата, встъпил в борба с тези прелести и изпълнен с духовно мъжество, започнал с ревност да изпълнява своето служение. Задълженията на дякона по онова време били крайно сложни. Освен изпълнението на поръченията на епископа и служенето в църквата, той трябвало особено да се грижи за различните нужди на немощните и бедни християни. Налагало му се да посещава болни и да утешава умиращи, да помага на бедни и да търси средства за тяхната издръжка. Трудна длъжност, изискваща пълно себеотрицание и любов, но заедно с това тя била превъзходна школа за подготовка за висше пастирско служение. В пустинята Иоан, грижейки се за спасението на собствената си душа и не виждайки всички немощи и бедствия, измъчващи страдащото човечество, можел да отслабне в своето човеколюбие, тъй като, не виждайки пред себе си нещастни, не е трудно съвсем да забравим за тях. Сегашното му служение отново го поставило в средата на действителния живот и открило пред очите му целия този свят, пълен със сълзи и страдания. И преди, бидейки адвокат, той можел да се запознае с обратната страна на светския живот; но там самото му служение го подтиквало да застава на страната на силните и богатите в техните тъжби със слабите и бедните; а сега той се явил необорим защитник на бедните, и често му се налагало да се бори с алчността на богатите, да укротява хищните им посегателства на малката хазна на бедните, да защитава онеправданите лица от притесненията на алчните и безсърдечни чиновници и така по възможност да облекчава живота на онези отрудени и обременени, които особено призовавал към Себе Си и Спасителят Христос. Така Иоан получил двойно възпитание: възпитание в пустинята, укрепило в него духа и очистило сърцето му до способност за съзерцание на Божеството, и възпитание в обществения живот, който показва хората в техните немощи, бедствия, неправди и пороци. Печална картина, но запознаването с нея било необходимо за него в предстоящото му служение, и именно тя направила от него онзи истински пастир и благотворител на страдащите, какъвто станал впоследствие. Първото сребро, което дал на бедните, било неговото собствено, и оттогава до самата си смърт той нищо не наричал свое, и всичко, което имал, смятал за принадлежност на бедните.

Дяконският сан не бил свързан с църковното учителство, принадлежащо на презвитерите, а и самите задължения на това предимно благотворително служение не оставяли време и възможност за такава дейност. Но без да изпълнява словесно учителство, Иоан не оставял писменото учителство, и към това време се отнасят няколко забележителни негови разсъждения, каквито са “Три слова до подвижника Стагирий”, в които той преподал на един от своите приятели от младини утешение в обзелото го униние, доказвайки, че всичко в човешкия живот се намира под водителството на Божия Промисъл и затова всичко се насочва към добро и именно за посрамване на исконния човеконенавистник - дявола, както и разсъжденията “За девството” и “До младата вдовица”. Тези две разсъждения са изпълнени с най-възвишени мисли, а последното се отличава с още по-голяма сърдечност, защото в него Иоан можел да се позове на примера на своята собствена майка, която намерила за себе си достатъчно утешение във вдовството, като изцяло се посветила на майчински грижи за достойното възпитание на своя син. Във всички тези разсъждения Иоан се проявявал като строг ревнител на телесната чистота и в тях се съдържа всичко, което може да служи за укрепяване на духа в борбата с изкушенията на плътта. Накрая може да се мисли, че по това време е издадена в окончателно обработен вид и книгата “За свещенството”, която, първоначално написана само за приятеля Василий и известна в тесен кръг приятели, сега била издадена за назидание на всички служители на църквата и на християните изобщо.

ГЛАВА ВТОРА Служение на свети
Иоан Златоуст в сан на дякон и
презвитер в Антиохия (381-398 г.)

В дяконски сан Иоан послужил пет години. По това време благочестивият епископ Мелетий завършил своя изпълнен с изпитания живот и на негово място бил избран уважаваният от всички за неговото пастирско учителство презвитер Флавиан. Новият епископ отдавна се познавал с Иоан, който бил негов ученик в антиохийската школа, и виждайки в него много полезен деятел на църквата, го възвел в сан на презвитер (386 г.). По това време Иоан бил на около 39 години, и той, достигнал възрастта на съвършен мъж, с пълно съзнание за важноста на своето високо служение, встъпил в изпълнение на своята длъжност.

Предстоял му много голям труд. Ако някъде били необходими пастири, имащи достатъчно мъжество и ревност, за да се борят с множеството препятствия пред християнския живот, това било в Антиохия. Антиохия била един от най-големите и богати градове на изтока. По това време тя наброявала до 200 000 души, половината от които били езичници и евреи, и половината - християни. Изживяващото своето време езичество тук имало своите видни представители, които като не желаели да признаят християнството, което очевидно удържало победа, се стремели да му противопоставят жалките останки от своята ученост и философия, и в същото време незабележимо да подновят самото езичество, тълкувайки го в по-възвишен смисъл, отколкото обикновено се разбирало. В езическите школи преподавали прочути по това време ритори и философи, при които се учили дори християни, много от които не могли да не се заразяват с възгледите на своите учители. След това самият съвместен живот на християните с езичниците и евреите, с които по необходимост ги свързвали многочислени делови, търговски и производителски интереси, естествено им налагал своеобразен печат, и в тях вече нямало онази цялостност и непосредственост на религиозното настроение, каквито биват в градовете, населени изцяло с християни. В по-голямата си част това все още били полуезичници. Те приели християнството като религия, изпълнявали неговите външни предписания и постановления, но все още били недостатъчно проникнати от неговия дух, и в живота им имало много нрави и обичаи, носещи отпечатъка на езичеството. Под влияние на такива смесени убеждения сред християните постоянно се явявали учители, които желаели със собствения си разум, подобно на езическите философи и ритори, да разберат и променят християнството. Оттук между различните учители възниквали спорове и разпри, образували се различни направления и партии, които често водели помежду си ожесточена борба, внасяща изострени смутове в църковния живот. Някои учители направо се проявявали като проповедници на ереси и различни заблуждения, заставали начело на разколи и всичко това заедно правело антиохийската църква подобна на кораб, обуреваем от различни ветрове. Тук имало представители на различни ереси - и ариани, и аномеи, и гностици в различните им видове, имало водачи на разколи, и пастирите на църквата било необходимо да се борят с всички тези врагове на истинната вяра. Но заедно с религиозните неуредици имало нравствени и обществени. Ако религията не била чиста, и нравствеността не можела да бъде висока. Разбира се, имало високоблагочестиви хора, напълно достойни за своето звание, но мнозинството от хората водели полуезически живот, предавали се на страсти и всевъзможни неприлични за християните увеселения. За тях театрите и цирковете били по-привлекателни от църквите. Заедно с това и християнската любов към ближните у тях била съвсем слаба. Както в големите промишлени градове изобщо, така, особено в древността, край несметните богатства се приютявала най-жалка бедност. Близко до великолепните дворци и палати на богатите, незнаещи с какво и как да задоволяват своите похоти, живеели бедняци, които нямали сигурност за утрешния ден и често умирали от глад и болести - и тези противоположни крайности още повече се хвърляли в очите, тъй като древността твърде малко познавала благотворителността: на бедните и болните се предоставяло сами да се грижат за себе си в своята злощастна съдба. Оттук естествено произлизили различни обществени смутове, и ако богатите се стремели да удовлетворяват своята алчност чрез всевъзможни притеснения на бедните, то на свой ред бедните при всеки удобен случай се стремели да отмъстят на своите притеснители, и Антиохия нееднократно била свидетелка на кървави бунтове, в които до крайност се разигравали най-диви страсти, намиращи богата храна за себе си в различията между населението по религия, племе и състояние. За доброто управление на толкова обуреваемия кораб на църквата наистина били необходими доблестни и самоотвержени пастири.

Именно такъв бил Иоан. Сам родом от Антиохия, той познавал своя роден град с всичките му добри и лоши страни, познавал го не само външно, но и прониквал във всички тайни на неговия вътрешен живот. По-добър пастир в Антиохия не можел да бъде поставен. Това напълно съзнавал благочестивият епископ Флавиан и оценявайки своя ученик като незаменим помощник, му предоставил най-голяма свобода на действие и най-вече свобода на проповядване. В сан на дякон Иоан се занимавал единствено с дела на благотворителност, а сега той се проявявал в качеството на църковен учител, и веднага показал своите необичайни дарования.

ГЛАВА ВТОРА Служение на свети
Иоан Златоуст в сан на дякон и
презвитер в Антиохия (381-398 г.)

Още първата проповед, произнесена от него, именно по случай посвещаването му в сан на презвитер, направила превъзходно впечатление на многочисленото събрание от молещи се, дошли на тържеството на посвещаването на своя любим дякон. Но тази проповед по-скоро говорела за скромността и необичайното смирение на проповедника, отколкото за неговите достойнства. Затова колкото повече време минавало, толкова повече се развивал талантът на новия проповедник, и по разнородната по вяра и народности Антиохия скоро се разнесла мълвата, че се е явил проповедник, който си струва да бъде послушан. И храмът, в който той служел и проповядвал, винаги се изпълвал със слушатели, които с изумление и възторг слушали вдъхновените речи на Иоан. Антиохийците обичали красноречието и затова високо ценели ритори като Ливаний. Но сега те слушали оратор, който далеч превъзхождал и този знаменит ритор, превъзхождал го със самата сила и убедителност на своята реч. Ливаний със своето надутото красноречие, изкуствени обрати на словото и звънки фрази можел да увлича и услажда слуха, но не трогвал сърцето. Напротив, неговият ученик, който не прибягвал до никакво изкуствено сплитане на словото и не се увличал от звънките фрази, поразявал с необикновената жизненост на своята реч: у него всяка дума дишала със сила и живот, защото била взета от известната на всички действителност и се пояснявала с примери, които били еднакво разбираеми и за високообразования патриций, и за най-последния земеделец. Такива проповеди още никой не бил произнасял в Антиохия, и нейните жители с изумление внимавали в думите на проповедника, който изцяло овладявал сърцата им, така че те ту треперели от изобразяването на ужасите на Божия гняв, ту ликували от надежда на безкрайното милосърдие. Когато вдъхновеният проповедник изобличавал пороците на своя град - бичувал алчността и немилосърдието на богатите, низостта и бунтовността на бедните, тщеславието и грабителството на чиновниците, пустотата и развратеността на жените, стоящите в храма не можели да не се червят и да не треперят от съзнанието за своята порочност, а когато проповедникът завършвал своето вдъхновено слово с призив към покаяние и изправяне, с обещание за помощ свише в това свято дело, слушателите не издържали и прекъсвали речта на проповедника с оглушителни ръкопляскания. Антиохийците силно се удивлявали и от това, че Иоан не четял своите проповеди, а ги произнасял от пълнотата на своето сърце, водел живи беседи наизуст със своите слушатели. Никога преди нямало такава неща в Антиохия, и още никой никога не бил проповядвал словото Божие без книга или свитък. Иоан бил първият такъв необичаен проповедник. От устата му се изливала такава благодат, че слушателите не можели нито да се начудят, нито да се наситят на неговите беседи. Затова не закъснели да се явят в църквата и бързописци, които записвали след проповедника и предавали и продавали своите записи на многобройните желаещи. Неговите проповеди станали предмет на всеобщи разговори, и те се прочитали дори на пиршества и на тържища, и мнозина ги научавали наизуст. Когато ставало известно, че този сладкословесен ритор ще води беседа, целият град се привеждал в движение: търговците оставяли търговията, строителите - строителството, адвокатите - съдилищата, занаятчиите - занаятите и всички се устремявали в църквата, защото да послушат Иоан се смятало за щастие, и всички си съперничели в намислянето на похвални изрази за него: едни го наричали "Божии и Христови уста", други - сладкословесен, трети - медоточив, и така още по това време гласът на народа като глас Божии създавал за него наименованието Златоуст, под което е увековечено името му в историята и в Христовата църква. Преданието е запазило и самия случай, при който се явило това название. Иоан не се ограничавал само с нравствени наставления, но понякога говорел за догматическото учение за възвишеността на истините на религията, и нерядко се отдавал на такава богословска премъдрост, която се оказвала недостъпна за много от слушателите. При един такъв случай една проста жена, слушайки с благоговение потока на речта на великия проповедник, никак не могла да проникне в смисъла на тези сладки за слуха слова и с чисто женска нетърпеливост извикала към него от народа: "Учителю духовни, или по-точно - Иоане Златоусте, кладенецът на твоето свято учение е дълбок, а нашите умове са къси, и не могат да го постигнат!" Народът подхванал изказаното от жената наименование и виждайки в него Божие указание, решил отсега нататък да нарича своя любим проповедник Златоуст¹. Между другото този случай не останал без влияние и върху самия Иоан. Той се убедил, че да се обръща към народа с "хитросплетени слова" е безполезно, и след това винаги се стремял да украсява своите беседи с прости и нравоучителни слова, така че и най-простият слушател да може да го разбира и да получава духовна полза. Проповедите на Иоан имали толкова по-голяма сила и значение, тъй като при него дарът на

¹Макар че това наименование формално било признато за принадлежност на Иоан много по-късно (на Халкидонския събор от V век), в смисъл на народно название можело да се прилага много по-рано, именно по време на неговото презвитерство в Антиохия, и в този случай преданието има всички признаци на историческа достоверност.

ГЛАВА ВТОРА Служение на свети
Иоан Златоуст в сан на дякон и
презвитер в Антиохия (381-398 г.)

словото се съединявал и с дар на чудотворство, така че много болни получавали от него не само душевно утешение, но и телесно изцеление.

Ако Иоан изобщо обичал да проповядва словото Божие, така че не минавала нито една седмица, през която да не казал една или друга беседа, а понякога проповядвал по два и три пъти в седмицата, то при особени случаи неговата ревност се усилвала още повече и вдъхновението се разгаряло още по-силно. Към първите години на неговото презвитерско служение се отнася състоялото се честване на паметта на високопочитания в Антиохия архиепископ Мелетий. Той починал през 381 г. в Константинопол и тогава прахът му бил пренесен в Антиохия, но вследствие на неблагоприятни обстоятелства едва след пет години антиохийците получили възможността да честват паметта на своя дълбоко почитан светител както подобава. И това тържествено честване по всяка вероятност се състояло под влияние на самия Иоан, дълбоко почитащ паметта на Мелетий, като архипастир, който особено много съдействал за неговото духовно възраждане и укрепяване. Честването се състояло в първата година от презвитерското служение на Иоан, и по този случай на това тържество той произнесъл похвално слово, в което с неподправено чувство на благоговение към паметта на починалия архипастир изобразил неговото значение за църквата, както и любовта на пасомите към своя благочестив архипастир. Почитта към него достигала дотам, че в негова чест давали имена на децата и неговото изображение се носело от мнозина на пръстени, поставяло се на печати, на часовници и по стените на сгради, така че великият светител, макар и отишъл си от този свят, продължавал да живее със своето паство. Речта породила неизлично впечатление у всички и името на сладкогласния проповедник станало неразделно от името на великия антиохийски светител. Но скоро антиохийците трябвало още повече да се убедят какъв велик пастир имат в лицето на Иоан.

Изминали две години от неговото пастирско служение в Антиохия. Наближавал Великият пост на 388 г. и великият проповедник предвкушал богата жътва на нивата на народното покаяние. Но изведнъж станало събитие, което насочило мисълта му към друг предмет. Населението на Антиохия отдавна се отличавало с размерност и народните страсти неведнъж избухвали с ужасна сила. Същото се случило и сега, и при това в необичайни размери. Империята в продължение на почти цели десет години се наслаждавала на мир под мъдрото управление на Теодосий, който стъпил на престола при крайно трудни обстоятелства, когато отвсякъде заплашвали варвари, и със своята храброст успял да укрепил сигурността на държавата отвън и да я благоустрои отвътре. Като грижовен баща, той преди четири години бил възвел своя син Аркадий в сан Август, и тъй като наближавала петгодишнината от това важно за неговия син събитие, той решил да го отпразнува с най-голяма тържественост в цялата империя, а за да спести излишни разходи към това присъединил и тържеството в чест на десетгодишнината от своето собствено царуване (макар че дотогава оставала още една година). Подобни празненства обикновено били свързани с големи разходи, тъй като на всички войски били раздавани щедри подаръци, по пет златни монети на човек. За да не обременява държавната хазна, Теодосий намислил да събере тези пари от големите богати градове, които през времето на неговото мирно царуване били натрупали големи богатства. Но тези градове ни най-малко не се оказали благодарни и нямали никакво желание да поемат върху себе си разходите по общодържавното тържество. Първа въстанала против императорския едикт Александрия, а след нея и Антиохия. Когато императорският едикт за налога бил прочетен в Антиохия, местните сенатори, забравяйки своето достойнство, станали от местата си и като излезли на улицата, започнали да викат, че новият налог ще разори Антиохия и ще принуди жителите ѝ да продават своето имущество, жени и деца. Тези жалби паднали като искри върху нещо запалено. В Антиохия, както и във всички големи градове, имало множество бездомни скитащи хора, които били готови да се възползват от всеки удобен случай за бунт и сега те се раздвижили, а след тях се развълнувало и цялото население. Възбудената тълпа отначало се насочила към дома на епископ Флавиан, за да моли неговото ходатайство за отмяна на налога; но тъй като го нямало у дома, то все повече увеличаващата се тълпа започнала да предизвиква буйства в града, разрушила една от най-богатите обществени бани и след това с яростни викове се придвижила до дома на губернатора, или претора. Тук пред очите ѝ се открила величествена гледка: на най-видните места безмълвно стояли статуите на самия император Теодосий, на неговата (вече покойна) съпруга императрица Флацила, на сина им Аркадий и на други членове на императорския дом. Тълпата почувствала неволно благоговение пред тези безмълвни образи на императорското величие и по-благоразумните започнали да увещават народа да се разотиде. Но делото било провалено от няколко буйни момчета, които, сами не съзнавайки тежестта на своето престъпление, започнали да хвърлят камъни по тези статуи, и когато един от тях точно ударил по една

ГЛАВА ВТОРА Служение на свети
Иоан Златоуст в сан на дякон и
презвитер в Антиохия (381-398 г.)

от статуите, обаянието на тълпата било разрушено и ударът с камък послужил за сигнал за нов взрив на буйство сред тълпата; "Долу тираните" - заревала тълпата и със свирепи викове започнала да чупи и разбива императорските статуи, които с различни издевателства били влачени по улиците и в обезобразен вид били хвърлени в река Оронт.

Но още щом било извършено това буйство, народът се опомнил и съзнавайки цялата низост на своето престъпление, изпаднал в страшно униние, справедливо очаквайки строго наказание. Престъплението наистина било голямо. Император Теодосий можел да прости всичко, дори нанесеното му оскърбление, но не и оскърблението, нанесено на неговата любима, оплакваната от него жена Флацила. Антиохийците с право можели да очакват страшно отмъщение от страна на оскърбения император. Той можел да изгори и разруши Антиохия, а жителите ѝ да накаже немилостиво или да ги продаде в робство. Само мисълта за извършеното изпълвала всички с ужас и вцепенение. Но какво да правят сега? Кой можел да защити антиохийците от заслуженото отмъщение? Никой, освен Бог, и народът с плач се хвърлил в църквата, кършейки ръце и биейки се в гърдите от отчаяние. Сега повече от всякога имал нужда от слово на утешение, и всички жадували да го чуят от устата на златоустия Иоан. Доблестният пастир не останал равнодушен към бедственото положение на своето паство, но извършеното престъпление било толкова голямо, че пред него се затворили и неговите златни уста. Поразен от неизразима скръб, той мълчал в продължение на цяла седмица, като че желаейки да даде на народната душа още по-дълбоко да почувства цялото безумие и греховност на извършеното от тях буйство. Накрая, вече в събота или неделя на сиропустната седмица той с дълбока печал на челото се явил пред народа, и не го оставил без слово на пастирско утешение и назидание, и сега повече от когато и да било народът чувствал цялата сладост на огневдъхновените речи на своя любим сладкодумен проповедник. "Какво да кажа или за какво да говоря? - започнал той сред въздишките и плача на събралите се. - Сега е време за сълзи, а не за речи; за ридания, а не за думи; за молитви, а не за проповеди. Извършеното е толкова голямо, раната - така неизцелима, язвата - така дълбока, че превъзхожда всяко лекарство и изисква помощ свише. Дайте ми да оплача настоящото бедствие. Седем дни мълчах, като приятелите на Иов: дайте ми сега да отворя уста и да оплача това общо бедствие. Кой ни пожела зло, възлюбени? Кой ни завидя? Откъде е тази промяна? Нямаше нищо по-славно от нашия град; а сега няма нищо по-жалко от него. Народът, тих и кротък, винаги покорен на делата на управителите, сега изведнъж освирепя и извърши такива буйства, за които е непристойно и да се говори. Сега плача и ридая - не от важността на заплашващото наказание, а от крайното безумие на извършеното. Гласът ми спира от плач, едва мога да отворя уста, да движа езика си и да произнасям думи"... Воплите на народа, и особено на жените и децата, прекъсвали и заглушавали тези потресаващи думи на Златоуст. Но той не оставил своето паство в това отчаяно състояние и му преподал слово на утешение, с което изтрил горчивите сълзи, утешил болката на сърцата и успокоил всички с надежда на Божието милосърдие. Необходимо е във всичко и винаги да се уповаваме на Бога. "Християнинът, говорел той, трябва да се отличава от неверните и ободрявайки се с надежда на бъдещето, да стои по-високо от нападенията на човешките злини. И така, възлюбени, престанете да се отчайвате. Не толкова ние сами се грижим за своето спасение, колкото се грижи за нас създалият ни Бог".

С облекчение в сърцето народът се разотишъл по домовете си. В същото време за него вече се грижел и неговият престарял архипастир. Когато от Антиохия тръгнали пратеници от Константинопол с известие за бунта и със своите разкази можели да настроят императора към най-ужасно, безпощадно отмъщение, престарелият светител Флавиан решил да направи всичко възможно за смекчаване на царския гняв. Той вече бил на преклонна възраст и немощен по тяло; но независимо от това решил лично да отиде в столицата, за да умири със своето ходатайство справедливия гняв на императора. Пътят бил дълъг и труден, особено за старец², но той като истински пастир бил готов да положи душата си за своите овци, и наистина, без да се бави, тръгнал на път, стремейки се дори да изпревари пратениците. За съжаление, дълбоките снегове го задържали в планините Тавра, и пратениците пристигнали преди него; но той не паднал духом и преодолявайки всички препятствия и трудности, продължавал своя път, докато не пристигнал в столицата с трепетно сърце. Никой не можел да предвиди с какво ще завърши това ходатайство на любвеобилния, самоотвержен старец архипастир. Поради това народът се намирал в необичайно мъчително състояние, и ето, точно в това ужасно време Иоан бил истински утешител на страдащия народ. От ден на ден, почти непрестанно в продължение на двадесет и два дни, той произнасял слова на назидание и утешение пред

² Антиохия е отдалечена от Константинопол на не по-малко от 1300 км.

ГЛАВА ВТОРА Служение на свети
Иоан Златоуст в сан на дякон и
презвитер в Антиохия (381-398 г.)

своето нещастно паство, и народът с трепетно внимание слушал своя златоуст пастир, който в своите знаменити "Беседи за статуите" ту с необикновена живост изобразявал преживените ужаси и буйства, възбуждайки у народа срам и негодувание за собственото му безумие и предизвиквайки сълзи на разкаяние, ту с неподправени черти рисувал безпределността на Божието милосърдие, пробуждайки с това сладостна надежда за помилване, и народът всеки път излизал от църквата с все по-очистено и успокоено сърце, отдавайки на Господа Бога благодарение за това, че му е дадено безмерното щастие да има толкова велик и истински добър пастир проповедник.

Иоан продължавал своите беседи към антиохийския народ почти през целия Велик пост, и те представляват поразително доказателство за онова духовно взаимно общуване, в което живеел и действал знаменитият пастир. Тъй като умовете на всички били заети с един и същ въпрос: как ще успее престарелият архипастир да пристигне в столицата, как ще го приеме императорът и какъв ще бъде изходът от неговото ходатайство, то и златоустият проповедник бил всецяло зает със същите мисли, и всяко известие или за пътешествието на Флавиан, или за неговото ходатайство служело за изходна точка на неговите беседи, които по тази причина се изслушвали от всички с трепетно сърце и дълбоко внимание. Между другото развързката наближавала. Пратениците изпреварили престарелия Флавиан и преди него предали на императора известието за бунта и нанесеното му оскърбление. Императорът незабавно изпратил особени упълномощени сановници да извършат строго дознание, и ето, тези сановници вече пристигнали в града и започнали да правят не само разследване, но и разправа. Градът бил обявен за лишен от дадените му права и преимущества, проведени били многобройни арести на виновни, които били толкова много, че в тъмниците нямало място за тях, и те били затворени в огромно заградено пространство без покрив. Цялото население изпаднало в униние и отчаяние и, както изглежда, отникъде нямало надежда за спасение. Но ето, когато пълномощните сановници на третия ден от своята разправа пътували към мястото на своето публично заседание, пътя им преградили някакви странни хора - с изтощени от пост лица. Това били околни отшелници, които, като чули за страшното бедствие, постигнало Антиохия, оставили своите пещери и се явили в града, за да окажат по-силна помощ на нещастните. Нямайки нищо общо с този греховен свят и не боейки се от никого, освен от Бога, те смело застанали пред пълномощните сановници и ги умолявали - да дарят милост и прошка на Антиохия. Особено неустрашимо действал и говорел един от тях, малкият на ръст немощен старец Македоний. Като хванал плаща на един от сановниците, той го накарал да слезе от коня, и когато слязъл, започнал да убеждава него и друг пълномощен да измолят от императора милост и прошка за нещастния град. Нали императорът е човек и може да разбере колко опасно е за човека да погубва подобните на него. В състояние ли ще бъде да възкреси тези, които ще паднат в жертва на неговия гняв? Нека си спомни за Божия гняв. Сановниците били поразени от тези думи на необичайния отшелник, дълбоко уважаван от народа, и като обещали да ходатайстват пред императора, се придвижили по-нататък към преторията, където вече с трепет ги очаквали тълпи от хора, осъдени на смърт. Но тук срещнали нова преграда: до самите врати на преторията ги посрещнал сонм от епископи и презвитери, сред които на най-видно място бил и Иоан Златоуст, и тези истинни пастири заявили, че няма да пуснат сановниците в преторията, докато не получат от тях обещание да помилват осъдените; те могат да влязат в преторията само през трупа им. И след това, прегръщайки коленете на сановниците, те ту със смирени молби, ту със заплахи със страшния Божи гняв за безчовечността толкова ги трогнали, че те произнесли опрощение, слухът за което мигновено се разнесъл сред огромната тълпа от народ, и всички, и пастири, и пасоми със сълзи на радост им благодарили за такова милосърдие. Един от сановниците, благородният Кесарий, незабавно се отправил към Константинопол, за да съобщи за всичко, което станало, и да ходатайства пред императора за нещастния град.

Когато бързо се придвижвал към столицата, там в същото време престарелият Флавиан полагал всички усилия, за да получи възможност за среща с императора и да измоли милост за своето престъпно паство, но усилията му се оказвали напразни. Разгневеният император не искал и да чуе за ходатайството на стареца епископ за престъпния град и не искал да го приеме. Дълбоко огорченият архипастир вече се отчайвал за успеха на своето дело, когато пристигнал Кесарий, и като обяснил на императора как стоят нещата, го скланял да помилва неразумния град, който вече понесъл достатъчно наказание за своето безумие. Императорът се колебаел и не давал окончателно решение. Но точно тогава при него бил допуснат Флавиан, който окончателно смекчил гнева на царя. Той застанал смирено пред императора и с дълбоко изнурен вид стоял надалеч и не смеел да повдигне очи. Видът на почтения архипастир, така страдащ за своето паство, трогнал доброто сърце на Теодосий: той сам се приближил до епископа и повече с развълнуван,

ГЛАВА ВТОРА Служение на свети
Иоан Златоуст в сан на дякон и
презвитер в Антиохия (381-398 г.)

отколкото със суров глас започнал да упреква антиохийците в неблагодарност за всички многобройни права и преимущества, които им били дадени. Флавиан с дълбоко възмущение, но в същото време със самообладание обяснил на императора цялото безумие на деянията на неразумната тълпа, която повече заслужава съжаление, отколкото гняв, и просел милост за своя нещастен град. Разбира се, императорът можел да изгори и разруши Антиохия, и тя наистина била достойна за още по-жестоко наказание, но той бил длъжен да помни, че над него е Небесният Цар, Който е заповядал взаимно милосърдие на всички хора, казвайки: “Ако вие прощавате съгрешенията на хората, то и Бог ще прости вашите съгрешения”. Речта на престарелия епископ направила силно впечатление на императора. Сърцето му се смекчило и той възкликнал, че ако Владиката на света, слязъл на земята и разпнат от тези, на които Той принесъл най-велики благодеяния, се молел на Своя Небесен Отец за Своите жестоки врагове, казвайки: “Прости им, те не знаят какво правят”, то колко повече хората трябва да прощават нанесените им оскърбления. Императорът дал пълно опрощение на града и казал на Флавиан по-бързо да отиде в Антиохия и със своето известие за помилване да изведе града от страшното състояние на безпокойство за бъдещето. “Побързай, върви по-скоро, казал императорът, иди и ги утеши. При вида на своя водач те ще забравят всичките си бедствия”. Старецът благодарил на императора за оказаното от него християнско милосърдие на града и бързо се отправил на път с радостното известие, с което и пристигнал на Пасха. Ако този светъл празник на изкуплението бил радостен за християните изобщо, сега той бил още по-радостен и тържествен за антиохийците. Вестта за помилването изпреварила Флавиан, и когато той наближил града, цялото население излязло да го посрещне и той тържествено, като в триумф, бил пренесен в града. На доблестния светител, който самоотвержено ходатайствал за своя народ, неизказано се радвал целият град, но повече от всички се радвал Иоан, който не пропуснал да произнесе възторжено слово по случай пристигането на скъпия архипастир. “Благословен Бог - говорел той на развълнуваните до сълзи слушатели, - достоен ни да отпразнуваме този свят празник с велика радост и веселие, възстановил главата на тялото, пастира на стадото, учителя на своите ученици, първосвещеника на свещениците. Благословен Бог, Който направи неизмеримо повече от това, да бъдем временно избавени от заплашващите ни беди, но милосърдният Бог, далеч превъзхождащ нашите молби със Своите дарове, ни върна нашия отец по-скоро, отколкото можехме да очакваме”. И след това Златоуст подробно разказал цялата история на ходатайството на светителя за своя народ, и в заключение увещавал народа никога да не забравя това страшно изпитание.

Изложеното събитие, забележително в много отношения, е особено забележително с това, че с пълна сила разкрива какво влияние имало християнството за смекчаване на нравите по онова време. Изходът от това събитие сплита нетленен венец на главите на неговите деятели, и всички те били християни, пастири и подвижници на Христовата Църква: неустрашимият престарял епископ, който не се уплашил нито от трудностите на дългия път, нито от гнева на императора само за да ходатайства за своя народ; самоотвержените отшелници, които, оставяйки своя безметежен живот в безмълвната пустиня, се явили в размирния град да спасяват човешки души, и особено великият пастир и учител на този народ, от ден на ден произнасящ забележителни беседи, които в това страшно време на мъчения и ужаси непрестанно се разнасяли ту като заплахи на праведния съдия, ту като ласки на дълбоко обичащ баща и предизвиквали потресаващо, неизличимо впечатление на стотици хиляди хора. И тези речи отеквали в сърцата не само на християните, но и на езичниците. Поради смутовете били затворени обществените бани, театрите и други места за удоволствия и развлечения; били отворени само християнските църкви, и в една от тях постоянно се изливали като златен поток словата на сладкоречивия проповедник. Ако и преди езичниците, от любов към красноречието, не били далеч от това, да послушат знаменития християнски учител, на когото някога се възхищавал прочутият ритор Ливаний, то сега, по време на обществени бедствия, те в голямо множество идвали да слушат Златоуст с надежда да почерпят утешение и за своята страдаща душа. И тук те с изумление слушали как християнският проповедник с неотразима сила изобличавал пороците и безумствата, присъщи на техния голям и разпуснат град, как той, подобно на тръба, призовавал всички към покаяние и исправяне. Езичниците от думите на проповедника несъмнено се убеждавали в това, колко суетни и мимолетни са земните почести и богатства, как те не могат да удовлетворят потребностите на сърцето и да спасят живота по време на опасности и бедствия, и колко по-високо от тях стои християнското упование, поставящо за цел и висше благо в живота нетленните съкровища на задгробния свят. Тук те слушали, че добродетелта е единственото нетленно благо и грехът е единственото истинско зло, че за добродетелния човек смъртта е само преминаване към по-щастлив и блажен живот, и че земните бедствия са полезни с това, че очистват и възвисяват душите. И този свят, в който има толкова много суета и бедствия от

ГЛАВА ВТОРА Служение на свети
Иоан Златоуст в сан на дякон и
презвитер в Антиохия (381-398 г.)

всякакъв род, придобивал в очите им нов смисъл, когато слушали от знаменития християнски проповедник, че съществува предвечен и всемогъщ Творец, който като баща се грижи за всички хора, простирайки Своя промисъл дори дотам, че без Неговата воля не пада и косъм от главата, и пред тях в пълното му величие се откривало превъзходството на християнската вяра над тяхното мрачно езическо суеверие, което не давало на човека просвещение в живота и необходимите нравствени сили за изправяне. Тогава много от тези неволни слушатели на Златоуст, напълно убедили се в суетността на своето идолопоклонство, приемали Христовата вяра и се кръщавали, и Златоуст с радост съобщава, че скоро след завръщането на Флавиан бил много зает с “утвърждаване във вярата на онези, които вследствие на бедствията се опомнили и оставили своето езическо заблуждение”. Така страшното събитие, показало дивостта на човешката природа в целия ѝ ужас, когато тя се поддава на страстите, заедно с това, по неизповедимите съдби на Божия Промисъл, послужило като повод за тържество на християнството, и царството Божие на земята се попълнило с много членове, дотогава пребивавали в тъмнината на езическото заблуждение.

Преживените от Антиохия страшни събития изисквали от самоотвержения пастир такова необичайно душевно напрежение, което дори се отразило неблагоприятно на здравето му, и той преболедувал известно време; но след като оздравял от болестта, отново, с предишната си ревност се заел със своето пастирско служение, и Антиохия в продължение на още цели десет години се ползвала от вдъхновеното учителство и назидание на своя златословесен презвитер проповедник. Не само от седмица на седмица, но, може да се каже, че от ден на ден антиохийската църква имала голямото щастие да слуша беседите на златословесния пастир, който не знаел умора в своето пастирско служение, и сам дълбоко изучил книгите на свещеното Писание, поучавал в него и своите слушатели, откривайки пред тях тайните на чудесното Божие домостроителство за спасението на хората. Притежавайки изумителната способност да откликва на всички събития от обществения живот и на всички движения на човешката душа, свети Иоан не оставял без внимание нито едно значимо събитие от неговото време или явление в заобикалящия го живот, и още щом се случвало нещо такова, което привеждало народа в смут или безпокойство, в страх или униние, той веднага излизал със своето слово, и народът в голямо множество се устремявал да го слуша, уверен, че ако някой може да разсее всички страхове и недоумения и да внесе желаното спокойствие, това е само неговият любим пастир Иоан. Случвало ли се някое земетресение, а това често ставало в Антиохия, предизвиквали ли метеж езичниците и евреите, появявало ли се разделение между самите православни, повдигал ли се вечният въпрос за отношенията между богати и бедни, господари и роби, родители и деца - на всички тези явления от живота своевременно се отзовавал Иоан, и поради това неговите беседи имали дълбоко житейски характер и били разбираеми за всички слоеве от населението. Вследствие на това между пастира и паството се изградила дълбока нравствена връзка, която представлява вечно поучителен пример за това, какво може да бъде истинният християнски пастир за своето паство. Сам Иоан с поразителна прямота и откровеност изобразява тази връзка и няма да е излишно да изложим тук някои черти от тези отношения, тъй като те хвърлят ярка светлина върху самия характер на неговата личност и пастирско служение в Антиохия.

При разглеждане на пастирската дейност на свети Иоан от тази страна неволно си припомняме изречението на божествения Пастирначалник, Който, определяйки идеала в отношенията между пастирите и пасомите в Божията Църква, е казал, че “добрият пастир познава своите овци, и неговите овци го познават и слушат гласа му”. В историята на християнската църква е имало много пастири, стремящи се да осъществят този образец в своя живот и дейност, но най-забележителният пример за осъществяването му в пределите на човешките сили и възможности представлява именно свети Иоан Златоуст. Тук виждаме поразителна гледка: сърцето на народа, така да се каже, живеело в неразривна връзка със сърцето на пастира, който всецяло се посветил на благо на своите пасоми. Между тях се установила такава силна връзка, такава безгранична любов, че, както изглежда, не можели да съществуват нито пастирът без народа, нито народът без пастира. Достатъчно било пастирът, под влияние на естествена умора или болест, да прекрати своите беседи и за няколко дни да се отдалечи извън града за отдих и освежаване в пустинята, и градът ставал печален, като поразен от някое голямо нещастие. Но достатъчно било Иоан да се яви отново, и градът отново оживявал, навсякъде се разнасяли радостни възклицания и като че настъпвал голям празник. От своя страна със същите чувства се вълнувал и самият пастир, който също не можел да живее без своето паство. “Аз отсъствах само един ден, говорел той след завръщането си от едно неголямо пътешествие, и ми се стори, че цяла година съм прекарал далеч от вас - толкова скърбях и тъгувах! По скърбта, която изпитвахте, можете да съдите за моята скърб. Когато откъсват малкото дете от гърдите на майката или го отнасят, то се върти,

ГЛАВА ВТОРА Служение на свети
Иоан Златоуст в сан на дякон и
презвитер в Антиохия (381-398 г.)

оглежда се и я търси; така и аз, когато бях откъснат от вас като от майчина гръд, всичките ми мисли ме насочваха към това свещено събрание”³. Друг път, когато в случай на болест трябвало да прекара, без да излиза от дома си няколко дни, след оздравяването казал: “Днес, отново намирайки се сред вас, изпитвам същото чувство, както, ако бях се върнал от дълго пътешествие. Когато двама приятели не могат да се видят помежду си, каква полза има, дори ако живеят в един град? Без да напускам своя дом, аз бях също така отчужден, както, ако ме разделяше от вас далечно разстояние, защото не можех да беседвам с вас... При моите страдания най-много ме измъчваше това, че не можех да взема участие в това възлюбено събрание, и сега, когато оздравях, пред своето здраве предпочитам удоволствието от това свободно да се ползвам от вашата любов. Жаждата от треската не е така силна, както желанието отново да се видим с нашите приятели, когато сме били лишени от тях. Както болният от треска жадува за прясна вода, така и отсъстващият приятел очаква своите приятели”⁴. При друго обстоятелство, когато Иоан, потиснат от непрестанни трудове, отишъл да отдъхне и да подиша чист въздух в планината, към него полетели писма от пасомите, които го умолявали да се върне по-скоро, и той се върнал, макар и здравето му да изисквало още почивка и укрепване. Като застанал на своята катедра, той казал: “Нима е истина, че вие сте си спомняли за мен в моето отсъствие? Що се отнася до мен, аз не можах да ви забравя нито за миг. Пленените от телесна красота, навсякъде, където и да ходят, носят в мислите си любимия образ; така и ние, пленени от красотата на вашите души, навсякъде носехме вашия образ в сърцето си. И както живописците чрез съединяване на боите възпроизвеждат вида на предметите, така и ние, представяйки си вашата ревност към нашите беседи, вашата любов към проповедта, вашето благоволение към проповедника и всяко добро, с което се отличавате, съставяхме от вашите добродетели, като от бои, образа на вашите души; съзерцанието му облекчаваше тъгата на отсъствието. Седейки или стоейки, в покой или в движение, у дома или извън него, навсякъде и винаги бяхме преследвани от тези мисли; дори самите ни сънища бяха заети с вашата любов, и през нощта, както и през деня, ние се хранехме със сладостта на тези спомени, повтаряйки думите на Соломон: “*Заспала съм, но сърцето ми е будно...* (Песен на песн. 5:2). Аз отстъпих пред вашето настояване, предпочетох по-скоро да се върна, преди да съм оздравял, отколкото, очаквайки своето оздравяване, да изпитвам вашата любов... Ето защо се вдигнах и дойдох при вас”⁵. Ето истински добрия пастир, готов да положи душата си за своите овци!

Но доброволно подчинявайки се на тази силна до крайност любов на своето паство и подкрепяйки я в това отношение, дори до пренебрегване на своето здраве, Иоан не пропускаше случая да укори своите слушатели за лекомислието и увлечението от външната красота на речта, а не от нейното вътрешно съдържание, изискващо нравствено възраждане. Когато слушателите изразявали своя възторг от увлекателните беседи на своя любим проповедник, по обичая на тогавашното време, с гръм от оглушителни ръкопляскания, Иоан строго им казал: “Аз не желая нито вашите ръкопляскания, нито този шум. Цялото ми желание е вие, като изслушате безмълвно това, което ви говоря, да го приемете като наставление в живота. Ето похвалите, които бих желал... Нали не сте в театъра, нито пред актьорите, тук е духовно училище, и вие трябва да доказвате своето послушание със своите дела. Само тогава ще се смятам за възнаграден за своите трудове”⁶. Такива укори, разбира се, не се харесвали на мнозина, и се намирали хора, които дори не се срамували да ругаят проповедника и да смуцават съвестта на неговото паство. За борбата с тези зли хора Иоан трябвало да губи немалко време и трудове; но той с безгранично себеотрицание прощавал всички злословия, когато те се отнасяли лично до него. Затова пък сърцето му било поразено от дълбока скръб, когато по едни или други причини слушателите охладнявали към неговите беседи и се увличали от някакви нови театрални увеселения. Подобни явления не били рядкост сред този горещ, страстен, лекомислен и подвижен народ, който бързо променял своето настроение и за един ден можел да разруши това, което било създавано с години. Колкото и да им бил скъп златословесният проповедник, за когото тъгували, когато не го виждали или слушали в продължение на няколко дни, все пак било достатъчно да се организират на хиподрума някакви увлекателни конни надбягвания, и антиохийците оставяли църквите и се устремявали да ги гледат. Такова непостоянство и лекомислие крайно огорчавало великия проповедник, и той неведнъж и с болка възкликвал: “Нима напразно се трудя? Нима сея на камък или сред тръни? Опасявам се, че моите усилия няма да

³Беседа върху Гал. 2:1.

⁴Беседа върху притчата за талантите, 1.

⁵Беседа I за покаянието, т. 1.

⁶Беседа XVII върху Матей, в края.

ГЛАВА ВТОРА Служение на свети
Иоан Златоуст в сан на дякон и
презвитер в Антиохия (381-398 г.)

доведат до нищо”⁷. Още повече го огорчавало неблагоприятното поведение в църквата. “Какво можем да кажем? Църквата е станала театър! Тук идват жени, облечени още по-неприлично и безсрамно от тези, които блудодействат там. След себе си те привличат тук и безсрамниците. Ако някой желае да съблазни жена, никое място, мисля, не му се струва по-удобно за това от църквата; и ако някой има нужда да продаде или да купи, църквата му изглежда по-удобна от площада. Тук се занимават със сплетни, тук слушат сплетни повече, отколкото където и да е, и ако желаете да научите новините, тук ще ги научите по-добре, отколкото в съдилището, или в приемните на лекарите... Търпимо ли е това? Можем ли да понесем това? Всекидневно се измъчвам и терзя за това, че вие вместо да изнесете оттук полезно назидание, си отивате повече с вреда, отколкото с полза”⁸. Но пристъпът на негодувание и гняв веднага отстъпвал място на любовта и прощката, щом проповедникът забелязвал действието на своя укор. Не понасяйки своята суровост, той вече бързал да я заглади и искал прошка от своите лекомислени духовни деца. “Чувствам, казвал той, че съм си послужил с много жестоки укори. Простете ми. Така става с всяка страдаща душа. Но аз говоря това не от враждебно сърце, а от безпокойството на любещата душа за вас. Затова смекчавам своята суровост”⁹. Имало случаи, когато непостоянството и лекомислието на антиохийците още повече извеждали Златоуст от търпение и той хвърлял срещу тях гръмове на праведен гняв, но и сред тези тътени от изобличения и укори винаги се чувал господстващият тон на любовта. Пастирът строго укорявал своето паство, защото го обичал, и то смирено понасяло неговите заслужени укори, защото и само го обичало. Това били двама приятели, съединени помежду си с неразривните връзки на любовта и предаността. Сериозната и дълбока, но и свята любов на Иоан към своето паство съвсем не приличала на лъжливото ласкателство на честолюбците и народните трибуни, които със своето ласкателство опияняват тълпата, за да могат по-лесно да я подчинят на игото на своето самовластие. Иоан бил чужд на всяко подобно ласкателство, умее да казва горчивата истина в очите на своите слушатели; но ако някога изразявал любов към тях, правел това от цялото си сърце. С каква неподправена искреност звучат следните негови думи: “Аз ви нося в сърцето си, вие изпълвате всичките ми мисли. Велик е народът, но велика е и моята любов към него и за вас не е тясно в душата ми. Аз нямам друг живот, освен вас и грижата за вашето спасение”¹⁰.

Бидейки истинен изразител на Христовия дух, св. Иоан в качеството си на пастир се грижел преди всичко за онези отрудени и обременени, които с безгранична любов призовавал към Себе Си и Сам Спасителят Христос. Неговото любещо сърце било особено отворено за неговите по-малки братя и той, като грижовен баща, вниквал във всичките им нужди, не само духовни, но и материални, житейски. Когато положението на бедните жители ставало особено тежко по някаква причина, Златоуст смело се изказвал като ходатай за тях и ако причина за влошаване на положението били алчността или притеснението от страна на богатите, той, като истински загрижен за народа, силно ги укорявал, не жалейки думи за изобличаването на тяхната алчност и жестокост. Понякога проповедите на Иоан били посветени изключително на положението на бедните жители на града, така че дори изказвали упреци към него, че говори само за бедните, като че другите не заслужават неговото внимание и назидание. На това Златоуст отговарял, че му е скъпо спасението на всички, и на богати, и на бедни; но за бедните той се грижи особено, защото и Спасителят ще пита на Страшния съд нахранили ли сме гладния, облекли ли сме голия. “Затова аз няма да престана да повтарям: давайте на бедните, и ще бъда непрестанен обвинител на тези, които не дават”¹¹. И наистина, той никога не преставал да повтаря този призив и бил истински баща на бедните и нищите.

Милосърдието на свети Иоан Златоуст ярко се откривало и в неговото отношение към греховете и пороците на неговия народ. Сам бидейки велик и суров подвижник, той бил непримирим враг и изобличител на всеки грях, неумолим гонител на всякакви пороци и страсти и водел ожесточена борба с тях. Зорко следейки всички движения, както във външния, така и във вътрешния живот на своето паство, той силно бичувал всички отклонения от светостта и християнския дълг, и неговите изобличителни речи понякога звучали като тътен от небесен гръм, и слушателите треперели, представяйки си страшните мъки, които са приготвили за себе си със своите дела. Но тази вражда към греховете и пороците у свети Иоан никога не преминавала във вражда към самите грешници. Напротив, колкото по-силно хвърлял гръм от изобличения против греховете, с

⁷Беседа XIII върху Иоан.

⁸Бес. XXXVI, т. 6, върху 1 посл. до Коринтяни.

⁹Бес. VI, 2 върху книга Битие.

¹⁰До Ант. нар. бес. IX, 1.

¹¹Бес. XLIII

ГЛАВА ВТОРА Служение на свети
Иоан Златоуст в сан на дякон и
презвитер в Антиохия (381-398 г.)

толкова по-голямо съжаление и любов бил проникнат към самите грешници, виждайки в тях заблудени овци, имащи нужда от любещата грижа на пастира. Затова, още щом забелязвал действието на своите заплахи, той смекчавал своя тон, и вместо гръмове от неговите уста излизали слова на любов и ободрение и главен предмет на неговите беседи вече ставало безкрайното Божие милосърдие, пред което всеки човешки грях потъва като капка в океан. Негов любим текст било изречението на Спасителя: *Син Човеческий дойде, не за да погуби човешки души, а да спаси* (Лук. 9:56), и развивайки неговия смисъл, свети Иоан се стремял да внуши на своите слушатели мисълта, че няма такова греховно падение, от което човек не би могъл да стане, и неговите разсъждения пораждали още по-силно впечатление, като подкрепени с примери не само от Библията, но и от съвременния живот. "Не сте ли слушали, говорел той веднъж, за онази блудница, която превъзхождала всички погинали жени и която впоследствие надминала всички светии със своето благочестие? Не говоря за тази, която е в Евангелието, а за онази, която била толкова знаменита около времето на моето раждане. Произхождайки от най-развратения град на Финикия, тя заемала първо място в театъра и нейната слава се простирала до Киликия и Кападокия. Колко богаташи разорила тя! Колко млади хора съблазнила! Обвинявали я дори в чародейство, като че нейната красота, без любовните магии и вълшебства, не била достатъчна за нейната страст - да поглъща своите жертви. Тя уловила в мрежите си дори брата на императрицата. Никой не можел да устои на нейното всемогъщество. И изведнъж, не зная как, или по-точно казано, зная, че с промяна на своята воля, достигайки Божията благодат, тя се изтръгнала от пленилите я бесовски прелести и насочила своя път към небето. Тази, с която никой не можел да се сравнява по своето безсрамие на сцената, станала образец на целомъдрие и облякла се във власеница, прекарвала живота си в покаяние. Напразно префектът, подбуждан от някои лица, искал да я върне на театралната сцена, и дори воините, изпратени за нея, не могли да я вземат от убежището на приютилите я девственици. Допусната до светите тайни, очистена от благодатта, тя достигнала висша добродетел, никога не се показвала на своите поклонници и се заключила в нещо, подобно на тъмница, където и прекарала няколко години. Така първите ще бъдат последни, и последните - първи. Да се надяваме, че и на нас нищо не ни пречи да станем велики и славни"¹². Такива беседи можели да имат дълбокоободряващо значение и за най-закоравелите грешници, спасявайки ги от униението и отчаянието, и поддържайки надеждата на Божието милосърдие. Наистина, като котва на спасението за всички отчаяни грешници можели да служат следните слова на Златоустия пастир: "Ти си грешник? - Не се отчайвай; аз няма да престана да ви давам лекарства, защото зная какво оръжие против дявола е да не се отчайваш! Ако се намираш в грехове, не се отчайвай, и аз никога няма да престана да повтарям: ако грешиш всеки ден, то и всеки ден се кай... Ти си остарял в грехове, обнови себе си с покаяние! Но възможно ли е, ще попиташ, да достигна спасение чрез покаяние? Разбира се, че е възможно. - Ако аз съм прекарал целия си живот в грехове и принеса покаяние, ще се спася ли? - Разбира се, ще се спасиш, защото Божието милосърдие е неизмеримо и Неговата благодат е неизказана. Злото, каквото и да е то, е човешко зло, и затова е ограничено, а опрощаващото милосърдие е Божие, и затова е безкрайно. Представи си искра, падаща в морето: може ли тя да остане там и да бъде видима? Каквото е искрата пред морето, това е и човешкото зло пред Божията благодат; и дори не толкова, но благодатта е много по-голяма. Морето, колкото и да е голямо, има предели, а Божията благодат няма граници"¹³.

Бидейки проповедник на милосърдието и всеопрощението, свети Иоан Златоуст бил и пастир на мира. Той бил враг на всяко разделение и разкол, и затова сърцето му страдало при вида на разделенияето, което съществувало в самата Антиохия между православните по негово време. В своите беседи той често се връщал към този въпрос и се стремял да изясни самия корен на злото разделение, който съвсем не се състои в религиозната ревност, а в себелюбието и властолюбието. "Нищо не разединява църквата така, казвал той, както властолюбието; нищо не възбужда Божия гняв така, както разделенияето в църквата. Дори ако вършим най-съвършени дела, но разкъсвайки единението, ще бъдем наказани, както, ако разкъсвахме тялото на Господа... Дори мъченичеството не изглажда такъв грях. Защо понасяш мъченичество? Не заради славата ли на Исуса Христа? Ти отдаваш живота си за Исуса Христа, и в същото време разхищаваш църквата, за която е умрял Исус Христос". С подобни увещания той много съдействал за укротяването на страстите на разделенияето в църквата и накрая имал щастието да доживее до оня сладостен за него момент, когато партиите окончателно се примирили и разделенияето се прекратило.

¹²Бес. XLVII, 3 върху ев. от Мат.

¹³Бес. VIII, 1, За покаянието.

ГЛАВА ВТОРА Служение на свети
Иоан Златоуст в сан на дякон и
презвитер в Антиохия (381-398 г.)

В такова живо взаимно общуване със своето паство свети Иоан прекарал най-хубавите години от живота си. Именно към това време се отнасят всичките му най-важни съчинения, както беседи, така и полемически. В своите непрестанни беседи той тълкувал не толкова отделни места и текстове, но и цели книги на св. Писание, както от Ветхия, така и от Новия Завет, и именно тези тълкувания му спечелват славата на екзегет¹⁴. Неговите тълкувания се отличават с чудесна яснота, простота и жизненост, така че представляват най-добър образец на тълкувателен труд и неизчерпаем източник на богословско знание и религиозно-нравствено назидание. За най-добри негови тълкувания се смятат беседите върху Евангелие от Матей и върху посланията на апостол Павел. Принадлежейки към антиохийската школа тълковници, поставила си за задача, за разлика от александрийската, буквалното тълкуване, чуждо на всяка тайнственост, свети Иоан Златоуст в това отношение достигнал висше тълкувателно съвършенство. Бидейки запознат и с творенията на александрийските тълковници и изучил най-прочутия от тях, Ориген, той заел именно онова средно положение, което съставя идеала и същността на православната екзегетика. Следейки свещения текст стъпка по стъпка, той излага неговия най-естествен смисъл, който се дава преди всичко на ума, и първо извежда от него догматическо учение, а след това посочва произтичащите от него добродетели, гледайки на тях като на учение в неговото практическо приложение. И всичко това се излага с чудесна простота, ясно и извънмерно точно. У него няма нищо, което би било просто умозрение, проста страст към учителство с неизбежните тънкости и дребнави изисквания. Но всичко се излива от пълнотата на сърцето и се насочва към извисяване и освещаване на живота. Той не е писал своите тълкувания с дълго седене в кабинета, а ги произнасял в жива беседа с народа в църквата. Оттук идва и тази вдъхновеност и жизненост на всяка негова дума, които прониквали дълбоко в душите на слушателите - този огън, който наистина бил способен да запали сърцата на хората.

В течение на своята продължителна пастирска дейност в Антиохия, свети Иоан толкова се сближил и сродил със своите пасоми, че всичките му мисли се съсредоточавали върху това, как по-добре и по-действено да ги назидава, по-сигурно да ги опазва от заблужденията и по-пълно да разкрива пред тях истината, че вярата в Исуса Христа е източник на всякакви блага. Той нямал по-висока от тази цел и се надявал да завърши живота си сред тях. Наистина, имало моменти, когато, уморен до крайност от трудове и потиснат от огорчения вследствие на лекомислието и безумствата на своя народ, той неволно хвърлял натъжен поглед към околните планини, където някога се подвизавал в свято уединение в младите години, където е така мирно и отрадано да се живее в лоното на спокойната природа в уединение с Бога и където наистина продължавали да водят такъв живот много от "земните ангели", както той обичал да нарича отшелниците. Понякога дори временно се оттеглял в тези планини, за да отдъхне и да се освежи от изтощителните трудове и шумната суета на градския живот; но трудовият живот на пастир сега толкова го бил завладял, че той не можел да скъса с него и затова винаги, след непродължителен отдых отново се връщал при своето възлюбено паство, също тъгуващо по своя отсъстващ пастир, и от дълбините на своето искрено сърце казвал: "Добре виждам, че не мога да оставя това място и че трябва да остана тук до края на дните си"¹⁵. Но Божият Промисъл отсъдил иначе. Великият църковен светилник, някога изведен от уединението в пустинята и поставен на църковния свещник сред многолюдния град, излъчвал около себе си такава силна и благотворна светлина, че и този град бил недостатъчен за него. Неговата светлина трябвало да озари цялата вселена, и за този светилник било необходимо да бъде поставен още по-високо, в самото средоточие на православния християнски свят. И това се сбъднало. В 397 г. починал престарелият Константинополски архиепископ Нектарий, и така първенстващата катедра на източната вселенска църква овдовяла. Именно на тази славна катедра Божият Промисъл възвел свети Иоан, за да направи от него не само велик светител, но и велик мъченик за правдата.

¹⁴Към антиохийския период на неговото служение се отнасят следните негови творения: Тълкувания на отделни книги на Ветхия Завет, именно на книгите Битие и Псалтир, и на книгата на пророк Исаия; на Новия Завет: Тълкувание на ев. от Матей, на ев. от Иоан, и на посланията на ап. Павел - до Римляни, Коринтяни, Галатяни, Ефесяни, до Филимон, до Тит и Тимотей. Освен тълкувателните беседи, към това време се отнасят и много други негови беседи за различни случаи и върху отделни места от Св. Писание, и сред тях видно място заемат беседите "За покаянието". От полемическите произведения към това време се отнасят неговите беседи "Против аномеите".

¹⁵Бес. VII, т. 3, върху посл. до Колосяни.

ГЛАВА ТРЕТА

Свети Иоан Златоуст на Константинополския престол (398-404 г.)

Когато свети Иоан завършвал своята пастирска дейност в Антиохия, в политическото състояние на света настъпила важна промяна. В 395 г. починал император Теодосий, който отнесъл със себе си в гроба и последните отблясъци от величието на Римската империя. След него останали двама сина - Аркадий и Хонорий, и той, за да не възбужда неприязън между тях, а най-вече, защото не смятал нито един от тях за способен да поеме върху себе си цялото бреме на управлението на огромната империя, при това явно отиваща към упадък, разделил империята между тях, като предоставил на Хонорий Запада, а на Аркадий - източната ѝ половина. И двамата били още млади хора и при това недостатъчно щедро надарени от природата, за да могат с достойнство и успех да изпълняват възложеното им трудно служение. Поради това не е удивително, че действителни управители на държавите били не те, а заобикалящите ги приближени, сред които първо място заемали на запад - знаменитият пълководец Стилихон, а на изток - не по-малко знаменитият царедворец, евнухът Евтропий. Последният се издигнал от робското съсловие, благодарение на различни случайности и особено на своя природен ум, успял да заслужи благоразположението на покойния император Теодосий, който преди смъртта си му възлагал важни поръчения, и след неговата кончина естествено станал главен опекун на младия Аркадий и действителен управител на държавата. Този евнух бил оръдието, чрез което Божият Промисъл довел свети Иоан на константинополската катедра. Когато, след смъртта на архиепископ Нектарий, възникнал въпросът за неговия приемник, разрешаването му не било лесно. Положението било твърде важно и поради това към него имало немалко претенции. Аркадий не знаел какво да прави и кого да предпочете. Тогава Евтропий го избавил от затруднението. Като човек, който не бил чужд на религията, той се интересувал от църковните дела, и когато бил в Антиохия, не пропуснал да послуша знаменития антиохийски проповедник. Свети Иоан със своите проповеди му направил силно впечатление и сега Евтропий подсказал на императора колко добре би било за църквата на столичния град на неговата империя да има начело такъв знаменит пастир. Аркадий се съгласил и на областния началник Астерий незабавно било дадено тайно поръчение да доведе Иоан в столицата. Разпореждането било неочаквано и за Иоан, и за антиохийския народ, и изпълнението му не било лесно. Антиохийците за нищо на света не били съгласни да се разделят доброволно със своя възлюбен пастир, и всяко насилие би довело до бунт. Затова било дадено разпореждане да вземат Иоан с хитрост, което и било направено от Астерий, който, като повикал Иоан извън града, като че за да се поклонят заедно на мощите на светите мъченици, заповядал да го вземат в колесница, която бързо потеглила към Константинопол. Смиреният пастир, като узнал за истинската цел на извикването му извън града, разбира се, потъгувал, хвърляйки прощален поглед към родната Антиохия, където така много се потрудил за благо на своя обичан народ; но послушен на Божия Промисъл, напълно се примирил с това обстоятелство и спокойно се приближавал към царстващия град. Императорът милостиво посрещнал знаменития пастир и за да придаде по-голяма тържественост и блясък на неговата хиротония, призовал много епископи, които, начело с Александрийския патриарх Теофил, ръкоположили Иоан за Константинополски архиепископ на 26 февруари 398 г.

Сега Иоан вече не бил обикновен пастир проповедник в провинциален град. Той бил архиепископ на столицата, патриарх на царстващия град, седял на престола на втория Рим. Неговото положение било много високо, но и много трудно. Константинополската църква, основана според преданието от свети апостол Андрей, преживяла много превратности, и от времето на избирането на Византион за столица на източната империя придобила велико, първенстващо значение на Изток. Тя и в действителност била средоточие на църковно-религиозния и духовния живот на целия Изток. Но именно вследствие на това положение тя по-силно от всичко била обуреваема от различни ветрове. В столицата намирали за себе си убежище и опора всевъзможни лъжеучения, които бързо се вкоренявали сред лекомисленото, отдадено на наслаждения

ГЛАВА ТРЕТА Свети Иоан
Златоуст на Константинополския
престол (398-404 г.)

население, и чиито привърженици умеели да намират достъп до самия императорски двор. Вследствие на това имало времена, когато лъжеучението, особено арианството, нагло празнувало своята победа в столицата, заплашвайки изцяло да измести Православието. Така именно било неотдавна, при Григорий Богослов, който, пристигайки в Константинопол, с прискърбие забелязал, че всички най-важни църкви на столицата, които били четиринадесет на брой, се намирали в ръцете на арианите и Православието се приютявало само в една домашна църква, която под неговото благотворно пастирство станала източник на възстановяване или възкресение на Православието. Но макар и то да било възстановено, влиянието на лъжеучението било толкова голямо, че и на този велик архиепископ богослов било трудно да пасе толкова разпуснатото и в духовно, и в нравствено отношение паство, и затова той скоро след възвеждането му в сан архиепископ се отказал от този висок сан. За негов приемник бил избран Нектарий - един от светските придворни сановници. Този иерарх се отличавал с благочестие, но бил твърде слаб за столичната катедра, и макар неговото управление да било много спокойно, всички ясно чувствали, че на столичния престол трябва да стои друг пастир, който би имал достатъчно мъжество не само да умолява, но и да запрещава, и изобщо да показва твърдост на църковната власт, когато обстоятелствата изискват това. Нектарий не притежавал такова мъжество и затова след него столичната църква останала в крайно неустроено състояние. Народът, изцяло предаден на наслаждения и страсти, не уважавал своите пастири, които, без да изключваме и епископите, също водели съвсем светски живот. Всичко това дълбоко поразило и огорчило Иоан. Ако той в Антиохия виждал толкова много недостатъци и пороци, с които водел непримирима борба, там това били недостатъци на неразумното паство, което имало нужда от вразумление от страна на пастирите; а тук и самите пастири имали нужда от не по-малко вразумление и наказание. И свети Иоан веднага разбрал на какво трудно и отговорно място бил поставен от Промисъла. Още в младостта си той съзнавал цялата висота и тежест на епископското служение и поради това се отклонил от него, скривайки се от своя приятел Василий. Сега, оказал се на катедрата на първенстващата църква противно на своята воля, той още по-добре можел да се убеди в това. Но сега той вече не избягвал тежестта на своето служение. Напротив, бидейки поставен на толкова високо и трудно място, той, като истински пастир на църквата решил да се покаже достоен за своето звание и мъжествено встъпил в изпълнението на своето многотрудно служение.

Първата му работа била да се яви пред своето ново паство като пастир учител. Повече от всичко очаквал това и народът, знаещ за неговото блестящо красноречие и предвкустващ великото удоволствие - да послуша знаменития проповедник. И наистина, първите беседи на свети Иоан в Константинопол събирали безчислено множество народ, и архипастирът можел да се радва на такова усърдие на неговото паство към слушането на словото Божие. С боговдъхновена сила от неговите уста се изливали златни слова на назидание и тълкуване на словото Божие, слушателите изпадали в неописуем възторг, и сводовете на храма се огласяли от шумни, често неистови ръкопляскания и всевъзможни знаци на одобрение. Подобни знаци на одобрение той укорявал още в Антиохия, виждайки в тях проява на човешката суетност; не можел да се отнася със съчувствие към тях и сега. Но неговото огорчение ставало още по-силно, когато се убеждавал, че тези шумни одобрения тук още по-малко били знак за проникването на словата на назидание в душите на слушателите, отколкото сред антиохийския народ, и напротив, това било само доказателство за крайната суетност на неговото ново паство, неразличаващо църквата от театъра. На слушателите очевидно се харесвал блясъкът на красноречието на проповедника, а не силата на неговите назидателни слова. Затова той решил още по-енергично, отколкото в Антиохия, да излезе на борба с подобна разпуснатост и в своите беседи неведнъж умолявал слушателите да оставят този навик и да слушат назиданието в тихо безмълвие и съкрушение на сърцето. "Слушайте ме спокойно - казвал им той неведнъж, - умолявам ви за това, и ако е угодно, от днес ще установим правило никой от слушателите да не си позволява да прекъсва проповедника... Правете така, както ви моля, и тук ще намерите източник на блага и школа на мъдрост. Когато дори езическите философи изказвали разсъждения пред своите ученици, те ги слушали, без да ги прекъсват с ръкопляскания. Проповядвали и Апостолите, и никъде не четем да са ги прекъсвали с шумни ръкопляскания. Иисус Христос беседвал с народа на планината, и когато Той говорел, не се разнасяли никакви викове. За църквата няма нищо по-подобаващо от тишината и скромността. Шумът и виковете подобават за театъра, баните, обществените площади, светските церемонии. Излагането на нашите догмати изисква спокойствие, съсредоточеност, това тихо пристанище за защита от бури. Помислете за това, моля ви, умолявам ви... Установете такова правило и ще вършите всичко единствено за слава Божия"¹. Но лошият

¹Бес. XXX, т. 4, върху Деяния.

ГЛАВА ТРЕТА Свети Иоан
Златоуст на Константинополския
престол (398-404 г.)

навик бил така силен сред столичното население, че било трудно да бъде победен, и свети Иоан не се ограничавал само с учителство, но решил да покаже пред лицето на това разпуснато паство пример на строгост към самия себе си. Колкото по-разпуснато било паството, толкова по-строг трябвало да бъде пастирът, и свети Иоан, ревнувайки за спасението на поверените му души, се отдал на пастирска дейност до пълно себеотрицание и забравяне на себе си. Самото положение на Константинополски архиепископ изисквало от него широка общественост, богато гостоприемство и постоянно участие в пиршества по покана на знатни хора. Такъв живот, разбира се, отнемал много време, което би могло да бъде отдадено на пастирско служение, и затова свети Иоан сметнал за необходимо веднага да постави себе си по друг начин, и отказвайки всякакви покани, започнал да води живот на отшелник, който не придавал никакво значение на своите собствени потребности, приемал най-оскъдна храна и при това винаги сам, и всички спестявания, оставащи от доходите, започнал да употребява за дела на милосърдие и благотворителност. Вратите на неговия дом винаги били отворени - но не за тези празни честолюбци, които чрез поканите на архиепископа на неговите пиршества или чрез посегателство на неговото гостоприемство само задоволявали своята суетност, а за ония отрудени и обременени, които наистина се нуждаели както от духовна, така и от материална помощ. Бидейки приятел и грижовник на бедните в Антиохия, свети Иоан останал такъв и на Константинополския престол. В столицата, блестяща с богатата пищност на своите палати и дворци, в действителност имало много по-голяма бедност, отколкото в Антиохия, и архиепископът искал да помогне на тези бедстващи членове на своето паство. Архиепископската катедра притежавала значителни средства, и тези средства, които увеличил чрез своя крайно скромна живот, свети Иоан започнал да употребява за дела на благотворителност. Преди него за цялото столично население имало само четири богоугодни заведения, които при това се поддържали оскъдно и лошо. Свети Иоан, побуден от своята пастирска грижа, привел в ред и благоустройство предишните заведения и започнал да устройва нови, и около Божията църква, като плодове на християнското човеколюбие, започнали бързо да възникват всевъзможни богоугодни заведения, където можели да намерят приют и убежище всички болни и немощни, всички отхвърлени, обречени на бедствия и гибел от човешкото жестокосърдие. И цялата дейност на свети Иоан се насочила най-вече към поддържане на тези богоугодни заведения. В своите беседи той се обръщал към своите слушатели с призив към пожертвования за благотворителност, и от неговите златословесни уста се разнасяли боговдъхновени речи, в които милостинята се възхвалявала като най-велика добродетел, като такава, която повече от всяка друга открива достъпа до небето и неговите райски радости. Неговите слова не оставали безплодни. Благотворителността в Константинопол силно се оживила, имало немалко богати хора, особено вдовици, които, жертвайки цялото си състояние за дела на благотворителност, сами постъпвали в богоугодните заведения и служели на болните и немощните братя. Такъв успех много радвал великия пастир и той мечтаел дори за онова славно време, когато всяка бедност в неговото паство ще бъде прекратена и всички ще живеят в такова щастливо братско взаимно общуване, в каквото са живеели първите християни в Иерусалим².

Но благотворителността била само една страна от пастирската дейност на свети Иоан Златоуст. Архипастирът се стремил да задоволи духовните и нравствените нужди, без удовлетворяването на които не можело да принася полза и самата благотворителност. Както Антиохия, така и Константинопол, но в много по-голяма степен, бил град с много разнородно, смесено население. Макар и християните да преобладавали като брой, в обикновения живот още било силно езичеството, проявяващо се в различни суеверия. Заедно с езичниците живеели и евреи, продължаващи да водят ако не открита, то тайна борба против църквата, и накрая, в самата църква постоянно се надигали вълнения, предизвиквани от различни ереси и разколи. Цялата тази смес от племена и вярвания крайно затруднявала дейността на пастира, а към това се присъединявали и други, обществени язви. Императорският двор далеч не представлявал възплъщение на добродетелите, които по обичая били свикнали да очакват от него в провинцията. Вместо да бъде образец на семейни и обществени добродетели, той по-скоро бил източник на всякакъв нравствен плен, който действал заразително и на цялото заобикалящо общество. Безумният разкош на двора пораждал желание за подражание и у сановниците, които поради това се предавали на най-безсрамно грабителство, което падало като тежко бреме върху народа. Иоан, изцяло отдаден на грижи за бедните, бил дълбоко възмутен от такова неразумие и със силен глас говорел против него в своите беседи. "Такъв безумен разкош - казал той - е непристоен за християните. Защо, кажи ми, ти носиш копринени дрехи, яздиш коне със златна сбруя и украсени мулета? Мулето е украсено отдолу, злато има и върху неговото покривало, безсловесните

²Бес. LX VI, 3 и 4, върху ев. от Мат.

ГЛАВА ТРЕТА Свети Иоан
Златоуст на Константинополския
престол (398-404 г.)

мулета носят скъпоценности, имат златна юзда, безсловесните мулета се украсяват, а бедният, измъчван от глад, стои при вратите ти, и Христос се мъчи от глад! О, крайно безумие! Какво оправдание, какво опрощение ще получиш ти, Христос стои пред вратите ти във вид на беден, а ти не се трогваш?”³ Накрая, и богати, и бедни, всички били заразени от страстта към театрите и обществените увеселения, и нещата стигали дотам, че в случай на някакви извънредни представления църквите опустявали, а театрите се препълвали с безумно ликуващи тълпи. Светителят горчиво оплаквал такова увлечение, строго изобличавал неразумните и намирал голямо утешение за себе си в това, че неговите беседи нерядко предизвиквали потресаващо впечатление, така че народът се разкайвал пред него за своите безумни увлечения.

Ако греховете и нравствените недостатъци на народа огорчавали великия светител, той още повече скърбял, виждайки нравствения упадък сред онези, които претендирали за достойнство на избрани членове на църквата. Ако дори някои епископи, както беше казано по-горе, водели живот, подобаващ по-скоро на светски лица, отколкото на духовни, това се забелязвало още по-силно сред служителите от низшето духовенство. То било предадено на света и на всичките му прелести, и при това понякога в такива форми, които не можело да не смущават нравственото чувство. Особено силно негодувание у светителя предизвиквал широко разпространеният по това време обичай на съжителство на духовни лица с девственици. Този обичай се появил с добра цел. Сред духовенството по онова време започнало да се разпространява убеждението, че безбрачният живот е по-удобен за пастирите, давайки им по-голяма свобода от светски грижи за пастирска дейност, и наистина, много от свещениците и други членове на духовенството живеели безбрачно, предимно в монашески сан. Под предлог на боготворене мнозина приемали при себе си у дома за възпитаване бедни сирачета, които впоследствие също приемали обет за девство. Тъй като правилно устроените женски манастири тогава съвсем не били много, тези възпитанички, след като пораствали, продължавали да живеят при своите възпитатели, и този обичай постепенно довел до това, че девствениците от двата пола съжителствали под един покрив, като братя и сестри не само с възпитателни цели. При строго нравствено настроение такова съжителство не можело да изглежда особено осъдително, макар че то вече било предмет на обсъждане на съборите и забранено като непристойно, но не е трудно да си представим в какво безобразно явление можел да се изроди този обичай в столицата с нейните съблазни и нравствено разтление. И наистина, такова съжителство било крайно непристойно явление, хвърлящо недобра светлина върху цялото духовенство. Нужно било то да се изкорени, за да се издигне достойнството и влиянието на пастирството, и светителят започнал безпощадно да преследва това незаконно съжителство. Той написал против него две големи книги, в които необикновено ярко изобразил както самия обичай, така и непристойните дела, в които хвърля съжителстващите⁴. Злото вече било пуснало дълбоки корени и било много трудно да се изкорени веднага; но светителят не жалел усилия и му се удало в значителна степен да очисти своята църква от това гнусно явление. За да даде пример за истински монашески живот в света, той наред с това се грижел за издигането и благоустройването на женските манастири. Манастири съществували и преди него, но те били не толкова места за молитва и спасение, колкото убежище за лица, отегчени от суетата на светския живот и търсещи приятен отдих там, без нарушаване на връзките със света. Свети Иоан подложил манастирите на коренно преобразяване. Той лично разпитал всички живеещи в тях монахини, и когато се убеждавал, че някои стоят там не за спасение на душата си, а по примера на своите светски приятелки продължавали да мислят повече “за бани, благовония и украшения, отколкото за пост и молитва”, той ги съветвал по-добре да се върнат в света, тъй като манастирите трябва да бъдат места изключително за молитва, пост и покаяние. Тази строгост довела до това, че манастирите наистина се очистили от своите недостойни членове и се изпълнили с лица, които искрено жадували да намерят покой за душите си от заобикалящата ги светска суета и изцяло да се посветят на служене на Бога и ближните. Радостта на свети Иоан била още по-голяма, когато в очистените и преобразени от него обители започнали да постъпват наистина свети, избрани души. На призова на светителя започнали да се стичат в тях дори знатни и богати вдовици, които посвещавали живота и цялото си състояние на служене на немощните братя. За да имат по-голяма възможност да послужат на отрудените и обременените членове на християнското братство, тези знатни вдовици най-често постъпвали в длъжността дякониси, които освен това имали задължение да дават наставления на оглашените от женски пол, да ги подготвят за кръщение, да ги ръководят в първите им стъпки във възродения живот, както и да носят различни задължения и служения в църквата предимно по

³Бес. 1-ва, т. 6 върху 17-ти ст. на 48-ми псалом.

⁴Виж тези две книги по-долу в 1-ви том.

ГЛАВА ТРЕТА Свети Иоан
Златоуст на Константинополския
престол (398-404 г.)

отношение на женския пол и децата. Това служение никак не било леко, и още по-голяма чест заслужавали онези благочестиви жени, които, пренебрегвайки всички трудности, го приемали върху себе си и го носели до края на живота си. Много от дяконсите се прославили със своето себеотрицание, и от тях особено известни по времето на Златоуст били: Никарета, знатна девица от Никомидия, посветила се на служение на Бога от младина, Силвина, благородна потомка на мавританските царе, Пентадия, вдовица на прочутия, но нещастен пълководец Тимасий, и особено благородната Олимпиада, която, като овдовяла рано, посветила целия си живот и цялото си огромно състояние (за което безуспешно претендирал император Теодосий) на служение на църквата. Тези благочестиви жени дякониси били главната опора на великия светител в неговите пастирски грижи за духовното и материалното състояние на паството.

Борейки се с нравствените настроения в своята църква, свети Иоан заедно с това трябвало да стои на стража на Православието и да го пази от нападанията на разколи и ереси. По негово време немало смущавали съвестта на народа новацианите, които пренесли своето учение от запад на изток и намерили убежище за себе си в Константинопол. Те нагло изявили претенции за това, че само при тях се съхранява истинното учение и чистия живот, и смятали себе си за изключително истинна църква, която не търпи нечисти членове. Това дръзко самохвалство дълбоко смущавало светителя, и той с пламенно негодувание ги опровергавал. "Каква гордост - говорел той, - какво безумие! Вие, бидейки хора, се представяте за безгрешни? По-скоро може да се твърди, че морето може без вълни; но тъй като вълните не престават да се надигат в морето, така и греховете не престават да действат в нас"⁵. Още повече безпокояло Иоан друго зло - арианството. Макар че то по онова време вече нямало такава сила, както по времето на свети Григорий Богослов, когато всички църкви в столицата били в ръцете на арианите, но в покрайнините на столицата арианите все още били силни и не пропускали случай да заявят за своето съществуване. Особено много смущения предизвиквали те със своите тържествени религиозни шествия, придружени с гръмко пеене на богохулни ариански химни. В тези шествия, от любопитство или невежество, вземали участие и мнозина от православните, като по такъв начин ставали участници в арианското нечестие. Това не можело да не безпокои великия светител и той, за да отклони православните християни от участие в арианските сбирки, сметнал за необходимо да устройва подобни шествия със свещени песнопения и за православния народ. В тези православни шествия взела участие дори и императрица Евдоксия, която снабдявала народа със свещи за своя сметка. За нещастие, шествията довели до безредие. Срещайки се помежду си, двете множества не можели да не изпитват взаимно раздражение, арианите дръзко хвърляли камъни по православните, така че в последвалото смущение били ранени, и дори убити, множество хора и от едната, и от другата страна, а на един от царедворците на императрицата, евнуха Врисон, главата била пробита с камъни. Това печално обстоятелство принудило правителството да забрани подобни шествия по улиците. Но светителят, придавайки високо религиозно-нравствено значение на духовното пеене, като едно от най-добрите средства за насаждане на християнството в живота на християните, започнал по-често да устройва за тази цел богослужбни събрания, и особено му допадали всенощните бдения, подобно на християнските събрания от първите векове. "Нощта - говори той, - е създадена не за това да я прекарваме изцяло в сън и покой, доказателство за това са занаятчиите, търговците и продавачите. Божията Църква става в полунощ. Ставай и ти, и съзерцавай хора на звездите, това дълбоко безмълвие, тази безкрайна тишина. Преклони се пред Провидението на твоя Господ. През нощта душата е по-чиста, по-лека, тя с по-малки усилия се издига нагоре; самата тъмнина и това величаво безмълвие я разполагат към съзерцание... Каква е била целта на Спасителя, когато Той прекарвал нощите на планината, ако не да ни даде пример за подражание? През нощта растенията изливат благоухание, и твоята душа по-лесно възприема небесната роса. Това, което през деня е изгорено от слънцето, се освежава и оживява през нощта"⁶. Такива назидания имали пълен успех и народът привикнал към нощните богослужбни бдения и ги обикнал. Нистина, столичното население било изнежено и не можело да понася особено продължителните богослужения; благостният светител не пропуснал да прояви отеческо снизхождение към своето немощно паство и съставил особена литургия, която оттогава станала най-доброто наследство на целия православен свят, и досега се извършва в православната църква, носейки името на своя велик съставител⁷.

⁵Том XII, с. 500 (беседа VI. Contra Catharos).

⁶Бес. XXVI, 3 и 4 върху Деяния.

⁷Литургията, известна под името света Златоустова литургия, не е ново творение, но представлява съкратено изложение на литургията на свети Василий Велики, приспособено към посочените потребности.

ГЛАВА ТРЕТА Свети Иоан
Златоуст на Константинополския
престол (398-404 г.)

Като благоустроил външния и вътрешния живот на Константинополската църква, свети Иоан след това насочил усилията си към разпространяването на истината на Христовата вяра и сред онези, които още седели в тъмнина и смъртна сянка. Макар и езичеството по същество да било съкрушено, и с гибелта на Юлиан Отстъпник да загубило своята последна опора, искрата на живота в него все още мъждукала и от време на време дори избухвала със зловец пламък. Последователите на Юлиан и учениците на различни езически софисти като Ливаний не желаели да се разделят с мечтата си за възстановяване на езичеството, и до каква степен била жизнена тази мечта, показва забележителното явление, че сред езичниците било широко разпространено убеждението, по силата на което старите богове трябвало скоро да оживеят и да възтържествуват над Христа. Езическите оракули разпространявали сред народа уж древното предсказание, че всички успехи на християнството, като произлизащи от вълшебствата на свети Петър, главния прелъстител на света, трябвало да завършат в края на четвърти век, и 400 г. трябвало да бъде ознаменувана с посрамващо падение на християнството и пълно тържество на езичеството⁸. Непросветените маси, склонни към всичко тайнствено, не без вълнение очаквали края на века. За щастие, синовете на Теодосий били въодушевени от религиозна ревност, и особено на запад Хонорий, със своите енергични мерки за потискане и изкореняване на езичеството в значителна степен разсял нелепите мечти на неговите привърженици. На изток езичеството се ползвало с по-голяма свобода и в Сирия продължавали безпрепятствено да се извършват дори сладострастните и гнусни маюмски празненства, наречени така по името на едно езическо капище близо до Газа. Тези празненства, наследство от древните гнусни култове на Ваал и Астарта, неведнъж били подхвърлени на запрещение. Те били забранени от Константин Велики, но Юлиан отново ги възстановил; Теодосий наложил запрещение, но неговият слаб син Аркадий, уплашил се от ропота на сирийците, отново ги разрешил, и тези съблазнителни тържества отново започнали да се извършват с безобразна откровеност. Свети Иоан Златоуст въставал против тях още като презвитер в Антиохия; но сега, в качеството си на архиепископ на столицата, той не пропуснал да нанесе решителен удар на тази гнусота, и под неговото несъмнено влияние маюмските празненства били забранени. Този случай дал повод на архиепископа да обърне внимание на Финикия изобщо, която продължавала да остава една от главните опори на езичеството. Било тъжно да се види, че почти в самото подножие на знаменитите престоли на Антиохия и Александрия, и при това в пределите на Обетованата земя, се приютявало езичеството, вече изкоренено на други места. И светителят създал особена мисия за изкореняване на езичеството там, и не престава да дълбоко да се интересува от това дело до самата си смърт.

Но погледът на светителя се простирал много по-далече и нашироко. Със своя дълбоко проникателен ум той разбирал, че макар и езичеството да продължавало да се държи в горските местности на Финикия, дните му били преброени, както и дните на самия населяващ я древен народ. Това население изживявало своето време, и на границите на известния тогава цивилизован свят вече се движели множествата на варварските народи, на които принадлежала по-нататъшната роля в историята. Затова било необходимо да се обърне внимание на тази млади народи и да бъдат приведени под Христовото иго. Тези народи били варварски, те все още не познавали благата на уседналия живот и техните жилища били подвижни колиби, с които те ту се установявали на табори, ту отново се движели на цели орди, заплашвайки пограничните области и градове. Сред тази хаотична маса варвари бродели онези сили, от които трябвало да се образува новият свят - на смяна на стария гръко-римски. Други с ужас гледали на тези диви орди, виждайки в тях страшен бич за човечеството, но свети Иоан Златоуст виждал в тях деца на природата, които трябвало да станат синове Божии. Неговото внимание особено привличали скитите, тези сурови синове на севера, обитаващи преди всичко бреговете на Дунав и по-нататък на североизток, в пределите на днешна Русия. Това били полудиви чергари, които Златоуст по тази причина нарича "максовии", т.е. живеещи в колиби, и те действително се намирили на най-ниската степен на обществен живот, били варвари от варварите. Но свирепи на вид и варвари по живот и обичаи, те били добри по сърце, и когато до тях достигнало благовестието за Христа, то докоснало непорочните им сърца и те изявили желание да приемат християнството. Като узнал за това, свети Иоан бързо подготвил мисия за тях, още повече, че се опасявал арианството, широко разпространено сред готските племена, да не се докосне до сърцето и на този простодушен, безизкусен народ. За голяма негова радост, мисията имала благословен успех, и така, както свидетелства патриарх Фотий, свети именно Иоан Златоуст пръв издигнал жертвеници на истинния Бог сред тези варвари, които преди пиели човешка кръв. Народът, чиито сурови воители почти не слизали от конете, сега започнал да се прекланя пред кръста

⁸Ang. De civitate Dei XVIII, 53.

ГЛАВА ТРЕТА Свети Иоан
Златоуст на Константинополския
престол (398-404 г.)

на разпнатия Христос. Ако е вярно предположението на историците, че скитите били едни от предците на руския народ, то какво щастие е да вярваме, че за първите семена на Христовата вяра руският народ е задължен именно на великия светител, на възлюбения от него Златоуст, чиито боговдъхновени творения станали за него непресъхващ извор на духовно назидание и просвета. Светителят обръщал своето пастирско внимание и на други чуждоплеменници, например готите; много от тях живеели в самия Константинопол, който, подобно на Рим, често прибягвал към военната помощ на тези полуварвари. Повечето от тях били все още езичници, а други - ариани, и свети Иоан се грижел за спасението и на едните, и на другите. Тъй като готите не знаели гръцки език, той намерил възможност да отстрани и тази пречка пред проповедите. От самите готи избрал най-достойните лица и ги посветил за свещеници и дякони, като създал за тях отделна църква на името на Апостола на езичниците Павел, заповядал им да извършват богослужение за своите сънародници на техния роден език. Светителят така се грижел за обръщането на този народ на пътя на истината, че нерядко и сам присъствал на техните богослужения и дори лично им преподавал наставления с помощта на изкусни преводачи.

Всички тези архипастирски трудове на свети Иоан предизвиквали във висша степен благотворно действие. Столицата започнала да се благоустройва в църковно-религиозно и нравствено отношение. Но злото на неуредиците било проникнало така дълбоко, че само назиданията били недостатъчни; имало нужда от наказващите удари на Божията правда, за да се вразуми предаденият на света и неговите прелести народ. Наистина, такива удари неведнъж постигали Константинопол. Особено страшно било бедствието, причинено от земетресение, станало в първите години от управлението на светителя. Изобщо градовете през IV век много страдали от земетресения и летописите на съвременните писатели били препълнени с известия за тях. Но това земетресение било особено ужасно, такова още не било ставало в Константинопол. Земята се разлюлявала като море и къщите се пропуквали и разпадали, погребвайки под своите развалини нещастните жители. Освен това Босфорът предизвикал наводнение, а злонамерени хора причинявали пожари, с цел да скрият своя грабеж и хищничество. Всички били обзети от ужас. Императорското семейство се спасило с бягство и това предизвикало невъобразимо безредие. Сред това всеобщо смущение и ужас останал непоколебим единствено архипастирът на църквата, заменяйки със своя авторитет изчезналите и объркани власти. Той възстановил реда в смутената столица, ободрил поразените от ужас и когато населението постепенно се върнало в града и се успокоило, той възобновил своите беседи, в които с огнени краски изобразявал както самото бедствие, така и нечестието, от което било навлечено то. За да ободри още повече народа, свети Иоан извършил тържествено пренасяне на мощите на светите мъченици в особено устроен за тях храм на противоположния бряг на Босфора, на девет мили от столицата. Пренасянето било извършено през нощта, и това тържествено шествие с многочислен народ със запалени свещи, смесващи своята светлина с небесните светила, и възторжените песнопения, разнасящи се в нощната тишина, предизвиквали дълбоко потресаващо и същевременно умиротелно зрелище. В шествието участвала самата императрица Евдоксия, на която Златоуст в своята възторжена проповед отдал пълна чест, възхвалявайки нейната религиозна ревност и благочестие. Последвалите събития показали, че това благочестие съвсем не било дълбоко и не произлизало от вътрешните потребности на истински религиозно сърце; но сега свети Иоан искрено се радвал и на тази външна проява на набожността на царицата, чийто пример можел да влияе благотворно и върху всички жени на столицата.

Като ревнител за славата на Божията църква, свети Иоан Златоуст смятал за свой дълг строго да опазва правата и преимуществата, които ѝ принадлежали. Само притежавайки такива права, светата църква можела успешно да извършва своето просветителско и спасително дело в света. В същото време гражданското правителство още тогава неведнъж изявявало претенции за нарушаването или ограничаването на тези права и преимущества, и при това най-често не толкова по държавни, колкото по лични съображения. За едно от най-важните преимущества на църквата от най-древни времена се смятало принадлежащото ѝ право на убежище. Това право, водещо своето начало още от ветхозаветната църква, било изключително важно в онези времена, когато при господството на самовластието и грубата сила хората често можели да намират убежище от човешкото насилие само при Божия престол, в църквата. И свети Иоан, като непреклонен защитник на слабите и угнетените, придавал голямо значение на правото на убежище. Междувременно това право все повече се подлагало на ограничения, и главен виновник за това бил всемогщият по онова време евнух Евтропий. Опиянен от достигнатото от него всевластие, надменният евнух вече дръзко мечтаел с времето да заграби самия престол и безпощадно да изтреби всички, които можел да смята за свои

ГЛАВА ТРЕТА Свети Иоан
Златоуст на Константинополския
престол (398-404 г.)

противници и врагове. Тъй като мнозина търсели спасение от неговата ярост в църквата, Евтропий решил да сложи край на това право. Напразно свети Иоан Златоуст въставал против това посегателство върху свещеното право на църквата - да укрива беззащитните от злобната ярост на хората; евнухът, при това смятайки свети Иоан за свой приближен, задължен му за издигането на престола на Константинополската църква, настоявал на своето, и правото на убежище действително било отменено. Но скоро се случило събитие, което показало колко нетрайно е човешкото величие и колко необходимо е хората да имат защитница в лицето на църквата. Евтропий със своите интриги и дръзки машинации навлякъл върху себе си немилостта на императора и положението му се разколебало. А когато той, самозабравил се до крайност, оскърбил дори императрица Евдоксия, която със сълзи на очи и със своите разплакани малки деца се явила при императора, молейки го за защита от оскърбленията на дръзкия царедворец, съдбата му била решена: той бил лишен от всички длъжности и го заплашвало смъртно наказание. До този момент властен царедворец, сега Евтропий се оказал най-жалък и безпомощен. В целия свят нямало човек, който да му протегне ръка за помощ и да го пожали. Напротив, всички се радвали на падението на надменния евнух и вестта за неговото падение бързо се разнесла из града. Възползвайки се от неговата безпомощност, мнозина били готови, дори до извършването на законния съд, да му отмъстят за причинените им неправди и насилия, и той бил в отчаяно положение. Тогава, потискайки гордостта си, Евтропий се обърнал към единствената своя защита, към светата църква и - въпреки състоялата се по негово настояване отмяна на правото на убежище, потърсил спасение пред Божия престол, и не сгрешил. Там го посрещнал великият светител, съвсем неотдавна огорчен от него и му дал убежище, от което не можела да го извади никаква сила. Императрицата, пламтейки от отмъстителност, заповядала незабавно да уловят оскърбилият я евнух и да го подхвърлят на заслужено наказание; но когато изпратените се явили в църквата с цел да изпълнят тази заповед, то, независимо от тяхното искане, както и от виковете на разярената тълпа, искаща и самата глава на ненавистния на всички Евтропий, свети Иоан безстрашно и със съзнанието за своята власт отказал да изпълни това искане. "Вие ще убиете Евтропий - произнесъл той в отговор на виковете и исканията на войниците и тълпата, - не преди да умъртвите мен". След това той се отправил към императора и там изходатайствал помилване за злополучния горделивец, чиято съдба представлявала поразително доказателство за нетрайността на човешкото величие и на страшното Божие правосъдие. Всичко това станало през нощта, и на сутринта свети Иоан Златоуст, след като спасил нещастния царедворец от заплашващата го смърт, произнесъл пред многочислен народ знаменитата проповед "За евнуха Евтропий"⁹, в която с огнени краски била изобразена цялата човешка суетност. Евтропий бил изпратен на заточение, и макар и впоследствие да бил подложен на наказание, в самия момент на своето падение бил спасен от наказанието на закона и от яростта на народа именно от всеопрощаващото великодушие на Златоуст.

Това необикновено събитие в целия му блясък показало духовната власт, която притежавал великият Константинополски светител. Славата на неговото име и пастирска ревност се разпространили далеч зад пределите на неговата епархия, и към него започнали да се обръщат за духовна помощ мнозина, дори от други епархии. Вследствие на постоянните смутове църковният живот в много епархии, особено в Мала Азия, бил подхвърлен на крайно разстройство. Начело на църквите в повечето случаи стояли недостойни пастири, и катедрите били заемани от лица, които се домогвали до тях с подкупи - очевидно съвсем не с пастирски цели. Когато жалбите от тези въпиещи злоупотреби достигнали до Иоан, той, като благоустроил делата в своята църква, решил да благоустрои и съседните църкви. С тази цел в 401 г. той сам се отправил към Мала Азия и като се убедил на място в крайното разстройство на църковните дела, взел строги мерки, и няколко епископи, уличени в явна симония и недостойнство, били низвергнати. В продължение на три месеца светителят се занимавал с благоустройството на малоазиатските църкви и още щом постигнал желаните плодове, се върнал в своята столица, където отдавна го очаквал преданият му народ, жадуващ за назидания и поучения от своя златословесен учител. В същото време, докато отсъствал, в самата столица станали съвсем неутешителни събития. Възползвайки се от отсъствието на архиепископа, арианите надигнали глава, и дързостта им била още по-силна, тъй като начело на тях стоял известният готски пълководец Гайна. Чувствайки колко зависи империята от неговата воинска доблест, той започнал да предявява към императора крайно неумерени искания, и между другото поискал да бъде дадена във владение на арианите една от църквите в самата столица. Императорът, знаейки неукротимия нрав на варварина, се страхувал да му откаже, но от затруднението го избавил свети Иоан, който смело излязъл срещу самонадеяния гот,

⁹Ang. De civitate Dei XVIII, 53.

ГЛАВА ТРЕТА Свети Иоан
Златоуст на Константинополския
престол (398-404 г.)

убедил го в несправедливостта на неговите искания и толкова му повлиял със своите доводи, че той за известно време се отказал от своето намерение. Но скоро неговата вероломна натура не издържала, и той, въставайки против императорската власт, започнал да върши грабежи и опустошения, заплашвайки и самия Константинопол. Царят паднал духом и не знаел какво да прави. Никой от неговите царедворци не се осмелявал да отиде при Гайна за преговори и увещания. Тогава отново излязъл Златоуст и пренебрегвайки всяка лична опасност, без страх се отправил към лагера на метежника. Всички се страхували за живота на светителя, но духовната сила се оказала по-могъща от военната. Като познал в лицето на царския пратеник знаменития Константинополски архиепископ, Гайна се смирил и дори му оказал необичайни почести. Скоро Гайна завършил своя бурен живот и империята се избавила от един от своите най-опасни врагове.

Но ревностно застъпвайки се за правдата и побеждавайки злото, светителят Иоан с това си подготвял множество скърби, които, по неизменното слово на Христа Спасителя, представляват неизбежна земна награда за всички Негови истинни ученици и последователи. Както и било естествено да се очаква, неговите строги мерки за изкореняване на църковните и нравствено-обществени неуредици и злини трябвало да предизвикат раздразнение и вражда против него от страна на онези, които били особено засегнати от тези мерки. И преди всичко били недоволни, разбира се, онези, които, като незаконно заемащи своите катедри, били лишени от тях. С крайно озлобление, на което са способни само хора, уличени в неправда и злоупотреби, те започнали да водят враждебна агитация против Константинополския архиепископ, обвинявайки го в незаконно влизане в чужди епархии и в различни жестокости. Към тях се присъединили и други епископи, които просто завидвали на Златоуст и на неговото огромно влияние сред народа. Един от тях, Севериан Гавалски, като злоупотребил с доверието на Златоуст, който по време на своето отсъствие от столицата по дела на малоазиатските църкви дори му поверил временното управление на своята църква, се стремял да играе в столицата ролята на втори Златоуст, произнасяйки надут и изкуствено сплетени речи, които, разбира се, наподобявали беседите на свети Иоан не повече, отколкото дрънчащ кимвал - живото, разумно слово, но се харесвали на мнозина, защото в тях изкусно се избягвали всякакви намеци за греховете и злоупотребите на силните на този свят. Севериан, с помощта на своите приятели, дори успял да проникне в двора и намерил благоволение при императрицата, на която повече се харесвали сладостно-лъстивите речи на този епископ, отколкото изобличенията на Златоуст. След своето завръщане в столицата свети Иоан веднага разбрал цялата низост и коварство на този епископ и пожелал да го отстрани от столицата, но Евдоксия го помолила да не прави това. и така при самия престол останал един от най-опасните врагове на великия светител. Иоан не се харесвал и на други епископи най-вече поради това, че той, противно на установения обичай, по време на пребиваването им в столицата не ги развличал с разкошни обеда, а изцяло зает с важни дела на църковно-религиозното благоустройство, ги посрещал просто, и, както им се струвало, сухо и надменно. Един от епископите, именно Акакий Вереиски, бил така недоволен от такъв прием, че направо заплашил светителя с отмъщение. Ако епископите били недоволни, още по-недоволено можело да бъде столичното духовенство. Привикнало към живот без никакви ограничения при предишния архиепископ, то започнало решително да негодува, когато св. Иоан, сам преминал всички степени на свещено-църковното служение и имащ най-високо разбиране за задълженията на пастирите, започнал да му напомня за дълга на служението и да изкоренява сред него различни нередности и злоупотреби, като позорния обичай на съжителство с девственици. Недоволството сред духовенството преминало в пълно негодувание, когато преданият на Златоуст архидякон, простосърдечен, но невъздържан в изразите си, Сератон, познавайки столичното духовенство и виждайки неговото противодействие против светителя, на едно църковно събрание му казал: "Не можеш, владико, да ги изправиш, ако не подгониш всички с жезъла". Този израз бързо бил подхванат от недоволните, които започнали усилено да разпространяват из града различни хули и злословия против светителя, обвинявайки го в жестокост и човеконенавистничество. Духовенството било особено недоволено от разпореждането на свети Иоан Златоуст, благодетелите, особено богатите вдовици като Олимпиада, да не изразходват своето имущество, като го раздават на духовни лица, склонни да злоупотребяват с него. Това разпореждане било насочено против една от най-очевидните злини и несъмнено причинявало материални щети на онези, които били свикнали да извличат значителни доходи за себе си по този начин. Недоволните не пропуснали да изтълкуват това разпореждане в смисъл, че архиепископът от алчност пожелал да насочи всички пожертвования изключително към себе си. Недоволни били и много монаси, разбира се, не тези истински подвижници, които, отрекли се от света, се трудили за своето спасение в пустинята, оплаквайки своите грехове и своите ближни, а ония лицемери, които под маската на монашество искали само по-лесно да постигат своите съвсем недуховни цели и живеели празно

ГЛАВА ТРЕТА Свети Иоан
Златоуст на Константинополския
престол (398-404 г.)

из градовете и в самата столица. Такива лъжемонаси всякак хулили архиепископа, наричайки го тежък и горд, жесток и високомерен. Злословието не закъсняло да се изроди в клеветничество, и недоволните започнали да разпространяват из града различни оскърбителни за архипастира нелепости, утвърждавайки, че ако той винаги обядва сам и никога не приема покани за обяд от други, както правели предишните архиепископи на Константинопол, всичко това произлиза от неговата необщителност и различни пороци. Стоустата мълга не се гнусяла да разпространява и тази клевета, макар и на всички да било известно, че свети Иоан избягвал обществените пиршества просто поради слабостта на стомаха си, разстроен някога от суровото подвижничество в пустинята. Ако така се отнасяли към светителя клириците, то още повече би трябвало да им подражават знатните, развратени класи на столичното население, които повече от всичко били подложени на изобличения от страна на светителя, непреставащ да говори за тях от църковната катедра с безпощадността на неподкупен съдия. Те го обвинявали дори във възбуждане на низшите класи на народа против висшите, на бедните против богатите, и във всеки случай никак не им харесвал архиепископът, които вместо да пирува с богатите, предпочитал обществото на бедните и болните, отрудените и обременените. Но най-недоволни от него били дамите от висшето столично общество, чиито изискани украшения срещали в лицето на Иоан неумолим изобличител, и това били най-опасните врагове. Всяка неприятна за тях дума на свети Иоан те раздували и преувеличавали със своята чисто женска способност за това, и когато ги изобличавал например в безумен разкош, за задоволяването на който мъжете им трябвало да разоряват и ограбват народа, укорявал ги, че изкривяват Божия образ, като начервяват устните си подобно на Иезавел и очертават очите си подобно на египетските идоли, това било повече, отколкото можели да изтърпят, и между тях тръгнала злонамерена мълга, че в тази картина светителят се насочвал дори не към тях, знатните дами, а много по-високо - към августейшата императрица Евдоксия, до знанието на която не пропускали да доведат всичко, което слушали в преувеличен вид. Такива заговори и клевети не можели постепенно да не охладят и самата императрица към свети Иоан, още повече, че и тя самата - при своята крайна разпуснатост, алчност и суетност - не можела да не чувства, че словата на архиепископа понякога съвсем явно изобличавали и самата нея, тъй като тя в действителност била източник и заразителен пример на тази пагубна страст към безумен разкош с всички нейни печални последствия, от която страдало цялото висше константинополско общество.

И ето, постепенно около великия светител се натрупвали облаците на злобата, ненавистта и клеветата, които рано или късно трябвало да се разразят над неговата свещена глава. Иоан знаел това, но поради своята доброта, изцяло уповавайки се на Божия Промисъл, не обръщал никакво внимание на козните на своите врагове. В същото време те не дремели, и между тях за нещастие се оказал такъв влиятелен иерарх като Теофил Александрийски. По своето положение той бил един от най-влиятелните и богати иерарси в целия християнски свят - но той бил до крайност горд и честолюбив и хвърлял завистливи погледи към престола на столицата. Когато след смъртта на Нектарий Константинополският престол се освободил, той не бил чужд на желанието да го заеме сам; но тъй като това би било много неблагоприятно, му се искало да го заеме поне някой от неговите приближени или подчинени, за да може чрез него пълновластно да се разпорежда в столицата. Затова той негодувал против избирането на свети Иоан и дори не желаел да участва в неговата хиротония. Вече принуден от правителството, той се съгласил с хиротонията, но оттогава станал заклет враг на светителя и от Александрия със злобно внимание следял това, което ставало в Константинопол. Бляскавите успехи на свети Иоан в делото на управлението на църквата и нейното благоустройство, разбира се, не му допадали; но той бил много доволен, когато забелязал, че в столицата все по-силно започнало да се надига недоволството против Иоан и отношенията му с двора се влошили. Със своя хитър и проникателен ум той разбирал, че тези отношения рано или късно трябва да доведат до катастрофа, и с нетърпение я очаквал, уверен, че събитието няма да мине без неговото вмешателство. Делата наистина скоро се устроили така, че на Теофил бил предоставен удобен случай да излее цялата си затаена злоба срещу своя напълно невинен съперник. Като повод за това послужила нещастната съдба на някои благочестиви монаси от Нитрийската пустиня, която от времето на основаването на монашеството винаги била любимо място за отшелничество и в нея живеели множество монаси, подвизаващи се в молитва и труд. Сред тези монаси особено се славели със своето благочестие и дори ученост четирима братя, които по своя необикновено висок ръст били наречени "дългите братя". Отначало Теофил се отнасял към тях с уважение и дори накарал двама от тях да приемат свещенически сан за служение в самата Александрия. Но когато братята с чисто отшелническа прямота му казали, че не могат да служат в града, оскверняван от пороците на самия архиепископ, Теофил изпаднал в ярост, изригнал против тях потоци от ругатни и започнал да ги обвинява в привързаност към

ГЛАВА ТРЕТА Свети Иоан
Златоуст на Константинополския
престол (398-404 г.)

зловредните учения на Ориген. Тези учения, широко разпространени по онова време, наистина изисквали голяма бдителност от страна на архипастирите и против тях енергично въставали много ревнители на православието, като например свети Епифаний Кипърски, който нарочно ходел в Палестина за потушаването на тази ерес там. Но Теофил съвсем не бил такъв строг ревнител, а по-рано и сам поддържал Ориген, и ако сега започнал да преследва оригенизма, правел това само защото гонението му давало още едно допълнително оръжие в ръцете за разправа с всички свои противници и врагове, които немалко придобил със своя беззаконен живот. Като не се задоволявал с тази разправа с “дългите братя”, той дори свикал събор от своите приближени и подчинени епископи, и на него “дългите братя” били осъдени като еретици и магьосници, заразили цялата пустиня със своето еретичество. Нещо повече, за да изстреби, така да се каже, смелото гнездо на ненавистната му ерес, той заповядал да разрушат нитрийските скитове и по време на този разгром много монаси били подложени на жестоки побои и рани, а сградите били разрушени и изгорени. “Дългите братя” едва се спасили с бягство в недостъпни места на пустинята, където заедно с други избягали от разгрома, можели само да гледат със сълзи дима, издигащ се над развалините на техните родни обители. Оказали се в крайно безпомощно положение след това, разорените монаси не знаели какво да правят. Не можели да остават повече под властта на Теофил и затова отишли първо в Иерусалим, а след това се добрали и до столицата, мислейки да намерят защита при великия, славещ се със своето милосърдие към всички угнетени и гонени, Константинополски архиепископ, а чрез него и при самия цар. Свети Иоан Златоуст наистина ги приел с присъщата му доброта и обещал да ходатайства за тях пред Теофил, но в същото време, спазвайки каноничните правила, забраняващи на един епископ да навлиза в областта на действие на друг, действал внимателно, още повече, че делото се отнасяло до обвинение в ереста на Ориген. Преди да застане на страната на гонените монаси, той трябвало да си изясни тази страна на делото. Затова той написал до Теофил братско писмо, в което го молел някак да изглади нещата с огорчените монаси. Надменният Теофил сметнал дори това писмо за оскърбление и отговорил на него “жестоко”. В същото време “дългите братя”, виждайки нерешителността на свети Иоан, сами се обърнали към императора с жалба против Александрийския патриарх и в своята жалба изложили цял ред силни обвинения против Теофил, като човек във висша степен жесток и престъпен. Нещата приели много неприятен за него обрат. Заплашвал го съд, и ако свети Иоан би се съгласил да застане начело на съда, Теофил не би могъл да избегне наказанието на правосъдието. Но той, опасявайки се от смут и разкол в църквата, избегнал този съд, макар че на Теофил вече била изпратена формална молба да се яви за отговор. Александрийският патриарх бързо разбрал положението на нещата и още отпреди ненавиждайки свети Иоан, сега решил да излее върху него своята злоба и да го отстрани, за да постави на негово място някого от своите хора и винаги да му отнеме възможността за повторение на толкова оскърбителните за него искания да се яви на съд. И той бързо съставил план за действие. Ако Иоан е взел под своя защита “дългите братя”, тези проклетни еретици, последователи на осъдения от църквата Ориген, значи и сам той е оригенист, и като последовател на еретик не е достоен да заема престола на столицата! И ето, този интригант, “умеещ хитро да крои лъжа”, започнал да действа в тази насока с изумителна ловкост. Посредством своите агенти усилвайки редиците на враговете на Иоан в столицата, той дори успял да настрои против него такъв знаменит и уважаван от всички светител като свети Епифаний Кипърски. Знаейки цялата ревност за православието на този светител, който неумолимо се борел със заблужденията на Ориген, Теофил коварно му внушил, че православието е заплашено от страшна опасност, тъй като зловредната ерес на Ориген е проникнала в самото сърце на църквата и е заела Константинополския престол в лицето на архиепископ Иоан! Простосърдечният старец светител изпаднал в ужас и, независимо от своята преклонна възраст, сметнал за свой дълг да отиде в Константинопол, за да изкорени ереста. За съжаление, той дори не сметнал за необходимо да подложи делото на внимателно разглеждане в братска беседа с Иоан, а направо приемайки го за заразен с ерес, не влязъл в обичайното общение с него, а отслужил литургия в една от намиращите се недалече от столицата църкви и дори извършил ръкоположение за дякон, без да поиска разрешение от местния епископ, както изисквали каноническите правила. Приет с необикновени почести при двора от страна на императрицата, Епифаний се поселил в частен дом и без да влиза във връзка с Иоан, решил незабавно, при тържествено богослужение в съборната църква на архиепископа, да извърши голямо отлъчване над всички привърженици на Ориген, в това число прикрито и над самия Иоан. Виждайки всичко това, св. Иоан скърбял в душата си и се стремял всякак да успокои стареца, разяснявайки му колко неблагоприятно е да извършва толкова голямо дело, като отлъчването, без да е подложил на внимателно съборно разглеждане самата основателност на обвинението. Епифаний наистина се разколебал, още повече, че от мнозина чул съвсем различни отзиви за свети Иоан, като човек с дълбока вяра, с големи добродетели и непорочен живот, и недоумявал

ГЛАВА ТРЕТА Свети Иоан
Златоуст на Константинополския
престол (398-404 г.)

какво значи всичко това. Тогава на сцената се появила самата императрица и отново настроила Епифаний против неприятния за нея Иоан. Още отпреди недоволна от архиепископа за безпощадните изобличения за светската пустота, порочност и алчност на висшите класи на столицата, тя по това време била особено раздразнена от него по повод на неуспелия ѝ опит да ограби една беззащитна вдовица. Завиждайки за лозето ѝ, Евдоксия, подобно на нечестивата Иезавел, решила да го завладее, и наистина била сложила ръка на него, но вдовицата със сълзи се обърнала към архиепископа за защита, и той, подобно на Илия, безстрашно се обявил против алчността на царицата, лично се явил в двореца с ходатайство за обидената вдовица, и когато императрицата, не обръщайки внимание на неговото ходатайство, дори заповядала грубо да го прогонят от двореца, тогава свети Иоан ѝ забранил достъпа в църквата, а сам произнесъл беседа за Илия и Иезавел. Тази беседа направила изключително впечатление на народа, който не пропуснал да я изтълкува в смисъла, че под Иезавел се разбира не друга, а именно царица Евдоксия, и когато доносниците съобщили за това на императрицата, яростта ѝ била безпределна. Тя решила да погуби ненавистния ѝ Иоан. Като повикала при себе си Епифаний, тя започнала с коварство и заплахи да го убеждава да вземе някакви мерки за осъждането на светителя като еретик и поради това недостоеен да заема архиепископския престол. Когато Епифаний започнал да ѝ възразява, че не бива да дава воля на гнева си и че трябва предварително да изследва делото, тогава Евдоксия, вън от себе си от ярост и раздразнение, дори започнала да го заплашва, че ако ѝ попречи да изгони свети Иоан, тя сама ще се отрече от християнството, ще отвори всички езически капища, ще отклони мнозина от вярата и ще причини всевъзможни беди на църквата. Епифаний се удивил на злобата на царицата и опасявайки се тя наистина да не извърши всички тези злини, сметнал за най-добре да остави това дело и без по-нататъшно разглеждане на нещата се отправил към своята епархия, по пътя към която починал.

Всички тези събития зорко следял Теофил Александрийски и неговите агенти с подкупи и клевети все повече раздухвали враждата против свети Иоан. Той с особено задоволство виждал, че начело на тази вражда застанала самата императрица, която, за да постигне своите цели използвала всякакви средства. Нейният дворец бил отворен за всички врагове и клеветници против светителя и в нейните палати се събирали онези великосветски Иезавели, които се смятали за оскърбени от светителя, така безпощадно изобличил тяхното низко лицемерие, нагла хищност, безумен разкош и нравствена разпуснатост, и в своите тайни съвещания устройвали козни против светителя и измисляли най-оскърбителни клевети и нечисти навети против него. За всичко това знаел и император Аркадий. Той лично уважавал и обичал великия светител и в душата си скърбял за надигащата се против него злоба. Но той бил слаб и нерешителен и познавайки злия, неукротим нрав на царицата, предпочитал да мълчи, като че не знае нищо. Всичко това било под ръка на Теофил и той, след като накрая се убедил, че почвата е подготвена, решил да отиде в Константинопол, но вече не като подсъдим, а като съдия, решил така или иначе да погуби ненавистния за него архиепископ. Той окончателно се утвърдил в това убеждение, когато получил от самата Евдоксия писмо, в което тя го молела незабавно да дойде в Константинопол и да не се бои от нищо. "Аз - писала тя - моля и царя за теб и ще заградя устата на всички твои противници, само ела незабавно, събери колкото е възможно повече епископи, за да изгониш моя враг Иоан. Сега Теофил можело да бъде напълно спокоен за успеха на своето дело и той се отправил към столицата - с цяла флотилия, натоварена с различни скъпоценности: индийски аромати, великолепни плодове и зеленчуци, многоценни египетски платове - копринени и златотъкани, - и всичко това, за да блесне със своето богатство в столицата и да подкупи с подаръци в своя полза колкото е възможно повече влиятелни лица. Теофил пристигнал със своята флотилия в Константинопол през август 403 г. и на пристанището бил възторжено посрещнат от голяма свита свои агенти и подкупени от него всевъзможни улични хора. Императорът, узнал за неговото пристигане, не желаел да го приеме, гледайки на него като на подсъдим; затова пък Евдоксия му отдала голямо уважение и приемайки го тайно в своите палати, побързала да пристъпи към делото. По нейно настояване Теофил решил да свика събор - за съд над светителя, и тъй като в столицата било неудобно и небезопасно да се извършва този беззаконен съд, за негово място бил избран Халкидон, намиращ се от другата страна на протока, на азиатския бряг, още повече, че и епископ на Халкидон бил някой си Кирин, египтянин, съмишленик и дори родственик на Теофил. Тъй като Теофил бил готов със събранияето от епископи, отчасти доведени от него от Египет, отчасти взети по пътя и прелъстени с подаръци и във всеки случай послушни и предани на него, действително бил открит събор, в едно скрито помещение в предградието на Халкидон, известно с името "При дъба".

ГЛАВА ТРЕТА Свети Иоан
Златоуст на Константинополския
престол (398-404 г.)

Съборът се състоял от 23 епископи и това незаконно сбирще, отворило вратите на всички клеветници и недоброжелатели на Иоан, започнало да извършва съд над светейшия архиепископ, над златословесния учител на вселената! Като изслушал показанията на различни негодни хора, снети от длъжност дякони и разстригани монаси, изливащи своята злоба на подложилите ги на заслужени наказания светител, съборът съставил обвинителен акт в 29 точки и изисквал от светителя да се яви и да даде отговор. Свети Иоан със скръб видял, че злобата на неговите врагове започнала да се увенчава с успех и простодушно се удивлявал как е могло да се случи всичко това и как Теофил, сам призван в качеството на обвиняем, е успял така скоро да измени положението на нещата и сам се е явил като обвинител и съдия. Като събрал около себе си предани на него епископи, четиридесет на брой, той се обърнал към тях с трогателна реч. "Молете Бога за мен, братя - казвал той, - и ако обичате Христа, не напускате вашите църкви; за мен вече наближи времето на бедите, и приел много скърби, аз трябва да си отида от този живот. Виждам, че сатаната, не понасяйки моето учение, вече е свикал събор против мен. Но вие не скърбете за мен, а ме споменавайте в молитвите си". Тази дълбоко трогателна реч ги изпълнила с ужас и те заплакали. Като ги утешил, светителят съставил план за действие и изпълнен със съзнанието за своята правота, решил да не признава законността и правоспособността на събора "При дъба", и независимо от нееднократното му призоваване на този събор в качеството на обвиняем, отказал да се яви на него. Разярени от този отказ, членовете на събора дори набили изпратените от него с отговор епископи и презвитери, и хвърлили един от тях в окови, които били подготвени за свети Иоан, и след това, подкрепени от нови лъжесвидетели, продължили задочно да съдят напълно невинния и чист по сърце светител. А той в същото време, заседавайки със своя събор, с пълно спокойствие гледайки в лицето на надигащата се против него буря от бедствия и напълно съзнавайки своята невинност, говорел: "Нека се пени и вълнува морето, но то не може да съкруши камъка; нека се надигат вълните, но те не могат да потопят Иисусовия кораб. От какво да се боим? От смъртта ли? - Но за мен животът е Христос, а смъртта - придобивка. От изгнание ли да се боим? - Но Господня е земята и онова, що я изпълва! Да се боим от отнемане на имуществото? - Но на всички е известно, че нищо не сме донесли със себе си в света и нищо не можем да вземем със себе си. Аз нито се боя от нищетата, нито желая богатство, нито се страхувам от смъртта; моля само за едно - завършил той, - да преуспявате в доброто". Такива слова можели да излизат само от сърцето на праведника, целият живот на когото се съсредоточавал в Христа, за него не били страшни никакви козни на враговете. Нямайки възможност да призове свети Иоан на съда, незаконното сбирще решило да го осъди задочно, и наистина, въз основа на всички изслушани клевети и обвинения, оформени в 32 точки, той бил обявен за достоен за низвергване и съставеното постановление било изпратено за утвърждаване от императора. Малодушният император, виждайки пред себе си не само страшния за него нрав на злорадстващата царица, но и цялото съборно решение, и опасявайки се, че му предстоят много грижи и неприятности в случай, че се възпротиви, решил да пожертва светителя, и като утвърдил постановлението, дал заповед за отстраняването му. Вече били изпратени воители със заповед да го вземат и отведат на заточение. Но още щом слухът за това се разнесъл из града, народът се развълнувал и множество хора се вдигнали в защита на своя любим архипастир. Имало опасност от кръвопролитие между народа и войската. Тогава невинно осъденият праведник, желаейки да избегне безполезните смутове и невинните жертви на човешките страсти, сам тайно излязъл от дома си и се предал в ръцете на воините, които веднага го отвели на пристанището, качили го на кораб и го откарали в Превет, близо до Никомидия.

Всичко това се случило под покроба на нощта и когато народът сутринта узнал, че неговият любим светител, безстрашният проповедник на истината, защитникът на сираците, бедните, отрудените и обременените, златословесният Иоан вече е отстранен и заточен, в столицата настанал страшен смут. По улиците започнали схватки и буйства, по време на които мнозина били ранени и дори убити, и градът бил заплашен от различни бедствия. Народът се развълнувал като разярено море и навсякъде - и в църквите, и на площадите - се говорело само за въпиещата неправда на извършения съд над Иоан. Сред тълпите дори се издигали шумни гласове, изискващи главният виновник за това нещастно събитие, Теофил Александрийски, да бъде убит с камъни, и това несъмнено щяло да се случи, ако той, узнал за заплашващата го опасност, не бил излязъл тайно от столицата. Тогава, нямайки възможност да излее своята ярост върху Теофил, народът на огромна тълпа се отправил към двореца и там с викове и ридания искал да му бъде върнат светителят Иоан. Слушайки тези заплашващи викове, Евдоксия се изплашила, но продължила да настоява на своето, надявайки се, че празните викове на народа ще се разсеят и замлъкнат като вятър. Но сърцето ѝ се разтреперило и тайно в душата си вече започнала да се разкайва за всичко станало. Когато се колебаела така в себе си, изведнъж станало страшно земетресение, и особено страшен удар разтърсил покоите на самата

ГЛАВА ТРЕТА Свети Иоан
Златоуст на Константинополския
престол (398-404 г.)

императрица. Тогава тя била обзета от ужас и уверена, че това е Божият гняв, наказващ я за причиненото на великия светител оскърбление, се хвърлила в нозете на императора и започнала да го умолява да отмени своята заповед и да върне Иоан. Като получила съгласието на императора, тя незабавно собственооръчно написала писмо до светителя, в което, призовавайки го да се върне в столицата, всякак се стремяла да се оправдае пред него, уверявайки го, че няма нищо против него лично и че е била въведена в заблуждение от коварството на негодни хора. С това писмо и със заповед на императора пратениците препуснали на всички страни и отначало не знаели къде да търсят светителя. Накрая на царедвореца Врисон се удало да попадне на следите му в Пренет и той, като го намерил там, го умолявал по-скоро да се върне в града и да успокои изплашената до крайност царица. И великият светител, забравяйки за всички причинени му оскърбления и с всеопрощението на праведник, се върнал в града, където безбройно множество народ на брега на протока и на многобройни лодки и кораби, покрили целия Босфор, се подготвило да посрещне своя любим архипастир. Той отначало не искал да влиза в самия град, желаейки преди това да бъде свикан събор от епископи, който да отмени извършилото се над него осъждане от събора "При дъба". Но народът не искал и да чуе за тези формалности и почти насила взел Иоан, и в тържествена процесия, с всевъзможни изрази на радост и възторг, го повел направо в катедралния храм и го поставил на същия амвон, от който бил свикнал да се услажда от неговите златословесни беседи и поучения, и макар и свети Иоан да бил крайно изморен и потиснат от вълнуващите го чувства, произнесъл кратка, но силна реч, в която от дълбините на сърцето благодарил на Бога, оказващ благоденствия на всички и на народа за неговата преданост към своя архипастир. Народът ликувал и много плакали от радост, а тъмното сборище на неговите врагове, виждайки този неудържим порив на народната радост, побързало да се разпръсне и укрие.

Свети Иоан по Божия милост бил върнат от народната любов на своя престол от състоялия се нов събор от 65 епископи, започнал както преди право да управлява делата на Христовата църква и от устата му както преди потекли сладостни за слуха и сърцето беседи и поучения. Отново се въдворил мир, но, за съжаление, не за дълго. Това било само временно затишие пред нова буря, още по-яръстна. Макар и враговете на Иоан да се поумирили, но в сърцето си те затаили още по-смъртоносна вражда и злоба против него и чакали първия удобен случай отново да се нахвърлят против ненавистния им светител, който не само със своите изобличителни беседи, но още повече с праведния си живот нанасял нетърпим укор на всяка неправда, злоба и порочност. И като инициаторка на нова буря отново се явила Евдоксия, която, съвзела се от вълнението и страха, отново започнала да се отнася враждебно към архиепископа. При необуздания нрав на царицата, нетърпящ и най-малкото препятствие в стремежа към ненаситно тщеславие, сблъсъкът между нея и светителя не закъснял, и настъпил два месеца след връщането на Златоуст на своя престол по следния повод. Чувствайки, че именно тя е глава на държавата, а не малодушният и слаб Аркадий, Евдоксия изявила претенции за небивала за императрица почит - построяване на колона, увенчана с нейното сребърно изображение, на най-главния площад на столицата, около църквата "Света София". Това необуздано честолюбие на Евдоксия възбудило негодувание дори и на Запад и Хонорий сметнал за свой дълг да предпази брата си Аркадий от подобно поругаване над древните обичаи; но Евдоксия не искала да знае нищо и колоната с нейната сребърна статуя на върха била поставена с бляскави тържества и ликувания. Вследствие на близостта на колоната с църквата, шумът на тези непристойни тържества с езически церемонии и танци правел невъзможно самото богослужение, и тъй като те продължили няколко дни, светителят не могъл да не види това като явно и дори преднамерено оскърбление на светинята. Отначало той искал да отстрани това кощунство чрез префекта, но когато префектът не му оказал никакво съдействие в това отношение, той произнесъл остра изобличителна беседа, която, по свидетелство на историци, започнал със знаменитите думи: "Отново беснува Иродиада, отново се мята, отново ръкопляска и танцува, отново търси главата на Иоан". Доносниците и враговете на Иоан не пропуснали със злорадство да доведат това до знанието на царицата, тълкувайки тези думи в смисъл, че в тях тя е сравнена с Иродиада, и Евдоксия изпаднала в страшно разстройство, с плач се оплаквала на царя за нанесеното ѝ оскърбление и поискала отново да бъде свикан събор за низвергване на непоносимия за нея иерарх. Към Теофил полетели писма от нея, в които тя го умолявала отново да дойде в Константинопол и да завърши низвергването на светителя. Той, разбира се, се радвал да изпълни молбата на царицата, като съвпадаща със собственото му желание; но полученият по-рано урок, когато едва не бил убит с камъни от народа, го накарал да бъде повнимателен, и той, не желаейки отново да се подхвърля на опасност, вместо себе си изпратил трима епископи - заместници, на които дал необходимите наставления, както и канони, въз основа на които било възможно да бъде осъден Иоан. Тези канони били от ариански произход и били съставени някога от арианите против

ГЛАВА ТРЕТА Свети Иоан
Златоуст на Константинополския
престол (398-404 г.)

Атанасий Велики и следователно нямали сила за Православната Църква; но тъй като в тях се съдържало едно постановление, много подходящо за дадения случай, а именно, че епископ, низвергнат по-рано от събор, не може отново да заеме престола, без да бъде отменено предишното постановление от друг, по-голям събор, то Теофил, без да се колебае, настоявал за прилагането на това правило към светителя, който отново бил заел своя престол просто по разпореждане на царя и волята на народа, без правилно съборно определение. Наистина, отново бил свикан събор от почти същите епископи, които заседавали и "При дъба", и разбира се, произнесъл ново осъждане над Иоан, обвинявайки го именно в нарушаване на посочения канон. Това осъждане било двойно незаконно, защото в дадения случай канонът, съставен от еретиците с явно злонамерена цел - да погуби великия защитник на православието, бил неприложим и поради това, че в действителност свети Иоан след връщането си от заточението бил оправдан от осъждането, произнесено над него от събора "При дъба", от страна на по-голям събор, състоящ се от 65 епископи; но злобата на враговете не признавала никакви доводи, и свети Иоан бил обявен за низвергнат и това постановление било потвърдено от императора.

Така над главата на многострадалния светител отново се разразила силна буря; той отново бил в немилост и низвергнат от своя сан. Научен от горчивия опит от предишния случай, императорът сега се опасявал да прибегне към насилие над низвергнатия светител и искал да го накара да се оттегли доброволно, стремейки се при всеки случай да му докаже, че той вече не е архиепископ и заема престола незаконно. Така на празника Рождество Христово пред 403 г. императорът не пожелал да приеме свето причастие от него. Нещата останали в такова неопределено положение до самата Пасха. Накрая царят, подучен от Евдоксия, която не му давала покой, докато ненавистният му светител все още заемал своя престол, решил на светлия Христов празник напълно да отстрани Иоан и му изпратил заповед да напусне църквата. Свети Иоан, изпълнен със съзнание за своята правота и пастирски дълг, отговорил, че няма да напусне църквата, която му е поверена от Христа Спасителя, за да не понесе отговорност за самоволното ѝ напускане. Нека го изгонят със сила, и тогава тази вина няма да падне върху него. Царят се разколебал от тази твърдост на светителя, но виждайки над себе си неумолимата тирания на Евдоксия, решил така или иначе да приключи с това тежко дело. На придворния сановник Марин било заповядано със сила да отстрани Иоан от църквата, където той вече се готвел да извърши кръщение над 3000 оглашени. Сановникът изпълнил заповедта с полицейска точност и светлият празник бил помрачен от безобразни сцени на диво насилие (16 април 404 г.). Вмъкнали се със сила в църквата полуварварските воители, под началството на езичника Луций, започнали безпощадно да чупят всичко, предавайки се на всякакво буйство и грабеж. Онези, които се опитвали да защитят светителя, били избити, духовенството било изгонено от храма и дори полусъблчените оглашени, вече подготвени за кръщение, били изгонени на улицата, евхаристията била осквернена и свещените съсъди ограбени. Мерзостта на запустението се вдворила на свято място, и дълбоко огорченият светител бил заключен в патриаршеския дом, където останал още два месеца под домашен арест. Неговото положение с всеки изминат ден ставало все по-тежко и той намирал единствено утешение в молитвата и в обществото на близки лица, сред които като ангел пазител била благочестивата дякониса Олимпиада. Търсейки защита от злобата на враговете, по това време свети Иоан се обръщал с писма до влиятелни епископи на запад - към папа Иннокентий I и към архиепископите Венерий Медиолански и Хроматий Аквилейски. Тази иерарси дълбоко съчувствали на Константинополския светител, ужасявали се от силната злоба на неговите врагове, но не били в състояние да му помогнат. Забавянето на делото междуременно още повече ожесточавало неговите смъртни врагове и около патриаршеския дом започнали да се появяват подозрителни и тъмни личности, които направо се опитвали да посегнат върху живота на светителя. При вратите на патриаршеския дом бил заловен от верния на Иоан народ един мнимо бесноват, у когото се оказал скрит нож, с престъпна цел. Друг път вниманието му било привлечено от някакъв роб, който с необичайно външение и бързо се промъквал към патриаршеския дом. Подозирайки зла умисъл, някой го задържал и го попитал защо бърза, а той, без да отговаря нищо, го ударил с нож. При вида на това друг извикал от ужас, а той ударил и него, след това и трети, който му попаднал под ръка. Вдигнали се викове и вопли, а робът се втурнал да бяга, размахвайки окървавения нож и отбранявайки се от тичащия след него народ. На едно място искал да го хване на пътя човек, току-що излязъл от обществената баня, но бил смъртно ранен. Когато накрая този разярен звяр бил хванат, признал, че бил подкупен да убие Иоан за петдесет златни монети. След този нещастен случай народът започнал неотстъпно да охранява дома на своя гонен архипастир и сред него започнали външения, които заплашвали със страшни ужаси и смутове. Тогава, за да предотврати напразното проливане на кръв, смиреният светител решил, както и първия път, доброволно да се предаде в ръцете на светската власт. Като

ГЛАВА ТРЕТА Свети Иоан
Златоуст на Константинополския
престол (398-404 г.)

повикал за последен път всичките си приближени, той ги убедил да бъдат твърди в православната вяра и им дал последно целование. Всички плакали с горчиви сълзи; плакал и сам светителят. И след това, възлагайки себе си на Божия Промисъл, без волята на Когото не пада и косъм от главата, светителят излязъл от дома през малките врати и незабележимо отишъл към морето, където го взели воините, качили го на лодка и го откарали във Витиния.

Като узнали за това, всички врагове започнали да ликуват, но радостта им била помрачена от страшни бедствия. В самата патриаршеска църква по неизвестна причина избухнал пожар: раздухвана от вятър, огнената стихия се издигнала високо в небето и, подобно на дъга, извила своя всепоглъщащ исполински език и запалила палата на сената. Пожарът се превърнал в огнено море и изгорил много от най-главните сгради в столицата. Всички били обзети от ужас и неволно видели в това бедствие страшния Божи гняв като възмездие за страданията на праведника. Но ожесточените врагове на светителя се намерили и тук и започнали да разпространяват мълвата, че пожарът е дело на злонамерено подпалване от единомишленици на Иоан. Затова много близки до него лица били арестувани от градоначалника, който като езичник жестоко изтезавал мнимите виновници, така че мнозина дори умрели от наказанията, макар че причината за пожара така и останала неизяснена. На архиепископския престол бил възведен престарелият брат на Нектарий Арсакий, а останалите верни на истинния архипастир били заклеямени с прозвището "Иоанити" и били подхвърлени на всевъзможни гонения, на конфискация на имуществото и заточение, докато с подобни жестокости не били сплашени всички, принуждавайки ги към покорност и мълчание.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

Свети Иоан Златоуст в заточение и неговата блажена кончина (404-407 г.)

Така неправдата възтържествувала, нечестивите гонители празнували победа, а великият праведник, истински великият светилник за грешния свят бил оскърбен и изгонен. Но това тържество било външно и призрачно. Действителна победителка винаги бива правдата, и макар и тя да била гонена и потъпквана, макар и да била увенчана с трънен венец и издигната на позорен кръст, никакви мъчения и изтезания не могли да помрачат нейния победен лик, и тя възтържествувала над своите мними победители. “Блажени изгонените заради правда, защото тяхно е царството небесно”. А на когото принадлежи царството небесно, на него принадлежи и победата, защото единствено то е цел на всички стремежи и възвишени желания на човешката душа. Който е недостоен за царството небесно, той е най-нещастен от нещастните, погубил е своя земен живот, и макар и видимо да е спечелил победа, в действителност е победен, низвергнат в праха и унищожен. Всичко това се оправдало в следващата съдба както на самия велик Божи угодник Иоан, така и на неговите жестоки гонители.

Като изгонили великия светител от столицата и така постигнали желаната цел на своите злобни домогвания, императрица Евдоксия не могла да се успокои и се стремяла по-скоро да заличи и следите от съществуването на свети Иоан. Дори и в заточение, в състоянието на безпомощен затворник, светителят все още бил страшен за нея и в нейната престъпна съвест все още отеждали изобличителните слова: “Отново беснее Иродиада, отново се мята, отново танцува и ръкопляска, отново търси главата на Иоан”. Само споменът за тези думи я хвърлял в злобно неистовство, и тя наистина продължавала да търси главата на Иоан. Тя не пропуснала да даде на воините, изпращащи го на заточение, строга заповед да се отнасят със своя затворник колкото е възможно по-жестоко и всякак да го оскърбят, “с цел да умре по-скоро”. Такава била сатанинската жестокост на тази своенравна жена! Варварските воини, разбира се, с радост се стремели да причинят всевъзможни оскърбления на великия праведник, стараейки се всякак да отравят живота му. Те го сложили на голия гръб на муле и безпощадно гонели животното да върви по-бързо, правейки за един ден такива преходи, каквито трябвало да правят за два или три дни. Не давайки му никакъв отдиш денем, те и нощем отсядали в мръсни странноприемници, понякога в еврейски кръчми, а понякога направо в блудни домове, вършейки пред него всякакви гнусотии. Никъде не му позволявали да влиза в църква и когато изявявал желание за това, го подхвърляли на всякакви ругатни и оскърбления, измъчвали го с глад, отнемайки и последния му залък. Такъв бил кръстният път на великия Божи угодник, отиващ към мястото на своето заточение. Но оскърбления му причинявали не само грубите варвари воини. Когато се случвало да минават през градове, където живеели приятели на Теофил Александрийски и следователно ожесточени врагове на свети Иоан, тези недостойни пастири всякак се стремели да излеят своята злоба върху страдалеца; някои изобщо не го пускали в града, а други дори насърчавали воините да постъпват с него колкото е възможно по-жестоко. Един от неговите смъртни врагове, епископ на Кесария Кападокийска, някой си Фаретрий, опозоряващ славната катедра на Василий Велики с това, че негово главно занимание бил ловът на зайци с кучета, едва не го погубил. С престорено гостоприемство отвеждайки го в отделна къща, Фаретрий уговорил монаси да извършат нападение над нея, и светителят, спасявайки се от яростта на тези негодни хора, трябвало през нощта да бяга от града, търсейки път по неравните планински пътеки. При това мулето се спънало и страдалецът, като паднал от него, получил такова силно нараняване, че дълго лежал с опасност за живота. Положението на страдалеца би било ужасно, ако той не носел в душата си извора на онази неизказана радост, която никой не може да отнеме в този свят и която нерядко се проявявала навън, когато светителят, в безгранично упование на всевиждащия и благоустройващ Божи Промисъл, неведнъж казвал: “Слава Богу за всичко”. Немалко утешение за него било и това, че на различни места го посрещали с най-дълбоко съчувствие както епископите, така и народът, и проливали горещи сълзи за него. Особено

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА Свети Иоан
Златоуст в заточение и неговата
блажена кончина (404-407 г.)

трогателно било зрелището в Таврокиликия, където излезли да го посрещнат множество девственици, които или някога са слушали неговите златословесни беседи, или са чели неговите велики творения за девството, станали вечен източник на назидание и ободряване за всички подвижници от този род. Като видели великия светител, воден на заточение, те огласяли въздуха със силен плач и, проливайки горчиви сълзи, викали: "По-добре би било слънцето да угасне, отколкото да замлъкнат Иоановите уста". Тази гледка дълбоко трогнала душата на страдалеца и той сам плакал, намирайки в същото време велико утешение в толкова искреното и дълбоко съчувствие дори от тези, които преди никога не бил виждал и нямал никаква грижа за тях.

За място на заточението на свети Иоан било определено отдалеченото и бедно село Кукуз в Малка Армения, изгубена в една от безлюдните долини на дивия Тавър; там обитавало разбойническото племе на исаврийците, които нападали околните села, като вършели грабежи и убийства. В този жив гроб трябвало да остане бившият патриарх на столичния град. Неговите врагове накрая не биха могли да се успокоят, ако Божият гняв и смутената съвест не бяха станали страшно наказание за извършената от тях неправда. Слухът за станалото в Константинопол усилие смутил всички дори в далечния запад. Папа Инокентий I, като узнал подробности по делото, съобщил за всичко на император Хонорий и го помолил да ходатайства пред брат си, на когото от своя страна написал силно и трогателно писмо. "Кръвта на моя брат Иоан - писал той - вика към Бога против теб, царю, както в древността кръвта на праведния Авел викала против братоубиеца Каин, и тя ще бъде отмъстена, защото ти в мирно време повдигна гонение против Божията църква, изгони нейния истинен пастир и заедно с него изгони Христа, а стадото повери не на пастири, а на наемници". Хонорий от своя страна също писал на брата, укорявайки го за неразумна жестокост, и изпратил пратеници за разследване на делото. Но Аркадий, смятайки делото за вече непроменимо и преди всичко опасявайки се от злия нрав на Евдоксия, преминал, както обикновено става с по-слабите хора, от малодушие към дързост, и се отнесъл към пратениците на своя брат с оскърбително пренебрежение, макар и в душата си да се измъчвал от съзнанието за допуснатата от него неправда. Междувременно праведният Божи гняв започнал да отдава заслуженото въздаяние на всички извършители на зло. През септември 404 г. над Константинопол се разразила страшна буря и завалил град с чудовищна големина, който в един миг изтребил жътвата и градините. В същото време се чували и глухи подземни удари и майката земя стенела и се люшкала под нозете на нечестивците, като че не понасяйки извършения позор. На 6 октомври същата година била призвана на съдилището на живия Бог и самата императрица Евдоксия. Жадувайки смъртта на великия праведник, тя самата преди това била грабната от смъртта в мъчителни страдания при раждане. След нея изумително скоро понесли заслужено наказание и други от главните зломишленици и врагове на Божия угодник. Така епископ Кирил Халкидонски, един от главните деятели на печалния събор "При дъба", бил повален от страшна болест, предизвикана от разранен мазол, на който неочаквано стъпил епископ Маруф: нозете му изгнили, и въпреки че неведнъж му правили ампутация, умрял от гангрена. Един от враговете на светителя получил смъртоносен удар при падане от кон, друг умрял от гнойна водянка, трети от рак на езика, накарал го да признае тегнешото на душата му мрачно престъпление. Теофил Александрийски, макар и временно да избегнал човешкия съд, впоследствие не могъл да избегне Божия съд. От крайно напрежение в своите зловни хитрувания той си изгубил ума и умрял скоропостижно - от паралич. Ако не телесно, то още повече душевно се терзаел и злополучният император Аркадий, който, освободен от непоносимата тирания на своята злонравна съпруга, накрая търсел облекчение от сърдечната скръб в молитвите на пустинниците. Но когато се обърнал с молба да се помоли за него знаменитият синайски отшелник Нил, отшелникът с истинска твърдост и с дръзновението на древните пророци му написал: "С какво право искаш царстващият град да бъде избавен от опустошителните земетресения, след като в него се вършат такива престъпления, нечестие с нечувана наглост се обявява за закон, и когато от него е изгонен стълбът на църквата, светилото на истината, Христовата тръба, блаженият епископ Иоан? Как можеш да искаш да се съглася да се моля за този нещастен град, разтърсен от всесъкрушителния гняв на небесата, когато аз изнемогавам от скръб, потресен съм духом и когато сърцето ми се разкъсва от злодеянията, извършени пред очите ти против всички закони"¹?

Така праведният Божи гняв наказвал извършителите на злото и те, мислейки, че ще празнуват своята победа, в действителност получили страшно поражение, терзаейки се и душевно, и телесно. А в същото време великият Божи угодник, поддържащ християнското убеждение, че "Господня е земята и онова, що

¹Nilus, Epist., 265, пак там 279, 3.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА Свети Иоан
Златоуст в заточение и неговата
блажена кончина (404-407 г.)

я пълни”, намерил за себе си успокоение, дори радост в самия Кукуз, който със своята отдалеченост от суетите на грешния свят като че отново го върнал към пустинножителството, толкова сладостно за неговия изморен от несгодите дух. Там той намерил почитатели в лицето на местния епископ Аделфий и именития жител на селото Диоскор, който предоставил дома си на разпореждане на светителя и се грижел за всичките му нужди. Не го забравили и старите му приятели, и много от тях идвали да го посетят на заточението дори от Константинопол и Антиохия. С особено съчувствие се отнасяли антиохийците, тези любими негови духовни чеда, които той обичал повече от всичко и за благо на които се потрудил повече от всичко. Когато слухът за заточението на свети Иоан достигнал до Антиохия, от нея тръгнали за Кукуз цели кервани от поклонници и почитатели, така че малкото арменско село станало място на благочестиво поклонение. Не случайно озлобените врагове на светителя със зла завист казвали: “Цялата Антиохия е в Кукуз”. И сам светителят не забравял своите предишни приятели и духовни чеда. Той водел с тях оживена преписка, особено с благочестивата дякониса Олимпиада, запазилите се писма до която дишат с дълбоко християнската любов на светителя и отец на църквата, непреставащ и в своето заточение да се грижи за духовното благо на своите чеда. Той си пишел с много епископи, и източни, и западни, и в тези писма оставал същият велик светител, който, като че забравяйки за своето скръбно положение, продължавал да се грижи за благо и преуспяването на Христовата църква. Нещо повече, той не оставял и своята заветна мечта - да разпространява колкото е възможно по-нашироко царството Божие сред седящите в тъмнина и смъртна сянка. Сам намирайки се в заточение, той, подобно на апостол Павел, по време на пребиваването му във вериги, продължавал да се грижи за спасението на другите, и отново обръщал погледа си към Финикия, където вече много бил направил за прогонването на езическата тъмнина. Той се грижел за подготвянето на нова мисия, стремял се да утвърждава по-рано основаните от него църкви там. Недалеч от него се намирала Персия, която отначало представлявала много благоприятна почва за разпространение на Евангелието, но по това време християните там били подложени на ожесточени гонения, като врагове на държавата. Много християни запечатали с кръв своята преданост към вярата и положението на всички било угнетено. И ето, великият светител дошъл на помощ и на тези угнетени християни и със своята апостолска ревност поддържал християнството и в тази страна. Но повече от всичко го занимавала мисълта за просвещаването със светлината на евангелската истина на полуварварите готи, тази млада сила, която в своето непросветено състояние представлявала заплаха за цивилизования християнски свят, а с приемането на християнската вяра можела да обнови овехтелите гръко-римски свят. Така незначителното арменско село, за което преди никой не знаел нищо, сега станало средоточие на апостолството, чиито лъчи се разпространявали надалеч - по всички страни на света.

Когато така низвергнатият и всякак унизен патриарх и в своето далечно заточение оставал все същото светило на света, каквото бил в Антиохия и Константинопол, и когато незначителното село Кукуз заплашвало да затъмни и самия Константинопол, всичко това започнало крайно да безпокои онези, за които издигането на Иоан било равносилно на собственото им посрамване. Всички оцелели от справедливото Божие наказание и съвзели се от страха негови врагове (а те били много) отново се раздвижили и започнали да замислят нови козни против низвергнатия от тях светител. Те мислели, че той вече е умрял за тях, но той в действителност бил жив и започнал да съсредоточава върху себе си погледите на целия християнски свят. “Гледайте - говорели те помежду си - как този мъртвец става опасен за живите и за своите победители”. Пред тях вече се мяркал страшният призрак, като че свети Иоан се готвел отново да се върне на Константинополския престол, където той, по тяхно мнение, трябвало да се разправи с враговете си както подобава. И това им изглеждало естествено, тъй като неговият слаб приемник Арсакий скоро умрял. И наистина, те предприели всички мерки за това. Били пуснати в ход всички обичайни в такива случаи интриги и подходи, за да се разруши толкова опасното за тях гнездо, каквото станало село Кукуз. И те успели да постигнат това - било заповядано да преместят светителя на ново място на заточение - в Питиунт. Това бил най-отдалеченият град в империята, намиращ се между Понт и Колхида, на брега на Черно море, в дива и пустинна страна, почти изцяло предоставена на варварите. Заповедта била дадена внезапно (през юни 407 г.) със забрана за всяка отсрочка. И ето, воините грубо заловили великия светител и като не му дали възможност да се прости както подобава с жителите на станалото скъпо на сърцето му село Кукуз, отново го повлекли на далечен, труден и неизвестен път. Свети Иоан вече бил крайно отслабнал от несгодите и болестите, ускорили настъпването на старческата немощ, и затова новото, ужасно пътешествие под конвоя на грубите войници, на които било заповядано да се отнасят с него жестоко и безпощадно, вече не било по силите му. Духом той бил бодър както преди, непоколебим в своето упование на Божия Промисъл и с безгранична покорност на Божията воля

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА Свети Иоан
Златоуст в заточение и неговата
блажена кончина (404-407 г.)

без никакво опасение бил готов да се пресели и на новото място на своето заточение - при това оставайки със същото убеждение, че "Господня е земята и онова, що я изпълва", и никакви страдания не могли да изтръгнат какъвто и да е ропот или оплакване от измъчените гърди на този, чиято уста била свикнала да повтаря: "Слава Богу за всичко"; но тялото му вече било изнурено и немошно. Поради това, когато жестоките войници, изпълнявайки заповедта на своите безчовечни началници, заставяли великия Божи угодник ту да върви по каменистия път под палещите лъчи на слънцето, ту да трепери под проливните дъждове, страдалецът не издържал. Силите му бързо започнали да отпаднат и когато след три месеца непрестанно пътуване войниците пристигнали със своя затворник в Комани, в Понт, и по своя обичай, без да се спират в самия град, преминали с него през града, близо до църквата на свети Василиск, светителят съвсем отслабнал и вече не можел да се движи. През нощта имал видение: явил му се сам свети Василиск (епископ, измъчван при Максимиан) и му казал: "Бъди мъжествен, брате мой Иоан, утре ще бъдем заедно". С настъпването на утрото светителят, чувствайки пълно изнемогване, помолвил войниците да отложат пътуването с няколко часа, но те грубо му отказали и с жестокост го повлекли по-нататък, и едва след като се убедили, че той вече е при последното издихание, се върнали обратно в църквата на свети Василиск. Тогава, напругайки всичките си сили, страдалецът влязъл в църквата и като поискал пълно църковно одяние, се облякъл в него, а пътните вещи раздал на присъстващите. Като извършил Божествена литургия, той се причастил със светите Тайни и след това известно време се молил пламенно и със силен глас. Но ето, гласът му започнал все повече и повече да отслабва. С удивление и благоговение пристъпили към него присъстващите и подкрепяйки накланящото се надолу негово тяло, чували как устата му съвсем тихо шепнели: "Слава Богу за всичко". Като се осенил с кръстното знамение, великият Божи угодник прострял нозете си и като казал: Амин!, предал духа си на Бога².

Това станало на 14 септември 407 г.³. Тогава бил на 60 години - недълъг срок, от който шест години и половина бил архиепископ, а три години и три месеца прекарал в заточение.

Славата на великия светител била толкова голяма, че вестта за неговата смърт бързо се разнесла по всички околности, и отвсякъде се събрали много свещеници, девственици и отшелници, и огромно множество народ, и всички с благоговение се стремели към ковчега на починалия владика, за да погледнат още веднъж лика на Божия угодник и да се поклонят на праха му. Прахът му бил тържествено погребан в църквата, до мощите на свещеномъченик Василиск, призовал го в навечерието на този ден, за да пребивават заедно не само под сводовете на земната църква, но и светозарното царство на неизказаната слава. Когато вестта за кончината на златоустия учител достигнала до Антиохия и Константинопол, тя и там хвърлила всички в неизказана скръб. Народът силно ридаел и проклинал онези, които погубили великия светител, и всички, които го познавали отблизо, възторжено разказвали за великите дела на неговото милосърдие, за неговия свят живот и за неговото дивно, златословесно учение. Впоследствие, когато злобата на смъртните врагове затихнала пред ковчега на починалия светител, при император Теодосий, мощите му били тържествено пренесени в Константинопол (438 г.) и така прахът му бил положен в същата църква на светите Апостоли, от която някога позорно бил изгонен неговият жив носител - архиепископ Иоан.

Ето накратко живота на този велик вселенски учител на Църквата, чиито творения в пълното им събрание се предлагат на благочестивия православен руски народ. Дивен и необикновен бил неговият живот, изпълнен с подвизи и страдания. В това отношение той завинаги станал блестящ пример за християнско себеотрицание, търпение и покорност към Божията воля. Тежък и скръбен бил неговият жизнен път, но той в същото време бил озарен с лъчите на онази неизказана радост, която и в мрака на земните несгоди и страдания вече предвкусва сладостта на небесното блаженство. Така тежък и скръбен е жизненият път и на всички истински християни, на които Сам техният Божествен Учител е казал: *В света скърби ще имате*⁴. Но за всички тях е открит и достъп до извора на същата неизказана радост, която изпитвал свети Иоан при своите големи страдания. И тайната на това духовно щастие той разкрил в своите дивни творения, от които всеки християнин ще познае истинския смисъл на живота и заедно с него от цялото си сърце ще каже:

Слава Богу за всичко. Амин.

²Dialog. Histor. Palladii, cap. XI, p. 38 (т. I. Бенед. изд.).

³Сократ, Църк. Ист. VI, 21.

⁴Иоан. 16:33.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА Свети Иоан
Златоуст в заточение и неговата
блажена кончина (404-407 г.)

А. Лопухин.

СВЕТИЯТ НАШ ОТЕЦ ИОАН ЗЛАТОУСТ

КЪМ ТЕОДОР ПАДНАЛИЯ

Увещание първо

Теодор, до когото се отнасят предлаганите “Увещания”, написани около 369 г. след Рождество Христово, бил връстник и приятел на свети Иоан Златоуст и заедно с него се посветил в младостта си на подвизите на отшелническият живот, но скоро ги оставил заради заниманията и удоволствията на света. Свети Иоан в своите “Увещания” го призовава към разкаяние, като изобразява гибелното състояние на грешниците, кратковременността и суетността на настоящите блага, излага страшните и утешителни истини на Християнската вяра и с други убеждения, които подействали на падналия Теодор така, че той се върнал в обществото на отшелниците и впоследствие бил възведен в сан епископ Мопсуестки.

*Кой ще даде на главата ми вода и на очите ми - извор сълзи (Иер. 9:1), в свое време ще кажа и аз, и много повече, отколкото тогава пророкът, защото имам намерение да оплаквам не множество градове и цели народи, но душата, която струва колкото, и смея да кажа - дори повече от много народи. Ако и един изпълняващ Божията воля е по-добър от хиляди беззаконници, то, разбира се, и ти преди си бил по-добър от хиляди иудеи. Затова сега никой няма да започне да ме укорява, ако изложи по-големи скърби и изобрази по-силна тъга от тези, които са изложени у пророка. Аз оплаквам не разрушаването на град и не пленяването на беззаконни мъже, но опустошаването на свещената душа и изстребването на христоносния храм. Кой, познавайки добре, изгорената сега от дявола красота на твоя ум по времето, когато тя е блестяла, не би простенал с плача на пророка - чувайки, че варварски ръце са осквернили светая светих, и запалвайки огън, са изгорили всичко - херувимите, ковчега, очистилището, каменните скрижали, златната стомна? Наистина, това нещастие е толкова по-горчиво от онова, колкото по-скъпоценни от онези са тези символи, пазени в твоята душа. Този храм е по-свят от онзи, защото той е блестял не със злато и сребро, а с благодатта на Духа, и, вместо ковчег и херувими, в него са обитавали Христос и Неговият Отец, и Утешителят. А сега вече не е същото: сега той е пуст, лишен от предишната красота и благолепие, изгубил е божественото и неизказано украшение, и се е лишил от всяка безопасност и охрана: в него няма нито врати, нито ключалки, и той е отворен за всички душепагубни и срамни помисли. Помисъл на гордост или помисъл на блуд, или помисъл на сребролюбие, или още по-гнусни помисли ще се устремят да влязат в него - и никой няма да попречи; а преди, както небето е недостъпно за всичко това, така (недостъпна е била) и чистотата на твоя ум. Може би моите думи ще се сторят невероятни на някои от тези, които сега виждат твоето запустение и извращаване; затова аз скърбя и тъгувам, и няма да престана да правя това, докато отново не те видя в предишния блясък. Макар и на хората това да изглежда невъзможно, за Бога всичко е възможно: защото Той *из праха издига бедния и от калта въздига сиромаша, за да го постави с князете, с князете на народа му; Той неплодната настанява къщи като майка, радваща се за децата* (Пс. 112:7-9). Не се отчайвай за промяна към по-добро. Ако дяволът е бил толкова силен, че те е хвърлил от върха и висотата на добродетелта до крайността на порока, то много по-силен е Бог отново да те изведе в предишната свобода и да те направи не само такъв, но и много по-блажен отпреди. Само не унивай, не губи добрите надежди, не падай в страстите на нечестивите. В отчаяние обикновено хвърля не многобройността на пороците, а нечестивото състояние на душата. Затова и Соломон е казал не просто: *всеки, който стига до дълбините на злото, нехае*, но само *нечестивият* (Притч. 18:3 - слав.). Само на такива хора е присъща тази страст, когато стигат до дълбините на злото. И все пак е възможно те да станат и отново да се издигнат там, откъдето са паднали. Униятието, като някакъв ярем, лежащ на шията на душата, я заставя да гледа надолу и не ѝ дава да издигне поглед към своя Владика. Но на мъжествен и доблестен човек е присъщо да съкрушава този ярем, да прогонва от себе си палача, който го е сложил, и да произнася думите на пророка: *както очите на слугинята са обърнати към ръката на господарката ѝ, тъй и нашите очи - към Господа, нашия Бог, докле Той ни помилува. Помилуй нас, Господи, помилуй нас, защото доста сме сити на презрение* (Пс. 122:2, 3). Наистина, божествени и изпълнени с небесно любовъдрие са тези наставления и внушения. Доста сме сити, казва той, на презрение, и сме претърпели многочислени бедствия; но няма да престанем да издигаме очите си към Бога и да Го молим, докато не получим желаното. На мъжествената душа е присъщо да не отпада и да не се отчайва*

пред множеството постигнали я бедствия, и след многократни и безуспешни молитви - да не отстъпва, но да очаква *докле Той ни помилува*, както говори блаженият Давид.

2. Дяволът затова и ни хвърля в помисли на отчаяние, за да погуби надеждата на Бога - тази безопасна котва, тази опора на нашия живот, този ръководител по пътя, водещ към небето, това спасение на погиващите души. *Защото* - казва Апостолът - *нашето спасение е в надежда* (Рим. 8:24). Защото тя, като някаква здрава верига, спусната от небето, поддържа душите ни, постепенно издигайки нагоре онези, които здраво се държат за нея, и възнасяйки ни по-високо от житейските бури. Затова, ако някой отпада и изпуска от ръцете си тази свещена котва, той веднага пада и погива в бездната на порока. Знаейки това, лукавият, още щом забележи, че ние сами се измъчваме от съзнанието за злите дела, идва и сам ни налага помисъл на отчаянието, който е по-тежък от олово; и ако го приемем, то, увличани от тежестта и откъснати от тази верига, неизбежно начаса ще паднем в бездната на злото, където именно се намираш ти сега, отхвърлил заповедта на кроткия и смирен Господ и изпълнявайки всички заповеди на жестокия, свиреп и неумолим враг на нашето спасение, отхвърлил благото иго и снел лекото бреме, и вместо тях наложил на себе си железни вериги и окачил на шията си *воденичен камък* (Мат. 18:6). Къде ще се спреш и кога ще престанеш да потопяваш бедната си душа, налагайки си необходимостта непрестанно да се носиш надолу? Жената, намирайки една драхма, поканила съседки да вземат участие в нейната радост и казала: *порадвайте се с мене* (Лук. 15:9); а аз сега ще покая всички приятели, и мои, и твои за противното, и ще кажа не: "радвайте се с мен", а "плачете с мен, заплачете със същия плач и викайте заедно с нас със скръбен глас. Защото ни постигна голяма беда, не еди-колко си таланти злато паднаха от ръката ми и не множество скъпоценни камъни, но този, който е по-ценен от всичко това, плавайки заедно с нас по това велико и пространно море, не зная как се отдели и падна в самата дълбина на погибелта".

3. На тези, които се опитат да ме удържат от скръбта, ще кажа с думите на пророка: *оставете ме, горко ще плача; не силете се да ме утешавате* (Ис. 22:4). Сегашният ми плач не е такъв, че прекомерността на плача да ми навлече осъждане, но такъв, че от него не биха се посрамили да плачат, да тъгуват и да отхвърлят всяко утешение дори (апостолите) Павел и Петър. Някой справедливо би започнал да избличава в голямо малодушие онези, които оплакват обикновена смърт. Но когато вместо тялото лежи умъртвената душа, поразена с множество рани, и в самата си мъртвост показваща предишното си благородство и благообразие, и погасналата си красота, може ли някой да бъде толкова жесток и безчувствен, че вместо плач и скръб да ми предлага думи на утешение? Както да не се плаче там, така да се плаче тук е присъщо на любомъдрието. Този, който е достигал небето, смял се е над суетата на живота, гледал е на телесните красоти като на камък, който е пренебрегвал златото като прах - той, неочаквано за нас, е обзет от пламъка на нечистата похот, изгубил е и здравето, и мъжеството, и всяка красота, и е станал роб на наслажденията. За него ли да не плача, кажи ми, за него ли да не се съкрушавам, докато отново не стане наш? И присъщо ли е това на човешката душа? Отменянето на телесната смърт е невъзможно да се постигне на земята, но това не удържа скръбящите от плач; а душевната смърт е възможно да бъде премахната тук: *в ада, казва (Давид), кой ще Те слави* (Пс. 6:6 - слав.)? Затова няма ли да бъде голямо безразсъдство от наша страна, ако по времето, когато оплакващите телесната смърт скръбят за нея с такава сила, макар и да знаят, че със сълзи няма да възкресят умрелия - ние да не изразяваме нищо подобно, макар и да знаем, че често има надежда за връщане на погиналата душа към предишния живот? Защото мнозина, и сега, и във времената на нашите предци, отклонили се от правилния живот и отбили се от тесния път, отново са станали дотолкова, че със следващото са покрили предишното, получили са награда, украсили са се с венци, били прославени с победителите и причислени към лика на светиите. Докато някой остава в пламъка на наслажденията, дотогава за него, макар и да има множество такива примери, това дело изглежда невъзможно; но още щом започне по малко да излиза оттам, то, постоянно вървейки напред, силата на огъня ще остане зад него, а пред себе си ще почувства прохладата и велико облекчение. Само да не се отчайваме, да не се отказваме от връщането: защото допусналият да стигне до такова състояние, макар и да е надарен с безмерна сила и ревност, те ще бъдат безполезни. Който вече е затворил за себе си вратата на покаянието и е заградил входа на попрището (подвижничеството), как ще бъде в състояние, намирайки се извън него, да направи по-малко или по-голямо добро? Затова лукавият предприема всичко, за да ни внуши този помисъл: след това той вече няма да има нужда от усилия и труд за нашето поражение, когато самите лежащи и паднали не желаят да му се противят. Който успее да избегне тези вериги, той ще запази и силата си, и ще съкруши

врага. Напротив, който е свързан с помисли на отчаяние и е обезсилил себе си, как ще може да победи врага и да му се противопостави, когато сам бяга от него?

4. Не ми казвай, че така става само с негодлемите грешници: не, дори човек да е изпълнен с всякакъв порок и да е направил всичко, което му затваря входа в царството, и при това не от неверните от началото, но от верните и някога благоугаждали на Бога, нека такъв впоследствие стане блудник, прелюбодеец, сластолюбец, грабител, пияница, мъжеложец, сквернословец и т. н. - и такъв няма да похваля, ако се отчайва в себе си, макар и до най-дълбока старост да е водил такъв най-порочен живот. Ако Божият гняв беше страст, то някой справедливо би започнал да се отчайва, като нямащ възможност да погаси пламъка, който е запалил с толкова много злодеяния; но тъй като Божеството е безстрастно и наказва ли, или поразява, прави това не с гняв, но по промисъл и велико човеколюбие, то трябва да имаме крепко дръзновение и да се уповаваме на силата на покаянието. Бог не за Себе Си отмъщава на онези, които са съгрешили против Него; защото до Неговото същество не достига никаква вреда; но има пред вид нашата полза и това да не увеличаваме своята развратеност, продължавайки да Му оказваме пренебрежение и презрение. Както отдалечаващият се от светлината с нищо не вреди на светлината, а на себе си вреди твърде много, потопявайки се в мрак, така и привикналият да пренебрегва Всемогъщата сила не Й вреди никак, а причинява крайна вреда на самия себе си. Затова и Бог ни заплашва с наказания, и често ги изпраща - не за да отмъсти за Себе Си, но за да ни привлече към Себе Си. Защото и лекарят не скърби и не се обижда от нанасяните му от болните оскърбления, но всякак се стреми да спре тяхното безчинство, имайки предвид не своята, а тяхната полза; и ако те покажат поне малко благоразумие и здравомислие, той се радва и весели, и с това още по-успешно употребява лекарствата не за да отмъсти чрез тях за предишното, а за да им достави по-голяма полза и да ги доведе до пълно оздравяване. Така и Бог, когато паднем в крайно безумие, говори и върши всичко не за да отмъсти за предишното, а желаейки да ни избави от недъга, в което можем да се убедим и посредством здравия разум.

5. А ако някой и след казаното се съмнява, ще го уверим в това и чрез Божественото Писание. Кой, кажи ми, е бил по-престъпен от Вавилонския цар? Той, след като вече до такава степен изпитал Божията сила, че се поклонил на пророка и заповядал да му донесат дарове и благовонни кадива (Дан. 2:46), отново се предал на предишната гордост и свързал и хвърлил в пещта онези, които не го почитали повече от Бога. Ако и този жесток и нечестив (цар), повече звяр, отколкото човек, (Бог) призовава към покаяние и му дава и други подбуди за изправяне: първо, самото чудо, извършило се в пещта, а след това и видението, което видял царят и изтълкувал Даниил, е достатъчно да преклони и душа от камък; а освен това, след увещания с дела, и сам пророкът му дал такъв съвет: *изкупи греховете си с правда, и беззаконията си - с милосърдие към бедните; ето с какво може се продължи твоят мир* (Дан. 4:24). Какво говориш ти, премъдри и блажени? Нима и след такова падение е възможно връщане, и след такова болест здраве, и след такова безумие - надежда за вразумяване? Царят вече се бил лишил от всяка надежда, първо, с това, че не познал Създалия го и Възвелия го на такава почит, макар и да имал много доказателства за Неговата сила и промисъл и над самия себе си, и над своите предци; а после и с това, че след като получил ясни свидетелства за Божията мъдрост и предугаване и видял как били победени и магията, и астрономията, и действията на всяко дяволско вълшебство, се оказал по-лош отпреди. Защото това, което не могли да обяснят мъдрите влхви, халдейците, и което признавали за по-високо от човешката природа, Бог му изяснил чрез пленения юноша, и с това чудо го довел дотам, че той не само повярвал, но и станал проповедник и наставник на тази вяра за цялата вселена. Така, ако той и преди това знамение не заслужавал прошка за своето непознаване на Бога, то още повече след такова чудо, след собственото си изповядване и наставлението, преподадено на другите. Ако той не беше убеден със сигурност, че истинният Бог е един, не би оказал такава чест на Неговия раб, и не би дал същата заповед и на други. Но и след такова изповядване, той отново паднал в идолослужение, и този, който паднал на лицето си и се поклонил на Божия раб, стигнал до такова безумие, че хвърлил в пещта Божиите раби, които не му се поклонили. И какво? Бог отмъстил ли на отстъпника, както подобавало да отмъсти? Напротив, Той му представил още по-големи доказателства за Своето могъщество, за да го приведе, след такова безумие, отново към предишното състояние. И това, което е особено удивително: за да не се покажат чудните събития невероятни поради своята извънмерност, Той извършил знамение не над нещо друго, а над същата пещ, която разпалил сам царят за отроците, и в която ги хвърлил вързани. Разбира се, чудесно и необичайно би било и това, ако огънят беше само угасен. Но Човеколюбецът, за да внуши по-голям страх, да предизвика по-голямо изумление и напълно да прекрати заслепението на царя,

направил още по-голямо и необикновено чудо. Като допуснал огънят да бъде разпален дотолкова, колкото искал царят, Той открива Своето могъщество в това, че без да унищожавя приготовленията на враговете, прави приготвеното недействително. А за да не сметне някой това за привидение, като види юношите, побеждаващи пламъка, (Бог) допуснал да бъдат обгорени хвърлилите ги, показвайки от една страна това, че видимият пламък бил наистина огън, иначе не би погълнал нефта, и смолата, и сламата, и толкова тела; а от друга - това, че няма нищо по-силно от Неговото повеление, но природата на всичко съществуващо се подчинява на привелия я от небитие към битие - което се открило именно тогава: защото огънят, приел тленните тела, не се докоснал до тях, като че били нетленни, и върнал жертвата цяла, дори в още по-силен блясък. Защото тези юноши излезли като царе от царски чертози, така че никой не искал да гледа към царя, но погледите на всички се обърнали от него към чудното явление; и нито диадемата, нито порфирата, нито нещо друго от царското великолепие не привличало към себе си толкова тълпите на неверните, колкото видът на тези верни, дълго прекарвали в огъня, но излезли от него такива, сякаш това се случило с тях насън. Дори и косите, които по природа изгарят най-лесно от всичко, тогава, като че по-твърди от диамант, превъзмогнали всепояждащия пламък. И чудно е не само това, че бидейки хвърлени в средата на пламъка, те никак не пострадали, но и това, че те непрестанно говорели; докато всички, които са били близо до изгаряни хора, знаят, че докато те държат устата си плътно затворени, макар и за кратко време се противят на огъня, но още щом отворят уста, душата им веднага излиза от тялото. Но и след толкова извършили се чудеса, и когато всички присъстващи и видели ги дошли в изумление, а отсъстващите били известени за това писмено - царят, който учел другите, сам останал неизправен и отново се обърнал към предишните пороци. И при всичко това Бог не го наказал, но още дълго търпял, вразумявайки го и чрез сънища, и чрез пророка. И само след като ни най-малко не се изправил по нито един от тези начини, накрая Бог му направил наказание, впрочем не за да отмъсти за миналото, но за да пресече бъдещото зло и да попречи на умножаването на порока; при това го наказал не завинаги, а след няколко години на наказания отново го възвел в предишната чест, така че той не претърпял никаква вреда от наказанията, а придобил най-великото от всички блага - утвърждаване във вярата в Бога и разкаяние за предишните си грехове.

6. Такова е Божието човеколюбие! Той никога не отхвърля искреното разкаяние; но макар и някой да е достигнал до най-крайна порочност, а след това отново е решил да се върне на пътя на добродетелите, и такъв Той приема и приближава към Себе Си, и прави всичко, за да го приведе в предишното състояние. И ето в какво се състои още по-голямото човеколюбие: Той не отхвърля и този, който прояви не пълно разкаяние, но дори кратко и малко; дори и за него определя велика награда. Това се вижда от думите на пророк Исаия, които той казал на иудейския народ: *Заради греха му аз се гневих и го поразявах, скривах лице и негодувах; но той, като се отвърна, отиде по пътя на сърцето си. Видях пътищата му, и ще го изцеля, и ще го вода и ще го утешавам* (Ис. 57:17,18). За това свидетелства и онзи крайно нечестив цар, който бил увлечен от жена си към престъпления, но още щом заплакал, облякъл се във вретиче и се разкажал за своите беззакония, преклонил към себе си Божията милост, така че се избавил от всички заплашващи го бедствия. И Господ рече на Илия: *виждаш ли, как се смири Ахав пред Мене? Задето се смири пред Мене, аз няма да му направя беди в неговите дни*, за това, че той плака пред Моето лице (3 Царств. 21:28, 29). По-късно Манасия, който със своето безумие и жестокост надминал всички, разрушил законното богослужение, затворил храма, съдействал за процъфтяването на идолското заблуждение и бил по-нечестив от всичките си предшественици - когато след това се разкажал, бил причислен към Божиите приятели (2 Пар. 33:12). Ако той, след като, виждайки тежестта на своите беззакония, се беше отчаял за своето обръщане и исправяне, би се лишил от всичко, което получил след това; а сега, като погледнал, вместо към тежестта на своите грехове, към безпределността на Божието добросърдечие, и като разкъсал дяволските вериги, той станал, подвизавал се и завършил добрия подвиг. Впрочем Бог отсича помислите на отчаяние не само с това, което се е случило с тези царе, но и с думите на пророка: *днес, когато чуете Неговия глас, не ожесточавайте сърцето си, както когато ме прогневяхте* (Пс. 94:7, 8 - слав.). Думата *днес* може да се отнася към целия живот, дори, ако желаеш, и към старостта; защото покаянието се цени не според продължителността на времето, но според душевното разположение. Така за ниневийците не били нужни много дни, за да загладят греха си, но и краткият едnodневен срок бил достатъчен, за да изгладят своите беззакония, и разбойникът не след дълго време достигнал входа на рая, но умил всички грехове в своя живот за толкова време, колкото е необходимо за произнасянето на една дума, и получил наградата на прославянето още преди Апостолите. Да погледнем и към мъчениците, които не за много години, но за няколко дни, а често и само за един ден се удостоявали със светли венци.

7. И така, ние винаги трябва да имаме бодрост и голямо усърдие, и ако така настроим съвестта си, че намразим предишния си порочен живот и изберем противоположния път с такава сила, с каквато желае и изисква Бог; няма да изгубим нищо във времето, тъй като мнозина, бидейки последни, са изпреварили първите. Тежко е не падението, а това, че след като са паднали, лежат и вече не стават - това, че доброволно правейки зло и пребивавайки в безгрижие, прикриват слабостта на волята с помисли на отчаяние. На такива хора и пророкът, недоумявайки, казва: *нима падналите не стават, и отклонилите се от пътя не се връщат* (Иер. 8:4)? А ако ти ни попиташ за тези, които, след като са повярвали, отново са паднали, то всичко казано се отнася и за тях; защото, който е паднал, той преди е бил в числото на стоящите, а не на лежащите, иначе как би паднал? И още ще кажем, отчасти с притчи, отчасти с най-ясни дела и думи. Така овцата, която се е отделила от деветдесет и деветте и след това отново била върната обратно, изобразява не нещо друго, а именно отпадането и връщането на верните, защото тя била овца, и не от някое друго стадо, но от числото на другите овци, и преди я пасял същия пастир, и се заблудила не по обичайния начин, но по планини и стръмнини, т.е. на някакъв далечен път, много отдалечен от правия. Но пастирът оставил ли я да блуждае? Съвсем не; той я върнал обратно, без да я докарва насила и бие, но вземайки я на раменете си. Защото, както добрите лекари с голяма грижа връщат здравето на обхванатите от продължителна болест не само лекувайки ги по правилата на лечебното изкуство, но понякога и доставяйки им удоволствие, така и Бог обръща към добродетелите крайно развратените хора не изведнъж и насилствено, но малко по малко, като винаги им помага, за да не паднат в още по-голямо отчуждение и продължително заблуждение. Това показва не само притчата за блудния син. Той също не бил някой чужд, но син и брат на благонравния син, и паднал не в някакъв маловажен порок, а в най-крайна, може да се каже, порочност - богатият, свободният и благородният станал по-нешастен от робите, чуждите хора и наемниците. И все пак той отново се върнал в първоначалното състояние и получил предишната чест. А ако се беше отчаял за своя живот и паднал духом от постигналите го беди, би останал в чуждата страна и не би получил това, което му било дадено, а изнурен от глад, би погинал с най-жалка смърт. Но тъй като се разкажал и не паднал в отчаяние, то след такова падение отново се явил в предишното благообразие, облякъл се в прекрасна одежда и получил повече от брата, който не бил паднал. *Защото аз толкова години ти служа, казал той, и ни веднъж твоя заповед не престъпих; и мене никога дори козле не си дал, за да се повеселя с приятелите си; а като дойде тоя ти син, който прахоса имота ти с блудници, за него ти закла угоеното теле* (Лук. 15:29, 30). Такава е силата на покаянието!

8. Имайки такива примери, да не се забравяме в пороците и да не отлагаме обръщането, но и ние да кажем: *ще отида при баща си*, и да се приближим към Бога. Той Сам никога не се отвръща от нас, но ние се отдалечаваме от Него: *Аз съм Бог само отблизо, казва Господ, а не Бог и отдалеч* (Иер. 23:23). И пак чрез друг пророк укорява иудеите и казва: *не ли беззаконията ви произведоха раздяла между вас и Мен* (Ис. 59:2 - слав.)? А след като това ни отделя от Бога, то да разрушим тази пагубна преграда, и тогава нищо няма да ни пречи да бъдем близо до Бога. Послушай как ставало това в действителност. Сред коринтяните един знатен човек извършил такъв грях, за който не можело да се чуе и между езичниците. Той бил верен и от близките на Христа, а някой дори казват, че бил от числото на свещенослужителите. И какво? Изключил ли го Павел от обществото на спасяваните? Съвсем не: сам той много пъти укорявал коринтяните за това, че не са го привели към покаяние; а желаейки да ни покаже, че няма грях, който да не може да бъде излекуван, отново за този човек, който ще съгреша по-тежко от езичниците, е казал: *да предадете такъв на сатаната, за омаломощаване на плътта, та духът да бъде спасен в деня на Господа нашего Иисуса Христа* (1 Кор. 5:5). Но това било преди покаянието, а когато той се покаял, *доста е за такъв*, казва, *това наказание от мнозинството* (2 Кор. 2:6) - и предписал да го утешат и да приемат покаянието му, за да не го обладае сатаната. И целия народ на галатяните, които паднали, след като вече били повярвали, извършвали знамения и понесли много изкушения за вярата в Христа, той възстановява отново. Това, че те вършели чудеса, е изразил с думите: *Който ви дарува Духа и прави между вас чудеса* (Гал. 3:5); и това, че много страдали за вярата, е изразил с думите: *нима напразно толкова много претърпяхте? Да беше само напразно!* (Гал. 3:4). Но и след такова преуспяване те извършили грях, който можел да ги отчужди от Христа, и за който сам (Павел) се изразява така: *Ето аз, Павел, ви казвам: ако се обрязвате, Христос нищо няма да ви ползува* (Гал. 5:2); и още: *Вие, които искате, да се оправдавате със закона, отпаднахте от благодатта* (Гал. 5:4). Но и след такова падение, той с благоразположение им казва: *чеда мои, за които съм пак в родилни болки, докле се изобрази във вас Христос* (Гал. 4:19), показвайки с това, че в нас, и след

крайното развъртане, може отново да се изобрази Христос, защото Той *не иска смъртта на грешника, но да се обърне и да бъде жив* (Иез. 33:11).

9. Да се обърнем, о, любезна глава! и да изпълняваме Божията воля. Той и затова ни е създал и привел в битие, за да ни направи участници във вечните блага и да ни дари небесното царство, а не за да ни хвърли в геената и да ни предаде на огъня; това не е за нас, а за дявола, а за нас от древни времена е устроено и приготвено царството. Изяснявайки едното и другото, Господ казва *на ония, които са от дясната Му страна: дойдете вие, благословените на Отца Ми, наследете царството, приготвено вам от създание мира; и на ония, които са от лява страна: идете от Мене, проклетите, в огън вечний, приготвен не за вас, а за дявола и неговите ангели* (Мат. 25:34, 41). И така, геената е приготвена не за нас, а за него и неговите ангели; а царството е приготвено за нас още от създание мира. Да не направим себе си недостойни за влизане в чертога: докато пребиваваме тук, то, макар и да сме извършили множество грехове, има възможност да умием всичко, разкайвайки се за греховете; но когато си отидем оттук, макар и да сме показали най-силно разкаяние, вече няма да има никаква полза, и колкото и да скърцаме със зъби, колкото и да се молим и съкрушаваме, никой, дори и с крайчеца на пръста, няма да подаде нито капка на нас, обхванатите от пламъка, но ще чуем същото, каквото и известният богаташ - *между нас и вас зее голяма пропаст* (Лук. 16:26). Да се покаем тук, увещавам ви, и да познаем своя Господ, както подобава да Го познаем. Затова и дяволът полага всички усилия да вкорени в нас помисъла на отчаянието: защото знае, че ако, макар и малко, се покаем, това няма да е безплодно за нас. Но както подалия чаша студена вода го очаква награда, така и покаяният се за злите си дела, макар и да не е оказал съответно на греховете покаяние, за това ще получи награда. Никое добро, дори и най-маловажното, няма да бъде пренебрегнато от Праведния Съдия. Ако греховете се изпитват с такава строгост, че ние ще понесем наказание и за думите, и за желанията, то колко повече добрите дела, независимо дали са малки, или големи, ще ни се вменят в същото време. И така, дори и да не си в състояние да се върнеш към предишния строг живот, ако поне малко се отклониш от сегашния си недъг и невъздържание, и това няма да остане безплодно; само постави начало на делото и пристъпи към подвизи, а докато оставаш навън, това наистина ще ти изглежда трудно и нелеко за изпълнение. Затова и Иуда лукавият отклонил от това, за да не може той, след като е поставил подобаващо начало, да се върне чрез покаяние там, откъдето е паднал. Наистина бих ти казал - макар и такива думи да са странни, - че и неговият грях не превъзхожда помощта, която получаваме от покаянието. Затова прося и умолявам, изтръгни от душата си всяка сатанинска мисъл и се обърни към това спасително средство. Ако бях те съветвал веднага да се издигнеш на предишната висота, ти с право би възнегодувал срещу това, като много трудно дело; но ако сега изисквам само това, да не прибавяш към настоящите грехове, но да станеш и да се върнеш оттам в противоположния път, то защо се бавиш и се отклоняваш и противиш? Не си ли виждал как са умирали живелите в разкош, пиянство, игри и други удоволствия на живота? Къде са сега онези, които са се показвали по тържищата с голяма надменност и с многочислени придружители, обличали са се в копринени дрехи, излъчвали са благоухание, имали са храненици и постоянно са били прилепени към зрелищата? Къде е тяхната пищност? Погинали са огромните разходи за вечери, тълпата от музиканти, угодничеството на ласкателите, гръмкият смях, безгрижието на душата, разсеяността на мисълта, изнежението, празен и разкошен живот. Къде е отлетяло всичко това? В какво се е превърнало тялото, което се е удостоявало с такава грижа и чистота? Иди на гроба, погледни праха, пепелта, червеите, погледни безобразието на това място и простени горчиво. О, ако наказанието се ограничаваше само с този прах! Но от гробовете и тези червеи мислено се пренеси към онзи незаспиващ червей, към неугасимия огън, към скърцането със зъби, към външната тъмнина, към скърбите и съкрушението, към притчата за Лазар и богаташа, който, притежавайки преди такова богатство и обличайки се в багреница, не могъл да получи и капка вода, и при това се намирал в такова крайно положение. Всичко тукашно не е по-добро от съновидение. Защото, както работещите в рудници или носещи едно или друго тежко наказание, когато, заспивайки след много трудове и най-горчив живот, в съня си се виждат в удоволствия и богатство, след като се събудят, никак не се радват на своите сънища; същото станало и с онзи богаташ, който, ползвайки се от богатството си в настоящия живот като в сън, след заминаването си оттук претърпял тежко наказание. Помисли за това и противопостави този огън на обхващания те сега пламък на пожеланията, и накрая се избави от тази пещ. Защото, който добре е угасил пещта тук, той няма да я изпита и там; а който не е победил пещта тук, след заминаването си оттук, пещта там ще го обхване още по-силно. Колко време би искал да продължи наслаждението от настоящия живот? Мисля, че са ти останали не повече от петдесет години, за да достигнеш дълбока старост, но и това още не ни е известно със сигурност; защото тези, които не могат да бъдат уверени в продължаването на своя

живот до вечерта, как могат да бъдат сигурни за няколко години? И не само това не ни е известно - не ни е известна и промяната на обстоятелствата: често с живота, продължаващ много време, не продължават и удоволствията, но още щом се появят, веднага изчезват. Впрочем, ако е угодно, нека стане така, че да поживееш толкова години и да не изпиташ никаква промяна: какво е това в сравнение с безкрайните векове и с тежките и непоносими наказания? Тук и доброто, и лошото имат край, и при това много скорошен, а там и едното, и другото продължават в безкрайни векове, и по своето качество са толкова различни от всичко тук, което не е възможно и да се опише.

10. След като слуша за огъня, не мисли, че огънят там е същият като тукашния: тукашният, като обхване нещо, го изгаря и угасва, а оня огън, когото подхване веднъж, го гори постоянно, и никога не престава, затова и се нарича неугасим. Защото и грешниците следва да се облекат в безсмъртие, не за слава, а за да имат за постоянен спътник тамошното мъчение; а колко ужасно е това, не може да се изобрази с думи, а само от опитното усещане за малките страдания може да се получи някаква бледа представа за тези страшни мъчения. Когато се намиращ в баня, затоплена повече от необходимото, представи си геенския огън, и ако някога гориш от силна треска, пренеси се с мисълта си към този пламък: и тогава ще бъдеш в състояние добре да разбереш тази разлика. Ако банята и треската ни безпокоят и мъчат толкова силно, то какво ще чувстваме тогава, когато попаднем в онази огнена река, която ще тече пред Страшния Съд? Ще скърцаме със зъби от страданията и нетърпимите мъчения, но никой няма да ни помогне. Силно ще стенем, когато пламъкът ни обхване по-силно, но няма да видим никого, освен мъчените заедно с нас и огромната пустиня. А какво да кажем за онези ужаси, които ще вселява в душите ни мракът? Защото този огън както не изстребва, така и не свети; иначе нямаше да има мрак. Изобщо, само това време ще може да ни покаже със сигурност смущението и трепетът, изнуряването и голямото изстъпление, които ще ни постигнат. Многочислени и разнообразни са тамошните мъки, и потоците от наказания обхващат душата отвсякъде. Ако някой каже: а как душата може да бъде достатъчна за такова множество мъчения и да остане в наказания безкрайни векове? - такъв нека си представи какво се случва тук, колко често мнозина са претърпявали продължителна и тежка болест. Те, макар и да са починали, това е станало не защото душата е изчезнала, а защото тялото се е изтощило, така че, ако то не се беше изнурило, душата не би престанала да се мъчи. А когато душата получи нетленно и неразрушимо тяло, тогава нищо няма да пречи на мъчението да продължи в безкрайни векове. Тук не може да съществува и едното, и другото заедно, тоест, жестокостта и продължителността на мъченията, но едното е противно на другото поради тленността на тялото и неспособността му едновременно да понася и едното, и другото; а когато накрая настъпи нетлението, това противопоставяне ще се прекрати и тези две страшилища с голяма сила ще ни обхванат в безкрайността. Затова сега да не разсъждаваме така, като че извънмерността на мъченията ще изтощи душата ни: защото в същото време тялото не може да се изтощи, но ще се мъчи вечно заедно с душата, и това никога няма да има край. И така, колко голямо наслаждение и колко продължително време искаш да противопоставиш на това наказание и мъчение? Сто години и два пъти по толкова? Каквото е съновидението на един ден по отношение на целия живот, същото е наслаждението с тукашните блага по отношение на продължителността на бъдещите блага. Затова ще се намери ли човек, който, за да види приятен сън, би се решил да търпи наказание цял живот? Кой е толкова неразумен, че да се реши на такова възнаграждение? Впрочем сега още не въставам против наслаждението и не разкривам съдържащата се в него горчивина: защото сега не е време да говорим за това, но когато бъдеш в състояние да избягаш от него. Затова, като отложим разговора за това в друго време, сега ще кажем следното. Нека наслаждението бъде наслаждение и удоволствието - удоволствие, нямащи в себе си нищо неприятно и предосъдително: тогава какво да кажем за пригответното наказание? Какво ще правим тогава ние, наслаждавалите се на тукашните блага като на сенки и изображения, а в действителност подхвърлили се на вечно мъчение, и при това когато е било възможно за кратко време и да избегнем споменатите мъчения, и да получим пригответните блага? Наистина, и това е дело на Божието човеколюбие, че нашите подвизи се простират не продължително време, но след като сме се подвизавали съвсем кратко и малко време, подобно на мигване на око (защото точно такъв е настоящият живот в сравнение с бъдещия), ще бъдем увенчани в безкрайни векове. Тогава немалко ще опечалява душите на наказваните и това, когато си представят, че след като е било възможно за кратко време да изправят всичко, те, поради своето безгрижие, са се предали на вечни мъки. За да не претърпим това и ние, нека станем, докато времето е благоприятно, докато е ден за спасение, докато е велика силата на покаянието. Защото, ако останем в безгрижие, ще ни постигнат не само споменатите бедствия, но и други, много по-тежки. Такива, и още по-горчиви бедствия ще бъдат в геената, а лишаването от благата ще причини такава печал, такава скръб и мъка, че дори и никакво наказание да не

очакваше тукашните грешници, то само по себе си ще терзае и измъчва душите ни по-силно от геенските мъки.

11. Представи си състоянието на другия живот, доколкото това е възможно: защото никое слово не е в състояние да изобрази в пълнота неговото достойнство, но от това, което чуваме, като от някакви гадания, можем да получим поне бледа, неясна представа за него. *Скръб и въздишка*, казва (Писанието) *ще се отдалечат* (Ис. 35:10). Какво може да бъде по-блажено от такъв живот? Там няма да се боим от бедност, нито от болест; там няма нито обиждащи, нито обиждани, нито раздразващи, нито раздразвани, нито гневящи се, нито завиждащи, нито разпалвани от непристойна похот, нито грижещи се за придобиването на необходимото за живота, нито измъчвани от желание за власт и господство: защото цялата буря на нашите страсти ще утихне и ще престане, и всичко ще бъде в мир, веселие и радост, всичко ще бъде тихо и спокойно, винаги ще бъде ден и яснота, и светлина - не тази тукашна светлина, но друга, която е толкова по-светла от тази, колкото тази е по-светла от светлината на светилника. Светлината там не се помрачава нито нощем, нито от съгъстяването на облаците; не гори и не опалва телата, защото там няма нито нощ, нито вечер, нито студ, нито зной, нито някаква друга промяна на времето, но някакво друго състояние, което познават единствено достойните; там няма нито старост, нито бедствия на старостта, но всичко тленно е отхвърлено, тъй като навсякъде господства нетленната слава. А това, което е по-важно от всичко, е непрестанното наслаждение от общението с Христа, заедно с Ангелите, с Архангелите, с горните сили. Погледни сега към небето, и мислено премини към това, което е по-високо от небето, представи си преобразяването на цялото творение: то вече няма да остане такова, но ще бъде много по-прекрасно и светло, и колкото златото е по-блестящо от оловото, толкова тогавашното устройство ще бъде по-добро от сегашното, както казва и блаженият Павел: *и самите твари ще бъдат освободени от робството на тлението* (Рим. 8:21). Сега то, като причастно на тлението, търпи много от това, което е присъщо на такива тела; но тогава, освободило се от всичко това, ще ни представи нетленно благолепие. Тъй като то трябва да приеме нетленни тела, то и само трябва да се преобрази в по-добро състояние. Тогава никъде няма да има раздор и борби, защото велико е съгласието в лика на светиите при постоянно единомислие едни с други. Там няма да е нужно да се боим нито от дявола и демонските козни, нито от геенската заплаха, нито от смъртта, нито от тукашната, нито от онази, която е много по-тежка от нея; но всеки такъв страх ще бъде унищожен. Както царският син, първоначално възпитаван в унижено състояние, под страх и заплахи, за да не се разврати от послаблението и да не стане недостоен за бащиното наследство, след достигането на царско достойнство изведнъж променя всичко предишно, и в порфира и диадема, сред множество копиеносци, председателства с велико дръзновение, отхвърлил от душата всяко унижение и приниженост, и вместо това приел друго: така ще стане тогава с всички светии. А за да не се окажат тези думи просто красноречие, да се издигнем мислено на планината, на която се е преобразил Христос; да погледнем към Него блестящия, как Той е възсиял, макар и тогава да не ни е показал цялото сияние на бъдещия век; от самите думи на евангелиста се вижда, че показаното тогава е било само снизхождение, а не точна представа за предмета. Защото какво казва той? *Светна като слънце* (Мат. 17:2). Славата на нетленните тела явява не такава светлина, каквато излъчва тленното тяло, и не такава, която е достъпна и за смъртните очи, но такава, за съзерцанието на която са необходими нетленни и безсмъртни очи. А тогава на планината Той открил само толкова, колкото било възможно да се види без вреда за очите на виждащите; и при всичко това те не понесли, но паднали на лицето си. Кажете ми, ако някой, завеждайки те на някакво светло място, където всички седят облечени в златни одежди, и сред такова събрание ти покаже един човек, имащ одежди и венец на главата само от скъпоценни камъни, и след това ти обещае да те въведе в това общество, ти не би ли полагал всички усилия, за да получиш обещаното? Сега отвори умните си очи и погледни на тази гледка, състояща се не от обикновени мъже, но от тези, които са по-скъпоценни и от злато, и от скъпоценни камъни, и от слънчевите лъчи, и от всеки видим блясък, и не само от хората, но и от много достойните от тях - от Ангелите, Архангелите, Престолите, Господствата, Началата, Властите? А за Царя не може и да се каже какъв е Той; толкова недостъпна за словото и ума е тази красота, доброта, светлост, слава, величие, великолепие. От такива ли блага да се лишим, кажи ми, за избегване на кратковременните теготи? Ако трябваше всеки ден да претърпяваме множество смърти, дори самата геена, за да видим Христа, идещ в славата Си, и да бъдем причислени към лика на Светиите, то не трябва ли да претърпяваме всичко това? Послушай какво казва блаженият Петър: *добре е да бъдем тука* (Мат. 17:4). Ако той, видял някакъв толкова неясен образ на бъдещето, веднага излял всичко от душата си вследствие на наслаждението, произлязло в душата му от тази гледка, то какво да кажем, когато се яви самата същност на нещата, когато се отворят

царските чертози и бъде възможно да съзерцаваме Самия Цар вече не в гадание и не в огледало, но лице в лице, вече не с вяра, но с видение?

12. Мнозина безразсъдни са искали само да се избавят от геената, но аз смятам за много по-тежко наказание - да не бъдеш в тази слава; и този, който се е лишил от нея, мисля, трябва да скърби не толкова от геенските мъчения, колкото за лишаването от небесните блага: защото това е едно от най-тежките наказания. Сега ние често, виждайки царя с множество копиеносци да влиза в царските чертози, смятаме за щастливи неговите приближени и участващите в разговор и съвет с него и във всяка друга чест; дори притежавайки множество блага, наричаме себе си нещастни и никак не ценим тези блага, гледайки славата на заобикалящите царя, макар и да знаем, че този блясък е измамен и ненадежден поради войните, поради козните и завистта, и сам по себе си не заслужава никакво внимание. А по отношение на Царя на всичко, Който притежава не част от земята, но цялото земно кълбо, или, по-точно казано, обхваща я цялата с длан и измерва небесата с педя, носи всичко със силата на Своето слово, пред Когото всички народи са като нищо (Ис. 11:15 - слав.) - по отношение на този Цар няма да сметнем за крайно наказание да не бъдем включени в този лик, който е около Него, и да се радваме, ако се избавим от геената? Какво може да бъде по-жалко от такава душа? Този Цар, не във впряг от бели мулета, не на златна колесница, не в порфира и диадема - не така ще дойде на земята, а как? Послушай пророците, които зоват и говорят за това, доколкото е възможно да се каже. Един казва: *иде нашият Бог, и не в безмълвие: пред Него - всепоядач огън, и около Него - силна буря. Отгоре Той призовава небе и земя, за да съди Своя народ* (Пс. 49:3, 4). А Исаия добавя и самото наказание за нас в следните думи: *Ето, денят Господен иде лют, с гняв и пламнала ярост, за да обърне земята в пустиня и да изстреби от нея грешниците ѝ. Звездите небесни и светилата не дават от себе си светлина; слънцето се помрачава при изгрева си, и месечината не сияе със светлината си. Аз ще накажа света за злото, и нечестивците - за техните беззакония; ще премахна високоумието на горделивите и ще унижа надутостта на притеснителите; ще направя тъй, че хората ще бъдат по-скъпи от чисто злато, и мъжете - по-скъпи от офирско злато. Затова ще потреса небето, и земята ще се мръдне от мястото си поради яростта на Господа Саваота, в деня на пламналия Му гняв* (Ис. 13:9-13). И още, казва, *прозорците от небесната височина ще се разтворят, и основите земни ще се раздрусат. Земята се съкрушава, земята се разпада, земята е силно раздрусана. Земята се клати като пиян и се люлее като люлка, и беззаконието ѝ тежи върху нея; тя ще падне - и вече няма да стане. И в оня ден Господ ще посети вишнето воинство и земните царе на земята. И ще бъдат събрани наедно като затворници в трап* (Ис. 24:18-22). И Малахия в съгласие с това казва: *Ето, Той иде, казва Господ Саваот. И кой ще издържи деня на дождането Му, и кой ще устои, кога се Той яви? Защото Той е като огън, който разтопява, и като луга, която очисти; и ще седне да претопява и чисти сребро и злато* (Мал. 3:1-3). И още: *ето, казва, ще дойде ден, пламтящ като пещ; тогава всички надменни и ония, които постъпват нечестиво, ще бъдат като слама, и ще ги изгори идещият ден, казва Господ Саваот, тъй че няма да остави у тях ни корен, ни клони* (Мал. 4:1). И мъжът на желанията казва: *Видях най-сетне, че бидоха поставени престоли, и седна Старият по дни; облеклото Му беше бяло като сняг, и космите на главата Му - като чиста вълна; престолът Му - като огнен пламък, колелата Му - като пламтящ огън. Огнена река излизаше и минаваше пред Него; хиляда хиляди Му служеха, и десетки хиляди по десет хиляди предстояха пред Него; съдии седнаха, и книги се разтвориха* (Дан. 7:9,10). И малко по-надолу: *гледах, казва, в нощните видения, и ето, на небесни облаци идеше сякаш Син Човеческий, дойде до Стария по дни и биде доведен при Него. И Нему бе дадена власт, слава и царство, за да Му служат всички народи, племена и езици; владичеството Му е владичество вечно, което няма да премине, и царството Му не ще се разруши. Духът ми се разтрепери в мене, Даниила, в тялото ми, и виденията на главата ми ме смутиха* (Дан. 7:13-15). Тогава ще се разтворят всички врати на небесните сводове, и по-точно, и самото небе ще се разруши. *Защото, казва (пророкът), небесата ще се свият като книжен свитък* (Ис. 34:4), ще се навият като кожа и покрив на палатка, за да се изменят в по-добро. Тогава всички ще се изпълнят с изумление, с ужас и трепет; тогава и самите Ангели ще обземе велик страх, и не само Ангелите, но и Архангелите, и Престолите, и Господствата, и Началата, и Властите: *силите небесни ще се разклатят* (Мат. 24:29), защото от техните съслужители ще се поиска отчет за тукашния живот. Ако тогава, когато един град бъде осъден от земните управници, треперят всички, дори и намиращите се във от опасност: то, когато цялата вселена бъде съдена от такъв Съдия, Който няма нужда нито от свидетели, нито от избличители, но и без тях открива всички дела, думи и мисли, и ще покаже всичко като на картина и на самите грешници, и на незнаещите - възможно ли е тогава да не се разтърси и разклати всяка сила? Наистина, дори и да не течеше огнената река, и да не предстояха страшни ангели, а

само от събралите се хора едни да получаваха похвала и прослава, а други да бяха прогонвани с безчестие, за да не виждат славата Божия - защото (пророкът) казва: *да се махне нечестивият, да не види славата Господня* (Ис. 26:10 - слав.) - и това би било единственото наказание, то лишаването от такива блага не би ли терзаело отхвърлените души по-мъчително от всяка геена? Колко тежко е това бедствие, сега не можем да изобразим с думи, а тогава ясно ще узнаем на дело. А сега към това добави и следното наказание - как хората не само се терзаят от срам, без прикритие и с наведени надолу глави, но и биват повлечени по пътя, водещ в огъня, как се приближават към самите места за мъчения и биват предадени на свирепи сили, и търпят това в същото време, когато всички вършили добри и достойни за вечния живот дела, се увенчават, прославят се и се поставят пред престола на Царя.

13. Така ще бъде в този ден, а какво ще последва след него, какви думи да изобразят това, т.е. произлизащата от общението с Христа наслада, полза и радост? Защото душата, възвърнала си своето благородство, и накрая достигнала до състояние, в което да може да съзерцава своя Господ, не може и да се каже какво наслаждение, каква полза получава от това, че се утешава не само с придобитите блага, но и с увереността, че тези блага никога няма да се свършат. Цялата тази радост е невъзможно да се изобрази с думи, нито да се постигне с ум. Впрочем ще се опитам да я изобразя така, както показват великото чрез малкото. Да погледнем тези, които в настоящия живот се ползват от светски блага, тоест богатство, власт и слава - как те, гордеейки се със своето благосъстояние, мислят, че вече не са на земята, макар и да се ползват от такива блага, които и не се смятат за блага и не остават с тях, но отлитат по-бързо от сън; понякога, дори и да остават за малко време, доставят удоволствие само в настоящия живот, а по-нататък не могат да ги съпътстват. Ако и тези доставят на притежаващите ги такава радост, то какво, мислиш, ще бъде с душите, призовани към безчислени небесни блага, които са непреходни и винаги остават благонадеждни? И те не само с това, но и със своето количество и качество толкова превъзхождат настоящите блага, че сърцето на човека не може да си го представи. Сега ние живеем в този свят като дете в утробата, търпейки притеснение и не можейки да виждаме блясъка и свободата на бъдещия век; а когато настъпи времето на раждането и настоящият живот изведе на съд в деня на съда всички възприети от него хора, тогава недоносените същества ще преминат от мрак и скръб в още по-тежка скръб, а свършените и съхранилите чертите на царския образ ще застанат пред Царя и ще встъпят в онова служение, с което служат на Бога всички Ангели и Архангели. Не погубвай, приятелю мой, докрай тези наши черти, но по-скоро ги възстанови и ги приведи в по-добро състояние. Бог е затворил телесната красота в пределите на природата, но красотата на душата, като несравнимо по-добра от телесното благообразие, е свободна от такава необходимост и подчиненост, и напълно зависи от нас и от Божията воля. Нашият човеколюбив Владика особено е почел нашия род и с това, че по-маловажното и по-малко полезното, загубата на което е без значение, е подчинил на естествената необходимост, а разпоредители на истинно доброто е направил самите нас. Ако Той ни беше направил разпоредители и на телесната красота, ние бихме получили излишна грижа, бихме губили цялото си време за безполезни неща, и съвсем бихме станали нехайни за душата. Ако и сега, когато не ни е дадена такава власт, ние правим всичко и полагаме всички усилия за това, и нямайки власт в действителност, си позволяваме да се украсяваме с цветя, бои, подреждане на косите, украсяване на дрехите, изписване на веждите и множество други хитрости, измисляме си такава красота: то бихме ли полагали някакви грижи за душата и за високите предмети, ако имахме възможност да придаваме истински прекрасен вид на тялото? Може би, ако това беше наша работа, не бихме вършили нищо друго, но бихме прекарвали цялото си време в това да украсяваме робинята с безброй украшения, а нейната господарка, по-унижена от всеки неволник, да оставяме в безобразие и пренебрежение. Затова Бог, освободил ни от тази пагубна грижа, е вложил в нас способност към по-добро дело, така че нямащият възможност да направи тялото от безобразно красиво, може да въздигне душата си, макар и да е слязла до крайно безобразие, на самия връх на красотата, и така да я направи много приятна и привлекателна, желана не само за добрите хора, но и за Самия Цар и Бог на всичко, както и псалмопевецът, разсъждавайки за тази красота е казал: *и силно ще пожелае Царят твоята красота* (Пс. 44:12). Не виждаш ли, че и в блудните домове към безобразните и безсрамни жени едва ли ще се доближат и участващите в дуели, другоземците и борците със зверове; а ако някоя благообразна, благородна и срамежлива жена, поради някакво обстоятелство, изпадне в такава крайност, то някой от много знатните и важни хора ще се срамува ли да встъпи в брак с нея? Ако у хората има такава жалост и такава презрение към славата, че те често избавят от неволя обезчестените под този покрив жени и ги вземат за съпруги, то не е ли много по-възможно това за Бога по отношение на душите, които поради насилието на дявола са изпаднали от първоначалното благородство в блудилището на настоящия живот? Множество

такива примери ще намериш у пророците, когато отправят речта си към Иерусалим, който също паднал в блудодеяние, и при това в ново блудодеяние, както казва Иезекиил: *На всички блудници дават подаръци, а ти сама дава подаръци... ти постъпваше обратно на другите* (Иез. 16:33, 34); и друг: *ти седеше, очаквайки ги като врана в пустиня* (Иер. 3:2 - слав.). И такъв град, толкова блуден, Бог отново призовава към Себе Си. Самият плен (на иудеите) бил не толкова за наказание, колкото за тяхното обръщане и изправяне; защото, ако Бог беше решил да ги накаже окончателно, не би ги върнал в отечеството им, не би издигнал още по-велики и блестящи град и храм. *Славата на тоя последен храм*, казва (пророкът), *ще бъде по-голяма, отколкото на предишния* (Аг. 2:9), а ако Бог не е лишил от покаяние града, блудствал многократно, то още повече ще приеме твоята душа, подхвърлила се на първото падение. Наистина, никой плътлюбец, макар и крайно разпален, не пламти към своята любима така, както Бог желае спасението на нашите души. В това можем да се убедим както от всекидневните събития, така и от Божествените писания. Погледни у Иеремия в началото, и у много други пророци, как Бог е бивал пренебрегван и презиран, и как Той отново се е приближавал и е търсил любовта на отвръщащите се от Него - което и Сам е изразил в Евангелието с думите: *Иерусалиме, Иерусалиме, който избиваш пророците и с камъни убиваш пратените при тебе! Колко пъти съм искал да събера чедата ти, както кокошка събира пилците си под крилето, и не рачихте!* (Мат. 23:37). И свети апостол Павел в Посланието до Коринтяни е казал: *защото Бог примири света със Себе Си чрез Христа, без да вменява на човеците прегрешенията им, и ни вложи в нас словото на примирението. Молим ви от име Христово: примирете се с Бога!* (2 Кор. 5:19, 20). Сега приеми, че това е казано и за нас. Защото не само неверието, но и нечистият живот може да бъде причина за тази прискръбна вражда. *Плътското мъдруване*, казва (Писанието), *е вражда против Бога* (Рим. 8:7). Да разрушим тази преграда, да я съборим и умъртвим, за да достигнем блаженото примирение и отново да станем желани и угодни на Бога.

14. Зная, че ти сега се възхищаваш от красотата на Ермиона и мислиш, че на земята няма нищо подобно на нейното благообразие; но ако ти, приятелю мой, пожелаеш, ще бъдеш толкова по-благословен и прекрасен от нея, колкото златните статуи са по-добри от глинените. Ако красотата на тялото така поразява и увлича душите на мнозина, то когато тя заблести в душата, какво може да се сравни с такава красота и благообразие? За основа на телесната красота служи не нещо друго, а слюз, кръв, влага, жлъчка, и сокът на приятната храна. С това се напълват и очите, и страните, и всичко друго; и ако те не получават всеки ден такова напояване, излизашо от стомаха и черния дроб, кожата ще изсъхне повече от необходимото и очите ще хлътнат, и наред с това цялата красота на лицето веднага ще угасне - така че, ако си представиш какво точно се скрива зад прекрасните очи, зад правия нос, зад устните и страните, ще наречеш благообразието на тялото не нещо друго, а варосана гробница: с такава нечистота е пълна вътрешността! И още, ако видиш парцал, изцапан с някое от тези вещества, например със слюз или слюнка, няма да пожелаеш и с края на пръстите да се докоснеш до него, дори няма да гледаш към него; а се възхищаваш от тяхното вместилище и хранилище? А твоята красота е била не такава, но (толкова по-висша от нея), колкото небето е по-висше от земята, или, по-точно казано, много по-блестящо и превъзходно. Разбира се, никой никога не е виждал душата си сама по себе си, без тялото; но аз ще се опитам да ти представя нейната красота иначе, в сравнение с висшите сили. Послушай как тяхната красота е поразила мъжа на желанията: имайки намерение да изобрази тяхната красота и не можейки да намери такова тяло, той прибегнал към металните вещества, но като не се задоволил само с тях, взел за пример и блясъка на мълнията. Ако тези (сили), проявили своето същество не в цялата си чистота и оголеност, но по много неясен и скрит начин, са били толкова блестящи, то какви би следвало да бъдат без никакъв покров? Нещо подобно трябва да си представяме и за красотата на душата: ще бъдат, казва (Господ), *равни на Ангели* (Лук. 20:36). Дори между телата онези, които са по-леки и повече се приближават към безплътните предмети, са много по-добри и превъзходни от другите. Небето е по-прекрасно от земята, огънят - от водата, звездите - от камъните, а от дъгата се възхищаваме повече, отколкото от теменужките, розите и всички други земни цветя. Изобщо, ако би било възможно да видим красотата на душата с телесните очи, ти би се надсмял над всички тези примери с телата - те ни дават толкова бледа представа за благолепието на душата! Да не бъдем нерадиви за такава придобивка и такова блаженство, още повече, че връщането към тази красота за нас е по-лесно, когато имаме надежда на бъдещето. *Защото*, казва Апостолът, *кратковременното наше леко страдание ни доставя в голямо изобилие пълна вечна слава, като имаме пред очи не видимото, а невидимото; понеже видимото е временно, а невидимото - вечно* (2 Кор. 4:17, 18). Ако скърбите, които ти знаеш, блаженият Павел е нарекъл нетежки и леки, тъй като не е гледал видимото, толкова по-леко е за теб да оставиш нечистата похот. Сега ние те призоваваме не на опасност, не на ежедневни смърти, на

непрестанни вериги, на борби с вселената, на борба с домашните, на непрестанни бдения, продължителни пътешествия, корабокрушения, нападения от разбойници, козни от сродници, скърби от приятели, глад, студ, зной, грижа за свои и не свои. Сега не изискваме от теб нищо такова, но те молим само за едно - да се освободиш от окаяното робство и да се върнеш към предишната свобода, представяйки си и наказанието за похотта, и почестите за предишния живот. Ако невярващите в учението за възкресението се предават на безгрижие и никога не чувстват този страх, това съвсем не е удивително; а ние, надяващите се повече на бъдещето, отколкото на тукашните блага, да водим толкова жалък и нещастен живот, да не усещаме нищо при спомена за първите, но да изпаднем до крайно безчувствие - всичко това би било крайно безразсъдно. Когато ние - вярващите, постъпваме като неверни, или започнем да се държим по-лошо от тях (и между тях има просияли с житейски добродетели), какво утешение ще имаме накрая, какво оправдание? Много от търговците, претърпели корабокрушение, не паднали духом, но отново тръгнали по същия път, макар и да са преживели това нещастие не поради собственото си безгрижие, но от силата на ветровете; а ние, които можем да се надяваме на щастлив край и със сигурност да знаем, че без нашата воля няма да ни постигне нито корабокрушение, нито някакво малко нещастие, ние ли няма отново да се заемем със същото дело, отпусайки ръце при себе си? О, ако беше само на себе си, а не против себе си - което означава явно безумие! Нима ако някой от борците, оставил своя противник, е вдигнал ръка срещу главата си и е започнал да поразява собственото си лице, кажи ми, не бихме ли го причислили към умопомрачените? Дяволът ни е победил и повалил; следователно трябва да станем, а не да продължим да се влачим и да се низвергваме в пропастта, нито да прибавяме към неговите удари и свои собствени. И блаженият Давид паднал със същото падение, с каквото и ти сега; и не само с това, но след това и с друго, тоест с убийство. И какво, останал ли е да лежи? Напротив, не е ли станал веднага мъжествено и не се ли е опълчил против врага? И така доблестно го поразил, че и след смъртта си станал покров за своите потомци. Защото на Соломон, който извършил голямо беззаконие и станал достоен за хиляди смърти, Бог казал, че заради Давид му оставя царството цяло, със следните думи: *ще изтръгна царството от тебе и ще го дам на твоя раб; но през твоите дни аз няма да направя това заради баща ти Давида: от ръцете на сина ти ще го изтръгна* (3 Царств. 11:11,12). И на Езекия, намиращ се в крайна опасност, макар и праведен, Той обещал помощ заради същия блажен: *аз ще пазя, казва, тоя град, за да го опазя за Себе Си и за Моя раб Давида* (4 Царств. 19:34). Такава е силата на покаянието! А ако Давид бе започнал да разсъждава така, както ти сега - именно, че вече е невъзможно да умилостиви Бога, и ако си беше казал в себе си: "Бог ме е почел с велика чест, причислил ме е към пророците и ми е поверил началството над едноплеменниците, и ме е избавил от много опасности: как аз, като Го огорчих след толкова много благоденствия и дръзнах да извърша крайни беззакония, мога отново да Го умилостивя?" Ако той бе започнал да разсъждава така, не само не би направил това, което направил впоследствие, но би погубил и предишните си дела.

15. Не само телесните, но и душевните рани, оставени без внимание, причиняват смърт. Впрочем ние сме стигнали до такова безумие, че за първите се грижим, а последните пренебрегваме. И макар и много телесни рани често да биват неизцелими, ние не се отчайваме, и често чувайки от лекарите, че такава и такава болест не е възможно да се победи с лекарства, ние настойчиво ги молим да ни дадат поне малко облекчение; а за душите, в които няма никаква неизцелима болест - тъй като те не са подвластни на естествената необходимост, - за тях така и нехаем и се отчайваме, като че техните болести са чужди за нас. Там, където самото свойство на болестта би трябвало да ни хвърли в безнадеждност, ние, като да имаме големи надежди, се грижим за здравето; а където няма нищо, от което трябва да се отчайваме, отстъпваме и се предаваме на безгрижие. Колко повече се грижим за тялото, отколкото за душата! Затова не можем да опазим и тялото. Защото, който нехае за главното, а насочва цялата си грижа към низшето, той разрушава и погубва и едното, и другото; а който спазва реда, опазвайки и съхранявайки най-главното, той, макар и да не се грижи за второстепенното, спасява и него чрез опазването на първото, което и Христос ни е обяснил с думите: *И не бойте се от ония, които убиват тялото, а душата не могат да убият; а бойте се повече от Оногова, Който може и душата и тялото да погуби в геената* (Мат. 10:28). И така, убедихме ли те, че никога не бива да се отчайваме за душевните болести като неизлечими или е нужно да ти предложим и други доказателства? Ако и хиляди пъти да си се отчайвал за себе си, ние никога не се отчайваме за теб, и сами няма да допуснем това, за което осъждаме другите, макар и да не е едно и също някой да се отчайва за себе си или друг да се отчайва за него; защото отчайващият се в друг скоро може да получи прошка, а отчайващият се за себе си - никога. Защо? Защото той няма власт над настроението и разкаянието на другия, а единствен има власт над себе си. И при всичко това ние няма да се отчайваме за теб, макар и сам хиляди пъти да се

подхвърлиш на това; защото може би ще има връщане към добродетелите и възобновяване на предишния живот. Изслушай и следното. Ниневийците, като чули силната и ясна заплаха на пророка: *още четирийсет дена - и Ниневия ще бъде разрушена!* (Ион. 3:4), и след това не паднали духом, макар и да не били уверени, че ще измолят Бога, но по-скоро можели да се опасяват от противното по повод на пророчеството (защото то било произнесено не с някакво ограничение, но като най-прямо определение), и при всичко това проявили разкаяние и казали: *Кой знае, може би, още Бог ще се умилистави и ще отвърне от нас пламтящия Си гняв, и не ще загинем. И видя Бог делата им, че те се отвърнаха от лошия си път, и съжали за злото, за което бе казал, че ще напрати върху тях, и го не напрати* (Ион. 3:9, 10). Ако варварските и непросветени хора можели да бъдат толкова благоразумни, то много повече трябва да постъпваме така ние, които сме научени на божествените догмати и сме видели множество такива примери и на думи, и на дело. *Моите мисли не са ваши мисли, нито вашите пътища са Мои пътища, казва Господ. Но както небето е по-високо от земята, тъй Моите пътища са по-високо от вашите пътища, и мислите Ми - по-високо от вашите мисли* (Ис. 55:8, 9). Ако често и ние приемаме провинилите се слуги, когато обещаят да се изправят, и отново ги удостояваме с предишната чест, а нерядко им оказваме и по-голямо доверие, то колко повече Бог. Ако Той ни беше създал, за да ни наказва, ти справедливо би се съмнявал и отчайвал за своето спасение; но ако Той ни е сътворил единствено по Своята благодат, за да се наслаждаваме на вечните блага, и към това насочва и устройва всичко от първия ден до ден-дневен; то какво ни кара да се предаваме на съмнение? Това ли, че много сме Го прогневили, както никой друг от хората? Но именно затова особено трябва да се отдалечим от сегашните си дела, да се разкаем за предишните и да покажем голяма промяна. Защото могат да Го прогневяват не толкова извършените веднъж от нас грехове, колкото нежеланието да се променим. Да се греши все още е присъщо на човека, но да се забавя в греховете - това вече не е човешко, а напълно сатанинско дело. Виж как и чрез пророка Бог порицава последното повече от първото: *и след като тя вършеше всичко това, Аз казвах: върни се при Мене; но тя се не върна* (Иер. 3:7). И на друго място, отново желаейки да покаже каква голяма грижа има за нашето спасение, още щом чул, че (израилтяните) след много беззакония са обещали да вървят по правия път, казал: *о, да имаха те такова сърце, та да се бояха от Мене и да спазваха всичките Ми заповеди през всички дни, за да бъде добре тям и на синовете им, вовеки!* (Втор. 5:29). И Моисей, обръщайки се към тях, е казал: *и тъй, Израилю, какво иска от тебе Господ, Бог твой? Само да се боиш от Господа, твоя Бог, да ходиш по всичките Му пътища, да Го обичаш* (Втор. 10:12)? И тъй, Този, Който иска да бъде обичан от нас и прави всичко за това, Който не е пощадил и Своя Единороден Син заради нашата любов и силно желае някога да се примирим с Него, как няма да приеме и да обикне каещите се? Послушай какво казва Той чрез пророка: *кажи своите беззакония първо, за да се оправдаеш* (Ис. 43:26 - слав.). Той иска това от нас, за да бъде силна нашата любов към Него. Когато любящият, получил множество оскърбления от любимите, не угаси в себе си любовта, тогава той, макар и да се опита да открие тези оскърбления, прави това не за друго, а с цел, показвайки цялата сила на своята любов, да ги склони към още по-голяма и силна любов. А ако изповядването на греховете дава такова утешение, то много по-голямо утешение доставя очистването им с дела. Ако не беше така, но Бог пречеше на онези, които веднъж са се отклонили от правия път да се върнат към предишното; то никой освен, може би, малцина, не би влязъл в небесното царство; а сега ще видим особено прославени и между онези, които са се подхвърляли на подобни падения. Защото показали голяма сила в злото ще покажат същото и в доброто, съзнавайки с какви дългове са се обременили, което е изяснил и Христос, когато казал на Симон за жената: *видиш ли тая жена? Влязох у дома ти, вода за нозете **ти** Ми не даде, а тая със сълзи обля нозеге Ми и с косата си **ги** изтри. Ти целование Ми не даде; а тая, откак влязох, не престана да целува нозете Ми. Ти с елей не помаза главата Ми; а тая с миро помаза нозете Ми. Затова казвам ти: прощават ѝ се многото грехове, защото много обикна; а комуто малко се прощава, той малко обича. Ней пък рече: прощават ти се греховете* (Лук. 7:44-48).

16. Затова и дяволът, знаейки, че извършилите много зло, когато започнат да се каят, правят това с велика ревност, като съзнаващи своите съгрешения, се опасява и се бои да не започнат това дело, защото, започвайки го, те вече стават неудържими, и възпламенили се от покаянието, като от огън, правят душите си по-чисти от чистото злато, увличани от съвестта и спомена за предишните грехове, като от силен вятър, в пристанището на добродетелите. И в това е тяхното предимство пред онези, които никога не са падали, т.е. те проявяват по-силна ревност, ако само, както казах, поставят начало. Наистина, трудно и тежко е да направим усилие, за да се приближим до входа, и достигнали до преддверието на покаянието, да отблъснем и низвергнем врага, който тук силно диша и притиска. А след това и той, бидейки веднъж победен и паднал

там, където е бил силен, не проявява такова неистовство, и ние, имайки по-голяма ревност, много лесно ще извършим този добър подвиг. Да започнем, най-сетне, завръщането, да побързаме към небесния град, в който сме записани, и в който ни предстои да обитаваме. Отчаянието е гибелно не само поради това, че ни затваря вратите на този град и ни довежда до голямо безгрижие и небрежност, но и поради това, че ни хвърля в сатанинско безумие; защото и дяволът станал такъв не от нещо друго, а поради това, че първо се отчаял, а след това от отчаяние паднал в безумие. Така и душата, веднъж отчаяла се за своето спасение, след това вече не чувства как се стреми към пропастта, решавайки да говори и върши всичко противно на своето спасение. Така безумните, веднъж лишили се от здрав разум, не се боят и не се срамуват от нищо, но без страх се решават на всичко, макар и да им се случи да паднат в огъня или в морето, или в пропастта; така и обзетите от безумието на отчаянието неудържимо се устремяват към всяко зло и ако смъртта не ги постигне и не ги удържи от този безумен стремеж, причиняват на себе си много беди. Затова те умолявам, докато не си се потопил изцяло в това опиянение, отрезви се и се пробуди - отдалечи се от сатанинското упоение, ако не е възможно изведнъж, то постепенно и полека. Струва ми се, че би било по-лесно изведнъж да се откъснеш от всичко, което препречва твоя път, и да преминеш в училището на покаянието. А ако това ти изглежда трудно, встъпи така, както желаш, в пътя, водещ към по-добро, само встъпи, и ще получиш вечен живот. Така, моля те и те умолявам в името на предишната доблест и свобода, че отново бихме искали да те видим на същата висота и със същата бодрост. Пожали онези, които се съблазняват от твоята глава, падат, стават безгрижни и се отчайват по пътя на добродетелите. Сега целият сонм от братя е обзет от скръб, обществото на неверните и безгрижни младежи - от веселие и радост. А когато се върнеш към предишния строг живот, ще бъде обратното: нашият срам изцяло ще премине върху тях, а ние ще чувстваме велика радост, отново виждайки те увенчан и прославен с велика слава. Такива победи даряват по-голяма чест и радост, защото ти ще получиш награда не само за собствената си доблест, но и за утешението и утешението на другите, представяйки им себе си - а ако някой от тях падне в същото бедствие, - ясен пример за това, как отново да стане и да се изправи. Не пренебрегвай такава полза и не низвеждай в ада душите ни с печал, но ни дай да въздъхнем и да разпръснем заобикалящия ни облак печал за теб. Сега ние, оставили своите скърби, оплакваме и твоите нещастия; а ако ти пожелаеш да се отрезвиш и да отвориш очи, и да се присъединиш към ангелското воинство, ще ни избавиш от тази печал и ще изгладиш голяма част от нашите грехове. А това, че обърналите се чрез покаяние могат да просияят много и светло, а често дори повече от онези, които не са падали от самото начало, ние показахме и от божествените Писания. Така и митарите, и блудниците ще наследят царството небесно; така и много от последните ще изпреварят първите.

17. Ще ти разкажа за това, което се случи при нас и на което ти сам можеш да бъдеш свидетел. Ти познаваш младия син на Урбан, Финикс, който остана сирак още като млад и беше наследник на много пари, роби и ниви. След като първо остави заниманията (с наука) в музеите и сне от себе си светлата дреха и цялата житейска гордост, и веднага след това се облече в груби дрехи и се отдалечи в планинската пустиня, той показва по-голямо благочестие не само за възрастта си, но и в сравнение с великите и дивни мъже. След това, като се удостои със свещено участие в тайнствата, той още повече преуспяваше в добродетелите. И всички се радваха и славеха Бога, че човек, възпитан в богатство, имащ знаменити предци и още твърде млад, изведнъж потъпка цялата житейска пищност и достигна истинска висота. Когато той беше в такова състояние и будеше удивление, някои развратители, имащи право на надзор над него поради роднинството, отново го увлякоха в предишния кръговрат. Като остави всичко, той скоро слезе от планината и отново се появи на тържището, яздеше коне с множество придружители из целия град и вече не желаше да се отдава на любоводърите. Пламтейки от силно сладострастие, той по необходимост се предаваше на нечиста любов, и между близките му нямаше никой, който да не се отчайва за неговото спасение; заобикаляше го тълпа измамници, а към това се присъедини неговото сиротство, младостта и огромното богатство. Хората, склонни лекомислено да порицават всички, започнаха да обвиняват онези, които отначало го обърнаха към този (духовния) път, утвърждавайки, че той и в духовните дела не е успял, и за своите дела ще бъде негоден, тъй като преждевременно е изоставил заниманията с наука, и не е могъл да извлече никаква полза от тях. Когато това се говореше и ставаше голям позор, някои свети мъже, често улавяли такава жертва и добре знаещи от опит, че въодушевеният от надежда на Бога не бива да се отчайва за такива дела, постоянно го следяха, и като го видяха да се появява на тържището, се приближиха до него и го поздравиха. Отначало той разговаряше с тях, без да слиза от коня, при което те често го следваха отблизо: такова безсрамие имаше в него отначало! Но те, милостиви и чедолюбиви, никак не се срамуваха от това, а гледаха само как да отнемат от вълка овцата, което и постигнаха с търпение. Защото впоследствие той, като в някакво изпълнение на

ума, дойде на себе си и се засрами от тяхната голяма грижливост, още отдалече като видеше, че идват към него, веднага скачаше от коня, и навел очи, с мълчание изслушваше от тях всичко, и с течение на времето все повече и повече започна да им оказва уважение и почит. Така те, по Божия милост, малко по малко, като го освободиха от всички тези мрежи, го върнаха към предишната пустиня и любовъмдрието. И сега той толкова просия, че предишният му живот изглежда като нищо в сравнение с живота след падението. Добре познал изкушението от опит, той раздал цялото си богатство на бедните, и като се освободил от грижите за него, отнел от желаещите да устройват козни всякакъв предлог за това, и сега, шествайки по пътя към небето, вече е достигнал върха на добродетелите. Но той още на младини и паднал, и станал; а друг, след много трудове, понесени от него в пустиножителството, имайки само един съжител, водейки ангелски живот и вече достигнал до старини, не зная как, по каква сатанинска хитрост и поради собственото си безгрижие, дал на лукавия достъп до себе си, паднал в похот чрез общуване с жени - човек, който никога не е виждал жена, откакто встъпил в монашеския живот! Първо той помолил своя съжител да му даде месо и вино, и го заплашил, че ако не получи това, ще отиде на тържището. Той казал това не защото искал месо, а за да намери повод и предлог да отиде в града. Другият, недоумявайки и боейки се, че ако му откаже, може да му причини още по-голямо зло, удовлетворил неговото желание. А когато видял, че хитростта му не успяла, вече с явно безсрамие отхвърлил притворството и казал, че непременно трябва да отиде в града. Другият, като не могъл да го спре, накрая го пуснал, и следвайки го отдалече, го наблюдавал накъде клони неговото пътешествие. А когато видял, че той влязъл в блуден дом и узнал, че се е съединил с блудница, го изчакал да задоволи своята нечиста похот и излязъл оттам, го приел с разтворени обятия, прегърнал го, горещо го целунал и без никак да го упреква за извършеното, само го молел, тъй като вече е задоволил своята похот, отново да се върне към пустинножителството. Той, като се засрамил от неговата велика кротост, мигновено бил поразен в душата, и почувствал съкрушение за греха, го последвал на планината; и като дошъл тук, помолил този мъж да го заключи в друга килия, да затвори вратата ѝ и да му дава хляб и вода в определени дни, а на питащите за него да казва, че е умрял. Като казал това и убедил своя съжител, той се заключил и живял там постоянно, умивайки душата си от греховната нечистота с пост, молитви и сълзи. След немного време, когато в близката страна настъпила суша и всичките ѝ жители били в скръб, някой получил насън заповед да каже на този затворник да се помоли за прекратяването на сушата. Той взел със себе си приятели и се отправил нататък, но там те първо намерили само съжителя на затворника, а когато попитали за затворника, получили отговор, че е умрял. Тогава, като помислили, че са измамани, отново се обърнали към молитвата, и отново след такова видение чули същото, каквото и преди. И пак отишли при съжителя, който всъщност се преструвал, и го помолили да им покаже този мъж, твърдейки, че не е умрял, а е жив. Той, като чул това и видял, че сключеното между тях споразумение е разкрито, ги завел при светията, и те, като разбили стената (защото и входът бил зазидан) и влезли всички, паднали в нозете му, разказали му за случилото се и го умолявали да ги избави от глад. Той отначало им отказвал и твърдял, че е далече от такова дръзновение, тъй като винаги имал пред очите си своя грях, като че бил току-що извършен. Но когато те разказали за всичко, което се случило, го убедили да се помоли, и като се помолил, сушата престанала. А за онзи младеж, който първо бил ученик на Иоан Зеведеев, а след това дълго време - началник на разбойници, и отново бил уловен от светите ръце на блажения, и от разбойническите пещери и убежища се върнал към предишната добродетел, на теб самия не е безизвестно и ти с точност знаеш всичко не по-зле от нас, защото често съм чувал колко се удивляваш на голямото снизхождение (на Иоан), който първо целунал окървавената десница на младежа, прегърнал го и така го привел към предишното му състояние.

18. Така (постъпил) и блаженият Павел по отношение на Онисим, този негодник, беглец и крадец - такъв човек той не само приел в обятията си, когато се обърнал, но помолил и неговия господар да окаже на покаялия се еднаква чест с учителя, като казал: *моля те за моето чедо Онисима, когато родих в оковите си: той някога беше непотребен за тебе, а сега е потребен тебе и мене, и го пращам назад; а ти го приеми като мое сърце. Аз исках да го задържа при мене си, за да ми служи вместо тебе в оковите за благовестието; ала без твое съгласие не исках нищо да извърша, за да бъде твоята добрина не като по принуждение, а доброволна. Защото, може би, той заради това се отлъчи за **малко време от тебе**, за да го приемеш завинаги, не вече като роб, а по-горе от роб, като брат възлюбен, твърде много за мене, а още повече за тебе - и по плът, и в Господа. И тъй, ако ме имаш за съучастник, приеми го като мене (Филим. 1:10-17). И в посланието до Коринтяни пак казва: *да не би пак, кога дойда... и да оплаквам мнозина, които са съгрешили преди и не са се покаяли* (2 Кор. 12:21); и още: *Напред казах и казвам... че, кога дойда пак, няма да щада* (13:2). Виждаш ли кого оплаква и кого не щади? Не тези, които са съгрешили, но които не*

са се покаяли, и не просто не са се покаяли, но след едно и две увещания към разкаяние, не са пожелали да послушат. Изразите: *напред казах и казвам, че, кога дойда пак, втори път, и сега, като отсъствавам, пиша*, означават не нещо друго, а именно това, от което трябва да се опасяваме, да не се случи и с нас сега. Защото макар и при нас да няма Павел, който заплашвал коринтяните, предстои Христос, който тогава говорил чрез него, и ако не престанем да упорстваме, Той няма да ни пощади, но със силен удар ще ни поразии и тук, и там. Затова *да застанем пред лицето Му с изповядване, да излеем сърцата си пред Него* (Пс. 94:2 - слав.). *Ако си съгрешил, казва (Писанието), не притуряй повече грехове и за предишните се моли* (Сир. 21:1) и още: *праведник сам пръв ще изобличи себе си* (Притч. 18:11 - слав.). Да не чакаме изобличителя, но първи да заемем неговото място, и така със своята откровеност да направим Съдията по-милостив. Добре знаей, че ти изповядваш греховете си и извънмерно се съкрушаваш, но аз искам не само това, но и да се убеди желаеш ли да се оправдаеш и на дело. Докато не направиш това изповядване плодотворно, дотогава, макар и да осъждаш себе си, не можеш да се отклониш от бъдещи грехове. Никой не може да прави нищо с усърдие и по подобаващ начин, ако отнапред не бъде убеден, че това дело ще принесе полза. Така сеячът след посяването на семената, ако не очаква жътва, никога няма да сее. Нима някой би започнал да се труди напразно, ако не се надява да получи нищо добро от труда си? Така и сеещият словото, сълзите и изповядването, ако прави това без добра надежда, не може да избегне греховете, като все още обзет от порока на отчаянието; но както земеделецът, отчаял се за израстването на плодовете, вече няма да възпира онзи, който нанася вреда на семената, така и сеещият изповядването със сълзи, но неочакващ никаква полза от него, няма да бъде в състояние да отклони този, който води към покаяние. А на покаянието вреди забавянето в едни и същи грехове. *Кога един гради, а друг разваля, казва (Писанието), какво ще получат те за себе си, освен умора? Ако някой се измие от осквернение с мъртъв и пак се допира до него, каква полза от умиването му? Тъй е човек, който пости за греховете си и пак отива и прави същото; кой ще чуе молитвата му* (Сир. 34:23, 25, 26)? И още: *ако някой се обръща от праведност към грях; Господ ще приготви такъв за меч* (Сир. 26:26). *И както псе се връща на бълвоча си, тъй и безумният със своята злоба се връща към греха си* (Притч. 26:11 - слав.).

19. И тъй, откривай своя грях не само като осъждаш себе си, но и като такъв, който трябва да се оправдае посредством покаяние: тогава ще можеш да подбудиш и изповядващата се душа да не пада повече в същите грехове. Защото да осъждаш силно себе си и да се наричаш грешник е дело, общо, така да се каже, и за неверните. Много и от действащите на сцената, както мъже, така и жени, отличаващи се с голямо безсрамие, наричат себе си окаяни, макар и не с правилна цел. Затова аз няма да нарека това изповядване, защото те откриват греховете си не с душевно съкрушение, не с горчив плач и не с промяна на живота; но едни правят това, за да получат слава от слушащите за своята откровеност, тъй като греховете не изглеждат еднакво тежки, когато ги открива някой друг, и когато - сам съгрешилият. Други, паднали в ожесточение вследствие на силното отчаяние и презирайки човешката слава, с крайно безсрамие обявяват пред всички собствените си пороци, като да са чужди. Но аз желая ти да не принадлежиш към тяхното число, за да пристъпваш към изповядване не с отчаяние, но с блага надежда, и изтръгвайки отчаянието от корен, да окажеш противоположната на него ревност. А кое служи за корен и майка на отчаянието? Безгрижието, което може да се нарече не само корен, но и хранителка и майка. Защото, както развалянето ражда червеи във вълната, и само се умножава от тях, така и тук безгрижието поражда отчаяние, и само се храни от отчаянието, и така, оказвайки си един на други това проклето съдействие, те немалко се умножават по сила. Затова, който изтреби и изкорени една от тези злини, ще бъде в състояние лесно да победи и другата; който не се предава на безгрижие, той не пада и в отчаяние; който се храни с благи надежди и не се отчайва, той не може да падне и в безгрижие. Разруши този съюз и съкруши ярема, тоест различните и тежки помисли; защото ги съединяват не еднаквите (помисли), но различни и от всякакъв вид. Какви точно? Случва се, някой покаял се, да извърши много и велики добри дела, и същевременно отново пада в грях, равносилен на тези дела; и това е напълно достатъчно, за да го хвърли в отчаяние, сякаш създаденото е разрушено и всички трудове са напразни. Но трябва да вникнем в това и да прогоним помисъла, според който, ако не успеем отнапред да извършим добри дела в мяра, равна на извършените след тях грехове, нищо няма да ни удържи от голямо и пълно падение. Напротив, добрите дела са като здрави брони, които не допускат острите и гибелни стрели да извършат своето дело, но бидейки сами разсечени от нея, защитават тялото от голяма опасност. Затова отиващият си оттук с множество и добри, и зли дела ще получи известно облекчение и в наказанието и мъките там; а който, нямайки добри дела, принесе само зли, той, не може и да се каже колко ще пострада, подхвърляйки се на вечно наказание. Там злите дела ще бъдат съпоставени с добрите,

и ако добрите натежат на везните, то немалко ще послужат за спасението на извършилия ги, и вредата от вършенето на зли дела няма да има такава сила, че да го отмести от предишното му място; но ако надделят първите, ще го увлекат в геенския огън; защото добрите дела не са така многобройни, че да устоят против силното надмощие на злите. И това ни внушава не само нашето разсъждение, но и Словото Божие. Защото Сам (Господ) казва: *ще въздаде всекому според делата му* (Мат. 16:27). И не само в геената, но и в самото царство има много различия: *в дома на Отца Ми има много жилища* (Иоан. 14:2); *и: един е блясъкът на слънцето; друг е блясъкът на месечината* (1 Кор. 15:41). И удивително ли е това, че (Апостолът), правейки разлика между тези (светила), казва, че и там ще има същото различие, както между една звезда и друга? Знаейки всичко това, да не преставаме да вършим добри дела, да не се отказваме от трудовете, и ако не сме в състояние да застанем наравно със слънцето и луната, да не пренебрегваме мястото със звездите. Ако покажем поне такава добродетел, то и тогава можем да бъдем на небето. Ако не бъдем нито злато, нито скъпоценен камък, то поне да запазим качеството на среброто, и да останем на своята основа; само да не стигнем до качеството на онова вещество, което лесно изгаря в огъня, и не можейки да вършим велики дела, да не останем и без малки: това е крайно безумие, което да не бъде с нас. Както вещественото богатство се умножава с това, че неговите любители не пренебрегват и малките печалби, така става и с духовното. Би било нелепо, предвид на това, че Съдията не оставя без награда и чашата студена вода, ако нямаме велики дела, да не се грижим и за вършенето на малки. Напротив, който не пренебрегва малките дела, той ще покаже голяма ревност и за великите, а който пренебрегва първите, той ще остави и вторите; и за да не стане това, Христос и за първите е определил голяма награда. Има ли нещо по-лесно от това да посещаваме болните? Но Той и за това въздава голяма награда. И тъй, стреми се към вечния живот, радвай се в Господа и Му се моли; отново вземи благото иго, наведи се под лекото бreme, прибави към началото достоен край, не допускай да погине такова богатство, защото, ако отново започнеш и занаят да прогневяваш Бога със своите дела, ще погубиш себе си; но ако преди да стане тази голяма загуба и цялото поле да се покрие с вода, ти затвориш каналите на нечестието, ще бъдеш в състояние отново да придобиеш изгубеното и да прибавиш към него и немалка печалба. Като размислиш за всичко това, отърси праха от себе си, стани от земята, и ще бъдеш страшен за противника. Той те е повалил, мислейки, че ти вече няма да станеш, а когато те види с издигнати против него ръце, то, поразен от неочаквания обрат, ще изгуби желание отново да се бори с теб, а ти сам занаят ще бъдеш в по-голяма безопасност от получаването на подобна рана. Наистина, ако чуждите нещастия са в състояние да ни вразумяват, то много повече ще ни вразумят тези, които сме претърпели сами. Това се надявам скоро да видя и на твоята глава - надявам се, че ти, с Божия помощ, ще бъдеш още по-светъл, и ще покажеш такава добродетел, че сам ще застанеш пред другите. Само не се отчайвай, не падай духом; няма да спра да ти повтарям това при всяка беседа, където и да те видя, и чрез другите; и ако се вслушаш в това, няма да имаш нужда от други лекарства.

КЪМ ТЕОДОР Увещание II

Ако можех да изложа писмено сълзите и стенанията, аз бих изпълнил писмото с тях и бих го изпратил до тебе. Плача не за това, че се грижиш за делата на баща си, но за това, че си заличил себе си от списъка на братята и си потъпкал завета с Христа. От това треперя, затова се съкрушавам, от това се боя и треперя, знаейки, че нарушаването на завета навлича след себе си велико осъждане над записалите се в доброто воинство и оставили строя поради собственото си безгрижие. Оттук е очевидно, че такива ги заплашва тежко наказание. Никой няма да започне да обвинява простия човек за това, че не принадлежи към войската, а който веднъж е станал воин, той, ако бъде уличен в бягство от строя, ще се подхвърли на крайна опасност. Злото не е в това, любезни Теодоре, да паднеш, сражавайки се, а в това, след като си паднал, да останеш така; бедствено е не това да бъдеш ранен воювайки, а това, да се отчаеш след поражението и да не се грижиш за раната. Никой търговец, подхвърлил се веднъж на корабкрушение и изгубил товара, не оставя плаването по море, но отново преплава морето, и вълните, и обширните бездни, и отново придобива предишното богатство. И борците ние виждаме увенчани след многократни падания; така и воинът, много пъти обръщан се в бягство, накрая се явява герой и побеждава враговете. Дори много от отреклите се от Христа поради жестокостта на мъченията отново влизали в борба и си отивали украсени с венец на мъченичество. Но ако всеки от тях след първия удар се беше предал на отчаяние, то не би получил следващите блага. Така сега и ти, любезни

Теодоре, тъй като врагът малко те е разколебал в твоето положение, не се тласкай сам в пропастта, но стой добре и побързай да се върнеш там, откъдето си отстъпил, и не смятай за позор това кратковременно поражение. Ти не би започнал да нападаш война, когато го виждаш да се връща от войната с рана; защото позорно е да хвърляме оръжието и да бягаме от неприятелите; но докато някой остава в сражението, макар и да претърпява поражение и малко да отстъпва, никой няма да бъде толкова неблагоприятен и неопитен във воинското дело, че да го обвинява за това. Да не бъдат ранявани е присъщо на онези, които не се сражават; но на тези, които с голямо усърдие се устремяват против враговете, е присъщо някога да бъдат поразявани и да падат, както сега се е случило с теб; ти, устремявайки се да умъртвиш змията, веднага сам си бил уязвен от нея. Но ободри се; необходима ти е неголяма бдителност - и няма да остане и следа от тази рана; дори, по Божия благодат, ти ще съкрушиш главата и на самия лукав; нека не те смуцава и това, че си се препънал така скоро и в самото начало. Лукавият е видял, много бързо е видял доблестта на твоята душа, и по много неща се е досетил, че от теб ще израсне мъжествен негов противник: показал в самото начало толкова голяма и силна ревност против него, такъв човек, ако устои, то лесно - предполагал той - ще удържи победа над него. Затова е побързал, пробудил се е и е въстанал против теб с такава сила, или по-точно, против своята глава, ако пожелаеш да стоиш мъжествено. Защото кой не би се удивил на твоята бърза, искрена и пламенна промяна към добро? Разкошните ястия ще бъдат презрени, скъпоценните дрехи - отхвърлени, всяка пищност - потъпкана, всяка ревност за външната мъдрост бързо ще бъде обърната към Словото Божие; цели дни ще бъдат прекарвани в четене, цели нощи - в молитви; няма да си спомняш бащиното достойнство, няма да ти идва на ум богатството, но ще смяташ за по-високо от всяко благородство докосването до коленете и припадането пред нозете на братята. Ето какво би опечалило лукавия, ето какво би го подбудило към силна борба; впрочем той не е нанесъл смъртоносна рана. Ако той те е повалил след продължителни непрестанни пости, земни поклони и други подвизи, то и тогава не бива да се отчайваш, макар и някой да нарече велико бедствие поражението, последвало след много усилия, трудове и победи; но тъй като той те е победил когато ти едва си се подготвил за борба с него, то е успял само в това, че те е направил по-ревностен в тази борба с него. Теб, едва започналия плаването, а не връщащ се от търговия с пълен със стоки кораб, е нападнал свиреп пират. И както устремилият се да убие благороден лъв само е одраскал кожата му, без да му навреди никак, но го е раздразнил против себе си, и го е направил по-внимателен и трудно уловим, така и общият враг на всички, устремявайки се да нанесе дълбока рана, не е постигнал това, но (те) е направил по внимателен и бдителен в бъдеще.

2. Природата на човека е изменчива: лесно се прелъстява и лесно се освобождава от прелестта, бързо пада и още по-бързо става. Така и този блажен мъж - разбирам Давид, избрания цар и пророк - след като вече бил извършил много добро, не е скрил, че е човек, но се възпламенил от похот към чужда жена, и не се спрял дотук, но от похотта извършил прелюбодеяние, а от прелюбодеянието - убийство; и след като получил две такива рани, той не си причинил и трета, но веднага прибягнал към Лекаря, и употребил лекарства - пост, сълзи, плач, непрестанни молитви, многократно изповядване на греха; и чрез това така умиловил Бога, че си възвърнал предишното достойнство, така че след прелюбодеянието и убийството паметта на бащата би могла да покрие идолопоклонството на сина. Защото неговият син - името му е Соломон - бил уловен в същата мрежа, в която и бащата, и угаждайки на жените, отстъпил от Бога на отците си. Виждаш какво зло е да не се въздържаш от сладострастие, но да извращаваш естественото преимущество, и бидейки мъж, да ставаш роб на жените. На този Соломон, преди праведен и мъдър, когато се намирал в опасност да изгуби цялото царство заради греха, Бог заради добродетелите на бащата, му оставил във владение една шеста част от държавата. Така, ако ти усърдно се занимаваш с външно красноречие и след това започнеш да нехаеш за него, аз бих те убедил да се върнеш към това занимание, напомняйки ти за съдилищата и за ораторското седалище, за раздаваните там венци и свободата на речта; но тъй като ние се стремим към небесното, а за земното не става и дума, аз ще ти напомня за друго съдилище и седалище, страшно и ужасно. *Защото всички ние трябва да се явим пред Христовото съдилище* (2 Кор. 5:10). Там като Съдия ще седне Този, Когото ти сега пренебрегваш. Какво ще кажем тогава, кажи ми? С какво ще се оправдаем, ако продължаваме да Го пренебрегваме? Какво ще кажем? Ще посочим ли грижите за делата? Но Той преди това е казал: *каква полза за човека, ако придобие цял свят, а повреди на душата си* (Мат. 16:26)? Или това, че сме били прелъстени от други? Но и на Адам не е послужило за оправдание това, че се позовал на жената и казал: *жената, която ми даде Ти - тя* ме прелъсти (Бит. 3:12); както и жената - змията. Страшно е, любезни Теодоре, това съдилище, нямащо нужда от изобличители, неочакващо свидетели; защото *всичко е голо и открито* пред този Съдия (Евр. 4:12). Но може би ти ще посочиш немощта на природата и невъзможността

да понесе игото. Но що за оправдание е това - да нямаш сили да вземеш на себе си благото иго, да не си в състояние да понесеш лекото бреме? Нима е тежко и трудно дело да почиваш от трудовете? А към всичко това ни призовава Господ, когато казва: *Дойдете при Мене всички отрудени и обременени, и аз ще ви успокоя; вземете Моето иго върху си и се поучете от Мене, понеже съм кротък и смирен по сърце, и ще намерите покой за душите си; защото игото Ми е благо, и бремето Ми леко* (Мат. 11:28-30). Кое е по-леко, кажи ми, от това да бъдеш свободен от ежедневни грижи и дела, страхове и трудове, да стоиш далеч от житейските вълни и да пребиваваш в тихо пристанище?

3. Кое в света ти се струва по-блажено и желано? Разбира се, ще ми кажеш ти, властта, богатството, славата сред човечите. Но кое е по-жалко от това, в сравнение със свободата на християните? Владетелят се намира в зависимост от народната ярост и безсмислените прищевки на тълпата, както и от страха от по-силните владетели, и грижата за подчинените. При това, вчера той е бил владетел, а днес е обикновен човек, тъй като настоящият живот с нищо не се различава от сцена. Както днес един изпълнява ролята на цар, друг - на пълководец, друг - на воин, а след настъпването на вечерта - и царят не е цар, владетелят не е владетел, и пълководецът не е пълководец, така и в оня ден, не по лице, а според делата всеки ще получи достойна отплата. Но нима е скъпоценна славата, която погива като цвят на трева? Също и богатството, владетелите на което се наричат жалки. Защото *горко на богатите*, казва (Господ) (Лук. 6:24); и още: *горко на надяващите се на своята сила и хвалещи се с голямото си богатство* (Пс. 48:7 - слав.). Християнинът никога не става нито от началник обикновен човек, нито от богат беден, нито от славен безславен: напротив, той е богат, когато е беден, и е висок, когато се стреми да бъде смирен; и властта, която той има, не над хората, но над подвластните князе на *светоуправника на тъмнината* (Еф. 6:12), никой не може да му отнеме. Законно дело е бракът, съгласен със това и аз; защото е казано: *Бракът е нещо честно у всички, и брачното легло - чисто; а блудниците и прелюбодейците ще съди Бог* (Евр. 13:4). Но за теб вече е невъзможно да спазиш законността на брака: защото който, съчетал се с небесния Жених, го оставя и се съчетава с жена, той върши прелюбодеяние, макар и ти хиляди пъти да наричаш това брак; и по-точно казано, това е толкова по-лошо от прелюбодеяние, колкото Бог е по-превъзходен от хората. Нека никой не те прелъстява с думи: Бог не е забранил да се женим. И аз зная това: не е забранил да се женим, но е забранил да прелюбодействаме, което ти имаше намерение да направиш, което да не бъде, т.е. да встъпиш някога в брак. Какво се удивляваш, ако бракът се осъжда като прелюбодеяние, когато чрез него се отхвърля Бог? Убийството бива оправдано и човеколюбието осъдено по-лошо от убийство, когато първото се извършва по Божия воля, а второто - противно на нея. Именно на Финеев се вменило за оправдание това, че той пронизал жена блудница заедно с блудника; а Саул, светият Божи пророк Самуил, независимо че цели нощи плакал, стенел и се молил, не могъл да избави от осъждането, което Бог произнесъл над него за това, че той против Божията воля пощадил другоплеменния цар, когото трябвало да умъртви. А ако човеколюбието се осъжда по-лошо от убийство за непослушанието към Бога, то какво удивително има, ако бракът се осъжда по-лошо от прелюбодеяние заради отхвърлянето на Христа? Затова, както казах по-горе, ако ти беше обикновен човек, никой не би те обвинявал за непринадлежността към войската, а сега вече не си господар на самия себе си, ставайки воин на такъв Цар. Ако жената не е господарка на тялото си, но мъжът, толкова повече живеещите в Христа не могат да са господари над телата си. Този, Който е пренебрегнат сега, Сам ще съди тогава; за Него мисли постоянно, както и за огнената река. *Огнена река*, казва (пророкът), *излизаше и минаваше пред Него* (Дан. 7:10); а който е предаден на огън от Него, няма да дочака края на наказанието. Непристойните удоволствия в този живот с нищо не се отличават от сенки и съновидения; защото, преди да завърши греховното дело, удоволствието изчезва, а наказанията за него нямат край. Сладостта е краткотрайна, а скръбта - вечна. Кое, кажи ми, е постоянно в този свят? Богатството ли, което често не остава и до вечерта? Славата ли? Но послушай какво казва един праведник: *Дните ми са по-бързи от бързоходец* (Иов. 9:25). Както бързоходецът, едва станал и вече е далече, така и славата едва дошла, и вече отминава. Няма нищо по-скъпоценно от душата: това не е неизвестно и на тези, които са достигнали крайно безумие. "Нищо не е равно по ценност на душата", е казал поетично някой от външните. Зная, че ти си станал много по-слаб за борба с лукавия; зная, че ти стоиш сред пламъка на удоволствията; но ако кажеш на врага: няма да служим на твоите удоволствия и няма да се кланяме на корена на всяко зло, ако издигнеш очи нагоре, то Спасителят и сега ще угаси пламъка и ще изгори хвърлилите те в огъня, а на теб в пещта ще изпрати облак и роса, и *шумлив вятър* (Дан. 3:50), така че огънят няма да се докосне нито до твоите помисли, нито до съвестта; само ти сам не изгаряй себе си. Така често се е случвало укрепените градове да не могат да разрушат оръжията и машините на външните неприятели, а измяната на един или

двама от живеещите в тях граждани без труд ги предавала на враговете. И сега, ако никой от вътрешните помисли не те предаде, то макар и лукавият да насочи отвън хиляди оръжия, ще ги насочи напрасно.

4. При теб, по Божия благодат, има много велики мъже, които ти съчувстват, подбуждат те, треперят за твоята душа: това са Божият светия Валерий, неговият брат във всичко Флорентий, мъдрият с Христова мъдрост Порфирий и много други. Те ежедневно скърбят и непрестанно се молят, и отдавна биха получили това, за което се молят, ако ти поне малко би пожелал да се освободиш от ръцете на врага. Колкото и да е странно, другите не са се отчаяли за твоето спасение, но непрестанно се молят за връщането на своя член; а ти, веднъж паднал, не искаш да станеш, но лежиш, и само дете не викаш към врага: поразявай, бий, не щади? *Нима падналите не стават?* - казва Божието пророчество (Иер. 8:4). А ти се противиш на това и прекословиш; защото да се отчайва падналият значи не нещо друго, а да казва: "падналите не стават". Не, моля те, не прави толкова зло на себе си, не ни хвърляй в такава скръб. Не говоря за твоето настояще, защото ти още нямаш и двайсет години, но дори и да си направил много, дори и целия си живот да си преживял в Христа и да си претърпял такова нещастие и в преклонна старост, то и тогава не би било добре да се отчайваш, но би трябвало да имаш в ума си разбойника, оправдан на кръста, както и започналите да се трудят в единадесетия час и получили заплата за целия ден. Но както не е добре падналите в края на живота да се отчайват, ако са благоразумни, така не е безопасно да храниш в себе си надежда и да казваш: "Сега ще се наслаждавам на удоволствията на живота, а после, след като се потрудея малко, ще получа награда за цялото време". Помня, че ти сам, когато мнозина те съветваха да ходиш в музеите, често казваше: ами, ако скоро завърша лошо живота си? - как ще отида при казалия: *Не се бави да се обърнеш към Господа и не отлагай от ден на ден* (Сир. 5:8)? Спомни си тази мисъл и се бой от крадеца: така нарича Христос нашия изход оттук, защото той ни постига без наше знание. Представи си житейските грижи - лични и обществени, страховете пред началниците, завистта на гражданите, многократно заплашващата крайна опасност, трудовете, бедствията, раболепните ласкателства, неприлични дори за честните слуги, плодът на трудовете, погиващ още тук - има ли нещо по-бедствено от това? А на мнозина не се е удало дори да вкусат от плода на ръцете си; но преминавайки първата възраст в трудовете и опасности, те по времето, когато вече са се надявали да получат награда, са си отивали, без да имат нищо при себе си. Ако дори и към земния цар едва ли някой ще гледа с дръзновение и след понасянето на много опасности и след края на много войни, то как ще може да погледне към небесния Цар този, който през цялото време е живял и воювал за друг?

5. Искаш ли да ти представя и домашните грижи: за жена, за деца, за слуги? Лошо е да вземеш бедна жена, лошо е да вземеш и богата: първото вреди на имуществото, а последното - на властта и свободата на мъжа. Скръбно е да имаш деца, но още по-скръбно е да нямаш: ако последното се случи, не е имало смисъл да се жениш; а ако се случи първото, ще се подхвърлиш на горчива неволя. Разболяло се е детето - немалък страх, умряло е преждевременно - безутешен плач, и във всяка възраст около тях има различни грижи, много страхе и трудове. Има ли нужда да говорим за неизправността на слугите? Що за живот е това, Теодоре, една душа да се дели на толкова много, да служи на толкова много, да живее за толкова много, а за себе си - никога? А при нас няма нищо такова, любезни, и на това призовавам като свидетел самия теб. За краткото време, в което си пожелал да изплуваш от вълните (на житейското море), знаеш на каква радост и веселие си се наслаждавал. Никой не е свободен, освен този, който живее за Христа: той стои над всички бедствия, и ако сам не пожелае да причини зло на себе си, никой друг няма да може да му го причини. Той е непристъпен, не се терзае от загубата на имуществото, защото знае, че *нищо не сме донесли на света, не можем и нищо да изнесем* (1 Тим. 6:7); не се улавя от честолюбие или славолубие, тъй като знае, че *нашето живелище е на небесата* (Фил. 3:20); укоряващият го не му причинява скърби и биещият го не го довежда до раздражение. За христианина има едно-единствено нещастие - да оскърби Бога, а останалото, като: загуба на имуществото, лишаване от отечество, и най-крайната опасност той не смята за бедствие; дори това, от което всички се страхуват - преминаването оттук - за него е по-приятно от живота. Както, ако някой, изкачвайки се на висока скала, гледа към морето и плаващите в него, едни от които биват заливани от вълните, други се удрят в подводни камъни, трети, желаейки да отидат в една посока, под напора на вятъра, като пленници, биват увличани на друга, мнозина вече са паднали във водата и вместо кораб и кормило, имат само своите ръце, мнозина се носят на една дъска или на някаква отломка от кораба, а някои вече се носят по водата мъртви, представлявайки многообразно бедствие; така и воюващият за Христа, отдалечил се от бурите и житейските вълни, се изкачва на безопасно и сигурно място. Има ли нещо по-безопасно и високо от това - да имаш една-единствена грижа - как да угодиш на Бога (1 Сол. 4:1)? Виждаш ли, Теодоре,

корабокрушението на плаващите по това море? Затова, умолявам те, бягай от бездните, бягай от вълните, и заеми високото място, откъдето е невъзможно да бъдеш увлечен; ще има възкресение, ще има съд, страшно съдилище ни очаква след заминаването ни оттук: *всички ние трябва да се явим пред Христовото съдилище* (2 Кор. 5:10). Не случайно ни заплашва с геената, и не напразно са ни приготвени толкова блага. Сянка и дори по-нищожни от сянка са житейските дела, свързани с много страхове, с много опасности, с крайно робство. Не губи и този, и бъдещия век, когато е възможно, ако пожелаеш, да прекараш с полза и единия, и другия. А че живеещите с Христа получават полза и от този век, това утвърждава Павел, когато казва: *аз ви щадя, и още: говоря ви това за ваша полза* (1 Кор. 7:28, 35). Виждаш ли, че грижещият се за *Господни работи* и тук стои по-високо от оженилия се? За заминалия оттук е невъзможно да се покае; никой борец след излизане от арената и закриване на зрелището не може да продължава борбата. Непрестанно помисляй за това и съкруши острия меч на лукавия, с който той умъртвява мнозина. А този меч е отчаянието, което отсича надеждата у поразените. Силно е това оръжие на врага, и той удържа пленените не иначе, а свързвайки ги с тези вериги, които ние, ако пожелаем, скоро можем да разкъсаме с Божията благодат. Знаем, че съм прехвърлил мярата на писмото, но прости: направих това не случайно, а принуден от любовта и скръбта, поради която се принудих да напиша това писмо, докато мнозина ме възпираха. "Престани да се трудиш напразно и да сееш на камък", казваха ми мнозина. Но аз никога не ги слушах. Има надежда, казвах на себе си, писмото, ако е угодно на Бога, да окаже някакво въздействие, а ако се случи обратното на нашето желание, поне ще получим за себе си такава полза, че няма да ни обвиняват в мълчание; и няма да бъдем лоши от мореплавателите, които, когато видят, че хора, претърпели корабкрушение от ветровете и вълните, плават на дъска, спускат платната, хвърлят котва и качили се на малка лодка, се опитват да спасят непознати за тях хора и станали им близки само поради това нещастие. Но ако последните не са пожелали (да се спасят), то никой не би започнал да обвинява за тяхната погибел онези, които са се опитвали да им помогнат. Това е от наша страна; но ние вярваме, че и ти ще направиш това, което е необходимо по Божията благодат, и отново ще те видим доблестен в Христовото паство. О, ако ние, по молитвите на светиите, те приемем по-скоро, любезна глава, придобил истинско здраве! Ако в теб има някакво внимание към нас и ти не си ни заличил от паметта си изцяло, удостой ни да дойдеш при нас, с което много ще ни зарадваш.

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ ПРОТИВ ТЕЗИ, КОИТО ПРИВЛИЧАТ КЪМ МОНАШЕСКИ ЖИВОТ

Трите слова под това общо заглавие, второто от които има надпис: *до невяреация баща*, т.е. езическия, а третото: *до вяреация баща*, т.е. християнския, са написани от свети Иоан Златоуст в 375 или 376 г., когато живеел между отшелниците и монашествашите били подлагани на жестоко преследване, а техните доброжелатели - на различни укори при арианстващия император Валент.

СЛОВО ПЪРВО

Когато потомците на евреите, след като се върнали от продължителен плен, искали да възстановят иерусалимския храм, много години лежащ в развалини (2 Ездр. 4), някои груби и жестоки хора, без да се боят и от Бога, Чийто храм те възстановявали, и без да се трогват от бедствието, от което те неотдавна и с много труд се избавили, без да се плашат и от определеното от Бога наказание на решаващите се на такива дела, първо сами се опитвали да им попречат; но тъй като не постигнали нищо, изпратили до своя цар писмо, в което нарекли този град (Иерусалим) размирнен, въвеждащ новости и войнолюбив, и поискали позволение да прекратят строежа. Като получили това позволение и нападнали иудеите с многобройна конница, те прекъснали за определено време делото, и много се гордеели с тази победа, за която трябвало да плачат, и мислели, че злият им замисъл е сполучил (1 Ездр. 4). Но това било само предвестник и начало на бедствията, които предстояло да постигнат самите тях: защото делото преуспявало и получило блестящ край, а те, а чрез тях и всички, узнали, че както тогава Митридат, така и всеки друг, който би се решил да води борба против хората, предприемащи добро дело, се бори не против хора, но, преди тях, против Самия Бог, почитан от тях. А водещият борба против Бога никога не може да завърши с добро: в началото той, може и да не претърпи никакво зло за своята дързост, тъй като Бог го призовава към покаяние и му дава възможност да дойде на себе си като от някакво опиянение; но ако той упорства в своето безумие и сам никак не се възползва от това снизхождение, в крайна сметка ще принесе голяма полза и на другите, като ги вразуми чрез постигналото ги наказание никога да не влизат в борба с Бога, тъй като е невъзможно да избегнем Неговата непобедима ръка. Така и тези хора начаса били постигнати от такива бедствия, които със своята тежест надминали всякакви други беди; защото след безчислените убийства и избивания, извършени над тях от иудеите, на които те тогава пречели (да строят храм), земята се просмукала на голяма дълбочина с кръвта на убитите и се образувала много кал; а от конските и човешките тела, смесени заедно, и от допиращите се една до друга рани се родили толкова много червеи, че и земята била покрита с множество трупове, и самите трупове - от множество червеи. Виждайки тази гледка, всеки би казал, че там не лежат трупове, а текат много извори, които от много страни носят такъв вид животни: така от тази гниеща плът по-силно от всяко наводнение се разливал поток червеи! И това продължило не десет и двадесет дни, но много време. Такива са тукашните бедствия; а тези, които ще ги постигнат там, са много по-тежки. Тогава отново оживелите им тела ще търпят неизразими мъки и страдания, не хиляда и не десет хиляди години, дори не двойно и тройно повече, но безкрайни векове. За тези и за другите (наказания) знае блаженият Исаия, знае и съзercателят на дивните видения Иезекиил, които, независимо един от друг, са описали наказанията на тези хора - единият тукашните, а другият - отвъдните.

2. За това си спомних сега не без причина, а защото някой, дошъл при нас, ни съобщи горчива и тягостна, дори крайно оскърбителна за Бога вест. Има (казал той) и сега хора, осмеляващи се да правят същото, което и тези варвари, или дори още по-беззаконно дело; защото изгонват отвсякъде прибягащите към нашето благочестие и със силни заплахи забраняват и да се говори нещо за него и да учи на него който и да е от хората. Като чух това, веднага извиках и многократно питах разказалия не говори ли това на шега. А той каза: не, никога не бих се шегувал така; не само никога не бих казал и помислил това, а напротив, много бих дал и често бих се молил дори да не слушам за такова нещо и сега, когато то се е извършило.

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

Тогава, като заплаках още по-горчиво, казах: така е, това дело е толкова по-нечестиво от дързостите на Митридат и всички тези (другоплеменници), колкото този храм (духовният) е много по-достоеен за почит и свят от другия (иерусалимския). Но кои са, кажи ми, и откъде са тези, които са дръзнали да извършат това дело? Защо, по каква причина и с каква цел хвърлят камъни нагоре, пращат стрели към небето и водят война с Бога на мира? Самей и афарсахейците, асирийските князе и всички останали (1 Ездр. 4:9) били варвари, както може да се види и от самите им имена; по начин на живот били твърде далече от иудеите и не искали да виждат, че съседните на тях народи се усилват, предполагайки, че могъществото на тези (народи) накрая ще затъмни собствената им сила. А те защо се решили на такова дело? Свободата им ли била ограничена? Безопасността им ли била застрашена? Съдейства ли им някой от властниците? С това показвали съчувствие към тяхното начинание персийските царе; но нашите (царе), убеден съм, желаят и изискват противното на това. Затова и аз много се изумявам, че при благочестивите царе, сред градовете, както ти казваш, се решават на такова дело. Ами, казал той, ако узнаеш за още по-голяма странност, че вършещите това се представят за благочестиви и наричат себе си християни, а мнозина от тях вече са в числото на посветените (в тайнствата)? Дори някой от тях по силното внушение на дявола, се е осмелил със своя нечист език да каже, че е готов и да отстъпи от вярата, и да принася жертва на демоните, защото го души (негодование) при вида на това, че хора свободни, благородни и можещи да живеят в удоволствия, биват привлечени към такъв суров живот. Като чух това, бях поразен още по-силно, и съобразявайки колко зло може да произлезе от това, оплаках цялата вселена и виках към Бога: “*прибери душата ми, извади ме из моите беди* (3 Царств. 19:4; Пс. 24:17); освободи ме от този временен живот и ме пресели в онази страна, където никой няма да ми каже и аз няма да чуя нищо такова. Зная, че след заминаването оттук ще ме обземе външната тъмнина, където има силен плач и скърцане със зъби; но за мен е по-приятно да слушам скърцане със зъби, отколкото произнасящите такива думи”. Като видя, че се опечалявам така силно, той каза: “Сега не е време за това; с тези думи никога няма да можеш да обърнеш погиналите и погиващите; и злото, мисля, няма да бъде спряно, а трябва да са погрижим за това - как да угасим този огън и да спрем заразата; това е ваш дълг; и ако искаш да ме послушаш, прекрати плача, напиши увещателно слово към тези боледуващи и неспокойни, за спасение както на тях, така и на всички хора изобщо; а аз, вместо всяко лекарство, ще го положа в ръцете на болните: тъй като между тези болни има много мои приятели, те ще ми позволят да дойда при тях веднъж, и два пъти, и многократно, и, убеден съм, скоро ще се освободят от заразата”. - “Ти - казах аз - с мярата на своята любов измерваш и нашата сила; но аз нямам сила за словото; но и да ми се струва, че имам, се срамувам да я употребя за такова дело не от някой друг, но от всички езичници, както настоящи, така и бъдещи. Винаги съм ги осъждал колкото за учението, толкова и за безгрижния им живот; а сега съм принуден да се запозная и с нашите пороци. Ако някои от тях узнаят, че сред християните има хора, толкова враждебни на добродетелите и благочестието, че не само сами избягват тези подвизи, но не понасят и дума в тяхна защита, и дори не се спират дотук в своето безумие, но ако някой друг започне да ги съветва и да говори за това, и него го гонят отвсякъде; ако чуят това (езичниците), боя се, че те ще ни сметнат не за хора, а за човекоподобни зверове и чудовища и за някакви демони, губители и врагове на цялата природа; и такова съждение ще произнесат не само за виновните, но и за целия наш народ”. А той се засмя на това и каза: “Ти се шегуваш, като говориш така; аз ще ти кажа още по-прямо, ако се боиш да не узнаят от твоите думи това, което всички отдавна знаят от делата; сега, като че някакъв зъл дух се е вселил в душите на всички, и думите на устата им са само за това: излезеш ли на площада, влезеш ли в лечебницата, или в която и да е част на града, където обикновено се събират хората, нежелаещи да вършат нищо - навсякъде ще се удивиш как се смеят всички; а за причина на този смях и забавление служат разказите за това, какво е било извършено със светите мъже. Както някои воители, участвали в много сражения и удържали победа, весело разказват за своите подвизи, така и тези хора се хвалят със своите буйства. Ти ще чуеш как един казва: “Аз пръв посегнах на този и този монах и му нанесох удари”; друг: “Аз преди другите намерих килията му”; “А аз - казва трети - по-силно от другите предизвиках съдията против него”; друг се хвали с тъмницата и ужасите на тъмницата, и с това, че е влачил тези светии по площадите; пети - с нещо друго. След това всички започват да се смеят. И това (се върши) в събранията на християните, а езичниците се смеят и над тях, и над тези, над които те се присмиват; над първите - заради техните дела, а над последните - за техните страдания; и навсякъде се води някаква междусобна война, и по-точно - нещо много по-лошо от такова война. Водилите такова война, когато след това си спомнят за нея, проклинат всичките ѝ подбудители, и всичко, което се случило на нея, приписват на злия демон, а онези от тях, които повече от другите са участвали в нея, повече се срамуват; напротив, тези хора освен всичко друго се хвалят със своите буйства. И тази война е по-нечестива от другата

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

(междусобната) не само защото се води против свети и с нищо невиновни хора, но и защото (се води) против такива хора, които дори не умеят да правят зло на никого, а са готови само да търпят”.

3. “Спри се - казах аз, - спри се; достатъчни са за нас и тези разкази, за да не останем съвсем без дъх; дай ми да си отида с поне малко сили. Твоята заповед непременно ще бъде изпълнена; само не добавяй друг разказ към този, но си иди и се моли, за да се разсее облакът на моето униние и да получа от Бога, против Когото се води тази война, някаква помощ за излекуване на въставащите против Него; а Той, разбира се, ще даде, като човеколюбив и неискащ *смъртта на грешника, но да се обърне той и да бъде жив*” (Иез. 33:11; 18:32). Така, като го отпратих, пристъпих към това слово. Разбира се, ако злото се състоеше само в това, че Божиите светии и дивните мъже биват залавяни и измъчвани, влачени по съдилища и подхвърляни на побои и други страдания, за които сега разказах, а върху главата на виновниците за такива буйства не идваше никаква вреда, аз не само не бих започнал да скърбя за случилото се, но с голямо удоволствие бих се надсмял над това. Така малките деца, когато бият майките без вреда за себе си, предизвикват голям смях у онези, които бият, и с колкото по-голяма раздразнителност правят това, толкова по-голямо удоволствие доставят на майките, и те се заливат и се тресат от смях; но когато детето, вършейки това често и поривисто, се нарани или от безопасната игла, сложена в дрехите на майката, или от иглата на гърдите на майката, закачила детето за ръката: тогава вече майката, престанала да се смее, се предава на скръб повече от самото ранено дете и ту лекува раната, ту със силна заплаха му забранява да прави това занаят, за да не претърпи отново същото. Така бихме постъпили и ние, ако виждахме в това дело детска раздразнителност и младенчески удар, непричиняващ им никаква сериозна вреда. Но тъй като тези хора, макар и сега, в пламъка на гнева, да не предчувстват, но не след дълго ще плачат, стенат и ридаят, не така както ридаят малките деца, но както ридаят във външната тъмнина и в неугасимия огън; то и ние от своя страна ще направим същото, каквото и майките, но с тази разлика от тях, че не със заплахи и ругатни, както те, а с ласка и пълна кротост ще кажем на тези деца: “От това за светите мъже няма никаква вреда, напротив, те ще получат още по-голяма награда и още по-голямо дръзновение; ако ние започнем да говорим за бъдещите блага, вие, може би, още много ще се смеете, тъй като сте свикнали винаги да се смеете на това; а на настоящето, макар и много да обичате да се смеете, непременно ще повярвате, защото не можете да не вярвате, дори и да искате, когато самите дела говорят против вас. Вие, разбира се, сте слушали за Нерон (този човек бил много известен със своя разврат; той пръв и единствен, бидейки на власт, изобретил някакви нови видове безчинства и разпътства). Този Нерон, обвинявайки блажения Павел (който бил негов съвременник) за същото, за което и вие - тези свети мъже (Павел, като убедил най-любимата му наложница да приеме учението на вярата, заедно с това я убедил да прекрати и нечистата връзка с него), обвинявайки го в това и наричайки го губител и измамник, и с други подобни имена, каквито вие давате (на отшелниците), първо го затворил във вериги, а тъй като не могъл да го застави да престане да дава съвети на девицата, накрая го предал на смърт. Каква вреда произлязла от това за страдалеца? И каква полза за злодея? Напротив, каква полза не получил тогава умъртвеният Павел, и каква вреда не получил убиецът Нерон? Първият не се ли възхваля в цялата вселена като ангел (говоря поне за настоящето), а вторият не е ли проклет от всички, като губител и свиреп демон?”.

4. “А за това, което е там, ако и да не повярвате, е необходимо да се каже за вярващите, въпреки че би трябвало въз основа на тукашното да вярвате и на отвъдното. Впрочем, както и да се отнасяте към това, ние ще го кажем и няма да скрием”. Какво ще бъде тамошното? Нещастният и жалък (Нерон), обзет от печал и скръб, покрит със срам и мрак, с посърнал поглед, ще бъде отведен там, където е незаспиващият червей и неугасващият огън, а блаженият Павел с велико дръзновение ще застане пред самия престол на Царя, светло блестящ и облечен в такава слава, че по нищо няма да отстъпва на ангелите и архангелите, и ще получи такава награда, каквато подобава на човек, предал тялото и душата си за Божиите заповеди. Така за вършещите добро е приготвена велика награда, но тя бива още по-голяма и пълна, когато вършещите добро се подхвърлят на опасности и на всяко безчестие; нека доброто дело бъде еднакво, както у единия, който го е извършил без труд, така и у другия, който го е извършил с трудове; но почестите и венците няма да бъдат еднакви. Така и на война (всеки), удържал победа, разбира се, бива възнаграден, но много повече този, който може да покаже и раните, чрез които е придобил победата. Но какво говоря за живите, когато дори тези, за които само се знае, че храбро са загинали на война, и не са направили нищо по-полезно за съотечествениците си, се прославят в цяла Гърция, като спасители и защитници! Нима вие не знаете и това, постоянно предавайки се на смях и забавления? Ако и езичниците, нямащи здрави разбирания за нищо, са успели да разберат това и са почели с велика чест онези, които само са умрели за тях, без да са

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

извършили нищо повече; то няма ли да направи повече Христос, който винаги дава преизобилно въздаяние на страдащите за Него? Наистина, славна награда е определил той за понасянето не само на гонения, рани, вериги, убийства и смърт, но и само на едно оскърбление и обидна дума. *Блажени ще бъдете, казва Той, кога ви намразят човеците, кога ви отлъчат и похулят и изхвърлят името ви, като лошо, заради Сина Човечески. Възрадвайте се в оня ден и се развеселете, защото голяма е наградата ви на небесата* (Лук. 6:22, 23). И така, ако понасянето на страдания и злословия доставя награда на страдащите и злословените; то пречещият им да страдат и да слушат злословия доставя полза не на тях, а на онези, които говорят и вършат зло. На тях, напротив, причинява вреда, лишавайки ги от висша награда и отнемайки им основанията за голяма радост и ликуване, така че заради тях (ние) би било по-добре да мълчим и да дадем възможност да се извърши това, което им приготвя голямо изобилие от блага и най-голямо дръзновение. Но тъй като ние сме членове едни на други, то, макар и самите те да отхвърлят този дар, ние при такова взаимно отношение не бива, грижейки се за една част, да оставяме без внимание друга. Тези (отшелниците), дори и сега да не пострадат, ще имат друг случай да заслужат добра слава, а другите, ако не прекратят враждата против тях, вече няма да могат да се спасят. Затова, оставили първите, се спирам на вас, и ви моля и умолявам да последвате нашите увещания, и повече да не насочвате меча против самите себе си, да не ритате против ръжен, и да не огорчавате, мислейки, че оскърбявате хората, Светия Божий Дух. Зная и съм уверен, че вие, ако не сега, то впоследствие ще одобрите този наш съвет; но желая да направите това сега, за да не го правите после напразно. Така и онзи богаташ (Лук. 16:19 и следв.), докато бил тук, смятал пророците и закона за басни и празнословие, а после, когато си заминал оттук, започнал така да уважава техните увещания, че съзнавайки, че сам вече не е в състояние да получи никаква полза от това уважение, молел Авраам да изпрати някого от ада с вест до живеещите на земята, боейки се и те да не изпитат някога същото, и надсмивайки се над Божественото Писание, да не започнат да го уважават тогава, когато вече няма да имат никаква полза от това уважение. Между другото този богаташ не вършел нищо такова, каквото вършите вие. Наистина, той не отделял от имуществото си за Лазар, но на други, които искали да дават, не пречел и не ги спирал, както вие сега. И вие сте го надминали в жестокостта не само с това, но и с друго; защото, както не е все едно сам да не правиш никакво добро или да пречиш на други, желаещи да го вършат, така не е все едно сам да търпиш недостиг в телесната храна, или и на обзетия от силен глад за благочестие да пречиш да се храни от други. Така вие двойно сте надминали този жесток богаташ - с това, че пречите на други да утоляват глада, и с това, че проявявате такава безчовечност във време, когато душата погива. Така постъпили някога и иудеите. Те забранявали на апостолите да говорят на хората за това, което е необходимо за спасението (Деян. 4:18; 5:40). А вие сте по-лоши и от тях: те правели всичко това като открити врагове, а вие, надянали маската на приятели, постъпвате като врагове. Тогава те били, ругали и безчестили светите апостоли, наричайки ги магьосници и измамници: и затова ги постигнало такова наказание, че никакво нещастие не можело да се сравни с техните бедствия; защото те първи и единствени от всички хора, живеещи под слънцето, пострадали така, както никой друг. Достоверен свидетел на това е Христос, Който е казал: *тогава ще бъде голяма скръб, каквато не е била открай свят досега, и няма да бъде* (Мат. 24:21). Сега не е време да преразказваме всички тези страдания, но е необходимо да кажем нещо от многото. Впрочем ще го разкажа не със свои думи, а с думите на иудеина, подробно описал техните бедствия¹. Какво казва той? Разказвайки за изгарянето на храма, и описвайки тези необикновени бедствия, той казва:

5. "Що се отнася до храма, той беше именно в такова положение; а из града се валяха безбройно множество умиращи от глад хора, и ставаха неизразими ужаси. Във всеки дом, където се показваше макар и сянка от храна, ставаше война, и най-близките приятели се биеха помежду си, за да отнемат един от друг жалките средства за живот. Не вярвах дори на умиращите, че при тях няма храна; но разбойници претърсвах и издъхващите, дали не се преструва някой на умиращ, държейки в пазвата си някаква храна. Други, разтворили уста от глад, като бесни кучета, блуждаеха и бягаха насам-натам, блъскайки се във вратите подобно на пияни, и с отчаяние се втурваха в едни и същи домове по два и три пъти на час. Нуждата предаваше всичко на зъбите; събираха и не се гнусяха да ядат дори това, което е негодно и за най-нечистите от безсловесните животни; накрая не се отказваха и от поясите и обувките; одираха кожата от щитовете и ги дъвчеха. За храна на други пък служеха късове от старо сено; а някои събираха сметта, и най-

¹Иосиф Флавий, За иудейската война. Кн. VI, гл. III, 3-5.

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

малкото количество от него продаваха за четири атика². Но защо да говорим за безсрамието на гладните по отношение на бездушните вещи? Ще посоча такова тяхно действие, на което няма да повярват нито елините, нито варварите, за което и да се говори е страшно, и да се слуша е невероятно. За да не помислят нашите потомци, че говоря небивалици, с удоволствие бих премълчал за това нещастие, ако няхах безчислено множество свидетели от моите съвременници; от друга страна, бих направил лоша услуга на отечеството, пропусайки в разказа си това, което то претърпяло в действителност. Една жена от задиорданските жители, на име Мария, дъщеря на Елеазар, от селото Витезо, което значи дом на исопа, знатна по произход и богатство, като пристигнала заедно с множество други в Иерусалим, попаднала в обсада. Цялото ѝ имущество, което взела със себе си от Перея и донесла в града, разграбили тези, които били превзели града; а остатъците от запасите и всичко, което си приготвяла за храна, разграбвали оръженосците, които ежедневно се вмъквали при нея. Силно негодувание завладяло жената и тя със своите ругатни и проклетия често дразнела против себе си грабителите. Тъй като никой, нито от гняв, нито от жалост, не я убивал, и макар и тя да се опитвала да намери нещо за храна на други места, вече никъде не било възможно да се намери, а гладът измъчвал утробата и мозъка ѝ, и още по-силно от глада я възпламенявал гневът; и под влияние на раздражението и крайността, тя въстанала срещу природата, взела своето дете (тя имала кърмаче момче), и казала: нещастно дете, за кого да те пазя по време на тази война, глад и смущение? При римляните, дори и да живеем, под тяхна власт (ни очаква) робство, а това робство се предшества от глад, а по-страшни и от едното, и от другото са бунтовниците: затова бъди за мен храна, за бунтовниците фурия³, а за света басня, допълваща бедствията на иудеите. И с тези думи тя убива своя син, след това го изпича и изяжда половината, а останалото скрила и запазила. Скоро дошли бунтовниците, и усетили необичайна миризма, започнали да заплашват, че начаса ще я убият, ако не им покаже това, което е приготвила. А тя като казала, че е запазила за тях прекрасна част, им показала остатъците от своя син. Веднага ги обзел ужас и изумление, и те се вкаменили при това зрелище. Това е моето родно дете - казала тя, - това е мое произведение, яжте, аз вече ядох; не бъдете по-изнежени от жена и по-жалостиви от майка; а ако вие сте богобоязливи и се гнусите от моя принос, то, тъй като вече изядох половината, ще изям и останалото. След това те си отишли, обзети от трепет, и само в това се оказали срамежливи, и само тази храна отстъпили на майката. Целият град начаса се изпълнил с негодувание, и всеки, имащ пред очите си такова страшно дело, се ужасявал, като че сам бил виновен за това. Гладуващите желаели смъртта и наричали щастливи тези, които са умрели по-рано, без да чуят и видят такива бедствия. Това страшно дело скоро се разгласило и сред римляните; едни от тях не вярвали, а други съжелявали, а повечето още по-силно възненавидели този (иудейски) народ”.

6. Такива и още по-тежки бедствия претърпели иудеите не само за това, че разпнали Христа, но и за това, че впоследствие пречели на апостолите да говорят каквото е необходимо за нашето спасение. В това ги обвинил и блаженият Павел и им предсказал бедствията, казвайки: *постигна ги гневът докрай* (1 Сол. 2:16). Но как, ще кажат, се отнася това за нас? Ние не сме се отклонили от вярата и проповедта. А каква, кажи ми, полза има от вярата, когато няма чист живот? Но вие може би не знаете и това, тъй като всичко наше не ви е известно; затова ще ви посоча Христовите изречения, а вие помислете дали тогава (в деня на съда) няма да подложи на съд животът, но ще бъде определено наказание само за вярата и догматите? Така Христос, като се изкачил на планината и видял заобикалящото Го множество народ, след другите наставления казал: не всеки, който Ми казва: *Господи, Господи! ще влезе в царството небесно, а оня, който изпълнява волята на Моя Отец Небесен*; и: *мнозина ще Ми кажат в оня ден: Господи, Господи! не в Твое ли име пророкувахме? И не в Твое ли име бесове изгонвахме? И не в Твое ли име много чудеса правехме? И тогава ще им кажа открито: никога не съм ви познавал; махнете се от Мене вие, които вършите беззаконие* (Мат. 7:21-23). По-нататък, всеки, който слуша, но не изпълнява Неговите думи, Той уподобява на глупав човек, който строи къща на пясък и я прави лесно разрушима от реките, дъждовете и ветровете (Мат. 7:26,27). И на друго място проповядва и казва: “както рибарите, когато извлекат мрежите, изхвърлят навън лошите риби; така ще бъде и в онзи ден, когато ангелите ще хвърлят в пещта всички грешници (Мат. 13:47-50). Също така, беседвайки за развратните и нечисти хора, Той е казал, че те ще отидат там, *дето червеят им не умира и огънят не угасва* (Марк. 9:44 и следв.). И още, казва, *човек цар... направи сватба на сина си, и, като видя едного, който не бе облечен в сватбарска премяна, и каза му: приятелю, как влезе тук, като не си в сватбарска премяна?*

²Атическа драхма, употребявала се при евреите (Мат. 17:27; Лук. 15:8).

³Фурия - богиня на отмъщението в езическата митология.

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

А той мълчеше. Тогава царят рече на слугите: вържете му ръцете и нозете, вземете и го хвърлете във външната тъмнина (Мат. 22:2, 11-13; Зах. 3:3). Ето с какво Той заплашва развратните и разпътни хора. А девиците, недопуснати в чертога на жениха, претърпели това за своето немилосърдие и нечовеколюбие. И други, пак по същата причина, ще отидат в огън вечний, приготвен за дявола и неговите ангели (Мат. 25:41). Осъждат се дори онези, които произнасят пусти и празни думи: по думите си, казва, ще бъдеш оправдан, и по думите си ще бъдеш осъден (Мат. 12:37). Нима ти се струва, че ние напразно се боим за живота си и с голямо усърдие се грижим за нравствената част на благочестието? Не зная; нима ще кажеш, че и Христос напразно е говорил всичко това и още много друго: не всичко е приведено тук. А ако не се затруднявах да напиша дълго слово, ти би научил и от пророците, и от блажения Павел, и от другите апостоли каква грижа Бог проявява за тази част. Впрочем смятам за достатъчно и това, или по-точно, не само това, но и малка част от казаното; защото, когато говори Бог, то, макар и Той да е казал веднъж, трябва да приемаме казаното така, като че е било казано многократно.

7. А нима, ще кажат, оставащите у дома не могат да извършват същите добродетели, неизпълнението на които е причина за такова наказание? И аз бих искал, и не по-малко, а много повече от вас, и често съм се молил да отпадне необходимостта от манастири и в градовете да се установи такъв добър порядък, че никой никога да няма нужда да бяга в пустинята. Но тъй като всичко се е обърнало с краката нагоре и градовете, където са съдилищата и законите, са пълни с голямо беззаконие и неправда, а пустинята произраства обилен плод на благочестието, то справедливостта изисква да обвинявате не тези, които желящите да се спасят изтръгват от тази буря и вълнение и ги ръководят към тихо пристанище, а ония, които правят всеки град толкова недостъпен и непригоден за благочестието, че желящите да се спасят биват принудени да бягат в пустинята. Кажете ми, ако някой в полунощ, вземе свещ и запали голяма и многолюдна къща, замисляйки зло против спящите там, то кого бихме нарекли зъл, този ли, който буди спящите и ги извежда от къщата, или оня, който пръв е запалил огън и е поставил в такова крайно положение както живеещите в къщата, така и извеждащия ги? Също, ако някой види, че някой град се намира под властта на тиран, поразен е от болест и се вълнува от смутове, убеди когото може от живеещите в този град да бягат на върха на планината, а след като ги убеди, да им помогне и да избягат, то кого би започнал да обвиняваш: този ли, който е извел от бурята в тишина смущаваните в града хора, или този, който е предизвикал бедствието? И не мисли, че човешките дела сега са в по-добро положение, отколкото в града, притесняван от тиранин; не, те са в много по-тежко положение, защото не човек, а някакъв лукав дух, завладял като свиреп демон цялата вселена, се е вселил с цялото си воинство в човешките души; след това оттам, като от някаква кула, ежедневно изпраща на всички нечестиви и зловни заповеди, и не само разтрогва бракове, не само принася и отнася пари, не само извършва несправедни убийства, но, което е много по-тежко от това, отлъчва душата, свързала се с Бога, от общение с Него, предава я на своите нечисти стражи и я кара да общува с тях. А те, завладели я веднъж, се отнасят с нея така гнусно и оскърбително, както е присъщо на лукавите демони, силно и страстно желяещи нашия позор и погубел. Сняли от нея всички дрехи на добродетелите, облекли я в дрипите на порочните страсти, мръсни, разкъсани и зловонни, които я опозоряват повече, отколкото голотата, и изпълнили я с всяка свойствена на тях нечистота, те непрестанно се хвалят с нанасяните ѝ поругания. И не знаят насита в това гнусно и скверно отношение с нея, но, както пиявиците, когато се напият до крайност, още повече се настървяват, така и те особено беснеят и нападат душата тогава, когато я увреждат най-много, поразявайки и уязвявайки я от всички страни и вливайки в нея своята отрова; и не спират, преди да са я довели до състояние еднакво с тяхното, или, когато видят, че тя вече се е отделила от тялото. И кой тиранин, кой плен, кое смущение, кое робство, коя война, кое корабкрушение, какъв глад са по-бедствени от това състояние? Кой е така жесток и суров, кой е така слабоумен и безчовечен, така несъстрадателен и безжалостен, че да не пожелае да освободи душата, търпяща такъв позор и вреда, спорад мярата на своите сили, от това окаяно неистовство и насилие, и да остави нейното страдание без внимание? Ако това е присъщо само на жестоката и каменна душа, то как, кажете ми, ще се отнесем към тези, които, свръх такова невнимание, вършат и друго, много по-голямо зло, които хората, готови да се хвърлят в самата среда на опасностите, не се отказват да сложат ръцете си в самата паст на звяра, но се решават да претърпят и смрада, и опасностите само за да изтръгнат вече погълнатите души от самите челюсти на демона, не само не хвалят и не одобряват, но навсякъде ги гонят и преследват?

8. Но нима, ще каже някой, всички живеещи в градовете погиват и биват нападани, и трябва, оставяйки градовете безлюдни, да се преселят в пустинята и да живеят на върха на планините? Нима ти заповядваш и

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

узаконяваш това? - Не, напротив, аз, както вече казах, желая и се моля да се наслаждаваме на такъв мир и тиранията на тези злини да бъде премахната дотолкова, че не само живеещите в градовете да няма нужда да се отдалечават в планините, но и обитаващите в пустините, като дълго укривали се бегълци, отново да се върнат в своя град. Но какво да правя? Боя се, че стремейки се да ги върнем в отечеството, вместо това да не ги предадем в ръцете на лукавите демони, и желаяйки да ги избавим от пустините и бягството, да не ги лишим от всяко благочестие и спокойствие. Ако ти с посочването на многочислеността на живеещите в града мислиш да ме смутиш и уплашиш, предполагайки, че аз няма да се реша да осъдя (на погибел) цялата вселена, тогава аз ще взема Христовото изречение и с него ще застана против това възражение. И ти, разбира се, няма да се решиш на такова дръзко дело, да противоречиш на присъщата на Този, Който ще ни съди тогава. Какво казва Той? *Тесни са вратата и стеснен е пътят, който води в живота, и малцина ги намират* (Мат. 7:14). А ако малцина ги намират, то още по-малко са онези, които могат да изминат този път докрай. Не всички, които са поставили началото, са имали сили да останат на него докрай; но едни са потънали в самото начало, други в средата, а мнозина - дори в самото пристанище. И на друго място Той казва, че *мнозина са званни, а малцина избрани* (Мат. 20:16). А ако Христос казва, че погиващите са повече, а спасението се ограничава с малцина, то защо спориш с мен? Мислейки да заградиш устата ни с това, че ние няма да посмеем да осъдим такова множество, ти правиш същото, което, ако при нашия разговор за случилото се по времето на Ной, би започнал да се изумяваш, че всички са погинали, а само двама или трима души са избегнали такова наказание. Но с това ние няма да се убедим и няма да предпочетем многолюдията пред истината; защото и сегашните дела никак не са по-маловажни от тогавашните, но са още по-престъпни, защото за тях вече заплашват с геената, но злото не се прекратява. Кажи ми кой не нарича брата си глупак? И затова се подхвърля на геенския огън. Кой не е гледал на жена с похотливи очи? А това вече е извършено любодеежие, и прелюбодеецът неизбежно ще падне в същата геена. Кой не се е клеп? А това, разбира се, е от лукавия; но което е от лукавия, то несъмнено заслужава наказание. Кой не е завиждал някога на някого? А това ни прави по-лоши от езичниците и митарите; и това, че по-лошите от тях няма да избегнат наказанието, е очевидно за всеки. Кой напълно е прогонил гнева от сърцето си и е простил греховете на всички, съгрешили против него? А на това, че непростилият неизбежно ще бъде предаден на мъчения, няма да започне да противоречи никой от чулите Христа. Кой не служи на мамона? А който е започнал да му служи, той вече по необходимост се е отказал от служене на Христа, а отреклият се от това, по необходимост се е отрекъл и от собственото си спасение. Кой не е злословил тайно? А такива и Ветхият Завет заповядва да се убиват и лишават от живот. С какво се утешаваме в своето нещастно положение? С това, че всички, като по някаква уговорка, са се хвърлили в бездната на порока. Но това е и най-важното доказателство за усиляване на болестта, когато ни доставя утешение в нещастията това, което би следвало да ни причинява още по-голяма скръб. Многобройността на съучастниците в греховете, разбира се, не ни освобождава от виновността и наказанието. Ако някой вече е стигнал до отчаяние от казаното, нека почака малко, и тогава ще падне в още по-голямо отчаяние, когато кажем за много по-тежкото, например за клетвопрестъпленията. Наистина, ако това да се кълнем е дяволско дело, то на какво наказание ще ни подхвърли престъпването на клетвите? Ако наричането (на брата) глупак ни навлича геената, то какво няма да направи опозоряването на брата, който често пъти с нищо не ни е обидил, с безчислени ругателни думи? Ако само злопамятността е достойна за наказание, то какво мъчение заслужава отмъстителността? Но сега още (не е време да говорим) за това; нека то се пази за своето място. Не говоря за другото, за самото това, което ни е накарало да водим настоящата реч - само то не е ли достатъчно за изобличаване на сегашната злокачествена болест? Наистина, ако да не чувстваме своите беззакония и да грешим без никаква скръб е краен предел на порочността; то къде да поставим новите законодатели на този необичаен и крайно нелеп закон, които с още по-голяма дързост изгонват учителите на добродетелите, отколкото другите - учителите на порока, и желаещите да изправят (порочните) преследват по-усърдно от съгрешилите; към които, по-точно казано, не изпитват недоволство и никога не ги осъждат, а първите, напротив, биха се радвали да изядат, и само дете не викат и с думите, и с делата си, че трябва здраво да се държим за порока и никога да не се връщаме към добродетелта, така че трябва да преследваме не само стремящите се към нея, но и осмеляващите се да издигнат глас за нея?

⁴Т.е. това, което беше казано в края на първото слово.

СЛОВО ВТОРО

Към невярващия баща

Достатъчно е и това⁴, за да възбуди изумление и ужас. И ако някой при това беше произнесъл пророческото изречение: *ужасиха се небесата от това, и земята силно се разтрепери* (Иер. 2:12 - слав.), и: *нещо изумително и ужасно става в тая земя* (Иер. 5:30), би го казал в свое време. Но ето нещо по-тежко от това: негодуват и се сърдят не само чуждите и съвсем не близки на онези, на които се дава съвет⁵, но са започнали да се гневят на това сродниците и бащите. Впрочем не ми е неизвестно, че мнозина никак не се удивляват на това, че така постъпват бащите; а се задъхват, по техните думи, от гняв, когато виждат, че не бащите, приятелите, сродниците и някои други близки, а често и съвсем непознати на решаващите се да живеят благочестиво се отнасят точно така, и повече от бащите досаждат, преследват и обвиняват тези, които са ги разположили (към монашество). Но още по-удивително ми изглежда обратното; защото няма нищо странно в това, че нямащите никакво основание да проявяват грижовност и дружба скърбят за чуждото благополучие, ту увличайки се от завист, ту поради своята злоба смятайки - разбира се, безумно и достойно за съжаление, - чуждата погибел за свое щастие. Но това, че тези, които са родили (деца), възпитали са ги, всеки ден се молят за да видят децата си по-щастливи от тях, и за това правят и търпят всичко, - че и те, като че от някакво опиянение, изведнъж се променят и скърбят, когато децата им се обръщат към благочестието: ето, на това се удивлявам повече от всичко, и го смятам за достатъчно доказателство за всеобщата развратеност. Никой няма да каже, че това е ставало и в предишните времена, когато явно е господствало заблуждението. Случило се, наистина, веднъж в един гръцки град, намиращ се под властта на тиранин - при това не някой от родителите, както сега, а от овладелите акропола, по-точно не всички, но най-престъпният от тях, като повикал Сократ, му заповядал да не говори за благочестието. Но той е дръзнал на това като тиран, невярващ и жесток, който всякак се стреми да разруши обществения строй, радващ се на чуждото нещастие и знаещ, че нищо друго не може така да разстрои и най-прекрасното общество, както подобна заповед. А тези (родители) - вярващи, живеещи в благоустроени градове и грижещи се за децата си - се осмеляват да говорят същото, което и този тиранин за подвластните на него, и - не се срамуват! Ето, на тяхното негодувание трябва да се удивляваме повече, отколкото на (негодуванието на) другите. Затова аз, оставяйки другите, се обръщам към тези, които най-вече се грижат за децата, или по-точно, са длъжни да се грижат, но съвсем не го правят, с тиха и много кратка реч, и ги моля да не се сърдят и да не изпитват досада, ако някой каже, че знае по-добре от тях какво е полезно за децата им. Да родиш син не е достатъчно, за да го научиш на полезното за него; раждането, разбира се, много съдейства на любовта към родения; но да знаеш точно какво е полезно за него, за това не е достатъчно само да родиш и да обичаш. Ако беше така, нито един човек не би трябвало да вижда по-добре от бащата какво е полезно за неговия син, тъй като никой друг не може да обича сина повече от бащата. Между другото и самите бащи с делата си показват своето незнание в това, когато сами водят децата при учители, поверяват ги на възпитатели, съветват се с мнозина, безпокоят се за избора на начин на живот, на който трябва да се посвети синът. И удивително е не това, че се съветват, а това, че родителите, при такова съветване за своите деца, често отхвърлят своето собствено мнение и приемат чуждото. Нека те не досаждат и на нас, ако кажем, че знаем по-добре какво е полезно за децата; и само в този случай, ако не докажем това с думи, нека ни обвинят и укорят, като самохвалци, погубители и врагове на цялата природа.

2. По какъв начин това ще стане очевидно и откъде ще узнаем кой наистина вижда какво е полезно, и кой само мисли, че вижда, а в същото време съвсем не вижда? Така, ако ние поставим моите думи, като някакви противници, на изпитание и разискване, да предоставим създанието за това на безпристрастните съдии. Макар че законът на борбата ни заповядва да имаме работа с християнин и само с него да се съдим, и не изисква нищо повече от нас: *Защото моя работа ли е да съдя и външните*, казва блаженият Павел (1 Кор. 5:12); но тъй като децата, стремящи се към небето, често имат невярващи бащи: то, макар и законът за борбата да ни освобождава от съд с тях, ние сами доброволно и охотно ще излезем първи срещу тях. И, о, ако съденето беше само с тях, макар и то да е трудно и предполага повече сблъсъци! Защото *душевният човек не възприема онова, що е от Божия Дух: за него това е безумство* (1 Кор. 2:14): и тук може да стане същото, както ако някой би започнал да убеждава да обикне царството този човек, който още не желае

⁵Да се посветят на монашески живот.

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

да вярва и в неговото съществуване. Но независимо от това, че нашето слово е така ограничено, аз бих искал нашият спор да бъде единствено с тях. Против вярващия, разбира се, имаме много доказателства, но удоволствието, доставяно от изобилието на доказателства, се помрачава от прекомерния срам; защото аз се срамувам, когато съм принуден да споря за това и с тях; и се боя езичникът да не започне да изказва против мен единствено това, като справедливо възражение, тъй като във всичко останало аз, по Божия милост, лесно ще го склоня на своя страна, и ако той пожелае да бъде добросъвестен, скоро не само ще го доведе до любов към този (монашески) живот, но и до самото разположение към догмите, служещи за основа на този живот. Аз толкова малко се боя от спор с него, че първо още по-добре ще го въоръжа с моите думи, и едва след това ще пристъпя към борба. Да предположим, че този баща не само е езичник, но е и по-богат и славен от всички хора, облечен е в голяма власт и има много ниви, къщи и хиляди таланти злато; нека той произхожда от най-царствения град и от най-знатен род; нека няма други деца и не се надява да има, и само за този свой (син) се безпокои; нека и сам синът да е с блестящи възможности и скоро се надява да достигне същата власт и дори да стане по-славен от баща си и да го надмине във всичко житейско. При такива възможности нека дойде някой, да побеседва с него за благочестието и да го убеди, като презре всичко това, да облече груба дреха и оставил своя град, да избяга в планините, и там да сади, да полива и носи вода, и да върши всички други манастирски работи, изглеждащи маловажни и унижителни. Нека да ходи бос, да спи на земята, да стане слаб и блед - този прекрасен юноша, живял в такъв разкош и почит, и имащ такива възможности - и да бъде облечен по-бедно от своите роби. Не сме ли дали достатъчно основания (за жалби) на обвинителя, и не сме ли въоръжили противника достатъчно? А ако не е достатъчно, ще му предоставим и други предлози. Нека след това (бащата) употреби всички мерки, за да разубеди сина и всичко да бъде напразно, като че неговият син стои на камък, над реките, дъждовете и ветровете; нека плаче и пролива сълзи, за да възбуди против нас най-силно негодувание, и пред всички постоянно да ни обвинява така: аз съм родил, възпитал, трудил съм се цял живот, правейки и търпейки всичко, което обикновено се случва при възпитанието на децата, имал съм добри надежди, съветвал съм се с възпитатели, канил съм учители, харчил съм пари, често не съм спал по цели нощи от грижи за неговото добро устройство и образование, за да не изостава в нищо от своите предци, но да се окаже по-славен от всички; очаквах, че той ще ме утеши в старостта; с течение на времето мислех за неговата жена и брак, за началство и власт. Но изведнъж като че някаква буря връхлетя отнякъде и богатият кораб, пълен с множество стоки, извършил далечен път по морето, плавал под благоприятен вятър и вече приближаващ самото пристанище, бе потопен почти при влизането в него; и има опасност бурята да докара върху главата на такъв богаташ не само бедност, но и жалка смърт и погибел: така се случи сега с мен. Проклетите погубители и прелъстителите (нека говори така, ние няма да се обидим), лишили от такива надежди хранителя на моята старост, като някакви разбойници, го отведоха в своите вертепи и така го омагьосаха със своите думи, че той е готов по-скоро да се подложи на меч, огън, срещу зверове и каквото и да е друго, отколкото да се върне към предишния добър живот. А още по-тежко е, че след като са го склонили към това, те казват, че виждат по-добре от нас какво е полезно за него. Опустяха къщите, опустяха нивите; изпълниха се със скръб и срам земеделците и слугите; развеселиха се от моите беди враговете; скриха се от печал приятелите. Никаква мисъл не ме занимава, освен да запаля огън и да изгоря всичко - и къщите, и нивите, и стадата волове и овце. Каква полза ще имам от всичко това, когато вече го няма този, който би се ползвал от тях, когато той е станал пленник и търпи у жестоки варвари робство, по-тежко от всяка смърт? Облякох всички слуги в черни дрехи, посипах главите им с пепел, събрах тълпи жени и им заповядах да го оплакват по-горчиво, отколкото, ако го бяха видели умрял. Простете ми, че казах така: моята печал е по-силна, отколкото тази. Вече ми се струва тежка светлината, неприятни са ми и самите лъчи на слънцето, когато си помисля за положението на този нещастен син, когато го видя облечен по-лошо от най-бедните селяни и изпращаните на най-унижителни работи. Когато си представя неговата непреклонност, се възпламенявам, терзая и разкъсвам.

3. С такива думи нека се хвърля в нозете на слушателите, нека посипва главата си с пепел, покрива лицето си с прах и умолява всички да (му) подадат ръка, нека скубе белите си коси. Изглежда, ние сме настроили добре обвинителя, за да възпламени всички слушатели и да ги убеди да хвърлят в пропаст виновника за това. Затова и доведох словото си до крайния предел на всички обвинения, та когато така силно въоръженият бъде победен от нас по Божията благодат, другите да не могат да кажат нищо; защото, ако бъдат затворени устата на имащия всичко това накуп, то нямащият го (а всичко това трудно може да се събере наедно), много лесно ще ни отстъпи победата. Нека той говори всичко това и много повече от това. А аз ще помоля съдиите да не жалят сега този старец, но когато докажем, че той скърби за сина, който не е претърпял никакво зло,

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

а се наслаждава на велики блага, по-големи от които не можем и да си представим. Тогава той наистина ще бъде достоен за съжаление и сълзи, защото няма да може да разбере щастieto на своя син, и е толкова далече от това, че дори го оплаква, като намиращ се в голямо нещастие. Откъде да започнем словото си към него? От богатствата и парите, тъй като и той сам повече от всичко скърби за това, и на всички изглежда поужасно от всичко именно това, ако богатите юноши биват привлечени към този (монашески) живот. Кажете ми, кого облажаваме всички и наричаме достоен за подражание: този ли, който постоянно се измъчва от жажда и преди да изпие първата чаша, вече чувства нужда от друга, и винаги се намира в такова състояние, или този, който стои по-високо от тази потребност, винаги е свободен от жаждата и никога не чувства нужда от такова пиене? Първият не е ли подобен на болен от треска, който се измъчва от най-жестоката жажда, макар и да може да черпи вода от изворите, а вторият не е ли свободен с истинска свобода, не е ли здрав с истинско здраве, и не стои ли по-високо от човешката природа? Какво още? Ако някой, обичайки жена, постоянно живее с нея, но от това съжителство само би се възпламенявал още по-силно, а друг е свободен от тази безумна страст и дори насън не е улавян от похот: кой от тях е достоен за подражание за нас и блажен? Не свободният ли? А кой е нещастен и жалък? Не този ли, който страда от тази суетна любов, неугасима с нищо и още повече възбуждана от прилаганите лекарства? А ако, освен казаното, той се смята за щастлив в болестта и сам не желае да се освободи от тази потребност, и дори оплаква, както този (баща) сега, свободните от тази страст: в този случай той не е ли още по-нещастен и жалък, защото не само е болен, но дори не знае, че е болен, и поради това сам не желае да се освободи (от болестта), и оплаква свободните от нея? Да започнем ли реч за страстта към парите и да видим кой е нещастен и жалък? Тази страст е по-силна и неистова от страстта към виното и похотта и може да причини по-големи скърби не само защото изгаря с по-силен огън, но и защото не се поддава на никакво прилагано облекчение и е много по-упорита от тях. Обичащите виното и плътските удоволствия по-скоро чувстват пресищане след наслаждението, отколкото обладаните от безумно пристрастие към богатството. Затова бяхме принудени да изобразим тези със слово, което не може да се види скоро от опит при другите и не можем да си представим много примери за тази болест от опит. Така че, кажете ми, ти поради това ли оплакваш сина, че се е освободил от такова безумие и такава опасност, че не се предава на неизлечимата страст и е застанал извън тази война и борба? Но с него, ще кажеш, не би се случило това, той не би започнал да желае по-голямото, и за него би било достатъчно да се ползва от това, което има? Сега ти говориш това, което, така да се каже, е обратно на природата. Но и така да бъде, да допуснем на думи, че той няма да пожелае да умножава своето имущество и няма да се увлече от тази страст: но и в такъв случай ще докажа, че той сега се наслаждава на по-голямо спокойствие и удоволствие. Кое е по-лесно, да се грижиш за толкова много, да бъдеш свързан с такава бдителност и робство, и да се страхуваш да не погине нещо от имуществото, или да бъдеш свободен и от тези вериги? Да предположим, че той няма да пожелае други тежести: но много по-добре е да отхвърли и тези, които вече са му наложени; защото, ако да не се нуждаеш от повече се смята за най-голямо благо, то да нямаш нужда и от това, което имаш, би било още по-голямо щастие. Вече е доказано, че човек, неизмъчван от жажда и любов (защото нищо не пречи да се обърнем към предишните примери), е много по-блажен не само от тези, които постоянно жадуват и винаги се разпалват от любов, но и от онези, които, макар и не за дълго, са се подхвърляли на това и са удовлетворявали похотта, тъй като никога не е изпитвал такава потребност. Отново ще те попитам: ако беше възможно да превъзхождаш всички по богатство и да бъдеш свободен от бедствията, произлизащи от богатството, нима ти не би пожелал хиляди пъти такова щастие, за да не страдаш нито от завист, нито от клевета, нито от грижи, нито от нещо друго подобно? И така, ако докажем, че твоят син има това, и че той сега е много по-богат, накрая ще престанеш ли да плачеш и да се оплакваш така горчиво? Против това, че той се е освободил от грижи и другите беди, свързани с богатството, и сам ти няма да спориш: затова и ние няма нужда да говорим за това. Но ти искаш да знаеш как той е по-богат от теб, който имаш толкова много имущество? И на това ще те научим и ще ти покажем, че ти, мислейки за него, че сега се намира в крайна бедност, сам си такъв в сравнение с него.

4. Не мисли, че ще започнем да говорим за небесните блага и за тези, които ще бъдат след заминаването оттук; ние ще използваме като доказателство благата, които имаме сега в ръцете си. И така, ти си господар само на своето собствено имущество, а той - на всичко, което е в цялата вселена. А ако ти не вярваш, то ние ще те отведем при него и ще го убедим да слезе от планината, или по-добре, да остане там и да каже на някого от много богатите и благочестиви да изпрати (при него) толкова злато, колкото пожелаеш; или, тъй като той няма да го вземе за себе си, да му каже да даде златото на някой нуждаещ се: и ти ще видиш, че този богатият ще послуша и ще даде с по-голяма готовност, отколкото някой от твоите домоуправители.

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

Домоуправителят, когато му заповядат да раздаде нещо, става мрачен и навъсен, а първият, напротив, когато не раздава, тогава се безпокои дали не се е провинил в нещо, че не му заповядват нищо такова. И аз мога да посоча много, не само от знатните, но и от обикновените хора, които също имат толкова голяма сила. При това, ако твоите домоуправители разпилеят това, което им е поверено, ти няма да можеш да изискваш (от тях) друго, и от техните злодейства твоето богатство начаса ще се превърне в бедност; а твоят син не се бои от това. Ако един обеднее, той ще каже на друг, ако и с него се случи същото, ще се обърне към трети, и по-скоро ще пресъхнат водните извори, отколкото да се свършат тези, които ще му бъдат послушни в това. Ако ти се придържаш към нашето учение, аз бих ти разказал много подобни велики примери, но тъй като принадлежиш към езичеството, ще ти посоча един пример и оттам. Послушай какво казва Критон на Сократ⁶: "Моите пари принадлежат на теб, и мисля, че те са достатъчно; а ако, грижейки се за мен, ти не желаеш да харчиш от моите пари, чужденците тук са готови да харчат своите; достатъчно сребро е донесъл за това Симиас Тивейски, готов е и Кевис, и много други; и така, поради това опасение, както ти казах, не се отказвай да спасиш себе си; нека не те затруднява и това, което си говорил на съда, т.е., че след излизането оттук ти нямаше да знаеш какво да правиш със себе си; и на много други места, където и да отидеш, ще те обикнат; а ако пожелаеш да отидеш в Тесалия, там имам познати, които ще ти окажат голямо уважение и ще ти осигурят безопасност, така че няма да имаш недостиг в нищо". Има ли нещо по-приятно от такова богатство? Впрочем това (е казано на теб) като на светски човек. А ако пожелаем да разсъждаваме за богатството с по-голямо любомъдрие, ти може би няма и да можеш да следиш (нашето) слово; но аз имам нужда да кажа това заради съдиите. Богатството на добродетелите е така велико, така приятно, така многожелано, че притежаващите го никога не биха пожелали да вземат вместо него и цялата земя, макар и тя изцяло да е от злато - с планините, моретата и реките. И ако би било възможно, ти от опит би познал, че това не са само думи на празна похвала, но че намерилите наистина много по-голямо и важно богатство ще започнат да презират всичко останало, и никога няма да заменят едното с другото. И какво говоря: ако някой би давал богатството на добродетелите заедно с пари, вие бихте взели с разтворени ръце: така и вие го признавате за нещо велико и дивно. Но те няма да вземат вашето при своето: така уверени са в неговата нищожност. И това също е обяснено с ваши примери. Колко, мислиш, пари би дал Александър на Диоген, ако той би пожелал да вземе? Но той не пожелал; а другият се стремял и предприемал всичко, за да може някога да достигне Диогеновото богатство.

5. Искаш ли да видиш и от друга страна своята бедност и богатството на твоя син? Така, ела и му отнеми дрехата, която му е единствена, изведи го от килията, разруши убежището му, и при това няма да го видиш недоволен и печален, но той и ще ти благодари за това, че го водиш към по-голямо благочестие; а ако на теб ти отнемат само десет драхми, ти никога няма да престанеш да плачеш и скърбиш. Кой е богат: този ли, който се терзае заради малкото, или този, който презира всичко? И не само това направи с него, но го изгони от цялата страна; и ще видиш, че той ще започне да се смее над това като над детска игра. А ако теб те изгони някой само от твоето родно място, ти би започнал ужасно да страдаш и не би понесъл такова нещастие; а той, като собственик на цялата земя и море, така лесно и безпечално преминава от едно място на друго, както ти ходиш из своите ниви, и дори още по-лесно; защото ти, макар и да можеш да ходиш по своите ниви, преминаваш и през чуждите, а той ще тръгне по цялата земя, като по своя собствена. Питие в изобилие му доставят езерата, реките и изворите, а храна за него са зеленчуците, тревите и житата на много места. Още не ти говоря за това, че той презира и цялата земя, защото негов град е небето. И ако трябва да умре, той ще приеме по-весело смъртта, отколкото вашия разкош, и ще предпочете да умре в такова състояние, отколкото вие в своето отечество и на постелята; така че можем да наричаме странник, изгнаник и скиталец имащия отечество и живеещ в (своя) дом, а не него, отреклия се от всичко това. Дори не можеш да го изгониш от отечеството, докато не го изгониш от цялата земя; засега така да кажем; а честно казано, именно тогава ще го изпратиш в отечеството, когато го прогониш от земята. Но това още не е за теб, непознаващия нищо друго, освен видимото. Ти не можеш да си го представиш и гол, докато е облечен в дрехата на добродетелите; няма да го изнуриш с глад, докато познава истинската храна. А богатите са подложени на всичко това, така че и в това отношение няма да сгреша този, който ги нарече бедни и много бедни, а другите - истински богати. Защото кой може навсякъде да намери в изобилие и храна, и питие, и жилище, и отдиш, и не само не се обременява, но дори живее по-весело в тези обстоятелства, отколкото вие в своите - той очевидно е по-богат от всички вас, богатите, които можете да се ползвате от всичко това само у дома. Затова той никога не се оплаква от бедността. При това такова богатство е по-добро не само поради

⁶Платон. Диалози: Критон, р. 45.

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

своето изобилие и приятност, но и поради това, че е неизчерпаемо, никога не се превръща в бедност, не подлежи на неизвестността на бъдещето, не причинява грижи и е недосегаемо за завистта, но се ползва с удивление, похвала и всяка чест; докато у вас се оказва обратното. Вас не само не ви хвалят за богатството, но мнозина дори ви ненавиждат и се отвращават от вас, завиждат ви и ви устройват козни; а той, тъй като притежава истинно богатство, затова се ползва с особено удивление и поради това не бива преследван нито от завист, нито от козни. А кой има по-крепко здраве? Не ли притежаващият такова богатство, като ползващ се от чист въздух и здрави извори, от цветя и ливади със свежо благоухание, цъфти и крепне, подобно на полските животни, а този, като лежаш в кал, не е ли по-слаб и предразположен към болести? А ако той е с по-добро здраве от другия, то очевидно има и повече удоволствия. Защото кой, мислиш ти, повече се наслаждава на удоволствията? Този ли, който почива във висока трева, при чист извор, под сянката на многоклонести дървета, насища очите си със съзерцание, има душа, по-чиста от небето, и стои далеч от шума и смущението, или този, който е затворен в стаята? Мраморът, разбира се, не е по-чист от въздуха, и сянката от покрива не е по-приятна от сянката на дърветата, а каменният под не е по-добър от ливадата, украсена с различни цветя. Свидетели на това сте вие, богатите, които, ако беше възможно да имате на покрива дървета и приятни ливади, бихте ги предпочели пред златния покрив и разкошните стени. Затова, когато поискате да отдъхнете от множеството трудове, оставяте тези (стени) и отивате при ливадите. Но ти може би скърбиш за тази велика и важна слава, която тук съвсем не се вижда? Сравнявайки двореца с пустинята и тамошните надежди с тукашните, ти мислиш, че твоят син е паднал от самото небе. Така преди това трябва да узнаеш, че нито пустинята не прави някого безчестен, нито дворецът - славен и знатен; и преди да пристъпим към мислени доказателства, ще разсея твоето недоумение с примери, не наши, а ваши. Ти, разбира се, си чувал за Дионисий Сицилийски, чувал си и за Платон, син Аристон. Кой от тях, кажи ми, е бил по-славен, кой е възпяван и винаги се споменава от устата на много? Не ли философът пред тиранина? Единият владее цяла Сицилия, прекарвал времето си в разкош и през целия си живот бил заобиколен от богатство, копиеносци и всякакъв блясък, а другият прекарвал времето си в градината на Академията, садял и поливал дървета, ядял маслини, имал оскъдна трапеза и бил чужд на всеки блясък. Но по-удивително е това, че той, и след като станал роб и бил продаден по волята на тиранина, не само не се оказал побезславен от него, но и на самия тиранин се сторил достоен за уважение за това. Такава е добродетелта! Тя не само със своите дела, но и със своите страдания не оставя в тъмнина и неизвестност и самата себе си, и извършващите я. А неговият учител, Сократ? Колко по-знаменит бил от Архелай? Архелай бил цар и живеел много богато, а Сократ прекарвал времето си в Лицея, нямал нищо, освен една дреха, в която се явявал и през зимата, и през лятото, и през всички сезони на годината винаги ходел без обувки, по цял ден оставал без храна, хранел се само с хляб, който замествал за него всички блюда и ястия, и дори и това препитание нямал у дома, а го получавал от други, преживявайки в такава крайна бедност; обаче бил толкова по-славен от този цар, че и след многократните му покани при него не искал да остави Лицея и да отиде при неговото богатство. От господстващото днес мнение за тях се вижда и това, което е било и преди: че техните имена са известни на много, а имената на другите (Дионисий и Архелай) - на никого. И друг синопски философ (Диоген) бил толкова по-богат от много такива царе - макар и да ходел в дрипи, - че (Александър) Македонски, син на Филип, когато водел войска против персите, оставил всичко и отишъл да го погледа, и питал не се ли нуждае от нещо и няма ли да заповяда нещо; а той отговарял, че (не се нуждае) от нищо. Не са ли ти достатъчни тези примери, или искаш да ти напомним и за други? Тези мъже са станали по-славни не само от знатните царедворци, но и от самия цар, като избрали честния и мирен живот и не пожелали дори да се приближат към обществените дела. Но и в самото гражданско общество ще видиш, че са се прославили не тези, които са живели в богатство, разкош и изобилие, а онези, които са прекарвали живота си в бедност, простота и скромност. У атиняните - Аристид, когото след смъртта погребала за своя сметка цялата държава, бил толкова по-славен от Алкивиад, отличаващ се с богатство, с произход, с разкош, със сила на словото и крепкост на тялото, с благородство и с всичко друго, колкото дивния философ - от някое просто момче. У тивяните - Епаминонд, човек, който, като получил покана от събранието, не могъл да дойде, защото дрехата му била за пране, а друга за смяна нямал, бил по-славен от всички тамошни военачалници. Така че не ми говори нито за пустинята, нито за двореца; славата и знатността не са в местата, нито в дрехите, нито в сана и властта, но само в душевната доблест и благочестието.

6. Но тъй като примерите нямат (решаваща) сила, ще започна да говоря за самия твой син. Ние ще намерим, че сега той е станал не само по-знаменит, но и по-почтен, и поради самото това, за което го наричаш безславен и унижен. Да го убедим, ако искаш, да слезе от планината и да застане на площада: и ти ще видиш,

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

че целият град ще се обърне (към него), и всички ще започнат да го сочат, да му се удивляват и изумяват, като че някой ангел е слязъл от небето. Какво друго смяташ за принадлежност на славата? Наистина, той ще бъде по-славен не само от царедворците, но и от самия носещ диадема, заради своите прости и износени дрехи; защото не би изумявал всички така, ако носеше златна, или по-точно пурпурна дреха, дори ако слагаше на главата венец, седеше на копринени килими, яздеше на мулета и беше придружаван от златоносни оръженосци, както сега, имайки занемарен и неспретнат вид, носейки груби дрехи и върви без никакви спътници и без обувки. Защото царските принадлежности са установени от законите и са станали обичайни, и затова, ако някой започне с удивление да говори за царя, че той е облечен в златни дрехи, ние не само няма да се удивим, но и ще се засмеем на тези думи, като несъдържащи нищо необикновено; но ако някой дойде и каже за твоя син, че той, презрял бащиното богатство, отхвърлил житейския блясък и застанал над светските надежди, се е отдалечил в пустинята и се е облякъл във вехти и груби дрехи, то всички веднага ще се съберат, и ще започнат да се удивляват и да възхваляват величието на неговата душа. При това, ако царете се подхвърлят на много укори, златните дрехи не само няма да ги защитят, нито пък ще събудят удивление към тях; а той и със своите дрехи ще даде повод за удивление. Така самите дрехи повече от царските го правят виден и славен, и ако никой няма да се удиви на царя за дрехите, за тези дрехи всички ще се изумяват на облечения в тях. А каква полза имам, ще кажеш ти, от мнението и похвалата на тълпата? Но славата се състои не в нещо друго, а именно в това. Аз нямам нужда от нея, ще кажеш ти, а търся власт и чест. Но възхваляващите, разбира се, и ще почитат. А ако ти желаеш власт и началство, то и това не по-малко от предишното, ще намерим предимно у тукашните. Можем да обясним това и с примери, но обръщайки се към най-утешителния за теб начин, ще говорим не за някой друг, а именно за твоя син. Какво смяташ за доказателство за най-голяма сила? Не това ли да можеш да отмъщаваш на причиняващите огорчение и да възнаграждаваш вършещите добро? Но такава сила не можеш да намериш дори у царя; защото и на него причиняват огорчения мнозина, на които не може да въздаде със същото, и му правят добро мнозина, на които не е лесно да се отплати. Така че на вражеските воители, причинили множество огорчения и злини, той често би искал да отмъсти, но не може; и на приятелите, оказали там велики заслуги, не може да въздаде съразмерни награди, когато те, взети преди самите награди, загиват във войната. Какво, ако покажем, че твоят син притежава друга сила, много по-голяма от тази, с която, както доказа нашето слово, не се ползват и царете. Впрочем никой да не мисли, че ние говорим за небесните блага, в които ти не вярваш; ние не сме забравили обещанията; но ние ще вземем доказателства от това, което става тук. Ако най-голямата сила се състои в това, да можеш да отмъщаваш на оскърбилите те, но много по-високо от нея е да достигнеш такова състояние на живота, в което никой, дори и да пожелае, да не може да ни оскърби. Че това (състояние) е по-високо от другото, това ще бъде ясно и очевидно за нас, когато се обърнем към друг пример. Кажими кое е по-добро, да бъдеш толкова изкусен във военното дело, че никой от ранилите те да не си отиде ненаранен, или да придобиеш такова тяло, което никой, колкото и да се стреми, да не може да нарани? За всеки е очевидно, че второто е по-могъщо и божествено от първото. И не е единствено това, но има и друго, по-висше по могъщество. Какво е то? Знанието за лекарствата, чрез които се лекуват всички рани. И така, от трите вида могъщество, първото - да бъдеш в състояние да отмъстиш на обидилите те; второто, което е по-висше - да лекуваш своите рани, а това, разбира се, невинаги следва от първото, и третото - да не бъдеш оскърбяван от никого от хората, което, разбира се, е по-висше от човешката природа твоят син, както доказахме, го притежава.

7. За доказателство, че тези думи не са празен звук, ние в същото време, когато търсехме това велико могъщество, намерихме друго, което е по-висше и от него. Всеки може да види, че на тях (отшелниците) не само никой не може, но и не иска да направи зло, така че твоят син се ползва от двойна безопасност. Какво може да бъде по-блажено от такъв живот, в който никой и няма да пожелае, а дори и да пожелае, не може да направи зло - особено когато нежеланието произлиза не от безсилие, както става с мнозина, но от това, че не може да намери никаква причина за това? Ако неправенето на зло зависеше само от безсилието, то не би било така важно: дори би се породила ненавист у тези, които биха искали, но не могат да направят зло. А това състояние съдържа в себе си немалко блаженство. Него, ако е угодно, ще разгледаме занаяпред. - А кой, кажи ми, би поискал някога да причини вреда на този, който няма нищо общо нито с хора, нито с договори, нито със земи, нито с пари, нито с дела, нито с нещо друго? За какъв имот ще започне да спори с него, за какви роби, за каква чест, поради какво опасение и оскърбление? Да вредим на другите ни подтиква или завистта, или страхът, или гневът. Но този царствен човек стои по-високо от всичко. Кой ще завиди на този, който се смее над всичко това, за което другите така се трудят и безпокоят? Кой ще се сърди, ако не е

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

претърпял никаква обида? Кой ще започне да се бои, ако не подозира нищо? И така, оттук е ясно, че никой няма да пожелае да му вреди; също така е ясно и това, че няма да успеят, дори и да поискат; защото няма нито случаи, нито поводи, поради които някой да го напада; но както високо летящият орел не може да бъде уловен в мрежата (поставена) за врабците, така и този човек. Какво може да му навреди? Той няма пари, за да го заплашват с тяхната загуба; няма родина, за да го заплашват със заточение; не търси слава, за да го обезславят; остава само едно - смъртта; но и с нея няма да може да го огорчи никой, но ще му принесе голяма полза, защото ще го поведе към друг живот, силно желан за него, за който той работи и се труди, и който за него е прекратяване на трудовете, не наказание, но избавление и отдъхване от подвизите. Искаш ли да узнаеш и друг вид негово могъщество, още по-свойствен на благочестието? Ако някой му причини много злини, удари го или го върже, тялото му естествено бива поразено, но душата му поради благочестието остава невредима; тя не се увлича от гняв, не се улавя от ненавист, не се побеждава от вражда. И това още не е толкова важно; много по-удивително от него е ето какво: той обича причинилите му толкова зло като благодетели и покровители, и се моли да имат всяко благо. Какво равно на това би му дал ти, ако го направиш цар на вселената и продължиш неговото царуване хиляди години? Каква багреница, каква власт, каква слава не са по-почетни от тази придобивка? Какво не би дал някой, за да получи такава душа? Струва ми се, че и страстните плътоугодници биха пожелали такъв живот. Искаш ли и от друга страна да видиш още по-дивното и приятно могъщество на този мъж - от страна, макар и не възвишена, но особено приятна за теб? От казаното се вижда, че той е неуловим и неуязвим; но не желаеш ли да знаеш, че той може да покровителства и други и да им доставя пълна безопасност? Първият вид покровителство се състои в това - да доведе и други до същата доблест и по този начин да ги направи крепки; а ако те не пожелаят това, но започнат да водят повече човешки и земен живот, то и в него ще видиш че той, нямащия нищо, има много по-голямо могъщество, отколкото ти, богатият, и най-вече именно поради това, че нищо няма. Кой с по-голяма смелост ще започне да беседва с царя и да изказва укори? Ти ли, който притежаваш толкова много и поради това си отговорен пред неговите слуги, страхуваш се за всичко и му предоставяш хиляди случаи, ако той, разгневен, би поискал да те огорчи, или този, който стои по-високо от ръцете му? С царете са беседвали с голяма смелост особено тези, които са се отдалечили от всичко житейско. На кого по-скоро ще остъпи и ще окаже внимание човек, силен и живеещ в двореца: на теб ли, богатия, когото подозира, че често правиш много неща за пари, или на този, на когото единствената подбуда да се разпорежда е човеколюбието към другите? Кого ще почете и уважи: този ли, когото не може да подозира в нищо низко, или този, когото смята за по-незначителен и от своите слуги? Разбира се, повече биват слушани отшелниците, когато ходатайстват за отпускане на пари или за покровителство.

8. Но ако искаш, той може да успява във всичко не чрез другите, а сам по себе си: ние ще доведем някой страдалец при него и при теб, или по-точно, не при теб, а при самия цар, и ще видим кой повече ще може да му помогне. Нека страдащият се приближи преди всички други. Нека това бъде баща, имащ единствен син и загубил го в цветуща възраст. На него нито началник, нито цар, нито някой друг ще бъде в състояние да помогне, както и ти; защото няма да му дадеш нищо, равно на това, което е изгубил. А ако ти го доведеш при твоя син, той първо ще го ободри със своя вид, облекло и жилище, и ще му внуши да смята всичко човешко за нищо; а след това и с думи лесно ще разсее облака. А от твоя дом той ще си тръгне с още по-голяма печал; защото, когато види, че той е свободен от бедствия, изпълнен е с голямо благоденствие и има наследник, ще се измъчва още повече, докато оттук ще излезе много по-спокоен и умъдрен. Виждайки, че твоят син е презрял такова имущество, такава слава и блясък, той вече няма така да скърби за починалия; защото как ще се съкрушава за това, че няма наследник на неговото имущество, когато види, че друг презира всичко това? И уроците на благочестието ще изслуша по-лесно от този, който ги оправдава с дела. Ти, още щом си позволиш да отвориш уста, ще го изпълниш с голямо униение, като философстваш за чужди бедствия: а твоят син, поучавайки го с дела, лесно ще го убеди, че смъртта не е нещо повече от сън; той няма да започне да изброява много бащи, които са претърпели същото, което и той, но ще покаже как сам той ежедневно, живеейки в тяло, мисли за смъртта и винаги е готов за нея, и укрепил вярата му в учението за възкресението, ще го отпусне с голямо облекчение на скръбта; и неговите думи, потвърдени и с дела, много по-добре и по-скоро могат да успокоят страдащия, отколкото съучастниците в събранията и пиршествата. Така той ще излекува този страдалец. Нека бъде доведен при него, ако искаш, и друг, лишен от зрение поради продължителна болест. С какво можеш да помогнеш на такъв? А твоят син, доказвайки, че в това няма нищо страшно, с това, че се е заключил в малка килия, стремейки се към друга светлина и смятайки настоящето за маловажно в сравнение с бъдещето, ще го научи мъжествено да понася нещастията. А на обиждания можеш

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

ли да внушиш любовъдрие? Никак; напротив, още повече ще го смутиш, защото ние обикновено виждаме по-ясно своите бедствия при благополучието на ближните; а твоят син много по-лесно ще ободри и такива. Не говоря вече за молитвената помощ, която е много по-важна от всичко това; не говоря за нея, защото моите думи сега са насочени към теб. А ако желаеш да те почитат заради твоя син и да не те презират (и ти навярно желаеш това), то не зная по какъв друг начин по-добре би постигнал това, отколкото имайки син, който стои по-високо от човешката природа, явява се толкова славен по цялата вселена и при такава слава няма нито един враг. А при това (светско) могъщество той, макар и почитан от мнозина, би бил и ненавиждан от мнозина, а тук всички го почитат с удоволствие. Наистина, ако някои хора, прости и от незнатен произход, синове на селяни и занаятчии, пристъпили към това благочестие, са станали толкова почетни за всички, че никой от много знатните не се е срамувал да влиза в тяхното жилище и да споделя с тях и беседата, и трапезата, напротив, чувствали са се като получили някакви велики блага, което става и на дело; толкова повече те ще постъпят така, когато видят, че в този добродетелен живот е встъпил човек от знаменит род, с блестящо състояние, имащ толкова възможности. Така това, за което ти повече скърбиш, т.е., че той от светския живот е преминал в (монашеския), самото то, повече от всичко го прави славен и подбужда всички да гледат на него не като на човек, а като на някой ангел. Разбира се, за него няма да мислят това, в което подозират другите, а именно, че той е избрал такъв път поради честолюбие, поради страст към парите и от желание да стане от незнатен знатен. Ако такива и други лъжливи слова са думи лукави (Пс. 140:4), то относно твоя син те не могат да внушат и подозрение.

9. Не мисли, че това става само при благочестивите царе; но дори и да станат промени във властта и управниците да бъдат невярващи, и тогава състоянието на твоя син ще бъде най-блестящо. Нашите дела не са такива, каквито са делата на езичниците, не следват мненията на властниците, но се държат за собствената си сила, и се проявяват най-вече тогава, когато се подхвърлят на най-силни нападения; така и воинът, макар и да бива уважаван и в мирно време, ще бъде много по-славен при започването на война. Така и при езическите управници ти ще имаш същата, и дори много по-голяма чест. Защото тези, които преди са уважавали твоя син, много повече ще започнат да постъпват така, когато го видят да встъпва в борба, да действа с още по-голяма смелост и да дава много поводи за прослава. Искаш ли да разгледаме и неговото отношение към теб? Или е излишно да говорим за това? Този, който по отношение на другите е толкова тих и кротък, че на никого не дава повод за недоволство, толкова повече ще оказва почит на баща си и ще му угажда много повече сега, отколкото, ако беше достигнал светска власт. Облечен с голяма власт, не се знае дали не би започнал да презира и своя баща; а сега той е избрал такъв живот, в който, макар и да стане по-царствен от царя, по отношение на теб ще бъде по-смирен от всички. Такова е нашето благочестие! То съединява в една душа качества, изглеждащи противоположни: смирението и висотата. Тогава поради пристрастие към парите той, може би, дори би желал твоята смърт; а сега той се моли твоят живот да се продължи, така че и за това той ще се удостои с блестящи венци. Защото немалка награда ни очаква за почитта към родителите; на нас е заповядано да ги почитаме *като господари* (Сир. 3:7), да им угаждаме и с думи, и с дела, ако това не вреди на благочестието. *Какво можеш им даде*, се казва в Писанието, *както са дали те на тебе* (Сир. 7:30)? Помисли си, в каква висша степен може да изпълни тази добродетел онзи, който във всичко останало е достигнал върха на съвършенството. Ако би било необходимо да умре за твоята глава, той няма да се откаже не само от уважение и угода на теб по закона на природата, но преди всичко заради Бога, за Когото той е презрял всичко останало. И така, ако той сега е по-почтен, по-богат, по-могъщ, и по-свободен, и при такова величие на духа е много по-послушен на теб, отколкото преди; то за какво, кажи ми, скърбиш? Не за това ли, че не се безпокоиш всеки ден дали не е паднал на война, дали не е прогневил царя, дали не се е подхвърлил на ненавист от другарите, както се боят за това и за много по-големи неща бащите за децата си, издигнали се повече от другите? Както поставилите детето на някое високо място неволно се безпокоят то да не падне, така и издигащите своите синове на висотата на властта. - Но има някаква приятност в пояса, плаща и в гласа на глашатая. Но колко дни трае това, кажи ми? Тридесет, сто, или двойно повече? А после какво? Няма ли всичко това да отmine като съновидение, като басня и сянка? А сега достойнствата и честта на твоя син ще останат докрай, дори след смъртта, и тогава - още повече; и тази власт никой няма да му отнеме, защото той е възведен на нея не от хората, а от самата добродетел. Но ти би искал да го видиш носещ скъпи дрехи, разхождащ се на кон, имащ множество слуги, хранещ тунейдци и измамници? Защо би искал всичко това? Не ли за да му доставиш удоволствие с това? Но ако ти чуеш от устата на самия него (на нас, може би, няма да повярваш), че той смята своя живот за толкова по-приятен от живота на хората, пристрастени към разкоша, разпътството, музиката, тунейдците и измамниците, и всяка суета, че хиляди пъти би предпочел смъртта,

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

ако някой би му заповядал, оставяйки първия - приятния живот, да премине към последната: какво ще кажеш за това? Или не знаеш колко приятен е животът, свободен от грижи? Може би никой от хората не знае това, докато не го е вкусил в неговата чистота. А ако се прибави и знаменитостта, и се съберат тези несъвместими блага - безопасността и славата: то кое може да бъде по-добро от такъв живот? - Но защо, ще кажеш, говориш това на мен, стоящия далече от благочестието? - А ти защо пречиш на своя син да се приближи към него? Достатъчно е този недостатък да си остане при теб. Не смяташ ли за преголям недостатък това, когато вие, непридобили нищо добро в ранна възраст, след достигането на старостта роптаете срещу нея? - Но, ще кажеш, ние роптаем срещу старостта, защото младостта ни доставяше големи блага. - Какви големи блага? Посочи старец, който е имал тези големи блага. Ако те бяха останали при него в действителност, той не би скърбял така, като че няма нищо такова. А ако те са изчезнали и са се изгубили, то какви големи блага са, след като са си отишли толкова бързо? Но твоят син не изпитва това; и ако достигне дълбока старост, няма да го видиш огорчен подобно на вас, но веселящ се, радващ се и възхищаващ се, защото тогава у него още повече ще процъфтяват благата. Вашето богатство, макар и да ви доставя множество блага, ги доставя само в ранна възраст; а неговото богатство не е такова, но остава и в старостта, съпътства и след смъртта. Затова вие, виждайки в старостта, че имуществото ви се умножава и ви се предоставят много средства за слава и разкош, скърбите, защото вашата възраст вече не е в състояние да им се наслаждава; затова и треперите пред смъртта, и наричате себе си най-нещастни особено тогава, когато благоденствате. А той особено ще се успокои, когато остарее, тъй като скоро ще достигне пристанището и ще получи младост, вечно цъфтяща и никога неотиваща към старост. А ти би искал твоят син да се наслаждава на такива удоволствия, за които хиляди пъти би се разкайвал, когато достигне старостта? Но да не се наслаждават на тях и вашите врагове! Но какво говоря за старостта? Тези удоволствия изчезват за един ден, и по-точно казано, не за един ден и час, но за един кратък и незабележим миг. Защото в какво се състоят тези удоволствия? Не в това ли да се кревоугодничи, да се седи на разкошни трапези и да се общува с красиви жени, и подобно на свинете да се търкаля в калта?

10. Впрочем сега още не говорим за това; първо да разгледаме тези удоволствия, не са ли те празни и нищожни, и ако е угодно, най-напред да видим това, което изглежда по-приятно от другите - наслаждението с храната. Покажи ми неговата продължителност, колко време през деня може да ви занимава? Толкова, че не може и да се отбележи колко. Защото още щом се насити някой, вече се е лишил от удоволствието, и дори преди пресищането то преминава по-бързо от поток, изчезва в самото гърло и не е способно да отиде по-далеч заедно с храната; защото, още щом премине през езика, вече губи своята сладост. Ще премълча за другите беди и за това какво разстройство следва от пресищането. Непреситилият се бива не само повесел, но и по-лек, и ще почива по-добре от този, който едва не се е пръснал от пресищане: *здрав сън*, казва Писанието, *бива при умерен стомах* (Сир. 31:22). Има ли нужда да говорим за болестите, неприятностите, нещастните случаи и излишните разходи? Колко свади възникват на тези пирове, колко козни, колко обиди? - А приятното общуване с развратни жени? Какво удоволствие може да има в този позор? Впрочем тук няма да говорим нито за това, нито за споровете между любовниците, нито за свадите между съперниците и укорите. Да предположим, че някой свободно се наслаждава на тази похот, няма съперник и не бива пренебрегнат от възлюбената; сипе пари като от извор; - макар и никога да не е възможно всичко това да се събере в едно, но нежелаещият да има съперник е необходимо да разпилее цялото си състояние, за да надмине със своята щедрост всички други, а нежелаещият да обеднее, да бъде презрян и отхвърлен от блудницата - нека да няма нищо такова, но всичко да става по неговото желание: къде можеш да ни покажеш удоволствието от това? То липсва дори при самото удовлетворяване на похотта; удовлетворилият похотта вече се е лишил от удоволствието, и удовлетворяващият похотта пребивава не в удоволствие, а в смущение и безпокойство, във възбуда и безумие, и в голям смут и разстройство. Не е такова нашето наслаждение; не, но то винаги оставя душата несмутена, не ѝ причинява никакво смущение и вълнение, но доставя радост, чиста и непорочна, достославна и безкрайна - такава, която е много по-силна и жива от вашата. Нашето наслаждение е по-приятно и поради това, че вашето може да бъде унищожено от страха; защото, ако царят бе издал указ, заплашващ със смърт за това удоволствие, то голяма част от хората биха се отказали от него; докато при нашето (наслаждение), макар и някой да ни заплашва с хиляди смърти, не само не би ни убедил да го пренебрегнем, но по-скоро сам ще бъде осмян; то е толкова по-силно и приятно от вашето, че дори не допуска сравнение с него. Не се гневи на своя син за това, че той от скоропреходните и неистински блага е преминал към истинските и постоянните; не плачи за него, достойния да бъде облажаван, но за този, който не е такъв

⁷Еврип - бурен проток при о. Евбея.

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

и се върти в настоящия живот като в Еврип⁷. А ето кое е главното: ти, който си невярващ и езичник, приеми поне тези думи. Ти, разбира се, си чувал за реките Кокити и Пирифлегонти, за река Стикс и тартара, толкова отдалечен от земята, колкото тя от небето, и за многото видове наказания. Макар и елините, ръководещи се от своите мъдрувания и от вашите изкривени предания, и да не са могли да кажат какво всъщност е това, но те са получили някаква образна представа за съда, и ти ще видиш, че и поетите, и философите, и ораторите - всички са философствали за тези предмети. Ти си чувал и за Елисейското поле, и за островите на блажените, за ливадите и миртите, за нежния вятър и силното благоухание, за хоровете, обитаващи там - облечени в бели дрехи, ликуващи и пеещи някакви химни, и изобщо, за въздаянието, очакващо и добрите, и злите след заминаването оттук. А как мислиш живеят с такива представи добрите и недобрите? Едните, когато мислят за това, макар и при тях настоящият живот да протича безпечално и в големи удоволствия, не преследва ли, като някакъв бич, съвестта и очакването на страданията, имащи да ги постигнат; а добрите, макар и да търпят хиляди злини, не хранят ли, по думите на Пиндар, целителна надежда, която не им дава да усетят настоящите бедствия? Така и от това у последните има повече удоволствия. Защото много по-добре е, започнал с временни трудове, да завършиш с безкрайно успокоение, отколкото, вкусил за кратко време мнимите удоволствия, накрая да паднеш в най-горчиви и тежки бедствия. А когато при това е несъмнено, че такъв живот е по-приятен и тук, то не трябва ли сега да правим това, за което говорих в началото, да жалим тези, които оплакват такива блага? Наистина, твоят син е достоен не за сълзи, но за ръкопляскания и венци, като преминал към безметежния живот и в тихото пристанище. - Но теб те укоряват много бащи, чиито деца се движат в настоящия живот; други, гледайки те, плачат, а други ти се надсмиват? А защо ти не се надсмиваш повече над тях и не плачеш? Ние трябва да гледаме не това дали ни се смеят, а дали постъпват добре и справедливо, като правят това; ако е така, то, макар и да не се смеят, ние трябва да плачем; а ако правят това несправедливо, то, макар и всички да се смеят, трябва да облажаваме себе си, а тях да оплакваме като най-нещастни и с нищо неотличаващи се от безумните. Защото да се смееш над това, което е достойно за велики похвали и венци, е присъщо на безумните и болните подобно на тях. Не би ли смятал за насмешка, кажи ми, ако всички бяха започнали да те хвалят, да те превъзнасят и наричат блажен за това, че твоят син се е пристрастил към безумното занимание на танцьорите и ездачите? А ако те биха започнали да се смеят и да го укоряват, когато той правеше нещо благородно и достойно за похвали, не би ли ги нарекъл безумни? Така ще постъпим и сега: ще предоставим присъдата за твоя син не на мнението на тълпата, но на внимателното обсъждане на делото; и ти ще видиш, че всички тия присмехулници са бащи по-скоро на роби, отколкото на свободни, ако сравняваме децата им с твоя син. Сега ти, помрачен от скръб, не можеш да вникнеш в това; а когато малко се успокоиш и твоят син покаже голяма добродетел, ти вече няма да имаш нужда от нашите думи, но сам ще започнеш да говориш това на другите и много повече от това. Предсказвам ти това не без основание, но от опит. Имах приятел, който имаше баща невярващ, богат, уважаван, и знаменит във всяко отношение. Този баща първо действаше чрез началници и заплашваше с окови, и като отне на сина всичко, го остави на чужда земя и без необходимата храна, та по този начин да го накара да се върне към светския живот; но когато видя, че синът не отстъпва на нищо от това, победен, запя друга песен; и сега почита и уважава сина повече, отколкото (своя) баща, и макар и да има много други почтени деца, говори за тях, че те са негодни дори да бъдат слуги на този, и сам чрез този син е станал много по-знаменит. Това ще видим и при твоя син; и това, че не лъжа, ти ще познаеш добре на дело. Затова накрая ще замълча, и само ще те помоля, почакай една година, или по-малко време - за нашата добродетел не са необходими много дни, защото тя се отглежда от божествената благодат, - и ще видиш, че всичко казано ще се изпълни на дело, и не само ще похвалиш това, което вече е направено, но ако пожелаеш, макар и малко, да се възвисиш, скоро и сам ще станеш негов подражател, имайки в лицето на сина си учител на добродетели.

СЛОВО ТРЕТО

Към вярващия баща

Сега ще научим и вярващия баща, че не бива да враждува против онези, които привличат неговия син към богоугодното. Разбира се, можем да се опасяваме и това наше слово да не се окаже излишно и да не излезе противното на това, за което говорих преди. Тогава аз казах, че законът на борбата не ме принуждава да излизам против езичника, но че апостол Павел ни е оставил свободни от спорове с *външните*, заповядвайки ни да съдим само *вътрешните* (1 Кор. 5:12). А сега, както изглежда, ние не сме задължени да водим и

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

тези спорове; ако и преди изглеждаше срамно да беседваме за това с християнин, то колко повече сега. Защото как да не е срамно вярващият да има нужда от увещание относно това, за което и невярващият не може да каже нищо против нас? И какво? Нима поради това ще замълчим и няма да кажем нищо? Не. Ако някой поръчителства за бъдещето и направи очевидно за нас, че занаят никой няма да се реши на това, тогава би следвало и ние да се успокоим и да предадем миналото на забрава; но тъй като нямаме нито един сигурен поръчител в това, е необходимо и словесно увещание. Ако то намери страдащите от такава болест, ще извърши своето; а ако никой не падне в тази немощ, то желаното от нас ще се изпълни. И лекарите, след приготвянето на лекарства за болните, следва да желаят болният да няма нужда от тях: така и ние се молим никой от нашите братя да няма нужда от това увещание; а ако тя се яви - което да не бъде, - то, според пословицата, те няма да избегнат второ плаване. - И така, да си представим и вярващия такъв, какъвто е и невярващият, подобен на него във всичко, освен понятието за Бога; нека той също така да плаче и да се валя в нозете на всички, и да посочва белите си коси и старостта, и самотата, нека говори на всички същото и колкото иска да възбужда гняв у съдиите. Впрочем съдът с него вече не е пред хората, защото той е слушал всички, че при нас мъжете, изпълнени с Дух Божий, са любоволюбители за страшното и ужасно съдилище след заминаването оттук. И преди всичко друго трябва да му напомним за този ден, за течащата огнена река, за никога неугасващия пламък, за помръкващите лъчи (на слънцето), за скриващата се луна, за падащите звезди, за свиващите се небеса, за разклащащите се (небесни) сили, за разтърсваната от всички страни и мятаща се земя, за страшния и непрестанен звук на тръбите, за ангелите, преминаващи по вселената, за хилядите предстоящи, за десетките хиляди служещи, за идещите със Самия Съдия воинства, за сияещото пред Него знамение, за поставения престол, за разтворените книги, за непристъпната слава, за страшния и ужасен глас на Съдията, изпращащ едни в огъня, приготвен за дявола и неговите ангели, а за други затварящ вратите след техния велик подвиг на девството; заповядващ на едни от слугите да съберат плевелите и да ги хвърлят в пещта, а на други - да оковат ръцете на някои и да свържат нозете им, да ги отведат във външната тъмнина и да ги предадат на мъчително скърцане със зъби; предаващ на най-тежко и жестоко наказание - един само за безсрамните погледи, друг за неуместния смях, друг за това, че без изпитване е осъдил ближния, а друг и за това, че е злословил (ближния); а че и за това е определено наказание, можем да чуем от Самия Съдия, имащ да изпълни наказанието, в Неговите думи и заплахи. При този Съдия трябва да отидем всички ние и да видим този ден, в който ще бъде открито и оголено всичко, т. е. не само делата и думите, но и самите помисли.

2. Тогава ще дадем страшен отговор и за това, което сега ни изглежда маловажно; защото Съдията с еднаква строгост ще изисква от нас (грижа за) нашето спасение и за спасението на нашите ближни. Затова Павел навсякъде убеждава *никой да не търси своята полза, а всякой - ползата на другото* (1 Кор. 10:24); затова той силно укорява Коринтяните, задето не са се погрижили за падналия в прелюбодеяние, но са оставили без внимание неговата опасна рана (1 Кор. 5:1, 2); и в посланието до Галатяни казва: *Братя, и да падне човек в някое прегрешение, вие духовните поправяйте такъв* (Гал. 6:1). А преди тях той убеждава в същото и Солуняните, като казва: *и се назидавайте се един другото, както и правите* (1 Сол. 5:11); и още: *вразумявайте безчинните, утешавайте малодушните, подкрепяйте немощните* (1 Сол. 5:14). Да не каже някой: "Защо да се грижа и за другите? - погиващият нека погива, и спасяващият се нека се спасява; това никак не ме засяга; на мен ми е заповядано за гледам себе си" - за да не каже това някой, Павел, желаейки да пресече такава зверска и безчовечна мисъл, ѝ е противопоставил такива закони, заповядващи да оставяме без внимание много от своето, за да устройваме делата на ближните, и изисква във всичко такава строгост на живота. Така и в посланието до Римляни той заповядва да имаме голяма грижа за този дълг, поставяйки силните като бащи за *немощните* и убеждавайки ги да се грижат за тяхното спасение (Рим. 15:1). Но тук той говори това във вид на увещание и съвет, а на друго място разтърсва с голяма сила душите на слушащите, когато казва, че нехаещите за спасението на братята грешат против Самия Христос и разрушават Божието здание (1 Кор. 8:12). И това той казва не от себе си, но по наставление на Учителя. Защото и Единородният Син Божий, желаейки да внуши колко неотменен е този дълг и че нежелаящите да го изпълняват ги очакват велики бедствия, е казал: *а който съблазни едного от тия малките, които вярват в Мене, за него е по-добре да му надянат воденичен камък на шията и да го хвърлят в морската дълбочина* (Мат. 18:6). И донеслият един талант се подхвърля на наказание не за това, че е пренебрегнал нещо свое, а за това, че не се е грижил за спасението на ближните. Така, макар и при нас всичко да е добре устроено в живота ни, нямаме никаква полза, защото ни стига и този грях, за да ни хвърлят в геенската бездна, след като и тези, които не са искали да помагат на ближния в телесните нужди, няма да ги спаси никакво обяснение, така

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

че, макар и те да са извършили подвига на девството, все пак ще бъдат низвергнати от брачния чертог; то изоставилият много по-важното (защото грижата за душата е много по-важна) - няма ли справедливо да претърпи всякакви бедствия? Бог е създал човека не за да принася полза само на себе си, но и на много други. Затова и Павел нарича вярващите *светила* (Фил. 2:15), изразявайки, че те трябва да бъдат полезни и на другите, защото светилото не би било светило, ако осветява само себе си. Затова нехаещите за ближните той нарича по-лоши и от езичниците в следните думи: *Ако някой се не грижи за своите, а особено за домашните си, той се е отрекъл от вярата и е по-лош от неверник* (1 Тим. 5:8). Какво иска да каже тук с думата: *грижи се?* Доставянето на необходимото? Мисля, че под това той разбира грижата за душата: а ако ти не си съгласен, тогава моето мнение ще бъде още по-твърдо. Защото, ако той казва това за тялото, предава на такова наказание и нарича по-лош от неверните този, който не дава тази ежедневна храна; то къде ще бъде мястото на този, който не се грижи за най-важното и необходимото?

3. Сега да разсъдим за важността на нашия грях и, възхождайки постепенно, ще покажем, че нехайството за децата е по-голям от всички грехове и достига до самия връх на нечестияето. Така, първата степен на порочността, нечестияето и жестокостта е небрежността към приятелите. Впрочем да слезем със словото си още по-надолу; не зная как едва не забравих, че предишният закон, даден на иудеите, не позволява да пренебрегваме и добитъка на враговете - заблудил се или паднал, но заповядва да го доведем или вдигнем (Исх. 23:4,5). И така, първата степен на порочността и жестокостта, в низходящ ред, е когато оставяме без внимание работния и домашен добитък на враговете, когато той страда; втората, по-висока от нея, е да нехаем за самите врагове; защото, колкото човек е по-превъзходен от безсловесно, толкова този грях е по-голям от първия; трета след нея (степен) - е да презираме братята, макар и те да са непознати; четвъртата - да нехаем за домашните; петата - когато нехаем не само за тяхното тяло, но и за погиващата душа; шестата - когато гледаме безгрижно на погибелта не само на домашните, но и на нашите деца; седмата - когато не търсим и други, които да се погрижат за тях; осмата - когато и на тези, които сами искат да направят това, пречим и забраняваме; деветата - когато не само им пречим, но и въставаме против тях. Така, ако ще постигне наказание първата, втората и третата степен на тази порочност, то какъв огън ще последва надминалата всички останали, вашата, именно деветата степен? Дори няма да сгрешим, ако я наречем не само девета или десета, но и единадесета. Защо? Защото този грях по своята същност не само е по-значим от изброените преди, но и по време е по-тежък. Какво значи *по време?* Това, че ако ние сега вършим грехове, еднакви с подзаконните, няма да се подхвърлим на еднакви с тях наказания, но на много по-тежки, колкото по-съвършен дар сме получили и колкото по-съвършено учение сме приели, и с колкото по-голяма чест сме почетени. И така, ако този грях е толкова тежък и по същество, и по време, помисли какъв пламък ще доведе той върху главата на дръзващите да го вършат? И че аз разсъждавам така не без основание, ще докажа с действително събитие, за да знаете всички вие, че макар и всичко наше да е добре устроено, ние ще се подхвърлим на крайно наказание, ако нехаем за спасението на децата. Ще ви разкажа това не със свои думи, а със съдържащите се в Божественото Писание. Сред иудеите имало един свещеник, човек скромнен и кротък; името му било Илий. Този Илий станал баща на двама синове. Виждайки, че те се предават на нечестие, той не ги удържал и възпирал, или по-точно - удържал ги и ги възпирал, но не с необходимото усърдие. А прегрешенията на синовете се състояли в любодееание и чревоугодие. Те, се казва (в Писанието), ядели свещеното месо преди освещаването му и преди възнасянето му в жертва на Бога (1 Царств. 2:15, 16). Слушайки за това, бащата не ги наказвал, а се опитвал с думи и убеждение да ги отклони от това нечестие, и постоянно им говорел такива думи: *Не, деца мои, не са добри слуховете, които чувам (за вас; недейте прави тъй, понеже не са добри слуховете, които чувам); вие развращавате народа Господен; ако човек съгреши против човека, ще се помолят Богу за него; но ако човек съгреши против Господа, кой ще бъде ходатай за него* (2:24, 25)? Много силни и поразителни думи, достатъчни за вразумяването на този, който има ум! Той представял пред очите им греха, показвал неговия ужас, обявявал и заплашващото за него тежко и страшно осъждане; но тъй като не направил всичко, което подобава, то и сам погинал заедно с тях. Би следвало да усили заплахите, да ги прогони от очите си, да ги наказва с бичове и да бъде много по-строг и суров. А тъй като той не направил нищо такова, прогневил Бога и против себе си, и против тях, и проявявайки неуместно снизхождение към децата си, погубил и своето спасение. Послушай какво му казва Бог, или по-точно - вече не на него, защото Той вече го смятал за недостоен за отговор; но като тежко провинил се раб, му дал да знае за заплашващите го бедствия чрез друг. Такъв бил тогава Божият гняв! Послушай какво говори (Бог) за учителя на неговия ученик; защото Той би предпочел да говори за неговите бедствия и на ученика, и на друг пророк, и на всички, отколкото на него, - така окончателно се отвърнал от него! И какво говори Той

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

на Самуил? (Илий) *знаеше, как синовете му злословят Бога, и не ги наказваше* (1 Царств. 3:13 - слав.); не това, че не ги вразумявал: защото той ги вразумявал, но Бог казва, че това още не е вразумление, и го отхвърлил, защото то било без сила и настойчивост. Така, ако и ние, макар и да се грижим за децата, но не толкова, колкото е необходимо, то и нашата грижа не е грижа, както и Илиевото вразумление. Говорейки за престъплението (Господ) със силен гняв налага и наказанието: *кълна се, казва Той, пред дома на Илия, че вината на Илиевия дом няма да се заглади навеки нито с жертви, нито с хлебни приноси* (1 Царств. 3:14). Виждаш ли какво силно негодувание и наказание, без надежда за пощада? Неизбежно е, казва, той трябва да погине, и не само той и синовете му, но и целият му дом с него, и няма да има никакво лекарство, което да изцели тази рана. Между другото Бог за нищо друго, освен за безгрижността към децата, не можел тогава да вини този старец, дивен във всичко друго, чието благочестие можело да се види не само от другите, но и от самите обстоятелства на заплашващото го нещастие. Така, първо, когато той чул за всичко това и се видял на пътя на крайното наказание, не започнал да роптае и негодува, не казал нищо такова, което обикновено казват хората: "Нима имам власт над чуждата воля? - аз трябва да понеса наказание за своите грехове, а децата са достатъчно големи, и сами трябва да бъдат наказани". Той не казал и не помислил нищо такова, но като добронамерен раб, знаещ единствено да понеса всичко благодушно от господаря, колкото и да е неприятно, произнесъл следните, преизпълнени с духовна мъдрост, думи: *Той е Господ; каквото Му е угодно, това да направи* (1 Царств. 3:18). И не само оттук, но и от друг случай може да се види неговата доблест. Когато по време на постигналата иудеите война някой дошъл и разказал за нещастията на тази война, и за това, как неговите деца безславно и бедствено паднали в сражение, той изслушал това спокойно; а когато същият към (вестта за) поражението добавил (вестта) за превземането на кивота от враговете, тогава помраченият от скръб старец *падна от стола възник при вратата, строши си гръбнака и умря; понеже той беше стар и тежък, и знаменит. Той беше съдия на Израеля четирийсет години* (1 Царств. 4:18). Ако свещеника - престарял, знаменит, четиридесет години безукорно началствал над еврейския народ, - живял във времена, неизискващи голяма строгост, нито едно от тези обстоятелства не могло да извини, той погинал ужасно и бедствено заради това, че не се грижел за децата си с необходимото внимание, и грехът на тази слабост, като силна и мощна вълна, надделял над всичко останало и затъмнил всичките му добри дела; то какво осъждане ще постигне нас, които живеем във времена, изискващи много повече духовна мъдрост, и не само нямаме неговите добродетели, и сами нямаме грижа за своите деца, но и против желаещите да правят това строим козни и въставаме, и се отнасяме към децата си по-лошо от всеки варварин? Защото жестокостта на варварите води само до робство, до опустошаване и пленяване на отечеството, и изобщо до телесни бедствия; а вие поробвате самата душа, и свързвайки я като някаква пленница, по този начин я предавате на лукавите и свирепи демони и техните страсти. Именно това, а не нещо друго правите вие, когато и сами не внушавате (на децата) нищо духовно, и на други не позволявате да правят това. Нека никой не ми казва, че мнозина, нехаещи за децата си много повече от Илий, не са претърпели нищо подобно на това, което претърпял Илий: не, многократно са търпели същото, и дори много повече, за същия този грях. Защото откъде идва преждевременната смърт? Откъде идват тежките и продължителни болести и при нас, и при нашите деца? Откъде идват загубите, откъде идват нещастията, откъде идват огорченията, откъде идват безбройното множество злини? Не ли от небрежността към порочните деца? Че това не е измислица, могат да свидетелстват и бедствията на този старец, но аз ще ви кажа думите за това на един от нашите мъдреци. Той, разсъждавайки за децата, казва така: *не се радвай на синове нечестиви; ако в тях няма страх Господен, не се надявай на техния живот* (Сир. 16:1, 2); ти ще заридаш с преждевременен плач и неочаквано ще узнаеш за тяхната погибел. И така, мнозина, както казах, са претърпели много подобни неща; ако някои са избегнали това, не са го избегнали докрай, но - за зло на своята глава, защото ще понесат още по-жестоко наказание след заминаването оттук. Защо, ще кажат, не всички биват наказвани тук? Защото Бог е определил деня, в който Той ще съди вселената, но този ден още не е дошъл. От друга страна, ако беше така, то целият наш род отдавна да се е прекратил и изчезнал. Но за да не се случи това и от забавянето на съда мнозина да станат още по-безгрижни, Бог, избирайки някои виновни за грехове и наказвайки ги тук, чрез тях показва и на другите мярата на заплашващите ги наказания, за да знаят, че ако не претърпят наказание тук, то, без съмнение, ще понесат много по-тежко наказание след заминаването оттук. Да не бъдем безчувствени от това, че Бог сега не изпраща пророк и не предвъзвестява наказания, както станало с Илий, защото сега не е времето на пророците; впрочем Той ги изпраща и сега. Откъде знаем това? *Имат*, казва Господ, *Моисея и пророците: нека ги слушат* (Лук. 16:29). Казаното на древните е казано и на нас; Бог говори не само на Илий, но чрез него и неговите страдания на всички, съгрешаващи подобно на него. Бог е нелицеприятен,

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

и ако Той така изтребил с целия му дом по-малко виновния, няма да остави без наказание вършещите по-тежки прегрешения.

4. Не можем да кажем и това, че Той няма голяма грижа за това дело: не, Той има велик промисъл за възпитанието на децата. Затова Той е вложил такова влечение в природата на родителите, за да ги постави като че в неизбежна необходимост да се грижат за своите деца. А впоследствие в Своите изречения Той ни е преподал и закони относно грижата за тях, и установявайки празници, е заповядал да обясняваме на децата причината за тяхното (установяване). Така, говорейки за пасхата, Той е добавил: *В оня ден извести на сина си и кажи: туй е заради онова, което Господ (Бог) ми направи, когато излязох от Египет* (Изх. 13:8). Същото прави Той и в закона, защото, говорейки за първородните, отново добавя: *И кога отпосле те попита син ти и рече: що е това? ти му кажи: със силна ръка ни изведе Господ от Египет, от дома на робството; защото, когато фараонът се противеше да ни пусне, Господ умъртви всички първородни в Египетската земя, от първородно човеческо до първородно от добитъка, - затова аз принасям в жертва Господу всичко мъжко, отварящо утроба* (ст. 14, 15). С всичко това Той внушава на децата вестта на богопознанието. И на самите деца Той заповядва много неща относно техните родители, награждавайки послушните и наказвайки неблагодарните, и така ги прави още по-приятни на родителите. Така, когато някой ни повери власт над някого, с тази чест той ни налага най-строг задължение да се грижим за него; защото и самото това, че цялата съдба на този човек се намира в ръцете ни, е достатъчно, за да ни предупреди и да не се решаваме скоро да напуснем този, който ни е поверен; а ако той след това започне да се гневи и да негодува повече от самите обиждани и да се явява строг обвинител, то с това още повече ще ни подтикне (към изпълнение на дълга). Същото е направил и Бог. Към тези подбуди Той е добавил и трето, състоящо се в природната връзка, а ако искаш, то е първото. За да не пренебрегват Неговата заповед родителите, получили повеление да възпитават децата, Той е добавил и естествената необходимост. А за да не бъде тази връзка отслабвана от оскърбленията от страна на децата и да не се разруши, Той я е оградил с наказания и от Себе Си, и от самите родители, и така и децата е подчинил много строго (на родителите), и у родителите е възбудил любов (към децата). И не само по този, но и по друг, четвърти начин, Бог ни е свързал с тях здраво и тясно. Той наказва не само децата, зли по отношение на родителите, а към добрите благоволи, но точно така постъпва и към родителите, тежко наказвайки безгрижните към децата, а грижовните удостоява с почести и похвали. Така и този старец (Илия), знаменит в други отношения, Той наказал единствено за нехайството (към децата); а патриарх (Авраам) възнаградил за неговата грижовност не по-малко, отколкото за другите му (добродетели). Говорейки за многото и велики дарове, които обещал да му даде, и изказвайки причината, той посочил и тази негова (добродетел): зная, казва, че Авраам ще *заповядва на синовете си и на своя дом след себе си, да ходят по пътя Господен и да вършат правда и съд* (Бит. 18:19). Това е казано от мен сега, за да знаем, че Бог няма да понесе снизходително нехайството към онези, за които Сам Той толкова се грижи. Защото не е възможно един и същи (Бог) Сам толкова да е направил за спасението (на децата), и да остави без внимание нехайството за тях (от страна на родителите). Така Той няма да остави това без внимание, но силно ще негодува и ще се гневи, както се оказало в действителност. Затова и блаженият Павел, настоятелно убеждава и казва: *бащи, възпитавайте децата си в учение и наставление Господне* (Еф. 6:4). Ако ние имаме заповед непрестанно да се грижим за душите им, *ще трябва да дадем отговор* (Евр. 13:17 - слав.), толкова повече бащата, който е родил сина, възпитал го е и постоянно живее с него. Както не може да прибегва към извинение и оправдание за собствените си грехове, така и за прегрешенията на децата. И това ясно е изразено пак от блажения Павел. Заповядвайки какви да бъдат приемащите началство над други, той, заедно с всички необходими за тях качества, изисква и грижовност към децата, така че нямаме извинение, когато децата ни са развратни (1 Тим. 3:4, 5). И съвсем справедливо! Защото, ако порочността у хората беше от природата, някой би имал право да прибегва към извинения; но тъй като ние биваме и лоши, и добри по своята свободна воля, то какво благовидно оправдание може да представи допусналия развращение и порочност у (сина), когото обича повече от всичко? Това ли, че не е пожелал да го направи честен? Но нито един баща няма да каже това, защото самата природа настойчиво и непрестанно го подтиква към това. Или че не е могъл? Но и това не може да се каже; защото много неща - и това, че той е взел сина (под своите грижи) още в крехка възраст, и това, че на него пръв и единствен е поверена властта над него, и това, че той постоянно го е имал при себе си - правят за него възпитанието (на сина) лесно и много удобно. Така развратяването на децата произлиза не от нещо друго, а от безумната привързаност (на родителите) към житейското: обръщайки внимание само на него и не смятайки нищо друго за по-важно от него, те вече по необходимост нехаят за децата и душите им. За такива бащи бих казал (и никой да не приписва тези думи

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

на гнева), че те са по-лоши и от детеубийци. Едните отделят тялото от душата, а другите хвърлят и двете заедно в геенския огън; тялото неизбежно ще се подхвърли на смърт по естествена необходимост, а душата може да я избегне, ако безгрижието на бащите не доведе до нея. При това телесната смърт може да бъде премахната от възкресението, още щом то настъпи, а погибелта на душата не може да се заплати с нищо; след нея следва не спасение, а необходимостта от вечно страдание. Следователно, ние не несправедливо казахме, че такива бащи са по-лоши от детеубийци. Не е толкова жестоко да изостриш меча, да го вземеш в ръка и да го забиеш в гърлото на сина си, колкото да погубиш и развратиш душата му; защото нищо наше не е равностойно на нея.

5. Какво ще кажат, нима живеещият в града и имащ дом и жена не е възможно да се спаси? Разбира се, начинът за спасение не е един, но има много и разнообразни начини. За това, макар и неопределено, говори и Христос, казвайки: *в дома на Отца Ми има много жилища* (Иоан. 14:2); а някак неопределено и Павел, когато пише: *един е блясъкът на слънцето; друг е блясъкът на месечината, друг е пък на звездите; па и звезда от звезда се различава по блясък* (1 Кор. 15:41). Смисълът на неговите думи е следният: едни ще сияят като слънце, други като луна, а други като звезди. Но той не се спира на това различие, а показва голяма разлика между самите звезди - такава, каквато е естествено да съществува при това голямо множество звезди: *па и звезда от звезда, казва, се различава по блясък*. Представи си, преминавайки от великото слънце до последната от всички звезди, колко степени на достойнства можеш да преминеш. Затова не е ли странно, че ако водиш сина в царския дворец и сам правиш и търпиш всичко, и го убеждаваш в същото, за да го направиш близък на царя, и не обръщаш сериозно внимание на нищо, нито на разходите, нито на опасността, нито на самата смърт; а когато ни се предлага да помислим за небесното воинство, не скърбиш, ако (твоят син) получи там последно място и застане по-ниско от всички? Впрочем, ако е угодно, да погледнем и това: възможно ли е движещият се в света да получи и това място. Блаженият Павел е обяснил това кратко, казвайки, че имащите жени не могат да се спасят иначе, освен ако *бъдат, като че нямат* (1 Кор. 7:29), и ако не започнат да злоупотребяват със света (ст. 31). А ние, ако искаш, ще се спрем по-подробно на това. И така, можеш ли да кажеш, че твоят син, или съветвайки се с теб е слушал, или сам е узнал някога, че който се кълне, макар и нелъжливо, оскърбява Бога? И още, че злопаметният е невъзможно да се спаси? Защото *пътищата*, се казва (в Писанието) *на злопаметните са смърт* (Притч. 12:28 - слав.). Или - че Бог така посрамва злоречивия, че дори го отстранява от четене на словото Божие? Също - че гордия и дръзкия Той низвергва от небето и го предава на геенския огън? Или - че поглеждащия (на жена) с нецеломъдрени очи наказва, както действителния прелюбодеец? А за толкова обичайния за всички грях - осъждането на ближните, навличаш ни най-тежко наказание, убеждавал ли си някога (сина) да го избягва и чел ли си му Христовите заповеди за това? Или и самият ти не знаеш, че има такива заповеди? Как твоят син ще може да изпълнява това, заповедта за което не знае и самият баща, който би трябвало да го научи? И, о, ако беше само това зло, че вие не съветвате децата на нищо полезно; то не би било толкова голямо! Но сега вие ги увличате към противното. В действителност, когато бащите убеждават децата да се занимават с науки, в техните разговори с тях не се чува нищо друго, освен такива думи: "Еди-кой си човек, от нисше съсловие, като се усъвършенствал в красноречието, получил много висока длъжност, придобил голямо богатство, взел богата жена, построил великолепна къща, станал знаменит и страшен за всички". Друг казва: "Еди-кой си, като изучил италиейския език, блести при двора и се разпорежда с всички там". Някой отново посочва друг, и всички - прославили се на земята, а за небесното никой нито веднъж не споменава; а ако някой се опита да напомни за него, той бива прогонен като човек, който обърква всичко.

6. И така, вие, когато повтаряте това на децата от самото начало, ги учите не на нещо друго, а на основата на всички пороци, вселявайки в тях две много силни страсти, тоест, користолобие и още по-порочната страст - суетно тщеславие. Всяка от тях и поотделно може да погуби всичко; а когато двете заедно се вмъкнат в нежната душа на юношата, то, подобно на съединили се бурни потоци, извършават всичко добро и докарват толкова тръни, толкова пясък и смет, че правят душата безплодна и неспособна за нищо добро. За това могат да ни засвидетелстват и изреченията на външните писатели: така едната от тези страсти, несъединена с другата, но сама по себе си, един е нарекъл връх, а друг глава на злините. Ако само (користолобието) отделно от други страсти, е връх и глава (на злините), то, когато то се съедини с други, много по-жестоки и силни страсти, т.е. с безумното тщеславие и заедно с него се вмъкне в душата на юношата, вкорени се в нея и я завладее; то след това кой ще може да премахне тази болест, особено когато и бащите вършат и говорят всичко, за да не отслабят тези зли растения, но още повече да ги укрепят? Кой е така неразумен,

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

че да не изгуби надежда за спасение на възпитавания по този начин син? Желателно е душата, възпитана в противоположна насока, да избягва порочността; а когато за награда за всичко се смятат парите и за пример и сравнение се предлагат порочни хора, тогава каква надежда има за спасение? Пристрастилите се към парите неизбежно биват и завистливи, и склонни към клетви, и вероломни, и дръзки, и злоречиви, и хищни, и безсрамни, и нагли, и неблагодарни, и изпълнени с всякакви злини. Достоверен свидетел на това е блаженият Павел, който е казал, че сребролюбието е *корен на всички злини* в живота (1 Тим. 6:10), и преди него същото е обяснил Христос, казвайки, че поробеният от тази страст не може да служи *на Бога* (Мат. 6:24). И така, ако юношата бъде увлечен в това робство от самото начало, то когато стане свободен, как ще може да се избави от потъване, ако всички го блъскат, всички го потопяват и усилено го подлагат на необходимостта да потъне? А ако без никакво препятствие, ако с помощта на мнозина, подаващи му ръка, той може да се вдигне, да се огледа и да умие от себе си пяната на порочността, това не би ли било многожелано? Не би ли трябвало да го хвалим и хиляди пъти да го украсяваме с венци и тогава, ако той, продължително слушайки божествени песнопения, бъде в състояние да прогони от себе си влезлите в него недъзи? Навикът е силен, способен да победи и увлече душата, особено когато му съдейства удоволствието, а (добродетелта), към която се стремим и се стараем да достигнем, изисква от нас много трудове. Затова и Бог, когато потомците на евреите трябвало да оставят стария, т. е. египетския, навик да вършат зло, ги взел в пустинята и ги отдалечил от развратителите колкото е възможно повече, изправял душите им в пустинята, като в някакъв манастир, използвайки всички начини за лечение, и по-тежки и по-приятни, без да пропуска нищо, което би могло да послужи за тяхното изцеление. Но и при това те не избегнали порочността, но получавайки манна, искали лук и чесън, и всяка египетска мерзост. Такова е злото - навик. Така иудеите, ползвали се от такава Божия грижа, имащи такъв превъзходен и доблестен вожд, вразумявани и от страх, и от заплахи, и от благодеяния и наказания, и по всякакъв начин, и видели толкова чудеса, не станали по-добри: как, мислиш ти, твоят син ще може да избегне мрежите на дявола, бидейки млад, намирайки се в Египет, или по-точно, сред дяволското воинство, не слушайки никакъв полезен съвет от никого и виждайки, че всички, и най-вече родителите и възпитателите, го водят към обратното? Как? С помощта на твоите увещания ли? Но ти му внушаваш противното и не позволявайки му да си спомни за благочестието дори насън, напротив, постоянно занимавайки го с настоящия живот и отнасящото се до него, още повече съдействаш за неговото потъване. Или сам по себе си? Не, юношата сам по себе си не е достатъчно силен за подвизите на добродетелта, а дори и да извърши нещо доблестно, то скоро, преди да израсне, ще се задуши от наводнението на твоите думи. Както тялото не може да преживее дори малко време, ако се храни не със здрава, но с вредна храна; така и душата, получавайки такива внушения, не може никога да помисли за нещо доблестно и велико; но подхвърляйки се на такова разстройство и разслабване, постоянно бива обзета от порочност като от някаква зараза, и накрая неизбежно се низвергва в геената и там погива.

7. Ако кажеш, че това не е така, но че и живеещият в света може да извършва всички добродетели, ако не на шега, а обмислено и наистина казваш това, не се лени да ни обясниш това ново и странно учение, защото и аз не бих искал да се отрудвам напразно и да се подхвърлям на такива лишения. Впрочем аз не мога да приема такова учение, и причина за това сте самите вие, защото и с думите, и с делата си противоречите на това мнение и учите на противното; вие като че нарочно се стремите да погубите децата и им позволявате да правят всичко това чрез вършенето на което е невъзможно да се спасим. Погледни малко по-нагоре. *Горко вам* (е казано в Писанието), *които се смеете сега* (Лук. 6:25); а вие давате на децата много поводи за смях. *Горко вам, богати* (ст. 24); а вие предприемате всички мерки те да разбогатяват. *Горко вам, кога всички човеци заговорят добро за вас* (ст. 26); а вие често харчите цялото си имущество за човешка слава. *Още: който оскърбява брата си, виновен ще бъде за геената огнена* (Мат. 5:22); а вие смятате за слаби и страхливи тези, които мълчаливо понасят обиди от другите. Христос заповядва да се въздържа от свади и тъжби, а вие постоянно занимавате децата с тези зли дела. Той е заповядал в много случаи да изваждаме околото, ако то причинява вреда (ст. 29); а вие влизате в дружба най-вече с тези, които могат да дадат пари, макар и да учат на краен разврат. Той не позволява да отхвърляме своята жена, освен по една причина - прелюбодеяние (ст. 32); а вие, когато има възможност да получите пари, си позволявате да пренебрегвате и тази заповед. Той напълно е забранил клетвата (ст. 34), а вие дори се смеете, *когато виждате това да се спазва. Който обича душата си, казва (Господ), ще я изгуби* (Иоан. 12:25), а вие всякак въвлечате в тази любов. *Ако ли не простите, казва Той, на човеците съгрешенията им, и вашият Отец няма да прости съгрешенията ви* (Мат. 6:15); а вие дори укорявате децата, когато не искат да отмъщават на обидилите ги и се стремите скоро да им дадете възможност да направят това.

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

Христос е казал, че обичащите славата, когато постят, молят се, подават милостиня, всичко правят без полза (Мат. 6:1); а вие всякак се стремите вашите деца да я достигнат. Но защо да изброяваме всичко, ако и изброените дотук пороци, не само всички заедно, но и всеки сам по себе си, са достатъчни да подготвят хиляди геени? А вие, събрали ги всички заедно и възложили (върху децата си) тази непоносима тежест на греховете, с нея ги водите в огнената река; как могат да се спасят, принасяйки толкова храна за огъня? И не само това е ужасно, че внушавате (на децата) противното на Христовите заповеди, но и това, че прикривате порочността с благозвучни имена, наричайки постоянното посещаване на конните надбягвания и театрите светскост, притежаването на богатство - свобода, славолюбието - великодушие, дързостта - откровеност, разточителността - човеколюбие, несправедливостта - мъжество. След това, като че не стига тази лъжа, но вие и добродетелите наричате с противоположните имена, скромността - неучтивост, кротостта - страхливост, справедливостта - слабост, смирението - раболепие, незлобието - безсилие, като че се опасявате, че децата, чули от другите истинското название на тези (добродетели и пороци), да не се отдалечат от заразата. Защото назоваването на пороците с преките и истинските им имена немалко помага за отдалечаването от тях: то може така силно да поразява грешниците, че често мнозина, отличаващи се с най-безчестни дела, не понасят равнодушно, когато ги наричат такива, каквито са в действителност, но се изпълват със силен гняв и зверско раздражение, като че търпят нещо ужасно. Така, ако някой нарече безчестната жена и развратния юноша с този срамен порок, би станал непримирим (техен) враг, като да им е нанесъл голяма обида. И не само тези хора, но и сребролюбецът, и пианицата, и горделивецът, изобщо всички, предадени на тежки пороци, както всеки знае, се поразяват и оскърбяват не толкова от самото дело и от човешкото мнение, колкото от назоваването им според техните дела. Аз зная много такива, които по този начин са били вразумени, и от резките думи са станали по-скромни. А вие сте отнели (на децата) и това лекарство, и което е още по-тежко, им преподавате недобро внушение не само с думи, но и с дела: строите великолепни къщи, купувате скъпи имоти и ги обграждате с всякакъв блясък, и с всичко това, като с гъст облак, помрачавате душите им. Как мога да се убедя, че за тях е възможно да се спасят, когато виждам, че ги склоняват към такива дела, за които Христос е възвестил неизбежна погибел, когато виждам, че вие пренебрегвате душите им, като нещо ненужно, а за това, което в действителност е излишно, се грижите като за най-необходимо и важно? Вие правите всичко, за да има синът слуга, да има кон, да има най-хубави дрехи; а за да бъде добър самият той, за това никога не желаете и да помислите, но простирайки до такава степен грижите си за дърветата и камъните, не удостоявате душата и с малка част от тези грижи. Вие сте готови да претърпите всичко, за да стои дивна статуя пред къщата ви и домът ви да има златен покрив, а за да бъде златна душата, която е по-скъпоценна от всяка статуя - за това не желаете и да помислите.

8. Но аз още не съм казал за върха на злините, не съм разкрил главното нечестие, и макар и много пъти да съм пристъпвал към това със срам, много пъти със срам съм се въздържал. А какво е то? Необходимо е накрая да кажем и за него. Би било голяма страхливост, ако желаещите да изтребят някакво зло, не смеят да кажат и дума за него, като че мълчанието само по себе си ще изцели болестта. Няма да мълчим, макар и да се наложи хиляди пъти да се срамуваме и да се червим. И лекарят, когато иска да очисти гниlostта, няма да се откаже да вземе в ръка нож и да сложи пръстите си в самата дълбочина на раната: така и ние няма да се откажем да говорим за това, толкова повече, колкото по-гнусна е тази гниlost. А какво е това зло? Някаква нова и беззаконна страст се е вмъкнала в нашия живот; постигнала ни е тежка и неизлечима болест, поразила ни е язва, по-жестока от всички язви; измислено е някакво ново и нетърпимо беззаконие, защото се нарушават не само писаните, но дори и естествените закони. За разпътството вече не стига любодееянето; и както в болестите следващото по-силно страдание заглушава усещането от предишната болка, така и извънмерността на тази язва прави това, което и нетърпимото вече не изглежда нетърпимо - развратът с жена. Изглежда, искат да имат възможност да избегнат тези мрежи, и женският пол вече има опасност да стане излишен, тъй като във всичко го заменят юношите. И не само това е ужасно, но и това, че такава мерзост се върши с пълна безопасност и беззаконието е станало закон. Вече никой не се опасява и не се страхува; никой не се срамува и не се черви; но и се хвалят с този позор, и целомъдрените изглеждат безумни, а избличаващите - нездравомислещи; ако те са слаби, ги подхвърлят на побои, а ако са силни, търпят насмешки, поругания и безчислени издевателства. Не помагат нито съдилища, нито закони, нито възпитатели, нито бащи, нито настояници, нито учители: едни са успели да развратят с пари, други имат предвид само това - да си пазят заплатата; а от тези, които добросъвестно се грижат за спасението на поверените им, едни лесно се поддават на укривателство и измама, а други се страхуват от силата на развратниците. По-лесно е да се спаси заподозреният в тирания, отколкото да избегне ръцете на тези

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

нечестивци този, който се е опитал да отдалечава от тях (децата); така сред градовете, като в голяма пустиня, вършат *срамоти и мъже на мъже* (Рим. 1:27). А ако някои са избегнали тези мрежи, не им е лесно да избегнат лошата слава от такива развратници; първо поради това, че те съвсем не са много, поради което лесно биват засенчени от множеството порочни; второ поради това, че самите окаяни и зли демони, нямайки възможност иначе да отмъщават на презиращите ги, се стремят да им вредят по този начин; нямайки сили да им нанесат смъртоносна рана и да поразят самата душа, те се стремят поне да навредят на тяхната външна украса и да ги лишат от всяка добра слава. Затова мнозина, както съм слушал, се удивляват как и сега не е паднал друг огнен дъжд, как още не се е подхвърлил на участта на Содом нашият град, достоен за по-тежко наказание, след като не се е вразумил и от бедствията на Содом. Независимо от това, че тази страна вече две хиляди години е по-силна със своя вид, отколкото с гласа си, зове към (хората) от цялата вселена да не дръзват да вършат такава гнусотия, те не само не се въздържат от този грях, но са станали още по-безсрамни, като че се състезават с Бога и се стремят да покажат с делата си, че ще се предават на пороци толкова повече, колкото повече Той ги заплашва. Но защо не е станало нищо такова: содомски грехове се вършат, а содомски наказания няма? Защото ги очаква друг огън и безкрайно наказание. Така и живелите след потопа дръзват да вършат още по-нечестиви дела, отколкото погиналите от потопа, но от това време не е имало такова наводнение. И тук причината е същата; иначе защо живелите в първите времена, когато нито е имало съд, нито е тегнел страх от началниците, нито е имало заплашващ закон, нито вразумяващ сонм пророци, нито очакване на геената, нито надежда на царството, нито друго благочестие, нито чудеса, можещи да оживят дори камъните - защо хората, които не са имали нищо такова, са понесли за греховете си такова наказание, а получилите всичко това и живели под такъв страх от Божия и човешкия съд, досега още не са претърпели нищо, подобно на тяхното, след като те са достойни за по-тежко наказание? Не е ли ясно и за младенците, че те се пазят за по-строго осъждане? Ако ние така се гневим и негодуваме, то как ще допусне безнаказано да вършим такива дела Бог, Който повече от всичко се грижи за човешкия род и силно се отвращава и ненавижда порочността? Не, това не може да бъде! Той непременно ще сложи върху тях Своята силна ръка, ще нанесе непоносим удар и ще ги подхвърли на толкова жестоки мъчения, че бедствията, постигнали Содом, ще изглеждат като играчка в сравнение с тях. Наистина, кои варвари, коя порода зверове не са надминали тези хора със своята безсрамна похот? Някои безсловесни имат силно желание и неудържима похот, подобна на беснуване, но и те не познават тази страст, а се удържат в пределите на природата, и колкото и да се раздразват, не нарушават законите на природата. А тези, надарени с разум, удостоили се с божественото учение, преподаващи на другите какво трябва да правят и какво не трябва, и слушали Писанията, дадени от небето, не се съединяват с такава наглост с блудници, както с юноши. Те с такова неистовство се нахвърлят на всички, като че не са хора и като че няма Божи Промисъл, бодърстващ и съдещ делата, но като че всичко е покрито с тъмнина, и никой не вижда и не чува това. А бащите на оскверняваните юноши понасят това мълчаливо; не се заравят в земята заедно с децата си и не предприемат никакви мерки против злото. Впрочем, ако трябваше поради този недъг да изпратят децата в чужбина, край море, на остров, на необитаема земя, в най-отдалечен от нас край на вселената, не трябва ли да направим и да претърпим всичко, за да няма такива мерзости? Когато някое село се подхвърли на болест и зараза, не отвеждаме ли децата си, макар и там да имаме много изгоди за тях, макар и самите те да са напълно здрави? А сега, когато всички е обхванала такава зараза, ние не само сами ги увличаме към тези пропасти, но и тези, които искат да ги избавят от тях, прогонваме като губители. За какъв гняв, за какви гръмове не е достойно това, когато се стремим да очистим езика им с помощта на външното образование, а душата, лежаща в самата мерзост на разврата и постоянно осквернявана, не само оставяме без внимание, но ѝ пречим, когато желае да се изправи? Нима някой ще се осмели да каже, че живеещите в такива пороци могат да се спасят? По какъв начин? Някои, разбира се, са избегнали неистовството на развратниците (впрочем такива не са много); но и те не избягват онези жестоки и всепагубни страсти - користолюбieto и честолюбieto; а по-голямата част е заразена и с тези страсти и, в много по-голяма степен, със сладострастие. По-нататък, когато искаме да запознаем децата с науките, не само отстраняваме пречките пред учението, но им доставяме всичко, което му съдейства - поставяме над тях възпитатели и учители, изразходваме пари, освобождаваме ги от други занимания, и по-често от надзирателите на олимпийските игри им говорим за бедността при необразованост и за богатството от учението - правим и говорим всичко, и сами, и чрез други, за да ги доведем до завършване на започнатите занимания и при всичко това все по-често не успяваме. А скромността на нравите и строгостта на доблестния живот, нима, по ваше мнение, ще дойдат от само себе си, и то при толкова много пречки? Кое може да бъде по-лошо от това неразумие - на най-лесното да отделяме толкова внимание и грижи, като че иначе не бихме могли да успеем в него, а за по-трудното да мислим, че то е нещо празно и нищожно, и ще

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

се осъществи при нашия сън? Но благочестието на душата е толкова по-трудно и тежко от изучаването на науките, колкото дейността е по-трудна от приказването и колкото делата са по-трудни от думите.

9. А за какво, ще кажеш, е необходимо на нашите деца това благочестие и строгият живот? Самото това е погубило всичко, - че едно толкова необходимо и поддържащо нашия живот дело се смята за излишно и ненужно. Виждайки своя син телесно болен, никой няма да каже: защо му е необходимо добро и крепко здраве? Напротив, всякак ще се постарает да го приведе в такова благосъстояние, че болестта да не се върне повече; а когато заболява душата, казват: не му е необходимо никакво лечение, и след такива думи се осмеляват да се наричат бащи. Какво, ще кажеш, няма всички ние ще се стремим към благочестието, а житейските дела да погинат? Не, уважаеми, не отдадеността на благочестието, а неблагочестието е погубило и разстроило всичко. Кой, кажи ми, разстройва настоящото положение на нещата, тези ли, които живеят въздържано и скромно, или онези, които измислят нови и беззаконни начини на наслаждение? Тези ли, които се стремят да заграбят за себе си всичко чуждо, или онези, които се задоволяват със своето? Тези ли, които имат тълпа от слуги и са заобиколени от рояк ласкатели, или онези, които смятат за достатъчен само един слуга (предполагам, това още не е високо благочестие, а достъпно за мнозина)? Човеколюбивите и кротките ли, и нетърсещите похвала от народа, или тези, които я изискват от своите сънародници повече от необходимото, и причиняват хиляди неприятности на този, който не стане пред тях, не изкаже пръв приветствие, не се поклони, не изрази раболепие? Тези ли, които се стремят да се покоряват, или онези, които се стремят към власт или началство, и за това са готови да направят и понесат всичко? Тези ли, които се смятат за по-добри от всички, и поради това мислят, че могат да говорят и вършат всичко, или онези, които смятат себе си за най-нищожни и с това укротяват безумното своеволие на страстите? Тези ли, които строят великолепни къщи и предлагат разкошни трапези, или онези, които не търсят нищо, освен необходимото за препитание и жилище? Тези ли, които постоянно добавят хиляди декари земя, или онези, които не смятат за необходимо и придобиването на един хълм? Тези ли, които прибавят проценти към процентите и по пътя на неправдата се стремят към всяка печалба, или онези, които разкъсват несправедните разписки и от своята собственост помагат на нуждаещите се? Тези ли, които признават немоцта на човешката природа, или онези, които не искат и да знаят това, но от прекомерна гордост дори са престанали да се смятат за хора? Тези ли, които хранят блудници и оскверняват чужди бракове, или онези, които се въздържат и от своята жена? Първите не са ли в обществения живот това, което е туморът в тялото и бурните ветрове в морето, и със своята невъздържаност давят тези, които сами по себе си биха могли да се спасят? А последните, като ярки светила сред дълбок мрак, не призовават ли бедстващите в морето към своята безопасност, и запалвайки отдалече на висотата светилниците на благочестието, не ръководят ли с това желаещите към спокойно пристанище? Не от първите ли са смущенията и войните, и свадите, и разрушенията на градове, и угнетението, и поробването, и пленяването, и убийствата, и безбройните бедствия в живота не само нанасяни на хора от хора, но и всички (изпращани) от небето, като: суша, наводнения, земетресения, разрушения, потопяване на градове, и гладът, и язвите, и всичко останало, което ни се изпраща свише?

10. Така те извращават обществения живот и погубват общото благо; те причиняват безчислени бедствия и на другите, безпокоейки търсещите спокойствие, развличайки и смущавайки ги от всички страни; за тях са и съдилищата, и законите, и глобите, и различните видове наказания. Както в къща, в която има много болни, а здравите са малко, могат да се намерят и много лекарства, и идващи лекари; така и във вселената няма народ, няма град, където да няма и много закони, много началници и много наказания; защото лекарствата сами по себе си не могат да възстановят болния, но са необходими и онези, които ги прилагат; такива са и съдиите, заставящи тези болни, искат или не, да приемат лечение. Но и при това болестта така се е усилила, че е надделяла над самото изкуство на лекарите и е влязла в самите съдии; и сега става същото, както, ако някой, страдайки от треска, водянка и много други най-жестоки болести, и не побеждавайки собствените си недъзи, усърдно се стреми да избавя другите, обхванати от същите недъзи. Така вълните на пороците, подобно на стремителен поток, разрушавайки всички прегради, са нахлули в душите на хората. Но какво говоря за извращенията в обществения живот? Тази язва, донесена от нечестивците, заплашва да погуби у мнозина и самата представа за Божия Промисъл: тя така се разпространява, увеличава се, стреми се да завладее всички, обърнала е всичко наопаки и накрая въстава против самото небе, въоръжавайки езиците на хората вече не против подобните на тях раби, но и против Самия Господ Вседържител. По каква причина, кажи ми, толкова много се говори за съдбата? Защо мнозина приписват всичко, което става, на неразумното движение на звездите? Защо някои предпочитат щастието и случая? Защо мислят, че всичко

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

става без причина и без цел? От тези ли, които живеят скромно и въздържано, или от онези, за които ти говориш, че поддържат обществения живот, а аз доказах, че те са обща язва за вселената? Очевидно, от последните. Никой не се съблазнява от това, че някой живее благочестиво и презира настоящето, но от това, че някой разбогатява, живее в разкош, отдава се на користолюбие и грабителство, че той при своята злоба и безчислени пороци блести и благоденства. Против това роптаят и се оплакват невярващите в Бога, от това мнозина се съблазняват, докато по повод на живеещите скромно не само няма да кажат нито една такава дума, но и биха започнали да осъждат самите себе си, ако се склонят да роптаят против Божия Промисъл. Ако всички, или дори голяма част от хората, биха пожелали да живеят така, никой и не би помислил за подобни думи, и не би възникнала и най-главната от тези злини - изследването на това откъде е злото. Ако злото не съществуваше и не се откриваше, то кой би започнал да търси причината за злото и с това търсене да произвежда множество ереси? Така и Маркион, и Манес, и Валентин, и голяма част от езичниците водят своето начало оттук. Но ако всички живееха благочестиво, не би съществувало такова търсене; напротив, ако не от нещо друго, то от този най-добър начин на живот всички биха познали, че ние живеем под властта на Царя - Бога, и че Той се разпорежда с нашите дела и ги управлява по Своята премъдрост и разум; това, разбира се, става и сега, но не е лесно да се види поради гъстата мъгла, която се е разпространила по цялата вселена, а ако не беше това, то Божият Промисъл би се открил пред всички, както в светло пладне и ясно време. Наистина, ако нямаше съдилища, нито обвинители и клеветници, нито мъчения и изтезания, нито тъмници и наказания, нито отнемане на имена и загуби, нито страхове и опасности, нито вражди и козни, нито злословие и ненавист, нито глад и зарази, нито каквото и да е от изброените бедствия, но всички живееха с необходимата скромност, тогава кой от всички живеещи би се усъмнил в Божия Промисъл? Никой. А сега става същото, както, ако по време на буря кормчията би правил всичко необходимо и би се стремил да спаси кораба, но неговото ревностно умение не би се забелязвало от намиращите се на кораба поради смущението, страха и безпокойството от заплашващите бедствия. Така и Бог управлява вселената и сега, но мнозина не виждат това вследствие на смущението и неуредиците в делата, което тези хора предизвикват повече от всички, така че не само изкривяват обществения живот, но вредят и на благочестието; и не би сгрешил този, който би нарекъл общи врагове тези хора, които живеят във вреда на спасението на другите, потопявайки със своите гнусни учения и нечист живот плаващите заедно с тях.

11. Нищо такова не може да се види в манастирите, но дори и (в света) да се надига буря, (отшелниците) единствени седят в пристанището в спокойствие и голяма безопасност, и гледат, като от небето, корабокрушението на другите, защото са избрали начин на живот, достоен за небето, и пребивават в него не по-зле от ангелите. Както между ангелите няма никакви неуредици, няма това едни да благоденстват, а други да търпят крайни бедствия, но всички еднакво се наслаждават на мир, радост и слава; така и тук, никой не се оплаква от бедност, никой не се превъзнася с богатство: това е твое, а това - мое, - такова разделение, смущаващо и погубващо всички дела, е прогонено оттук, всичко при тях е общо - и трапезата, и жилището, и облеклото. И какво удивително има в това, когато и самата им душа е една и съща? Всички те са благородни с еднакво благородство, роби с еднакво робство, свободни с еднаква свобода; едно е тяхното богатство - истинското богатство, една е славата - истинската слава, защото техните блага не са в названията, а в делата; всички имат едно удоволствие, един стремеж, една надежда; всичко при тях е благоустроено по мяра и тежест, и няма нищо неправилно, но - ред, стройност и хармония, най-точно съгласие и постоянно запазване на благодушие. Затова всички вършат и търпят всичко, за да бъдат благодушни и да се радват. Само там може да се срещне това в чист вид, и никъде на друго място, не само защото презират настоящето, премахнат е всеки повод за несъгласие и вражда, и имат светли надежди за бъдещето, но и поради това, че случващите се с всеки скърби и радости се смятат за общи за всички. И скръбта преминава по-леко, когато всички в съгласие помагат на всеки да носи бремето; и много поводи за благодушие имат тези, които се радват не само на своето благополучие, но не по-малко на чуждото, като на свое. Така и при нас - как биха вървели нещата, ако всички бяхме започнали да им подражаваме? Сега те пропадат и са разстроени от онези, които са се отклонили далеч от такъв начин на живот. А ти, утвърждавайки противното, вършиш същото, както, ако някой би отхвърлил добре настроена лира като негодна, а повредената от прекомерно напрежение или отслабване (на струните) нарича годна за свирене и развеселяване на зрителите. Но както по отношение на говорещите това не бихме започнали да търсим друго доказателство на тяхното невежество в музиката, така и по отношение на утвърждаващите горното не е необходимо друго по-ясно доказателство за тяхната недоброжелателност и ненавист към хората. А какво казват по-скромните бащи? Нека, казват те, децата първо се заемат с науките и след като се усъвършенстват в красноречието, след това ще преминат

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

към благочестието: тогава никой няма да им пречи. Но откъде знаем, че те непременно ще достигнат зряла възраст? Мнозина са починали, подхвърляйки се на преждевременна смърт. Впрочем нека бъде така; да предположим, че те достигнат възраст на зрели мъже: кой ще гарантира за цялото време от живота им преди това? Не желаяйки да споря, ще кажа, че ако някой представи сигурна гаранция за това, то аз не бих извел (в пустинята) придобилите такова изкуство, напротив, тогава особено бих ги посъветвал да омават (в града) и не бих похвалил онези, които биха започнали да ги скланят към бягство, но бих се отнесъл към тях като към врагове на обществения живот, тъй като скривайки светилниците и отнасяйки светилата от града в пустинята, те биха лишили живеещите там от велики блага. Но ако никой не ни обещава това, то каква полза има да изпращаме (децата) при учители, където те ще се научат преди красноречието на пороци, и желаяйки да придобият по-малко важното, ще изгубят по-важното - силата на душата и цялото добро настроение. Така че какво? Да разрушим училищата, ще кажат? Аз не казвам това, а (говоря) за това, как да не разрушим зданието на добродетелите и да не потиснем живата душа. Когато душата е целомъдрена, няма да има никаква вреда от незнанието на красноречието; а когато тя е развратена, тогава ще има голяма вреда, макар и езикът да е много изострен, и толкова по-голяма, колкото по-голямо е това изкуство; защото порочността, съединена с изкусност в словото, предизвиква много по-тежки беди, отколкото необразоваността. А ако, ще кажеш ти, те, оставайки в града, при развратеност на душата, няма да придобият никакво красноречие в училището? На мен е по-позволено да кажа това, отколкото твоето на теб. Защо? Защото, макар и едното и другото, като бъдещо, да е неизвестно, твоето е по-съмнително. Как и защо? Защото за правилното занимание с красноречие е необходима добра нравственост; а добрата нравственост не се нуждае от помощта на красноречието. Но, ако искаш, да предположим, че невъзможното е възможно: какво добро ще придобием от знанието на красноречието, когато в нас бъде поразено най-същественото? И какво лошо ще последва от незнанието, когато в нас е изправно най-важното? И това се признава не само от нас, които се смеем над външната мъдрост и я смятаме за безумие (1 Кор. 3:19), но дори и от самите външни философи. Затова много (от тях) не са се грижели много за това знание, а други съвсем са го пренебрегнали и докрай са останали неуспели; и посвещавайки целия си живот на нравствената част на философията, са станали много знаменити и славни. Така Анахарсис, Кратис и Диоген никак не са се грижели за това изкуство; а някои казват същото и за Сократ, и това може да ни засвидетелства този, който повече от всички се е отличавал в това изкуство и по-точно е познавал неговите дела. Въвеждайки Сократ в съдилището за оправдание, в защитната реч пред съдиите (Платон) го е представил да говори така: "Атиняни, вие ще чуете от мен цялата истина, кълна се в Зевс, а не речи, облечени и украсени, подобно на съдиите, с блестящи думи и изрази; не, вие ще чуете реч, изложена просто и прямо, с думи, каквито се случат; защото аз съм уверен в справедливостта на това, което говоря, и никой от вас да не очаква нещо друго; и с моята възраст би било несъобразно да се явя пред вас подобно на юноша, съчиняващ речи"⁸. С тези думи той показва, че не се е учил на красноречие и не се е ползвал от него не поради леност, а защото не го е смятал за важно. И така, красноречието не е дадено на философите, и изобщо на мъжете - а е предмет на честолюбието на забавляващи се юноши, както мислят и самите философи, не само останалите, но дори и този, който е надминал всички в това; и той не допуска неговият учител да се украсява с такова изкуство, смятайки такова украшение срамно за философа. Тези примери би било справедливо да се посочат на невярващия, но още повече - на вярващия. Не е ли странно, че тези, които търсят похвалите на тълпата и не могат да се отличат с нищо друго, освен с външна мъдрост, я смятат за нищо, а ние така се възхищаваме и се увличаме от нея, че заради нея пренебрегваме най-необходимото?

12. И така, за невярващия са достатъчни и тези примери, а за вярващия, освен тях, е необходимо да приведем и наши. Какви? На тези велики и свети мъже, първите от които не са били грамотни, а последните са получили грамотност, но още не са владеели изкуството на красноречието, а по-късните са имали и грамотност, и изкуството на красноречието. Първите не са познавали нито едното, нито другото, защото не са учили не само красноречие, но и самата грамотност, обаче в случаите, в които, както изглежда, е била особено необходима силата на красноречието, те така са надминали най-силните в него, че последните са се оказали по-слаби от неразумни деца. Ако силата на убеждението се състои в красноречието, философите не са убедили нито един тиранин, а некнижни и прости хора обърнаха цялата вселена; очевидно тържеството на мъдростта принадлежи на простите и некнижните, а не на изучилите едно или друго изкуство. Така истинната мъдрост и истинното образование не са нищо друго освен страх Божи. И нека никой не мисли, че узаконявам

⁸Платон - "Апология на Сократ".

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

децата да остават невежи; не, ако някой гарантира за сметка на най-необходимото, аз няма да започна да преча да имат в изобилие и това изкуство. Както, когато се клатят основите и цялата къща или сграда се намира в опасност да падне, би било крайно безсмислено и безумно да тичаме при бояджиите, а не при строителите; така и тогава, когато стените стоят здраво и стабилно, би било неуместно упорство да пречим на желаещия да ги украси. А за да се убедите, че говоря това от душа, сега ще ви разкажа за нещо, което научих от самия живот. Един юноша, много богат, някога се посели в нашия град, за да изучава латински и гръцки език. Този юноша имаше възпитател, зает само с едно - да образова неговата душа. Като дойдох при този възпитател (той беше от числото на живеещите в планините), аз се опитах да узная по какъв повод той, посветил себе си на тази мъдрост, е започнал да живее като възпитател. Той ми каза, че му остава (да прекара) не много време в това занимание, и ми разказа всичко, станало преди това. "Този юноша - каза той - има суров и жесток баща, и отдаден на житейските дела; и майка - благонравна, разсъдителна, строга и стремяща се само към небето. Бащата, като показал много заслуги във войните, иска да устрои сина си в своето звание, а майката не желае това и не се съгласява, дори силно се противи; тя се моли и желае да види сина си сияещ в монашеския живот. Но тя не смее да каже това на бащата, защото се бои той, като разбере, да не свърже сина си с житейските връзки и отклонявайки го от това намерение, да го облече във воинска одежда с цялата ѝ суетност, и така да направи невъзможен подвижническия живот. Затова тя намерила друго средство: повика ме при себе си у дома и след като ми съобщи това, взе дясната ръка на юношата, и я сложи в моите ръце. А когато попитах защо прави това, тя каза, че ни остава само едно средство за спасението на сина, ако аз пожелаая и се съглася като възпитател да взема юношата и да дойда тук; а тя ще убеди бащата, че дори и (синът) да избере воинския живот, за него ще бъде полезно изучаването на красноречието. Ако аз - каза тя - успея в това, ти ще живееш само с него в чужбина, няма да срещаш противодействие нито от бащата, нито от някого от роднините, ще имаш възможност да го възпитаваш в пълна свобода и да го научиш да живее така, все едно че е в манастир; съгласи се и обеща да ми съдействаш в това дело. Моята грижа не е за маловажното; аз се безпокоя и се опасявам за душата на моя син. Не пренебрегвай опасното положение на този, който за мен е по-скъп от всичко, но го изтръгни от мрежите, бурите и вълненията, които от всички страни го обкръжават. А ако не искаш да окажеш тази милост, то призовавам Бога за посредник между нас и свидетелствам, че аз не съм пропуснала нищо важно за спасението на душата му, и съм чиста от кръвта на този юноша; и ако му се случи да претърпи нещо, присъщо на младия човек, живеещ в разкош и разсеяност, в този ден Бог ще изисква от теб и от твоите ръце душата на този юноша. Като каза това и много друго, и заплака силно и горчиво, тя ме убеди да поема този труд, и с такива внушения ме отпусна". И не беше напразно измисленото от нея средство: благородният възпитател за кратко време така настрои юношата и възбуди у него такъв огън (за подвизи), че той изведнъж остави всичко и избяга в пустинята, и беше необходима друга мярка, която да го разположи от усилено подвижничество към умерено, защото имаше опасност чрез такава ревност преждевременно да открие замисленото дело и да възбуди жестока война против майката и възпитателя и всички монаси. Нали ако бащата узнаеше за неговото бягство, не би се спрял да употреби всички мерки, за да прогони светите мъже, не само тези, които са приели сина му, но и всички останали. Като срещнах такъв юноша и му казах това и много други неща, аз се постарях да запазя в него и дори още повече да усиля разположението му към благочестието, но му предложих да живее в града и да се занимава с науки, за да може така да принесе по-голяма полза на връстниците си и да се скрие от баща си. Смятах това за необходимо не само за тези светии и за майката и възпитателя, но и за самия юноша. Ако бащата го беше задържал в самото начало, вероятно би погубил в него и самите кънове на благочестието, още нежни, токущо насадени; но когато mine много време и те се вкоренят добре, тогава, бях твърдо убеден, че каквото и да се случи, бащата не би могъл да навреди на сина: така и стана в действителност, и надеждата ми се оправда. Когато бащата, след много време го подхвана и го нападаше с голяма сила, не само не поклати това здание, но откри в него още повече здравина; и много от приятелите му получиха такава полза от общуването с него, че станаха негови подражатели. В същото време той, имайки постоянно ръководител при себе си, подобно на внимателно извайвана статуя от ръката на художник, с всеки ден все повече и повече усъвършенстваше своята душевна красота. И ето кое е удивително: като ходеше извън къщи, той, на пръв поглед, с нищо не се отличаваше от другите, защото и в общуването не беше груб и суров, не носеше и необичайни дрехи, но и по вид, и по глас, и по всичко останало беше такъв, каквито са всички. Затова и можеше да спечелва много от своите събеседници, скривайки в себе си голяма духовна мъдрост. А ако някой го беше видял у дома, би помислил, че това е някой от живеещите в планините (отшелници); защото и домът му беше устроен съвсем като манастир, нямайки в себе си нищо, освен необходимото. Цялото си време употребяваше за четене на свещени книги; бързо усвоявайки науките, той отделяше за тях малка част от деня, цялото останало време

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

се занимаваше с непрестанни молитви и божествени книги и по цял ден оставаше без храна, и дори не по един или два дни, но и повече. И нощите му бяха свидетели на същите сълзи и молитви, и на същото четене. Всичко това ни разказа възпитателят тайно, защото юношата беше недоволен, ако някой външен узнаваше за подвизите му; при това той казваше, че юношата си беше направил и дреха от косми, на която спеше през нощите, и беше намерил мъдро средство да става скоро от сън. И (всичко) останало при него се вършеше точно както при монасите, и той постоянно прославяше Бога, дарил му толкова леки криле на благочестието. И така, ако някой и сега ми покаже такава душа и ми представи такъв възпитател и обещае да се погрижи така за всичко друго, аз хиляди пъти повече от самите родители бих пожелал нещата да се уредят така. Нашият улов би бил още по-богат, когато подобни хора, и с живота си, и с възрастта си, и с постоянното си общуване спечелваха своите връстници. Но няма никой, който да обещае това и да го направи; а ако няма, би било безкрайно жестоко да оставим този, който не може да защити себе си, но лежи поразен от много рани и на другите да натрапва униение, като се мъчи в битката, вместо да го изнесем оттук. Така биха наказали и военачалника, когато извежда от строя способните да се сражават, а на ранените и повалените, които довеждат в смущение и други, заповядва да останат на място.

13. Но тъй като много бащи настоятелно желаят да видят всеки своя син занимаващ се с красноречие, сякаш сигурни, че синът им непременно ще достигне съвършенство в красноречието; то ние няма да започнем да спорим за това и да казваме, че той няма да има успех, дори ще отстъпим на думите, че той непременно ще завърши училище и ще достигне съвършенство. Но нека ни бъдат предложени за избор две неща: или синът, посещавайки училище, да се стреми да изучава науките, или (да се грижи) в пустинята за душата си; в какво, кажи ми, е по-добре да успее? Ако би било възможно и едното, и другото, и аз желая това; но ако едното от двете остане непостижимо, то по-добре да изберем по-превъзходното. Така, ще кажат на това; но откъде ни е известно, че той ще остане там и ще устои, и няма да падне? Мнозина вече са паднали. - А откъде е известно, че той няма да остане и да устои? Мнозина вече са устояли, и те са повече от падналите, така че трябва повече да се надяваме заради първите, отколкото да се боим заради последните. А защо не се страхуваш от същото по отношение на науките, където особено би следвало да се боиш? Между монасите от мнозина немного не са достигнали целта, а в заниманията с науки от мнозина са успели немного. И не само поради това, а и по много други причини би било справедливо да се боим повече за последното. Тук неспособността на юношата и неопитността на учителите, и небрежността на възпитателите, и недостатъчното време на бащата, и недостигът на средства за издръжка и заплата, и различието на нравите, и порочността, и завистта, и ненавистта на приятелите, и много други неща пречат да се достигне докрай. И не само това, но след завършването има и други, по-големи (беди); защото, когато той, преодолял всичко и непретърпял поражение от нито една от тези пречки, достигне до самия връх на образованието, се сблъсква с други пречки. Тук и неприязънта на началника, и завистта на съслужителите, и неблагоприятните обстоятелства на времето, и недостигът на приятели, и бедността често отдалечават от целта. Но при монасите не е така: на тях им е нужно само едно - благородна и добра ревност; и ако това го има, тогава нищо не пречи да достигнат съвършенство в добродетелите. Затова не е ли несправедливо там, където прекрасните надежди са ясни и осъществими, да се отчайваме и да се боим, а там, където се очаква противното, поради отдалечеността и многобройните препятствия, да не се отчайваме, а смело да се надяваме, независимо от голямата очевидност и многобройност на затрудненията? По отношение на науките да гледаме не често случващите се неприятности, а рядко срещащи се добри последствия, а по отношение на монашеството да постъпваме обратно, и там, където има надежди за много добро, да насочваме поглед само към печалното, а там, където се очаква противното, да обръщаме внимание само на добрите последствия? Впрочем там, дори когато се съберат всички благоприятни обстоятелства, често преждевременна смърт постига бореца близо до самата цел, и го отнася, след безброй подвизи, неувенчан; а тук, макар и (смъртта) да дойде сред самите подвизи, той именно тогава си отива особено славен и увенчан. И така, ако ти се боиш за бъдещето, повече трябва да се боиш по отношение на науките, където има много пречки за достигане до края; в това дело ти дълго време ще останеш в очакване, и не гледаш на никакви препятствия, нито разходите, нито трудността на заниманията, нито съмнителността на успеха, но само края; а тук, когато юношата още не е встъпил и в преддверието и не се е докоснал до това прекрасно благочестие, ти вече се боиш, трепериш и падаш духом в отчаяние! Докато преди самият ти си казвал: "Какво, нима този, който живее в града и има къща, не може да се спаси?" Така, ако можеш да се спасиш в града, имайки къща и жена, то много повече - без жена и всичко останало. Не е позволено един и същ човек ту да бъде уверен, че спасението е възможно и за този, който е свързан с житейски дела, ту да се бои и да трепери за този,

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

който е свободен от всичко, като че без това не е възможно да се води доблестен живот. Ако и живеещият в града би могъл да се спаси, както ти казваш, то много повече отдалечилият се в пустинята. Как ти се боиш от невъзможността тук, а не се боиш от нея там, където повече би следвало да се страхуваш?

14. Но някой ще каже, че не е едно и също дали ще съгреша мирянин или такъв, който завинаги се е посветил на Бога; тъй като двамата не падат от една и съща височина, то и раните им не са еднакви. Ти много се заблуждаваш и се лъжеш, ако мислиш, че едно се изисква от мирянина, а друго - от монаха; разликата между тях е в това, че единият встъпва в брак, а другият не, а във всичко останало те подлежат на еднаква отговорност. Така, който се *гневи на брата без причина*, мирянин или монах, еднакво оскърбява Бога, и гледащият *на жена с пожелание*, и единият, и другият, ще бъде наказан като за прелюбодеяние (Мат. 5:22, 28). Ако можем да добавим някакво съображение, то мирянинът има по-малко извинения за тази страст, защото не е едно и също дали ще се прелъсти от красотата на жена този, който има жена и се ползва от тази утеха, или ще бъде уловен от този грях онзи, който съвсем няма такава помощ (против страстта). Така по отношение на клетва и единият, и другият, ще бъде осъден еднакво, защото Христос, когато давал тази заповед и закон, не е направил такава разлика и не е казал: ако този, който се кълне, е монах, неговата клетва е от лукавия, а ако не е монах, не е така, но просто и на всички е казал: *Аз пък ви казвам: да се не кълнете никак* (Мат. 5:34). И още, е казал: *Горко вам, които се смеете сега* (Лук. 6:25), и не е добавил: на монасите, но е дал това правило за всички изобщо; така е постъпил Той и във всички останали, дивни и велики Свои заповеди. Например когато казва: *блажени бедните духом, плачещите, кротките, гладните и жадните за правда, милостивите, чистите по сърце, миротворците, изгонените заради правда*, понасящи заради Него от външните (невярващите) споменати и неспоменати оскърбления (Мат. 5:3-11), не посочва нито мирянина, нито монаха: такава разлика е привнесено от човешкия ум. Писанията не знаят това, но желаят всички да живеят живота на монасите, макар и да имат жени. Послушай какво казва и Павел (а когато говоря за Павел, отново говоря за Христа). Павел, обръщайки се в посланията към хората, имащи жени и възпитаващи деца, изисква от всички тях строгост на живота, свойствена на монасите. Така, изключвайки всякакъв разкош и в облеклото, и в пиетието, той пише такива думи: *жените, облечени прилично, със срамежливост и целомъдрие да се гиздят, не с плетенки, ни със злато, или с бисери, или драгоценни дрехи* (1 Тим. 2:9); и още: *която се храни неумерено, приживе е умряла* (1 Тим. 5:6 - слав.); и още: *като имаме прехрана и облекло, нека с това бъдем доволни* (1 Тим. 6:8). Какво повече от това може да се изисква от монашестваниците? А научавайки другите да сдържат езика, той отново установява строги правила, такива, които е трудно да изпълнят и монасите, защото отстранява не само срамните и глупави речи, но и шегите, прогонва от устата на верните не само яростта, гнева и обидата, но и виковете: *Всяко огорчение, казва, и ярост, гняв, вик и хула да бъдат далеч от вас заедно с всяка злоба* (Еф. 4:31). Или това ти се струва малко? Почакай и ще чуеш много повече за това, което Той заповядва на всички за незлобието. *Слънце, казва, да ви не залязва гневни* (Еф. 4:26), *гледайте, никой никому да не отвърща зло за зло; а винаги желайте доброто и един другиму, и на всички* (1 Сол. 5:15); и още: *Не се оставяй да те надвива злото, но надвивай злото с добро* (Рим. 12:21). Виждаш ли достигащата до самия връх степен на благочестие и дълготърпение? Послушай още какво заповядва той за любовта - главата на добродетелите: поставяйки я по-високо от всичко и говорейки за нейните действия, той е обяснил, че от миряните се изисква същата любов, каквато (изисквал) Христос от учениците. Както Спасителят е казал, че най-висшата степен на любовта се състои в това, да полагаш *душата си за своите приятели* (Иоан. 15:13); така и Павел е изразил същото с думите: *любовта не дири своето* (1 Кор. 13:5), и към такава любов е заповядал да се стремим; така че, ако беше казано само това, то би било достатъчно за доказателство, че и от миряните се изисква същото, което и от монасите, защото любовта е съюз и корен на много добродетели, а Павел говори за нея и по-подробно. Какво повече може да се изисква от такова благочестие? Когато той заповядва да бъдем над гнева и яростта, и виковете, и сребролюбието, и чревоугодието, и разкоша, и тщестлавието, и над всичко житейско и да нямаме нищо общо със земята; когато заповядва да умъртвим *членовете си* (Кол. 3:5), очевидно изисква от нас същия строг живот, какъвто (изисквал) от учениците Христос, и желае ние да бъдем мъртви за греховете, както умрелите и погребаните. Затова и казва: *който е умрял, той се е освободил от грях* (Рим. 6:7). А на други места той ни увещава да подражаваме на Христа, а не само на Неговите ученици; така, когато ни убеждава към любов, незлопаметство и кротост, посочва за пример Христа. И така, ако (Павел) заповядва да подражаваме не само на монасите и дори не на Неговите ученици, но на Самия Христос, и на неподражаващите определя голямо наказание, защо ти наричаш тяхната висота по-голяма? Всички хора трябва да се издигат на една и съща висота; и именно това е извратило цялата вселена, че ние мислим, че само монашестваният има

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

нужда от по-строг живот, а другите могат да живеят безгрижно. Не, не е така; но от всички нас се изисква - казва той - еднакво благочестие: това бих искал най-вече да внуша; или - по-точно, не аз, но Сам Този, Който ще ни съди. А ако ти се удивляваш и недоумяваш, то отново ще почерпим за твоя слух от същите извори, за да се умиеш съвършено от всяка нечистота на неверието. Ще ти представя доказателство от наказанията, които предстоят в този ден (на съда). Богатият бил много наказан не за това, че е бил жесток монах, но - ако може да се каже нещо за пояснение - за това, че бидейки мирянин и живеейки в богатство и пурпур, презирал Лазар в крайната му бедност. Няма да кажа нито едното, нито другото, а само това, че той бил жесток и затова търпял най-тежки мъки в огъня. И девиците за това, че нямали човеколюбие, били отхвърлени от брачния чертог; и ако можем да добавим нещо от себе си, наказанието им не било увеличено заради тяхното девство, но може би било смекчено поради това; защото те не чули: *идете в огън вечний, приготвен за дявола и неговите ангели* (Мат. 25:41), а само: *не ви познавам* (- 12). А ако някой каже, че и едното, и другото са еднакви - няма да започна да противореча; защото сега се стремя да докажа, че животът на монасите не прави наказанията по-тежки, но че и миряните се подхвърлят на същите наказания, ако грешат еднакво с тях. Така и облеченият в нечиста дреха (Мат. 22:1-13) и изискващият (от своя длъжник) сто динария (Мат. 18:23, 24) претърпели постигналите ги беди не защото били монаси, но първият погинал заради блудодеянието, а последният - за злопаметството. Ако някой погледне и другите, които тогава ще бъдат наказани, ще види, че те се подхвърлят на наказание само за греховете си. Това може да се забележи не само в наказанията, но и в увещанията. Така (Господ), казвайки: *Дойдете при Мене всички отрудени и обременени, и аз ще ви успокоя; вземете Моето иго върху си и се поучете от Мене, понеже съм кротък и смирен по сърце, и ще намерите покой за душите си* (Мат. 11:28, 29), говори това не само на монашестващите, но и на целия човешки род. И когато заповядва да вървим по тесния път (Лук. 13:24), отправя думите Си не само към тях, но и към всички хора; Той е заповядал еднакво на всички да ненавиждат душата си на този свят (Иоан. 12:25) и всичко останало, подобно на това. А когато Той говори не на всички, и не преподава закон, Сам ни обяснява това. Така, говорейки за девството, Той е добавил: *който може възприе, нека възприеме* (Мат. 19:12); не е казал: всеки, и не е преподавал това като заповед. Така и Павел, който във всичко се явява подражател на Учителя, засягайки този предмет, е казал: *За девствениците нямам заповед от Господа* (1 Кор. 7:25). И така, занаят мисля, че и най-склонният към спорове и безсрамен няма да отрече, че и мирянинът, и монахът трябва да достигнат еднаква висота, и че и двамата, в случай на падение, ще получат еднакво наказание.

15. След като ясно доказахме това, сега ще изследваме кой по-лесно и по-бързо може да падне. Впрочем тук няма нужда от изследване. Макар и запазването на целомъдрието да е лесно за женения човек, като ползващ се от голямо утешение - по отношение на другите добродетели и за него това се оказва не много (лесно), - но и тук виждаме да падат повече женени, отколкото монаси. Не толкова излизат от манастирите, за да встъпят в брак, колкото от брачното ложе отиват при блудници. Ако (миряните) така често падат в това, с което им е лесно да се борят, то какво да правят с другите страсти, от които биват смущавани повече, отколкото монасите? Тях, разбира се, по-силно напада похотта, тъй като те нямат общуване с жени; но другите страсти не могат и да се приближат до тях, докато миряните биват силно преследвани и поразявани в самата глава. А ако монасите и в това, в което борбата при тях бива по-силна, побеждават по-лесно, отколкото хората, които не са подложени на такава борба, те очевидно много по-лесно от последните ще устоят против другите страсти, от които не биват смущавани. Така користолюбието и страстта към удоволствия и власт, и към всичко друго обикновено по-лесно биват побеждавани от монасите, отколкото от миряните. Както на война и в сражение наричаме по-лека не тази част от борбата, в която често падат убити, а тази, в която падат рядко и не много: така трябва да съдим и за този предмет. Користолюбието е по-лесно да преодолее не този, който се движи в света, а този, който пребивава в планините; първият лесно бива победен от него, а победения от користолюбие трябва да причислим към идолослужителите (Кол. 3:5). Последният, ако има пари, няма да пожелае да остави без помощ и своите близки, но с охота ще им даде всичко, докато първият не само ще ги остави без внимание, но и ще ги ощети не по-малко от чуждите; а това вече е друг вид идолослужение, по-тежък от първия. И трябва ли да изброяваме всичко останало, в което монашестващите побеждават лесно, а миряните биват побеждавани с голяма сила? Как не се боиш и не трепериш, въвеждайки (сина) в такъв живот, в който той скоро може да бъде победен от пороците? Или ти се струва маловажно нещо да служиш на идолите, да бъдеш по-лош от неверните, да се отричаш с делата си от служене на Бога - на което по-скоро се подхвърлят хората, привързани към света, отколкото монасите? Не виждаш ли, че този твой страх е празен предлог? Ако трябва да се боиш, то не е за тези, които избягват вълненията и бързат към пристанището, но за ония, които се носят по вълните сред вихъра и бурята. Тук по-скоро може да има корабкрушения, поради

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

това, че и вълненията са по-големи, и ония, на които предстои да се борят, са по-безгрижни; а там няма такива вълни и е голяма тишина, и усърдието на тези, които трябва да се борят, е по-голямо. Затова и ние привличаме (други) в пустинята не само за да се облекат във власеница, да надянат на себе си вериги и да се посипят с пепел, но преди всичко за да избегнат пороците и да се отдадат на добродетели. Какво ще кажат, няма всички женени ще погинат? Не казвам това, но че ако пожелаят да се спасят, им предстоят повече трудове, по неизбежна необходимост - защото за несвързания е по-лесно да бяга, отколкото за свързания. Но той ще получи ли и по-голяма награда и по-блестящи венци? Не, защото сам налага на себе си тази необходимост, след като е възможно и да не я налага. И така, когато при нас ясно е доказано, че ние подлежим на еднаква отговорност с монасите, да тръгнем сами по най-удобния път и да поведем и синовете си по него; а не да започнем, като врагове и неприятели, да ги потопяваме и увличаме в бездната на порочността. Ако това правят други, не би било толкова ужасно; но когато родителите, изпитали всичко житейско и узнали на дело колко празни са настоящите удоволствия, стигат до такова безумие, че увличат към тях и други, тъй като самата им възраст вече не позволява (да им се предават), и когато би следвало да укоряват сами себе си за предишното, хвърлят в него и други, и при това - намирайки се вече близо до смъртта, съда и тамошните изтезания; то какво оправдание ще остане за тях, какво опрощение, каква милост? Те ще бъдат наказани не само за своите грехове, но и за влиянието върху децата, независимо дали ще успеят да ги доведат до падение, или не.

16. Но може би вие желаете да видите деца от децата си? Как ще стане това, когато самите вие още не сте станали (истински) бащи? Не раждането те прави такъв баща: с това ще се съгласят и самите родители, виждайки своите деца достигнали до крайна порочност, отхвърлят ги и се отчуждават от тях, като не свои, и нито природата, нито раждането, нито нещо друго подобно може да ги удържи от това. Нека те не се смятат за бащи на тези, които са далече от благочестието; но когато ги родят по този начин, тогава нека очакват внуци, защото само тогава ще могат да ги видят. Техни деца са тези, които *не от кръв, ни от похот плътска, нито от похот мъжка, а от Бога се родиха* (Иоан. 1:13). Тези деца не карат бащите да се безпокоят нито за пари, нито за брак, нито за нещо друго подобно, но оставяйки ги свободни от всяка грижа, им доставят по-голямо наслаждение от това, с което се ползват плътските бащи. Те се раждат и възпитават не така, както първите, но много по-добре и блестящо, затова и радват родителите си повече. Освен това, аз бих казал още, че невярващите във възкресението е естествено да плачат за децата, тъй като за тях остава само това утешение; но ние, които смятаме смъртта за сън и сме научени да презираме всичко тукашно, ще се удостоим ли с някакво опрощение, ако започнем да плачем за тях и се стремим към това - да видим деца и да ги оставим тук, откъдето сами се стремим да се отдалечим и където пребиваваме, въздишайки? Впрочем това казваме за по-духовните хора. А на тези, които обичат плътта и са много привързани към настоящия живот, аз бих казал, първо, че не е известно със сигурност дали ще има деца след брака; второ, дори и да има, от тях идват повече скърби, защото ние получаваме не толкова радости, колкото скърби от ежедневните грижи, безпокойства и опасения за тях. Но на кого, ще кажат, ще оставим нивите, къщите, робите и златото (те, както чувам, плачат и за това)? На този, който и преди е имал (право) да ги наследи, а сега още повече, колкото по-надежден техен пазител и притежател бъде. Тогава много неща биха могли да вредят на тези блага: и тлението, и продължителното време, и разбойници, и клеветници, и завистници, и неизвестността на бъдещето, и непостоянството на хората, и накрая, смъртта би могла да лиши сина и от пари, и от тези имения; а сега той е поставил своето богатство над всичко това, намирайки безопасно място, където нищо от казаното не може да го достигне. Именно небето е такова място, което е недостъпно за каквото и да е нападение, по-плодоносно е от всяка земя и дава на сложилите своите богатства в него да пожънат своите плодове в голямо изобилие. Затова сега не бива да говорим така, но когато синът има намерение да бъде светски човек, тогава (би следвало) да плачем и да казваме: на кого ще оставим нивите, на кого златото, на кого другото имущество? Сега той има такава власт над богатството, че няма да се лиши от притежаването му дори и след заминаването оттук, но след като замине оттук, особено ще се наслаждава на ползата от него. Ако още тук искаш да видиш сина си притежател на имущество, и това може по-скоро да се очаква от монаха, отколкото от мирянина. Кой, кажи ми, повече бива притежател на богатство: този ли, който от скъперничество не смее и да се докосне до него, но го заравя и се въздържа от своето като от чуждо? Този ли, който го харчи безразсъдно и непразно, или който прави това както подобава? Този ли, който сее на земята, или който прави това на небето? Този ли, на когото не се позволява да раздаде всичко свое на когото пожелае, или който е свободен от всички, изискващи различни данъци? Мнозина от различни страни пристъпват към земеделеца и търговеца като го принуждават да плаща данъци и изискват всеки своята част; но който желае да дава на нуждаещите

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

се, при него никой няма да се яви с подобни искания, така че той и тук в по-голяма степен бива господар (на своето богатство). Нима този, който разпилява имуществото си за блудници, за чревоугодие, за тунейдци и измамници, опозорява своята чест, погубва своето спасение, ти ще наречеш господар на това, което харчи, а онзи, който изразходва своето имущество с голямо благоразумие, за истинска слава и полза и за угодното на Бога, няма да наречеш такъв? Тогава ти ще направиш същото, както, когато видиш някой да хвърля своето имущество във водосточните ями, го наречеш господар, а употребяващия ги за необходимите нужди започнеш да оплакваш, като нямащ власт над това, което харчи. И по-точно казано, такива хора могат да се сравнят не с тези, които просто разпиляват (своето имущество), а с онези, които погубват зле главите си, защото едните разходи правят човека по-знатен, по-богат и го държат в безопасност, а другите го подхвърлят не само на срам и позор, но и на неизбежна погибел.

17. Но, ще кажат, нима след брака и раждането на деца не можем да се посветим на благочестието, достигайки дълбока старост? А кой ще ни гарантира, първо, че ще достигнем дълбока старост, и второ, че достигнали я, непременно ще запазим това намерение? Ние нямаме власт над пределите на живота, на което учи и Павел, когато казва: *денят Господен ще дойде тъй, както крадец нощя* (1 Сол. 5:2); и нашите мисли няма да останат винаги в еднакво настроение. Затова и премъдрият дава такова увещание: *не се бави да се обърнеш към Господа и не отлагай от ден на ден*: за да не бъдеш съкрушен, докато се бавиш, и *да не загинеш във време на отмъщението* (Сир. 5:8, 9). Но дори и да няма такава неизвестност, и тогава не следва да отлагаш делата със синовете и да забравиш каква вреда бива от всичко това. Наистина, би било крайно безразсъдно, когато юношата има нужда от помощ и когато го заплашва силен враг, да му заповядваш да се потопява в житейските дела, така че той лесно да бъде победен (от врага); а когато получи хиляди рани и няма нито едно здраво място на себе си, тогава да го въоръжаваш и подбуждаш към борба, вече лежащ и изнемогнал. Да, ще кажат, тогава е лека борбата, тогава битката е удобна, когато угаснат похотите. Но каква борба ще има тогава, когато никой не встъпва в борба с нас? Затова тогава няма да има и светли венци; защото *добре е човеку, кога носи иго на младини. Седи самотно и мълчи* (Плач Иер. 3:27, 28). Този е достоен за множество похвали, прославен и почтен, който обуздава беснуващата природа и спасява лодката по време на най-жестока буря. Впрочем няма да спорим за това; нека борбата бъде отсрочена, ако желаеш. Но ако времето на борбата зависеше от нас, бихме могли да чакаме старостта; а ако човек трябва да се бори в продължение на целия настоящ живот, започвайки от най-млада възраст, или от десет години (защото от тази възраст следва да даваме отчет за греховете, както показва примерът с децата, изядени от мечки заради насмешката над Елисей), и при това да се борим от тази възраст, в която против нас се надига най-силна война, то защо определяш за подвизи времето на старостта? Ако ти имаш власт да заповядваш и на дявола да не напада и да не встъпва в борба, този твой съвет би имал някакъв смисъл; но ако ти му предоставяш да действа и да поразява, а на мен заповядваш да остана спокоен или дори доброволно да се преклоня пред него, какво може да бъде по-лошо от тази обида - в същото време, когато врагът неистовства, обезоръжава този, когото напада, и така го предава в неговите ръце? - Но синът е млад и слаб? Затова и се нуждае от по-голяма безопасност, а нуждаейки се от безопасност, той се нуждае и от по-голяма грижа. Такъв човек трябва винаги да бъде в тишина и спокойствие, да не се намесва в (светски) дела и да не се движи в такава среда, в която има много шум и смущение. А ти увличаш в света самите тези, за които борбата е особено тежка и поради тяхната възраст, и поради слабостта, и поради неопитността, и поради разсеяността сред света, като да са опитни и крепки, и не им позволяваш да отидат да се подвизават в пустинята, както ако на някой човек, който може да удържи хиляди победи, ти заповядваш да размишлява за военните дела в бездействие, а на неопитния, който не може и да погледне към сражението, поради това го заставяш да влезе в него, хвърляйки го в крайни затруднения в това изпълнимо дело. При това трябва да знаем също, че след встъпването в брак не можеш да бъдеш господар на себе си, но е неизбежно едно от двете: или да имаш постоянно съжителство с жена, ако тя пожелае това, или, ако тя пожелае да се въздържа, да я оставиш и да се предадеш на любодеяние. Трябва ли да говорим за другите затруднения, за грижите за децата и дома, които могат да притъпят всяко усърдие (към благочестието) и да предизвикат силно разслабване в душата?

18. Затова е по-добре да въоръжаваш (сина) от млада възраст, когато той е властен над себе си и не е свързан с нищо - по-добре е не само поради посочените причини, но не по-малко и поради това, което ще бъде казано по-нататък. Пристъпилият към благочестието в края на своя живот използва цялото си време, за да умие според силите си греховете, извършени в предишната възраст, и за това отива цялото му усърдие; но той често не успява и в това, а си отива оттук с остатъци от раните; а който от ранна възраст е встъпил

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

в подвижничеството, той не губи време за това и не седи да лекува своите рани, но от самото начало вече получава награди; първият желае да се избави от всички рани, а последният със самото встъпване на попрището вече печели трофеи и прибавя победи към победите; той, като олимпийски борец, от млада възраст до старост шествайки сред победни възклицания, си отива оттук, увенчан с множество венци на главата. С кого желаеш да бъде твоят син? С тези ли, които с велико дръзновение могат да гледат към самите архангели, или с онези, които стоят заедно с всички и заемат последно място? Такива, разбира се, ще заемат последно място, дори ако успеят да преодолеят всички препятствия, които изброих сега: ако не ги постигне преждевременна смърт, ако след това не им попречи жена, ако не получат толкова рани, че за излекуването им да не стигне и цялата старост, и ако завинаги запазят своето разположение (към благочестието) твърдо и непоколебимо. Когато всичко това се събере в едно, те и тогава едва ще заемат място между последните. С тях ли искаш да бъде твоят син, или в числото на тези, които блестят в първия ред на (небесното) воинство? Кой, ще кажат, е толкова жалък, че да пожелае на своите деца първото, а не последното? - но ние следваме навика и искаме те да бъдеш при нас. Това желая и аз, и не по-малко от вас, родителите, се моля те да се върнат в родителския дом, и да ви възнаградят за възпитанието така, както нищо друго не може да ви възнагради; но да не изискваме от тях това сега. Не е ли странно, че изпращайки ги да се учат на красноречие, ги отдалечаваме задълго дори от отечеството, не ги пускаме у дома си, а им заповядваме да обядват и нощуват в дома на учителя; а когато те възнамеряват да пристъпят към изучаването не на човешка наука, но към небесното благочестие, начаса ги отклоняваме от това, преди да се изпълни желаното от нас? Някой, който се учи да ходи по опънато въже, задълго се разделя с близките си; а тези, които се учат да изпитат от земята на небето, да задържаме при родителите? Има ли нещо по-лошо от това безразсъдство? Не виждате ли, че и земеделците, колкото и силно да желаят да получат плодове от своите трудове, никога не се решават да ги събират преждевременно? Така и ние да не отклоняваме синовете от пустинническия живот преждевременно, но да предоставим на уроците възможност да се утвърдят в тях и семената (на благочестието) да се вкоренят; да не се безпокоим и скърбим, когато трябва да се възпитават в манастира десет или двадесет години; защото, колкото повече някой се упражнява в училище, толкова повече сили придобива. А по-добре е, ако е угодно, да не определяме срок; но единствен предел да бъде времето, когато посетите в сина плодове достигнат зрелост; тогава той нека се върне от пустинята, а преди това - не; защото от нашата прибързаност ще последва само това, че той никога няма да бъде зрял. Който преждевременно се лишава от храна в корена, той и в свое време няма да бъде годен; а за да не се случи това (с нашите деца), нека търпеливо да понасяме раздялата, и не само сами да не бързаме, но ако те пожелаят да се върнат преждевременно, да не позволим. След като се усъвършенства, синът ще бъде придобивка за всички, и за бащата, и за майката, и за дома, и за града, и за обществото; а ако той се върне, без да е достигнал целта, ще бъде предмет на насмешка и позор, и ще навреди и на себе си, и на другите. Да не причиняваме такава вреда. Изпращайки синовете в чужбина, ние желаем да ги видим тогава, когато те се усъвършенстват в това, за което са предприели пътешествието; а ако те се върнат преди това, ние ще получим не толкова удоволствие от тяхното пристигане, колкото скръб от това, че са се върнали без полза. Така, не е ли крайно безразсъдно - за духовното да не полагаме и такива грижи, каквито полагаме по отношение на житейското, но при него благочестиво да понасяме раздялата с децата, дори с пожелание за по-дългото ѝ продължаване, ако това е полезно с нещо, а тук да бъдем толкова изнежени и чувствителни към раздялата, че от такова малодушие погиват най-големите блага, при това имайки тук много повече утешения не само в това, че децата са се посветили на най-важното дело и непременно ще постигнат своята цел и нищо няма да разруши техните надежди, но дори и в самата раздяла? Когато децата се намират на далечно пътешествие, е трудно да се виждаме с тях, особено ако родителите са на преклонна възраст; а тук можем често да идваме при тях. Така и ще започнем да правим: когато децата още не могат да идват при нас, ние ще ходим при тях за среща и събеседване. От това ще имаме голяма полза и удоволствие: ние не само ще се радваме при срещата с любимите деца, но и ще се връщаме у дома с големи плодове за самите нас; а нерядко и сами ще останем с тях, проникнати от любов към благочестието. И така, да започнем да ги призоваваме тогава, когато станат крепки и способни да принасят полза и на други; само тогава ще ги извеждаме оттук, за да бъдат светлина за всички, и светилникът да стои на свещник. Тогава ще видите на какви деца сте бащи, и на какви - онези, които вие смятате за щастливи; тогава ще познаете ползата от благочестието, когато (вашите деца) започнат да лекуват хората, страдащи от неизлечими болести, когато ще се прославят като общи благодетели, покровители и спасители, когато ще живеят с хората на земята като ангели, и ще обръщат към себе си погледа на всички; или по-точно, каквото и да кажем, не можем да изразим всичко това, което може да се види от опит и от самото дело. Така трябваше да постъпват и законодателите, за да се върши това,

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

което е правилно - не да внушават страх на младите хора тогава, когато станат мъже, но да ги наставляват и насочват в детството; тогава и впоследствие няма да има нужда от заплахи. А сега става същото, както, ако някой лекар не казва нищо на започналия да се разболява и не му показва как да се освободи от болестта, а на изнурения и неизлечимо болния преподава безброй правила. Така и законодателите ни ръководят тогава, когато вече сме се развратили. Но не така постъпва (Павел); той прикрепява към децата учители в добродетелите от самото начало и от най-ранна възраст, преграждайки достъпа на пороците до тях. Най-доброто учение не е това, при което, допуснали най-напред пороците да вземат връх, след това се стремят да ги отстранят, а това, при което предприемат всички мерки, за да направят нашата природа недостъпна за тях. Затова ви увещавам не само да възпирате другите, желаещи да постъпват така, но и сами да действате и да спасявате лодката (на живота), и да се стремите тя да плава при попътен вятър. Наистина, ако всички усвоим такъв начин на мислене и преди всичко друго водим децата към добродетелите, смятайки това за главно дело, а всичко останало за допълнително, от това биха произлезли толкова блага, че изброявайки ги сега, би изглеждало, че преувеличавам. А ако някой желае да се убеди в това, той добре може да го узнае от самите дела, и да ни изкаже, а преди нас - на Бога, велика благодарност, виждайки, че на земята процъфтява небесният живот, и че вследствие на това и най-неверните приемат с вяра учението за бъдещите блага и възкресението.

19. А че това не е самохвалство, се вижда от следното: когато говорим на неверните за живота на пустинниците, те не могат да кажат нищо против него, но мислят, че ще намерят основание за възражения в малобройността на преминаващите такъв живот. Но ако насадим този плод в градовете, ако благочинието станеше закон и начало, и ако ние наставлявахме децата си преди всичко на това да бъдат Божии приятели и ги учехме вместо всичко и преди всичко на другите духовни науки, биха престанали всички скърби, настоящият живот би се избавил от безчислените злини, и това което се говори за бъдещия живот, т.е. *скръб и въздишка ще се отдалечат* (Ис. 35:10), всички бихме го имали и тук. Ако в нас нямаше пристрастие нито към парите, нито към празната слава, ако не се бояхме от смъртта, нито от бедността, ако не смятахме скърбите за зло, а за велико благо, ако не познавахме враждата, нито ненавистта, то не бихме страдали нито от своите, нито от чуждите скърби, но човешкият род би се приближил към самите ангели. Но, ще каже някой, кой от хората е достигнал такова съвършенство? Ти, разбира се, няма да повярваш на това, живеейки в градовете и не четейки божествени книги; но ако би познал живеещите в пустините и древните, споменати в духовните книги, ти би се убедил, че и монасите, и преди тях апостолите, а преди тях (ветхозаветните) праведници, със сигурност са се отличавали с такова благочестие. Впрочем, за да не спорим с теб, ще предположим, че твоят син ще бъде с две или три степени по-ниско от тях, но и в този случай ще получи немалко блага. Той не се сравнява с Петър и Павел, и дори няма да бъде близко до тях; но нима поради това ще го лишим от чест, по-ниска в сравнение с тях? Разсъждавайки така, ти би направил същото, както, ако бе казал: ако той не може да бъде скъпоценен камък, нека остане желязо, но да не бъде нито сребро, нито злато. Защо не разсъждаваш така и за външните дела, но съвсем противоположно? Изпращайки сина си да учи красноречие, ти, макар и да не се надяваш непременно да го видиш на висотата на съвършенството, поради това не го отклоняваш от това занимание, а правиш всичко, което можеш, смятайки за задоволително, ако твоят син, с успехите си в красноречието, успее да бъде пети или десети след първите. И определяйки синовете си за служба на царя, вие не очаквате, че те непременно ще достигнат степенята на военачалници, но не им заповядвате да снемат от себе си воинската дреха и да не се приближават дори до прага на двореца, и употребявате всички средства да не бъдат отстранени от пребиваване там, смятайки за достатъчно да ги видите поне в числото на средните. Защо там, дори и да не можете да получите най-голямото, се стремите и се грижите за малкото, макар и надеждата за това да е също така съмнителна, а тук нехаете и се отклонявате? Поради това, че силно желаете тези блага, а онези - ни най-малко; а след това, срамувайки се да го признаете, измисляте извинения и предлози; докато, ако истински желаете (тези блага), нищо не би ви отклонило от тях. Това наистина е така: който истински обича нещо, той, ако не може да достигне всичко или най-високото, ще се постарее да достигне поне средното, или дори хиляди пъти по-ниското. Така пристрастеният към виното и напитките, ако не може да получи сладко и ароматно вино, никога няма да се откаже и от най-лошото; и користолюбивият, макар и някой да му даде не скъпоценни камъни и злато, но сребро, ще бъде много благодарен. Такава е страстта: това е някакво насилие, способно да принуди всеки, обхванат от нея, да търпи и понася всичко заради нещо; затова, ако вашите думи не бяха само предлог, вие би трябвало да ни съдействате, защото на желаещия осъществяването на нещо е свойствено да не пречи на това осъществяване, но всякак да му съдейства. Така и излизащите на олимпийските игри, макар и да знаят, че от множеството (съперници)

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

само на един се дава наградата за победата, все пак встъпват в борба и се подвизават. Впрочем не може да има никакво сравнение между тукашното и тамошното не само по целта на подвизите, но и поради това, че тук бива увенчан задължително само един, а там предимството и унижението не са в това, че един си отива неувенчан, а друг - увенчан, а в това, че един получава по-блестяща награда, а друг - по-малко, но всички получават. Изобщо, ако бихме пожелали от самото начало да настроим децата и да ги предадем на желаещите да ги възпитават, не би било невероятно те да застанат в първите редици на воинството; защото Бог не би презрял такова усърдие и ревност, но би прострял Своята ръка и би я сложил върху тези (живи) изваяния. А когато действа Неговата ръка, тогава не може да има нищо безуспешно в каквото и да било, или по-точно, не може да не се достигне до най-висша степен на блясък и слава, само при това да го има и необходимото от наша страна. Ако и жените са в състояние да измолят от Бога да им помогне във възпитанието на децата, толкова повече бихме могли да направим това ние, ако пожелаем. За да не удължаваме словото, ще премълча за другите жени, макар че мога да разкажа за мнозина, но ще спомена само за една.

20. Имало една иудейка, Ана. Тя родила син и не се надявала да има друг, защото и този едва получила след много сълзи, тъй като била неплодна. Макар и да виждала, че съперницата ѝ често я укорява за това, тя не постъпила така, както постъпвате вие, но и след като получила син, го държала при себе си само дотогава, докато било необходимо да го храни с мляко. И щом престанал да се нуждае от тази храна, тя го взела и веднага го посветила на Бога, не го канела да идва в родителския дом и той постоянно живеел в Божия храм: и ако някога тя, като майка, желала да го види, не викала момчето при себе си, но сама с баща му отивала при него, общувайки с него като с вече посветен (на Бога). От това юношата станал толкова доблестен и велик, че когато Бог се отвърнал от еврейския народ заради разпространителото се в него нечестие, той не изричал пророчества и не откривал никакви тайни, но със своята добродетел отново преклонил и измолил Бога да дари (на иудеите) това, което имали и преди, и възвърнал изгубения дар на пророчеството. И това направил, когато бил не в зряла възраст, но още малко момче: *виденията не бяха чести*, казва Писанието, *словото Господне беше рядко в ония дни* (1 Царств. 3:1); и в същото време Бог често му откривал Своята воля. Така полезно е винаги да отдаваме своите придобивки на Бога и да се отказваме от всичко, не само от парите и имуществото, но и от самите деца. Ако ни е заповядано да постъпваме така със своята душа (Мат. 16:24, 25), толкова повече с всичко останало. Така постъпил и патриарх Авраам, или, по-точно казано, много по-възвишено: затова и получил сина си обратно, с още по-голяма слава. Наистина, ние оставаме със своите деца особено тогава, когато ги отдаваме на Господа. Той много по-добре (от нас) ще ги запази, тъй като повече се грижи за тях. Не виждате ли, че така става и в дома на богатите? И там може да се види, че низшите (слуги), живеещи с бащите си, не са така забележителни и нямат такава сила; а тези, които господарите са отделили от родителите им и са ги определили за служба при себе си и пазене на съкровищата им, се ползват с много по-голямо благоволение и свобода, и биват толкова по-славни от своите съслужители, колкото господарите са по-славни от робите. Ако хората са така добри и благосклонни към своите слуги, то много повече безпределната Благодетелност, т.е. Бог. Да оставим децата да служат (на Бога), въвеждайки ги не в храма, както Самуил, но в самото небе, заедно с ангелите и архангелите. А че посветилите се на това благочестие действително ще служат заедно с тях, това е очевидно за всеки. Те ще се застъпват с велико дръзновение не само за себе си, но и за вас. Защото, ако някои са получавали (от Бога) някаква милост заради бащите, толкова повече (ще получат) бащите за децата; защото в първия случай право (на милост) има само единството на природата, а в последния - и възпитанието, което е много по-важно от природата. И едното, и другото мога да ви потвърдя и чрез божествените писания. Така Езекия, добродетелен и благочестив, но поради делата си нямаш дръзновение да се противопостави на голямата опасност, Бог спасява, както Сам е казал, заради добродетелта на баща му: *Аз ще пазя тоя град, за да го опазя за Себе Си и за Моя раб Давида* (4 Царств. 19:34). И Павел в посланието до Тимотей за родителите е казал: *ще се спасят чрез раждане деца, ако пребъдат във вяра, в любов и в светост с целомъдрие* (1 Тим. 2:15). И Писанието е прославило Иов както за това, че *беше непорочен, справедлив и богобоязлив* (Иов. 1:1), така и за грижата му за децата; а тя се състояла не в събиране на богатства за тях, и не в старание да ги направи славни и знаменити, но в какво? Послушай какво казва Писанието: *когато се завършваха дните на гощавките, Иов пращаше за тях, та ги освещаваше и, като ставаше заран рано, принасяше всесъжения по броя на всички тях (и един телец за грях за душите им). Защото Иов казваше: може би синовете ми са съгрешили и похулили Бога в сърцето си* (Иов. 1:5). Какво оправдание ще имаме ние, дръзвайки да вършим такива дела? Ако този, който е живял преди благодатта и преди закона и не е слушал никакво учение, е имал

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

толкова голяма грижа за децата, че се опасявал и за техните тайни грехове, тогава какво оправдание имаме ние, които живеем във времето на благодатта, имаме толкова учители, такива примери и такива увещания, и в същото време не само не се боим за тайните, но не обръщаме внимание и на явните грехове, и не само не им обръщаме внимание, но и преследваме желаещите да ги изправят? И Авраам, както казал преди, се е прославил и с тази добродетел наред с другите.

21. И така, имайки толкова примери, да подготвяме на Бога доблестни служители и изпълнители. Ако този, който възпитава борци за градовете, или обучава воини за царете, се удостоява с велика чест, то какъв дар можем да получим ние, възпитавайки за Бога толкова доблестни и велики мъже, или поточно казано - ангели? Да правим всичко, за да им оставим богатството на благочестието, което пребъдва постоянно, съпътства ни при заминаването оттук, и може да ни достави голяма полза не само тук, но и там. Житейското богатство няма да премине там заедно с хората, но още тук ще погине преди тях, а често погубва и притежаващите го; а това богатство и тук, и там ще остане сигурно и ще запази придобилите го в пълна безопасност. Наистина, който предпочита земното пред духовното, той ще се лиши и от едното, и от другото, а който се стреми към небесното, той непременно ще получи и земното. Това не са мои думи, но на Самия Господ, Който ще ни даде тези блага: *търсете*, казва Той, *царството на Бога и Неговата правда, и всичко това ще ви се придаде* (Мат. 6:33). Какво може да се сравни с тази чест? Грижи се, казва Той, за духовното, а всичко твое предостави на Мен. Както, ако чедолюбивият баща приема на себе си грижата за дома, ръководенето на слугите и всичко останало, а сина съветва да се занимава само с делата на благочестието, точно така (постъпва) и Бог. Да бъдем послушни, да започнем да търсим царството Божие; тогава ще видим и децата си навсякъде почетени, и сами ще се прославим с тях, ще се наслаждаваме и на настоящите блага само ако обикнем бъдещите и небесните. Това ще ви достави, когато ме послушате, велика награда, а на противящите се и непослушните - най-тежко наказание; затова не бива да се оправдаваме и да казваме: никой не ни е учил на това. Такова оправдание, още преди нашите думи, вече е опровергано, тъй като и (нашата) природа има способността точно да отличава доброто от недоброто, и нашето благочестие се прилага навсякъде, и случващите се в живота бедствия са достатъчно силни, за да прогонят в пустинята и най-силно привързаните към света. Така, ако и да мълчим, както вече казах, оправданието вече е опровергано, а толкова повече сега, след това продължително разсъждение, след такова вразумление, предлагано ни както от опита, така и от Божествените Писания. Дори и децата, оставяйки у дома, да не се развратят съвсем, но да получат спасение едва на последно място, и тогава ние (родителите) не бихме избегнали наказанието за това, че сме възпрепятствали желанието им да водят по-строг живот, и сме задържали в житейските дела онези, които са се стремили към небето; но ако и това се окаже невъзможно, а напротив, неизбежно им предстои да погинат, то какво извинение, какво оправдание ще имаме, навличайки върху себе си тежката отговорност не само за своите грехове, но и за последващите грехове на децата? Не толкова те, мисля, ще бъдат наказани за това, в което ще съгрешат, след като бъдат увлечени във вълните (на светския живот), колкото вие, поставили ги в такова крайно положение. Наистина, ако за съблазнилия ще е по-добре да бъде хвърлен в морето с *воденичен камък* (Мат. 18:6); то какво наказание и мъчение ще има за онези, които проявяват такава жестокост и недоброжелателство към своите деца? Затова ви моля да прекратите спора и да бъдете бащи на благочестиви деца. Не трябва да казваме и това, както чувам, че мнозина се отказват. А това какво е? Ние знаехме, казват, че те не могат да стигнат докрай, затова и ги спряхме. Но дори ако ясно си предвиждал това или то да е било само догадка - защото мнозина са устояли от тези, за които са мислели, че ще паднат, - ако, казвам, ти наистина си предузнал това, и тогава не би следвало да отклоняваш своя син. Ако например започнем да слагаме крак пред този, който вече е готов да падне, това не би ни послужило за оправдание, напротив, именно то би ни послужило за осъждане. Защо не си оставил падението да се извърши поради собствената безгрижност на човека, но си изпреварил греха и с това си привлякъл цялата вина върху своята глава? По-точно казано, ти не би следвало и да допускаш това; защо не си направил всичко възможно за това твоят син да не падне? Тъй като със сигурност си знаел, че той ще падне, затова със сигурност си достоен за наказание. Този, който отнапред е знаел това, не е трябвало да съдейства на падението, а да подаде ръка и да прояви всяко усърдие за това готовият да падне да стои твърдо, независимо дали той ще устои, или не. Ние сме длъжни да изпълняваме всичко, което зависи от нас, макар и другите да не получават никаква полза от нас. Защо и за какво? За да иска Бог отчет вече не от нас, а от тях. Това е казал и Сам Той за осъждане на този, който не е направил нищо със своя талант: *затова трябваше парите ми да внесеш на bankerите, а аз, като дойдех, щях да си прибера своето с лихва* (Мат. 25:27). Да послушаме Този, Който ни внушава това, за да избегнем

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

наказанието. Не можем заедно с хората да излъжем и Бога, Който изпитва сърцата, изобличава всичко и във всичко ни възлага отговорност за спасението на децата. Ако на такова наказание се подхвърля този, който не е внесъл парите (на bankerите), то на какво ще се подхвърли оня, който пречи и (на други), желаещи да ги внесат? Така, не само тогава, когато децата по наше внушение се потопят в житейските дела, но и тогава, когато мъжествено устоят против нашето нападение и отново се отдалечат в планините, еднакво наказание ще постигне онези, които са искали да им попречат. Както привличащият към благочестието, независимо дали ще убеди, или не, ще получи пълна награда (защото е изпълнил своето дело), така и желаещият да разврати, независимо дали ще успее да направи това, или не, ще претърпи еднакво наказание, защото и той е изпълнил своето дело. Така, дори и да не сте успели да потиснете и да изкорените благородните стремежи у децата, само за опита да го направите ще се подхвърлите на същото наказание, на каквото и успелите да ги отклонят от пътя. И така, разсъждавайки за всичко това и оставяйки всички извинения, да се постараме да бъдем бащи на доблестни деца, строители на Христови храмове, грижовници за небесните борци, помазвайки и подбуждайки ги, и всякак съдействайки им за полза, за да бъдем и ние участници в техните венци. А ако се съпротивлявате, децата, ако са доблестни, и против вашата воля ще достигнат това благочестие и ще се наслаждават на всички блага, а с вас ще се случи това, че вие сами на себе си ще навлечете безмерно наказание и ще хвалите казаното от нас тогава, когато от тези похвали вече няма да имате никаква полза.

СРАВНЕНИЕ **на** **царската власт, богатството и** **преимуществата с истинското християнско** **благочестие на монашеския живот**

В словото или разсъждението с такова заглавие, означаващо неговото съдържание, по-подробно се излагат мислите, изказани в едно от предходните слова (Слово второ - до невярващия баща, глави 6. и 7. за изобличение на нравите на обществото, съвременно на Златоустия Светител.

Като виждам, че много от хората повече обичат и уважават мнимите блага, отколкото наистина полезните и действително добрите, смятам за необходимо да кажа накратко за едните и за другите и да противопоставя едните на другите - благата, презирани от мнозина, и благата, силно желани, та като познаем различието между тях, да ценим едните, като достойни да се привържем към тях и спасителни, а другите да се научим да презираме, като неструващи нищо. Така хората обичат богатството, властта, първенството и славата, и мнозина облажават владетелите на народите, возещи се на блестящи колесници и придружавани от викове на глашатаи и голяма тълпа оръженосци, а презират живота на подвизаващите се в благочестие и избрали монашеския живот; едните, когато се появяват, обръщат към себе си погледите на народа, а другите със своето появяване не привличат ничии погледи, или погледите на малцина; и на последните никой не би пожелал да се уподоби, а на първите - всички, при положение че да се придобие власт и да се получи господство над народи е трудно и за мнозина невъзможно, и стремящият се към тази власт трябва да има много пари, а да изберат монашеския живот и да живеят в служене на Бога за всички е еднакво лесно и удобно. При това притежаването на власт се прекратява с този живот, или по-точно - тя още приживе оставя пристрастените към нея, и дори някои е подхвърляла на голяма опасност и позор; а монашеският живот и сега обогатява праведниците с много блага и след края на живота ги привежда светли и радостни пред съдилището на Бога и Отца, докато голяма част от началстващите ще се явят, за да получат голямо наказание за деянията в своя живот. Затова, като противопоставим едните на другите, тоест благата на благочестието и изглеждащите полезни блага на властта и славата в настоящия живот, да вникнем в различието между тях; защото при сравнението те ще бъдат по-ясни, или по-точно, ако е угодно, върховното от благата, т. е. царуването, сравнено с благочестието, да погледнем плодовете на едното и на другото наследство, като внимателно изследваме над кого властва царят и над кого благочестивият. Така, царят

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

господства над градове и области, и над много народи, ръководейки със своите указания и военачалниците, и градоначалниците, и войската, и народите, и съветите; а предалият себе си на Бога и избрал монашеския живот властва над гнева и завистта, над сребролюбието и сладострастието и над другите пороци, постоянно имайки пред очите си и грижейки се да не допусне душата да попадне под властта на гнусните страсти и да не предаде разума в робство на тази тежка тирания, но винаги да пази ума си над всичко, поставяйки страха Божи над страстите. Такова господство и владичество принадлежи на царя и такова - на монаха, така че някой по-справедливо би нарекъл цар последния, отколкото блестящия в багреница и венец и седящ на златен престол.

2. И така, наистина, цар е този, който побеждава гнева и завистта, и сладострастието, подчинява всичко на Божиите закони, опазва ума си свободен и не позволява страстите да обладаят душата с удоволствия. Такъв мъж бих желал да видя началстващ над народи, над земята и морето, над градове и области, и войски; защото, който е подчинил душевните страсти на разума, той лесно би управлявал и хората съгласно с божествените закони, така че той би бил вместо баща за подчинените, отнасяйки се към градовете с всяка кротост. А който външно началства над хората, но раболепно се подчинява на гнева, честолюбието и удоволствията, той, първо, може да бъде смешен за подчинените, защото, макар и да носи венец, украсен със скъпоценни камъни и злато, сам не е увенчан със смиреномъдрие, и макар и цялото му тяло да блести в багреницата, душата му остава неукрасена. След това той няма да знае как да се разпорежда с властта, защото неспособният да управлява сам себе си как може да подчинява другите на законите? Ако искаш да видиш и войната на единия и другия, ще намериш, че единият се сражава с демони, преодолява ги и ги побеждава, и бива увенчан от Христа; защото той излиза на война с божествена помощ, оградил се с небесното оръжие, поради което по необходимост достига победа; а царят - че се сражава с варвари. А колкото демоните са по-страшни от хората, толкова побеждаващият първите е по-блестящ от побеждаващия последните. А ако пожелаеш да знаеш и причината за едната и за другата война, и в това ще намериш голямо неравенство. Единият се сражава с демоните за благочестието и служенето на Бога или желаейки да изтръгне от заблуждението градове и села, а другият се сражава с варварите за отнемане на местности или предели, или имущество; или користолюбието и несправедливото властолюбие го увлича към сражение, при което много царе, желаейки по-голямото, са губели и настоящото. Така властта и войните показват колко различни са един от друг царят и посветилият живота си на служене на Бога; това може да се узнае още по-точно, когато се обърне внимание на живота на единия и на другия. Ще се окаже, че единият наистина общува с пророците, украсява душата си с мъдростта на Павел и постоянно преминава от Моисей към Исаия, от него към Иоан, а от него (още) към друг (от тях), а царят постоянно общува с военачалниците, градоначалниците и оръженосците; а с каквито хора постоянно общува всеки, на тях и се уподобява по нрав. Затова монашестваният съгласува своя нрав с нрава на апостолите и пророците, а царят - с нравите на военачалниците, оръженосците и щитоносците, хора, предали се на вино, услаждащи се с удоволствия и прекарващи по-голяма част от живота си в пиршества, и незнаещи нищо важно или добро вследствие на опиянението. Така и поради това следва да облажаваме монашеския живот повече от живота с господство, царуване и скиптри.

3. Ако пожелаем да си представим и нощното време, ще видим монаха отличаващ се със служба на Бога и молитви, възпяващ много по-рано от птиците, съжителстващ с ангелите, беседващ с Бога, наслаждаващ се на небесни блага, а началстващия над много народи, области и войски, и притежаващ обширни земи и морета - прострян на леглото и спящ дълбоко; защото монахът се храни с такива ястия, които не изискват от него дълбок сън, а последния го успива разкошът и питието, задържащи го в леглото до самото начало на деня. При монаха и облеклото, и трапезата са умерени, и негови сътрапезници биват подвизаващите се в същата добродетел, а царят е необходимо да се украсява с камъни и злато, да предлага блестяща трапеза и да има сътрапезници, ако той е неразумен, достойни за неговата собствена порочност, а ако има ум и смиреномъдрие - може би честни и справедливи, но много отстъпващи на първите в добродетелите. Така, дори и царят да е благочестив, той ни най-малко не може да се доближи до доблестите на монашествания. По време на пътешествие той бива обременителен за поданиците, без значение дали в града, и се наслаждава на мир, или участва във войни, и изисква данъци, и събира войска и придружава пленници, и побеждава, или претърпява поражение; защото, претърпявайки поражение, той възлага на поданиците своите собствени бедствия, а побеждавайки става непоносим, украсява се с трофеи и се тщеслави, и предоставя на воините свобода да грабят, разхищават и обиждат пътниците, да държат града в обсада, да

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

разоряват домовете на бедните, от приемащите ги при себе си всеки ден да изискват това, което не позволява никой закон, под предлог на някакъв древен, беззаконен и несправедлив обичай. При това царят никак не вреди на богатия с такива теготи, а причинява зло на бедните, като че ли наистина се притеснява от богатите. А монахът не е такъв, но още щом се появи, той принася някаква благодат и на богати, и на бедни, еднакво и на едните, и на другите, обличайки се в една и съща дреха цяла година и употребявайки за пиене вода поохотно, отколкото други - чудно вино, не изпросвайки от богатите никаква милост за себе си - нито малка, нито голяма, но (изпросвайки) за бедните много и постоянни (милости), с полза и за едните, и за другите, и за даващите, и за имащите да получат. Така той е общ лекар, еднакво и за богатите, и за бедните, "първите" освобождавайки от греховете с добро увещание, а последните избавяйки от бедността. Царят, дори когато заповядва да се облекчат данъците, принася полза повече на богатите, отколкото на бедните, а постъпвайки обратно, (още повече) вреди на имащите малко; защото на богатия не може много да навреди тежестта на данъците, но тя разрушава дома на бедните като порой, изпълвайки селата с вопли, и събирачите на данъци не щадят нито старостта, нито вдовството на жените, нито сиротството на децата, но безчинстват по всяко време, като общи врагове на страната, изисквайки от земеделците това, което и земята не е произвела.

4. Сега да разгледаме и това, какво доставя на поданиците монахът и какво царят: царят - злато, а монахът - благодатта на Духа, царят избавя от бедност, ако е добър, а монахът с молитвите си освобождава душите, обладани от демоните. И ако на някого се случи да се подхвърли на такива нещастия, той преминава край царя като край бездушен предмет, и бърза към жилището на монасите, като че бягайки от вълка и прибягвайки към ловеца на зверове, имащ меч в ръцете; защото каквото е за ловеца мечът, това е молитвата за монашествашите. Наистина, не е така страшен за вълците мечът, както за демоните - молитвата на праведниците. Затова не само ние прибягваме в нужда към светите монаси, но и самите царе прибягват към тях в опасни обстоятелства, както бедните по време на глад - към жилищата на богатите. Ахав, цар иудейски, по време на глада и недостига на хляб не възлагал ли надеждата си за спасение на молитвите на Илия (3 Царств. 17)? Езекия, който имал същата власт и царство, намирайки се в болест и в очакване на края, виждайки настъпващата смърт, не прибягнал ли към пророка, като по-силен от смъртта и подател на живота (4 Царств. 20)? Също, когато избухнала война и Палестина имало опасност да бъде разрушена до основи, иудейските царе, като разпуснали войската, пешите войници, стрелците, конниците, военачалниците и пълководците, прибягнали към молитвите на Елисей, тъй като мислели, че Божият служител ще замени за тях много жилища воители (4 Царств. 3). Така и цар Езекия, когато настъпила персийската война и градът с голяма опасност се разтърсвал до основи, и намиращите се на стената треперели и се страхували, като в очакване на гръм или силно земетресение, разтърсващо всичко, противопоставил молитвите на Исаия на много хиляди перси, и не се излъгал в надеждата си (4 Царств. 19); защото, още щом пророкът издигнал ръце към небето, Бог с небесни стрели прекратил персийската война, внушавайки на царете да почитат Неговите служители като общи спасители на земята, за да се научат, приемайки от праведните увещания за всяко добро и човеколюбиво дело, да уважават тези съвети и да следват добрите внушения. И не само по това може да се види различието между едното и другото, но ако се случи на единия и на другия да паднат, на единия да се лиши от добродетелите, а на другия - да се лиши от царството, то първият лесно може да дойде на себе си и бързо, очиствайки греховете с молитва и сълзи, скръб и грижа за бедните, отново с лекота да достигне предишната висота; а падналият цар ще има нужда от много съюзници, от много воители и конници, от коне и пари, намирайки се в опасности; последният изцяло възлага надеждата си за спасение на други, а първият бързо получава спасение след желанието, усърдието и промяната на нрава; защото *царството небесно*, се казва в Писанието, *вътре във вас е* (Лук. 17:21). Дори смъртта за царя е страшна, а за живеещия благочестиво бива безпечална; защото този, който презира богатствата, удоволствията и разкоша, заради които мнозина желаят да живеят, по необходимост лесно понася и преселването от тук. Ако се случи на единия и на другия да бъдат убити, единият ще се подхвърли на опасности за благочестието, придобивайки чрез смъртта безсмъртен и небесен живот, а царят ще срещне в убиеца тиранин и домогващ се до власт, представлявайки жалка и ужасна гледка след убийството; а да се види монах, убит заради благочестието - е приятна и спасителна гледка. При това единият ще има много желаещи да достигнат неговата доблест, подражатели и ученици, молящи се за това да станат подобни на него, а другият ще изгуби много думи в молитва, умолявайки Бога да не се яви нито един домогващ се до царството. Дори никой няма да се осмели да убие първия, смятайки за нечестие против Бога, ако убие такъв, а срещу царя въстават много убийци, стремящи се към тирания. Затова царят се огражда с воители, а монахът огражда градове с молитва, и не се бои от никого; царят винаги живее със страх и в очакване на убийство, затова той има

КЪМ ВРАЖДУВАЩИТЕ
против тези, които привличат
към монашески живот

при себе си опасното сребролюбие, а монахът - безопасното спасение. И така, ако пожелаем да разгледаме и бъдещото поприще, ще видим единия в блясък и слава, грабнат на облаци, за да срещне Господа във въздуха като вожд и наставник на спасителния живот и на всяка добродетел; а царят, ако се окаже, че се е ползвал от властта праведно и човеколюбиво (което се случва много рядко), ще се удостои с по-малко спасение и прослава, защото те не са равни - не са равни помежду си царят и добрият монах, живеещ във високо служение на Бога; а ако той се окаже порочен и лош, изпълнил земята с множество злини, тогава кой може да опише бедствията, с които ще бъде заобиколен, изгарян с огън, бичуван, измъчван, претърпяващ страдания, неизразими с думи и непоносими на дело? Представяйки си и помнейки всичко това, не бива да се възхищаваме на богатите; защото и техният господар, както се оказва, не може ни най-малко да се приближи до добродетелите на монаха. И така, когато видиш богат, украсен с одежда, обкичен със злато, возен на колесници, участващ в блестящи шествия, не облажавай този човек; защото богатството е временно и това, което изглежда прекрасно, изтлява с този живот; а виждайки монаха, вървящ сам, смирен и кротък, спокоен и тих, съревувай на този мъж, покажи се подражател на неговото благочестие и се моли да станеш подобен на праведника; защото *искайте*, казва Писанието, *и ще ви се даде* (Мат. 7:7). Това наистина е прекрасно и спасително, и благонадеждно, по човеколюбието и промисъла на Христа, на Когото слава и царство във вечни векове. Амин.